

Bogusław Polak

*REWINDYKACJA
POMORZA
I WIELKOPOLSKI
1920 R.*

WYBÓR DOKUMENTÓW WOJSKOWYCH

Rewindykacja Pomorza i Wielkopolski
1920 r.

Politechnika Koszalińska

Rewindykacja Pomorza i Wielkopolski 1920 r.

Wybór dokumentów wojskowych

Wstęp, wybór i opracowanie:

Bogusław Polak

Koszalin 1999

ISBN 83-88283-18-9

Przewodniczący Uczelnianej Rady Wydawniczej
Szymon Palkowski

Redakcja
Alina Leszczyńska

Projekt okładki
Ilona Basińska

Ujednolicenie nazw polskich i niemieckich, opracowanie indeksów
Marek Rezler

WYDAWNICTWO UCZELNIANE POLITECHNIKI KOSZALIŃSKIEJ
75-620 Koszalin, ul. Raclawicka 15-17

Koszalin 1999, wyd. II rozsz., ark. wyd. 12,5, format B-5, nakład 300 egz.

Rewindykacja Pomorza i Wielkopolski w 1920 r., to kolejny tom dokumentów wojskowych dotyczących dziejów Wojska Wielkopolskiego.¹ Z uwagi na charakter operacji rewindykacyjnej, przeprowadzonej przez wojska dwóch sąsiadujących i współdziałających ze sobą frontów: Wielkopolskiego i Pomorskiego, zaszła potrzeba włączenia do zbioru dokumentów dotyczących Frontu Pomorskiego i Dowództwa Okręgu Generalnego Grudziądz.

W zbiorze wykorzystano przede wszystkim akta proweniencji wojskowej, znajdujące się w zasobie Centralnego Archiwum Wojskowego i Archiwum Państwowego w Poznaniu. Akta te wchodzą strukturalnie do grupy zespołów: I. 310.

Kwerendą objęto przede wszystkim zespoły akt wytworzone przez naczelne instytucje wojskowe: oddziały i biura Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich, Gabinetu Ministra Spraw Wojskowych oraz biur i departamentów MSWojsk. Z grupy zespołów I. 170 (Siły Zbrojne b. Zaboru Pruskiego oraz Frontu Wielkopolskiego) najbardziej przydatnymi okazały się akta Dowództwa Głównego w Poznaniu, Dowództwa Frontu Wielkopolskiego i Dowództwa Grupy Zachodniej.

W Archiwum Państwowym w Poznaniu, do zespołu: Związek Powstańców Wielkopolskich, włączone zostały akta operacyjne 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich i Grupy Zachodniej, dotyczące przygotowania i przebiegu operacji rewindykacyjnej. Materiały te swego czasu z rąk prywatnych uzyskało ówczesne Powiatowe Archiwum Państwowe w Lesznie.

Wykorzystano też szereg wydawnictw współczesnych o charakterze urzędowym, zwłaszcza zbiory umów i rozporządzeń ogłoszonych w latach 1919-1920. Te ostatnie rzucają światło na stosunek Niemców i aliantów do kwestii ziem polskich byłego zaboru pruskiego. Liczebność wojsk niemieckich w obszarze działania obu frontów, z ryzykiem niewielkich błędów, zawierają dokumenty opracowane przez polskie komórki wywiadu wojskowego. Kilka dokumentów przedrukowano z wydawnictw międzywojennych.

Jak widać z powyższego przeglądu, w wydawnictwie – ze względów objętościowych – pominięto akta niemieckie oraz prasę. Celem publikacji jest zasygnalizowanie potrzeby opracowania i wydania tomu (lub tomów źródeł na miarę problemu, poprzedzonego wnikliwą kwerendą w archiwach krajowych, jak też w Republice Federalnej Niemiec.

Podobnie jak we wcześniejszych tomach źródeł dotyczących powstania wielkopolskiego,² zastosowano zasadę chronologiczną układu dokumentów. W przypadku kilku dokumentów datowanych tego samego dnia, o układzie decydowała ważność wystawcy dokumentów.

Każda pozycja wydawnictwa opatrzona została kolejnym numerem porządkowym. Następnym elementem jest nagłówek – tytuł zawierający: daty (kolejno: rok, miesiąc słownie, dzień), miejsce wydania przekazu (ewentualnie „miejsce postoju”) i zwięzłą informację o treści. Po tekście zasadniczym umieszczono – jeżeli występowały w przekazie – podpisy. Dalszym elementem każdej pozycji jest informacja o charakterze przekazu: oryginał, kopia, odpis. Dalej to sposób sporządzania: druk, maszynopis, rękopis. W następnej linii podano miejsce przechowywania dokumentu (nazwę archiwum) lub tytuł wydawnictwa, z którego przekaz przedrukowano oraz sygnaturę (tom). Część uzupełniającą stanowią przypisy tekstowe oznaczone małymi literami alfabetu. W razie potrzeby tekst zasadniczy zamykają przypisy rzeczowe. Opuszczono fragmenty dokumentów, które nie dotyczyły problematyki powstania, zaznaczone zastały przez dwie pauzy (--a), z równoczesnym wyjaśnieniem w przypisach. Fragmenty tekstu lub pojedyncze wyrazy podkreślone – odnotowano literami (a-a).

Publikowane materiały w języku polskim podano w oryginalnym brzmieniu. W koniecznych przypadkach poprawiono pisownię i składnię dostosowując ją do obowiązujących zasad gramatyczno-ortograficznych.

Uzupełnienia i rozwinięcia skrótów – zostały zaznaczone przy pomocy nawiasów klamrowych. Występujące liczne nazwy geograficzne pozostawiono w brzmieniu oryginalnym, a pełne rozwiązanie podaje indeks nazw geograficznych. W podobny sposób uzupełniono większość imion osób.

WOJSKOWE ASPEKTY REWINDYKACJI POMORZA I WIELKOPOLSKI W 1920 R.

Po wielu latach zmagania Polaków o przetrwanie biologicznej substancji narodu polskiego, jesienią 1918 r. powstały warunki polityczne do zrzucenia zaborczego jarzma i odbudowy państwa polskiego z Pomorzem, Wielkopolską i Śląskiem.

O ile skomplikowane zabiegi polityczne o odzyskanie tych ziem są dość dobrze znane, to wojskowa strona zagadnienia poznana jest słabiej, m.in. wskutek zniszczenia w latach 1939-1945 znacznej części zasobu archiwalnego. Interesujące nas zagadnienie zrazu widzieć trzeba przez pryzmat zbiegów Komitetu Polskiego w Paryżu z Romanem Dmowskim na czele i powiązaniem ściśle z KNP poznańskim ośrodkiem decyzyjnym, Centralnym Komitetem Obywatelskim; działającym tajnie do listopada 1918 r. Wskrzeszenie Państwa Polskiego niosła w konsekwencji nowy element podjęcia przez dyplomację Józefa Piłsudskiego spraw ziem zachodnich, szczególnie zaś Pomorza.¹

Działania te miały moralne wsparcie w patriotycznej postawie ludności polskiej na Pomorzu. W październiku 1918 r. posłowie polscy do Reichstagu (parlamentu Rzeszy) Władysław Seyda, Wojciech Korfanty i ks. Antoni Stychel publicznie przedstawili polski program włączenia zaboru pruskiego do odrodzonego Państwa Polskiego. Istotne znaczenie miała też odezwa polskich organizacji społecznych i prasy z 12 października, wyrażająca wolę Polaków zaboru pruskiego połączenia ziem z Polską.²

W rachunku polityczno-wojskowym działaczy narodowo-demokratycznych decydującą rolę w odzyskaniu ziem zaboru pruskiego odegrać miała Armia Polska we Francji, 20 marca 1918 r. podporządkowana politycznemu zwierzchnictwu Komitetu. Konsekwencją układu KPN z rządem francuskim z 28 września 1918 r. było uznanie przez Francję Armii Polskiej za armię samodzielną, sprzymierzoną i współwalczącą pod polskim dowództwem. Na podstawie tejże umowy, 4 października 1918 r. KPN mianował gen. Józefa Hallera, byłego komendanta II brygady legionów, naczelnym wodzem wszystkich wojsk polskich poza krajem. W planach komitetu leżało m.in. podporządkowanie J. Hallerowi polskich oddziałów wojskowych w Rosji.

W ślad za Francją status wojska polskiego pod komendą gen. Hallera, uznały pozostałe zachodnie państwa sprzymierzone. Przed zawieszeniem broni na froncie zachodnim, Armia gen. J. Hallera liczyła około 20.000 żołnierzy, przy czym, szeregi wojska rosły z dnia na dzień.³

R. Dmowski liczył, iż zwycięzcy alianci podyktują pokonanym Niemcom twarde warunki rozejmowe, zmuszając ich do wycofania wojsk z Pomorza, Wielkopolski i Śląska.

Niestety, jut postanowienia rozejmowe w Compiègne, w listopadzie 1918 r., rozczarowały działaczy KNP. W miarę postępu przygotowań do konferencji pokojowej w Paryżu ujawniły się i stopniowo narastały sprzeczności pomiędzy państwami zwycięskiej koalicji. Wielka Brytania stawiała na zachowanie silnych Niemiec, pozbawionych swych kolonii; jako przeciwwagę dla Francji. Także Stany Zjednoczone stały się obojętne wobec polskich dążeń narodowo-wyzwoleńczych. Polacy praktycznie mogli liczyć tylko na pomoc Francji, zainteresowanej w osłabieniu Niemiec: W tej sytuacji francuscy politycy, a zwłaszcza wojskowi zaczęli po cichu namawiać Polaków do stworzenia faktów dokonanych na terenach byłego zaboru pruskiego, na Pomorzu, w Wielkopolsce i na Śląsku. Już 28 listopada 1918 r. R. Dmowski poinformował członków Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu, iż:⁴ *„Francji na rękę jest wszelkie fait accompli dokonane przez Polaków przede wszystkim w sprawie zaboru pruskiego”*.

Wówczas to w otoczeniu Romana Dmowskiego zrodził się plan przyjęcia władzy w Polsce w oparciu o tzw. „błękitną” armię polską we Francji, którą dowodził gen. Józef Haller. Formalne warunki przeprowadzenia operacji stwarzał XVI artykuł konwencji rozejmowej w Compiègne, w którym stwierdzono, że: *„Sprzymierzeńcy mieć będą wolny dostęp do terytoriów ewakuowanych przez Niemcy na granicy wschodniej, bądź przez Gdańsk, bądź Wisłę, celem zaopatrzenia ludności i utrzymania porządku”*. Formacje gen. J. Hallera z pokładów okrętów francuskich, wylądować miały w Gdańsku i uchwycić linię kolejową Gdańsk – Toruń. Operacja ta miała być połączona z wybuchem powstania na obszarze całego zaboru pruskiego. Przewidywana wtedy, że oddziały francuskie obsadzą linię kolejową Gdańsk – Toruń. Lądowanie Hallera planowano na 19 grudnia 1918 roku.⁵ Plany KNP w tej kwestii były śmielsze niż kierownictwa poznańskiego ośrodka państwowo – twórczego. Równocześnie w zaborze pruskim, w trakcie obrad Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu (3-5 grudnia 1918 r.), jego uczestnicy nie tylko podjęli, działania polityczne o oderwaniu od Prus wszystkich ziem historycznie polskich, ale w sposób mniej lub bardziej tajny rozpoczęto przygotowania do powstania. Do wiadomości publicznej podano fakty zalecające utworzenie w każdej miejscowości. na terenie Wielkopolski, Pomorza i Śląska oddziałów Straty Ludowej. Zachęcano też Polaków do wstępowania „na wszelki wypadek” do legalnie tworzonych kampanii Służby Straty i Bezpieczeństwa oraz niemieckich kompanii granicznych.⁶ Natomiast niejawni, zdekonspirowany charakter miały

przygotowania do powstania, rozpoczęte przez Organizację Wojskową Pomorza, której załączki powstały w listopadzie 1918 r. Rozwój konspiracji wojskowej nastąpił jednak po obradach poznańskich, utworzeniu Podkomisariatu NRL w Gdańsku i powierzeniu dr. Franciszkowi Krękiemu dowództwa OWP.⁷

Przygotowania do powstania zbrojnego rozwinęły się przede wszystkim w tych regionach Pomorza, które dotychczas stanowiły ośrodki najżywszej pracy narodowej, opartej na licznych polskich organizacjach, zwłaszcza w TG „Sokół”. Oparciem dla konspiracji, zgodnie z zaleceniami KNRL oraz decernentów wojskowych pilskich rad ludowych stały się tak oddziały Służby Straży i Bezpieczeństwa, jak i Straży Ludowej. Źródłem rekrutacji do OWP były też Towarzystwa Wojskowe „Jedność” skupiające Polaków byłych żołnierzy armii niemieckiej, prowadzące działalność za wiedzę pruskich władz terenowych.⁸

Dla polskiego kierownictwa politycznego w grudniu 1918 r. sprawą pierwszoplanową stała się ekspedycja z Francji na Pomorze, przez Gdańsk, wojsk gen. J. Hallera. Naczelna Komenda Wojsk Polskich w Paryżu od jesieni 1918 r. do wiosny 1919 r. zapewniała KNRL, że przy pierwszej sposobności wojska „błękitne” pomogą Polakom w zaborze pruskim w walce o wolność. Domagano się jednak od W. Korfanteo, odpowiedzialnego w Komisariacie za sprawy wojskowe, raportów na temat stanu przygotowań polskich do podjęcia walki. Chodziło przede wszystkim o Warmię, gdzie Armia Polska we Francji interweniować miała w pierwszej kolejności.⁹

Jednakże w grudniu 1918 r. OWP znajdowała się w początkowym stadium organizacyjnym. Dzieliła się na ogniwa powiatowe z komendantami. Stroną techniczną tworzenia OWP zajmowali się komendanci Straży Ludowej. Dowództwo Organizacji mieściło się w biurze Wydziału Straży Ludowej Podkomisariatu NRL w Gdańsku, którym kierował Leon Czarliński, ps. „Lech z kropką”, wchodzący wraz z dr. F. Krękiem, Józefem Wybickim i Oskarem Potockim w skład ścisłej komendy OWP.¹⁰

Tak W. Korfanty, jak i dowództwo OWP zdawali sobie sprawę, że bez pomocy z zewnątrz powstanie, zwłaszcza na Pomorzu i Śląsku, jest bez szans. Niezależnie od spekulacji w sprawie desantu armii J. Hallera, kierownictwo polityczne zwróciło się o pomoc do Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, której także nie był w stanie zagwarantować J. Piłsudski zwrócił się wówczas do marszałka F. Focha o ewakuację wojsk Hallera do Polski przez Gdańsk. W formacji tej J. Piłsudski widział ważny argument wojskowy, wspierający jego koncepcję federalistyczną, umożliwiającą zbrojne rozstrzygnięcie na kresach wschodnich. Nie mógł być zatem zainteresowany w uwikłanie się „armii błękitnej” w ewentualne walki na Pomorzu.¹¹

Na początku grudnia 1918 r. koncepcja ekspedycji wojsk gen. Hallera przez Pomorze do Polski nabrała pewnych szans realizacji. Dnia 1 grudnia 1918 r. na posiedzeniu Komitetu z udziałem delegatów z kraju, R. Dmowski przedstawił swój plan działania, polegający na „*wprowadzeniu wojska przez zabór pruski i zahartowanie go w ogniu walki z Niemcami, a zapewnienia mu drogi przez obsadzenie linii Gdańsk-Toruń przez wojska Francuskie*”.¹² W posiedzeniu tym uczestniczył Władysław Grabski z Kurcewa, delegat KNRL w Poznaniu. On też został zapoznany z planem wyjazdu dywizji Hallera do Gdańska. Wojska te stanowić miały oparcie dla powstania, które równocześnie miało wybuchnąć w Wielkopolsce, na Pomorzu i Śląsku. Pierwotnie planowano lądowanie armii Hallera na 19 grudnia, a po opanowaniu przez nią linii kolejowej Gdańsk-Toruń, 26 grudnia w całym zaborze pruskim wybuchnąć miało powstanie.¹³

Artykuł Tadeusza Grygiera na temat związków powstania wielkopolskiego z planami wyzwolenia reszty ziem polskich zaboru pruskiego (tzw. plan Korfańskiego), napisany został w 1938 r. do tomu II. „Materiałów do historii Powstania Wielkopolskiego 1918/19”, ostatecznie ogłoszony na łamach „Przeglądu Zachodniego” po 10 latach, narobił sporo zamieszania. Z jednej strony zaginęły oryginalne dokumenty, stanowiące podstawę źródłową opracowania, a z drugiej – z różnych względów bardzo powoli w historiografii torowało sobie drogę zagadnienie, tzw. poznańskiego ośrodka decyzyjnego, państwowotwórczego.¹⁴

Generalnie, biorąc, zarzucano nierealność powstania w zaborze pruskim, zwłaszcza na Pomorzu i Śląsku, wyłączając Wielkopolskę. Wydaje się jednak, że zarzut ten wynika raczej ze sposobu artykułowania niektórych kwestii przez T. Grygiera. W przypadku zajęcia Pomorza, udział ludności polskiej w ewentualnych walkach mógł być brany tylko jako argument *p o l i t y c z n y* a nie *w o j s k o w y*: W ostatecznym rachunku a powodzeniu akcji decydować miały regularne wojska polskie i francuskie. Przejdźmy jednak do szczegółów: Według planu W. Korfańskiego zakładano, że do Gdańska przybędą przynajmniej dwie dywizje i oddziały wsparcia, w sumie około 30 000 żołnierzy. Jej wylądowanie i wejście do akcji musiałyby potrwać kilka dni. Hasło do powstania miano wydać dopiero po osiągnięciu Torunia przez oddziały gen. Hallera. Następnie wojska te miały uderzyć na Prusy Wschodnie, główny bastion wojsk niemieckich nad Bałtykiem. Wsparcie dla regularnych formacji wojskowych zapewniała konspiracja warmińska, przeprowadzając akcje dywersyjne na szlakach komunikacyjnych itp. Uderzenie polskie wyszłoby z linii kolejowej Gdańsk-Bydgoszcz-Toruń, z Torunia w kierunku na Jabłonowo i Olsztyn (główne uderzenie), a uderzenie pomocnicze z Laskowic na Grudziądz-

Jabłnowo-Olsztyn i z Tczewa na Malbork do Elbląga. W przypadku powodzenia akcji opanowano by obszar na prawym brzegu Wisły aż po Pasłękę, dalej zajęto by obwód Gdańska, udzielając pomocy powstańcom z okolic Wejherowa.¹⁵

W Wielkopolsce powstanie miało wybuchnąć w trzech ośrodkach: w Poznaniu, Inowrocławiu i Ostrowie Wlkp. Oddziały poznańskie po usunięciu władz niemieckich uderzyć miały na Piłę, stąd na Chojnice i Stargard Gdański i dotrzeć do Wejherowa. Powstańcy kujawscy, omijając Bydgoszcz (aby nie wikać się w przewlekłe walki) uderzyć mieli na Tucholę. Byłoby to realne wsparcie armii gen. Hallera, zapewniające utrzymanie obszarów po lewej stronie Wisły, a Gdańsk zabezpieczony byłby od zachodu i wschodu.

Trzeci ośrodek powstańczy, w Ostrowie, koncentrować miał oddziały w rejonie Ostrów-Szczypiorno i zabezpieczeń rozwój akcji powstańczej na Górnym Śląsku, działając w kierunku na Lubliniec. Kanał Kłodnicki i górny bieg Odry w rejonie Koźle. W akcji na Śląsk poważnie liczone na pomoc wojsk polskich z Kongresówki. 10 grudnia KNRL skierował na Śląsk emisariuszy, a decernentowi wojskowemu Podkomisariatu NRL w Bytomiu polecono zintensyfikować tworzenie ogniw terenowych Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska, formowanej – podobnie jak OWP - w wyniku tajnych ustaleń na Sejmie Dzielnicowym w Poznaniu. Ośrodek poznański nawiązał też kontakty z Komendą POW w Kongresówce.¹⁶

W przygotowania te zaangażował się także Sztab Generalny Wojska Polskiego. Jak wynika z pisma SG z 16 grudnia 1918 r., do Gdańska - na przyjęcie wojsk gen. J. Hallera – miała być wysłana komisja w składzie: ppłk Kazimierz Fabrycy, mjr Mackiewicz, por. Grzędziński i por. Kadem, która: *„Informacje ściśle otrzyma ust nie od Wodza Naczelnego”*. Ppłk Fabrycy miał ustalić: *1. skład korpusu, 2. jego wyekwipowanie, 3. stan moralny, 4. plan przyszłego rozkwaterowania i działalności korpusu i pełnić funkcję oficera łącznikowego między gen. J. Hallerem a szefem Sztabu Generalnego WP.*¹⁷

Plan ekspedycji gdańskiej nie został zrealizowany, gdyż nie zyskał aprobaty brytyjskiej. Do Gdańska zamiast kilku dywizji armii gen. J. Hallera, 25 grudnia przybył na pokładzie brytyjskiego okrętu wojennego I. Paderewski, w otoczeniu nielicznej misji. Paderewski, po konsultacjach i rozmowach z ministrem spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii Arthurem Balfourem, jak też Dmowskim i Hallerem, miał doprowadzić do złagodzenia rozbieżności między Komitetem Narodowym Polskim a rządem Piłsudskiego – Moraczewskiego.¹⁸

W imieniu KNRL Paderewskiego powitał w Gdańsku W. Korfanty. Jeszcze tego samego dnia przeprowadzono poufną konferencję z przedstawicielami KNRL i Podkomisariatu w Gdańsku. W sposób do dziś nie wyjaśniony, szczegóły z tej narady przedostały się do Niemców. Już dnia następnego; na łamach dziennika „Danziger Neuste Nachrichten” ukazała się informacja na ten temat.¹⁹

26 grudnia wieczorem Paderewski przybył do Poznania, owacyjnie witany przez polskie społeczeństwo. Dnia następnego, podczas burzliwych demonstracji Polaków i Niemców, doszło do starć zbrojnych. W ciągu kilku dni, powstanie ogarnęło Wielkopolskę. Wybuch powstania nastąpił wbrew politycznym koncepcjom W. Korfatego, gdyż do powstania w stopniu dostatecznym przygotowana była tylko Wielkopolska. Wprawdzie usunięto Niemców z Wielkopolski, ale dzielnica ta została odcięta niemieckim kordonem od Pomorza i Śląska. Wewnątrz ziem polskich zaboru pruskiego zarysował się front wewnętrzny, a przygotowania do powstania na Pomorzu i Śląsku mogły być jut prowadzone w największej konspiracji, gdyż na wielu polskich działaczy spadły dotkliwe represje, łącznie z aresztowaniami.

Ponadto dekonspiracja polskich planów związanych z Armią Polską we Francji posłużyła Niemcom jako antypolski argument na arenie międzynarodowej, z czego skwapliwie skorzystali Anglicy, odrzucając plan ekspedycji gdańskiej. Mając swoje własne koncepcje dotyczące wykorzystania Gdańska i penetracji Bałtyku, Anglicy skutecznie pokrzyżowali plany Focha, Dmowski i Korfatego.²⁰

Po nawiązaniu stałych kontaktów między obozem belwederskim a państwami Ententy, pozycja KNP na arenie międzynarodowej zaczęła słabnąć, a rola jego została ograniczona do polskiego przedstawicielstwa na Konferencję Pokojową.

Tymczasem na Pomorzu OWP rosła w siłę, utworzono cztery okręgi tej organizacji. Na początku stycznia 1919 r., OWP podjęła walkę z Niemcami na obszarze kilku powiatów południowej części Pomorza. Do zajęć i walk doszło m.in. w Brodnicy; Czersku, Kościerzynie, a w końcu stycznia w Tucholi i Chełmży k. Torunia. Nastąpiło wówczas wyraźne zaostrzenie terroru niemieckiego wobec ludności polskiej.²¹

Mimo niekorzystnego rozwoju wydarzeń ani Komitet Narodowy Polski, ani Komisariat NRL nie zrezygnowały z prób zrealizowania koncepcji z grudnia 1918 r. Jak wynika z protokołu posiedzenia KNP z 4 stycznia 1919 r.: „Projekt okupacji linii Gdańsk – Toruń przez wojska alianckie przedstawiony marsz. Fochowi i p. S. Pichonowi (minister spraw zagranicznych Francji, B.P.)

*dojrzewa i robi, nadzieję, iż przewóz wojsk polskich z Francji do kraju będzie znacznie przyspieszony (...) P. Wielowiejski. referuje, że Ministerium Spraw Zagranicznych w Paryżu otrzymało depeszę od rządu angielskiego z wyrażeniem zgody na współdziałanie w przewozie armii polskiej przez morze, wspólnie z Ameryką (...).*²²

Wydawało się, że po przejściowym impasie sprawa ekspedycji gdańskiej wojsk Hallera doczeka się pozytywnego finału. Pod koniec stycznia 1919 r. gen. Józef Dowbor-Muśnicki, drugi głównodowodzący powstania, w planach operacyjnych uwzględnił operację, która w jego zamyśle miała się zakończyć zajęciem Gdańska. Zdaniem Generała:²³ „*Na takie przedsięwzięcie wystarcząby wtedy dywizja, bo w akcji tej pomogłaby ludność Pomorza; z niej można było zorganizować nawet armię*”. Operację opracował Wydział Operacyjny I., a DG pod kierunkiem ppłk. S.G. Władysława Andersa, od 31 stycznia 1919 r. Szefa Sztabu DG. W przekonaniu J. Dowbor-Muśnickiego, mimo obaw ośrodka paryskiego, należało stworzyć fakty dokonane. Zamiary te popierał W. Korfanty, jak i ppłk Florian Seyda, szef Wydziału Wywiadowczego DG. Pomoc armii gen. Hallera, dywersja OWP i użycie sił powstańczych miało gwarantować skuteczność akcji. Formacje niejawne, OWP i POW GS podporządkowane zostały Dowództwu Głównemu w Poznaniu, nad którymi polityczną władzę zwierzchnia sprawował KNRL. Zarówno formacje powstańcze, później Wojska Wielkopolskie, jak i członków organizacji tajnych obowiązywała ta sama rota przysięgi, która podkreślała polityczne zwierzchnictwo kierownictwa poznańskiego ośrodka państwowo – twórczego nad ziemiami polskimi byłego zaboru pruskiego.²⁴

Jednakże. na przełomie stycznia i lutego 1919 r. między gen. J. Dowbor-Muśnickim a W. Korfantym zarysowała się różnica poglądów co do kierunku akcji zbrojnej. Zakładając, że równomierny wybuch powstania na Pomorzu i Śląsku rozproszyłby wysiłki wojsk powstańczych, należało zdecydować, co do wyboru regionu. Gen. Dowbor-Muśnicki konsekwentnie obstawał przy wariantcie pomorskim; zajęciu Gdańska jako okna na świat. Port gdański – w jego mniemaniu – miał ogromne znaczenie w zaopatrzeniu Polski drogą morską, w tym także jego sił zbrojnych.

Dla W. Korfantego ważniejszą sprawą było zdobycie Śląska, z jego bogactwami surowcowymi i przemysłem. Podkreślał, że odzyskanie Śląska zapewniłoby Wojsku Polskiemu pełne zaopatrzenie w amunicję wszystkich kalibrów. Argumentował, że zajęcie Gdańska bez aprobaty koalicji wcale nie rozwiązałoby zaopatrzenia armii polskiej; natomiast zajęcie Śląska pozbawi Niemcy podstawy materiałowej w kontrakcji przeciwko Polsce. Zdaniem Kor-

fantego, jedyną słabą stroną jego planu był fakt, że na przełomie stycznia i lutego Śląsk nie był przygotowany do powstania.

Przygotowując realizację planu operacji pomorskiej gen. J. Dowbor-Muśnicki przynaglał dowódców formujących pierwsze regularne pułki strzelców wielkopolskich. Już w końcu stycznia (26) 1919 r. zakończono w Poznaniu organizację I Pułku Strzelców Wielkopolskich, a 4 lutego – I Pułku Rezerwowego, 23 lutego – 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Do końca stycznia sformowano też I Pułk Ułanów Wielkopolskich. Dalsze pułki zorganizowane zostały w marcu: 5 psw – włączony 6 marca w skład 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich i 6 psw – tegoż dnia, 7 psw – 15 marca, 8 psw do końca marca. Według planów generała, przygotowania powinny być ukończone do połowy marca.²⁵

Do realizacji tych zamiarów nie doszło. Przeszkodził im rozwój wydarzeń, inny jednak niż w grudniu 1918 r. Przede wszystkim, mimo uporczywych zabiegów R. Dmowskiego, na początku kwietnia 1919 r. definitywnie upadła kwestia wylądowania wojsk J. Hallera w Gdańsku. Jeszcze 24 lutego marsz. F. Foch na posiedzeniu Rady Dziesięciu domagał się wysłania Armii Hallera przez Gdańsk. Także Komisja Międzysojusznicza w Poznaniu 12 marca wysłała depezę do Sekretariatu Generalnego Konferencji Pokojowej uzasadniając konieczność zrealizowania tego projektu. Na konferencji w Spa rząd niemiecki zdecydowanie odmówił przepuszczenia wojsk polskich przez Gdańsk. Na nic zdała się uchwała Rady Najwyższej Konferencji; podtrzymująca koncepcję marsz. Focha, łącznie z groźbą „podjęcia ewentualnej akcji”.²⁶

Nota rządu niemieckiego z 28 marca w swej treści w niczym nie przypominała dokumentu opracowanego przez rząd pokonanego mocarstwa. Odrzucając kategorycznie projekt przepuszczenia wojsk Hallera przez Gdańsk, m.in. zarzucono I. Paderewskiemu, iż ten:²⁷ „poważnie naruszając udzieloną mu gościnność, dał na ziemi niemieckiej w Poznaniu znak do powstania i wojny domowej. W czasie swej bytności w Gdańsku powiedział-on: „Kiedy polskie dywizje z Francji i Włoch wreszcie będą w Gdańsku, wtedy Gdańsk i całe Prusy Zachodnie staną się polskimi”. W całej Polsce określa się również armię Hallera jako armię polską”. (...) Po znanych wypadkach w Poznaniu porządek w Prusach Zachodnich zostałby jak najciężej zagrożony lądowaniem wojsk polskich w Gdańsku”. Niemcy zgodzili się na przewiezienie wojsk Hallera transporterami kolejowymi przez terytorium Rzeszy do Polski. Dokument podpisał Minister Rzeszy Matthias Erzberger. Wskutek braku zdecydowania aliantów, 4 kwietnia w Spa podpisany został protokół w sprawie transportów kolejowych. 17 kwietnia 1919 r. pierwsze transporty, przez Leszno i Ostrów miały dotrzeć do Polski.²⁸

Na sytuację konspiratorów pomorskich istotny wpływ miało zawarcie traktatu rozejmowego w Trewirze 16 lutego 1919 r. Powstańcy uznani zostali za stronę wojującą i żołnierzy Ententy ze wszystkimi wynikającymi z tego faktu konsekwencjami prawnymi. Ustalenia te nie objęły jednak członków OWP i POW GS, których działalność Niemcy słusznie określili mianem dywersji pozafrontowej. W tej sytuacji, zarówno dowództwo OWP, jak i Podkomisariat w Gdańsku, zgodnie stanęły na stanowisku, że konspiracja pomorska podejmie walkę „tylko na rozkaz Komisji Międzyalianckiej”.²⁹

Niezależnie od dywersji pozafrontowej, OWP stanowiła źródło rekrutacji dla Wojska Wielkopolskiego, stwarzając niejako przesłanki do sformowania Dywizji Strzelców Pomorskich. Do połowy lutego 1918 r. z Pomorza do Wielkopolski przedarło się ponad 2000 ochotników. Przerzuty ludzi w większości przypadków były zorganizowane przez OWP w porozumieniu z Biurem Wywiadowczym DG i placówkami przerzutowymi.³⁰

Rozkazem dziennym nr 146 z 30 maja 1919 r. DG w Poznaniu poleciło przystąpić do formowania Toruńskiego Pułku Strzelców. Podstawę organizacyjną stanowiła uwarzona w Inowrocławiu Pierwsza Kompanie Zachodnio-Pruska, wchodząca w skład inowrocławskiego 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Dowództwo pułku objął kpt. Władysław Koczorowski.³¹

Wiosną 1919 r., podobnie jak na początku lutego, nad Wielkopolską zaciążyła groźba niemieckiego uderzenia. NDWP w Warszawie nie wykluczało też możliwości koncentrycznego uderzenia Niemców. na Warszawę, z Pomorza i Śląska. Z tych też względów utworzono zwarty front przeciwniemiecki. Odcinek wielkopolski długości 400 km był trudny do obrony. Groźba agresji niemieckiej przyspieszyła zjednoczenie sił zbrojnych Wielkopolski z tzw. wojskami krajowymi. Rozkazem NDWP 504/III z 1 Czerwca 1919 r. dowódcą frontu wielkopolskiego mianowany zastał gen. J. Dowbor-Muśnicki. Zdecydowane tym razem stanowisko Francji, jak też polskie przygotowania obronne skłoniły Niemcy do przyjęcia warunków pokojowych i 28 czerwca 1919 r. w Wersalu delegacja niemiecka podpisała traktat pokojowy.³²

Fakt ten wpłynął na wyraźne osłabienie polskiej działalności konspiracyjnej o charakterze wojskowym. Przyznanie większości terenów pomorskich Polsce sprawiło, że działalność OWP w pewnym sensie straciła rację bytu. Za wyjątkiem Borów Tucholskich nie podejmowano akcji partyzanckich. Latem Niemcy przystąpili do akcji przeciwpartyzanckich, kierując na tereny penetracji polskiej oddziały regularnego wojska. Dokonano licznych aresztowań wśród partyzantów, m.in. w ręce Niemców wpadli dowódcy: August Gnaciński i Wincenty Szpica. Niektóre oddziały partyzanckie w Borach Tucholskich działały jednak aż do końca 1919 r., do momentu rozpoczęcia akcji rewindyka-

cyjnej. Samodzielność polityczno-organizacyjną OWP utrzymała do jesieni 1919 r.³³

*

Podpisanie przez Niemcy traktatu pokojowego w sposób zasadniczy zmieniło sytuację prawną tzw. ziem polskich byłego zaboru pruskiego. Do końca lipca siły zbrojne Wielkopolski pod względem operacyjnym podlegały Naczelnikowi Państwa.

Dnia 1 sierpnia Sejm przyjął ustawę o tymczasowej organizacji zarządu byłej Dzielnicy Pruskiej jako skutek postanowień traktatu wersalskiego, pomijając w tym akcie całkowicie ocenę wysiłku zbrojnego Wielkopolski z przełomu lat 1918/1919.³⁴

20 sierpnia 1919 r. Wojsko Wielkopolskie przeszło w całości pod dowództwo NDWP i MSWojsk. w Warszawie. Dotyczyło to także formacji niejawnych, OWP i POW GŚ. Tworzona w Wielkopolsce Dywizja Strzelców Pomorskich stała się źródłem konfliktu między gen. J. Dowbor-Muśnickim a NDWP. Tkwiło ono w R.dz. nr 203 z 30 lipca 1919 r., w którym gen. Dowbor-Muśnicki rozkazał przystąpić do organizacji 4 Dywizji Strzelców Wielkopolskich z roczników poborowych i ochotników oraz w piśmie Dowództwa Głównego Ia nr 729 z 9 lipca do NDWP, w którym Dowbor-Muśnicki zapowiedział utworzenie Toruńskiego Pułku Strzelców jako kadr przyszłej Dywizji Zachodnio-Pruskiej. NOWP w piśmie do DFW z 6 sierpnia fakty te uznało ze wchodzenie w kompetencje gen. J. Hallera i zakazało organizowania 4 dywizji. Dowbor-Muśnicki zaprotestował ostro z pozycji głównodowodzącego polskich sił zbrojnych na całym obszarze byłego zaboru pruskiego, jak też sankcji politycznej KNRL na tych obszarach.³⁵

Do kolejnych nieporozumień doszło w trakcie przygotowań do rewindykacji ziem przyznanych Polsce. Już 25 lipca NDWP rozesłało do zainteresowanych instytucji wojskowych i cywilnych „Plan wstępny okupacji Prus Zachodnich”, jako wytyczne organizacyjne. Dowództwom frantów polecono podanie danych liczbowych stanów oficerów i szeregowych pochodzących z Pomorza.³⁶ Utworzono też zręby organizacyjne Dowództwa Okręgu Generalnego Pomorze, na którego siedzibę w przyszłości wyznaczono Grudziądz, podporządkowując je tworzonemu Dowództwu Frontu Pomorskiego gen. J. Hallera. Faktycznie Dowództwo Frontu Pomorskiego rozpoczęło działalność 14 października.³⁷

Rozwinięciem „Planu wstępnego...” był „Plan zajęcia Prus Zachodnich i części Księstwa Śląska Średniego przyznanych Polsce”, opracowany w końcu

lipca 1919 r. przez DG w Poznaniu. Zakładano; że Niemcy będą stawiali opór w trakcie operacji rewindykacyjnej. Opracowano szczegółowe zadania dla wojsk frontów przeznaczonych do przeprowadzenia operacji. W DG przyjęto, że Toruński Pułk Strzelców stanowić będzie kadre wspomnianej już wyżej Dywizji Zachodnio-Pruskiej. W miarę posuwania się wojsk wielkopolskich na północ zaczęły się formować w Toruniu – Toruński Pułk Strzelców (13 Pułk Strzelców Pomorskich), w Grudziądzu – Chełmiński (jako 14 pułk) wraz, z 4 pułkiem ułanów, w Stargardzie – Starogardzki Pułk Strzelców (15), w Wejherowie i Pucku – Kaszubski Pułk Strzelców (16). Naczelne Dowództwo WP zdecydowanie odrzuciło ten wariant organizacyjny.³⁸ Dnia 23 sierpnia. 1919 r. Departament I (organizacyjny) Ministerstwa Spraw Wojskowych polecił NDWP zorganizowanie dywizji pomorskiej. Dowództwo dywizji objąć miał płk Stanisław Skrzyński. Obszar Pomorza podzielono na cztery okręgi pułkowe: toruński, grudziądzki, starogardzki i kaszubski. W każdym okręgu pułkowym miała być utworzona Powiatowa Komenda Uzupelnień (PKU). Pułki otrzymały nazwy regionalne, według projektu DG w Poznaniu: toruński, grudziądzki, starogardzki, kaszubski, sformowane w dwie brygady. Sztab dywizji miał być zorganizowany w Poznaniu, a dowództwa brygad w Inowrocławiu. Podstawę organizacyjną pułków stanowić miały bataliony zapasowe istniejących już pułków wielkopolskich. Zadaniem formowanych oddziałów miało być przejmowanie na przejętych obszarach koszar wszelkiego inwentarza wojskowego.³⁹

9 września w Warszawie sporządzono wytyczne dla delegacji NDWP udającej się na konferencję do Berlina. W wytycznych rozważono dwie możliwości rozpoczęcia operacji przejmowania terenów:

1. natychmiast po ratyfikacji traktatu wersalskiego i
2. w 14 dni po ratyfikacji, przejmowanie terenu powinno odbywać się strefami, przy czym między wyjściem wojsk niemieckich a wejściem wojsk polskich miało upłynąć 6 do 12 godzin.

Równocześnie na teren Wolnego Miasta Gdańska miały wkroczyć wojska Ententy. Na terenie Prus Zachodnich i północnej części Wielkopolski operacja miała trwać nie więcej niż 15 dni; natomiast w południowej Wielkopolsce i na Śląsku Średnim czas trwania operacji miało ustalić Dowództwo Główne w Poznaniu. Przejściową ochronę nad majątkiem prywatnym i porządkiem publicznym powierzyć miano władzom miejskim i formacjom milicyjnym. Projekt ten nie został zaakceptowany przez stronę niemiecką, zdaniem której przejmowanie terenów według projektu polskiego odbyć się ma zbyt szybko; zakwestionowali też równoczesny marsz wojsk polskich po obu stronach Wisły, co – ich zdaniem – utrudniłoby ewakuację Niemców w kierunku zachod-

nim. Kontrprojekt niemiecki zakładał np. oddania Bydgoszczy dopiero po 13–15 dniach, a Grudziądz w 12 dniu od chwili rozpoczęcia operacji. Zdaniem delegacji polskiej, Niemcom chodziło o zyskanie czasu na „wywiezienie czego się da z Prus Królewskich”.⁴⁰

Wynikiem pertraktacji w Berlinie było zawarcie 25 listopada 1919 r. umowy polsko–niemieckiej „o wycofaniu wojsk z odstąpionych obszarów i oddaniu zarządu cywilnego”. Umowę podpisali: dr Zygmunt Seyda i dr Edgar H. von Haimhausen ze strony niemieckiej. Na Pomorzu całość terenów przejmowanych podzielano na strefy dzienne.⁴¹

13 listopada 1919 r. ukazał się ostatni rozkaz dzienny Dowództwa Głównego w Poznaniu, które zostało rozwiązane 15 listopada: W miejsce DG utworzone zostało operacyjne Dowództwo Frontu Wielkopolskiego pod dowództwem gen. piechoty (broni, B.P.) J. Dowbor-Muśnickiego i Dowództwo Okręgu Generalnego–Poznań jako terytorialna władza wojskowa pod dowództwem gen. Zygmunta Zielińskiego (formalnie od 21 sierpnia) Dowództwo Frontu Wielkopolskiego rozpoczęło działalność 15 listopada. Generałowie J. Dowbor-Muśnicki i gen. J. Haller otrzymali z NDWP polecenie opracowania planów szczegółowych zajęcia przyznanych Polsce obszarów. Organizacyjnie łatwiejsze zadanie miał gen. Haller, któremu podporządkowano DOGen. Pomorze (gen. Kazimierz Raszewski), gdy tymczasem DOGen. Poznań było od Dowbor-Muśnickiego niezależnie.⁴² Rozdziału kompetencji między Dowództwem Frontu Pomorskiego a DOGen. Pomorze – z siedzibą we Włocławku Sekcja Organizacyjna MSWojsk dokonała 3 listopada. W rękach gen. Hallera skupiono⁴³ „całą pracę nad organizacją oddziałów terytorialnych, a więc Dywizji Pomorskiej (...), nad przeorganizowaniem istniejącej obecnie tajnej organizacji wojskowej (OWP, B.P.), następnie całą akcją poborową (PKU) oraz przejmowania majątku wojskowego na terenie okupowanym. W powyższych sprawach DOGen. otrzymuje rozkazy bezpośrednio od Dowództwa Frontu Pomorskiego”.⁴⁴

Począwszy od września 1919 r. OWP podlegała procesowi likwidacji. Na jej miejsce na obszarach plebiscytowych zorganizowano Straż Mazowiecką bezpośrednio podlegającą II Oddziałowi NDWP w Warszawie, choć ze względów politycznych straż w zasadzie opierała się na ludziach nie związanych dotąd z OWP.⁴⁵

NDWP, jak i MSWojsk. nie dostrzegając specyficznych, regionalnych cech OWP, w sposób zdecydowany dążyło do szybkiego i pełnego podporządkowania sobie pomorskiej konspiracji wojskowej. Na tym tle doszło do ostrych spięć w sprawach kompetencyjnych, spowodowanych niezręcznością gen. J. Hallera i gen. K. Raszewskiego, którzy – z daniem OWP – wchodzili

w kompetencje dowódcy Dywizji Pomorskiej płk S. Skrzyńskiego. Spowodowało to protest dowódców konspiracji pomorskiej.

Jesienią 1919 r. dawne struktury OWP zostały włączone do terenowych przygotowań operacji rewindykacyjnej. Wraz z działaczami Rad Ludowych zorganizowano tymczasowo niejawną sieć starostw powiatowych, żandarmom pruskim przydzielono Polaków-kontrolerów, a w każdym dawnym okręgu OWP utworzono plutony żandarmerii liczące po 50 ludzi. W każdym miasteczku i wsi powołano kompanie i plutony Straży Ludowej. Dla potrzeb PKU zestawiono spisy poborowych, tymczasowo podzielonych na kompanie wartownicze. Tworzono składnice żywności, rejestrowano majątek wojskowy dla potrzeb DOGen. Pomorze. Część ochotników kierowano do Inowrocławia, do Dywizji Strzelców Pomorskich.⁴⁶ Przygotowano też zaplecze sanitarno-medyczne dla wkraczających oddziałów.⁴⁷

W świetle wspomnianej już umowy polsko-niemieckiej z 25 listopada 1919 r. (dok. nr 20), mającej wyraźnie kompromisowy charakter, przyjęto iż na terenie Wielkopolski i Śląska Średniego przejęcie obszarów nie będzie trwało dłużej niż trzy dni. Natomiast przejmowany obszar Pomorza podzielono na strefy dzienne.⁴⁸

Dla przeprowadzenia rewindykacji gen. J. Dowbor-Muśnicki dysponował trzema niepełnymi Dywizjami Strzelców Wielkopolskich, gdyż część sił zaangażowana była na froncie wschodnim. Wojska odcinka północnego, 2 Dywizja Strzelców Wielkopolskich (10 grudnia przemianowana na 15 Dywizję Piechoty) przejąć miały tereny północne Wielkopolski i część Prus Zachodnich. Pozostałe dwie dywizje przejmowały wyłącznie ziemie Wielkopolski.⁴⁹ Wobec szczupłości swych sił; dowódca Frontu Wielkopolskiego zabiegał w NDWP o oddanie mu batalionów zapasowych, które według podziału kompetencji między Dowództwem Frontu a DOGen. Poznań podlegały gen. Zielińskiemu.⁵⁰

Wojska Frontu Pomorskiego stanowiły: dawna 2 Dywizja Strzelców Polskich Armii gen. J. Hallera, przemianowane obecnie na 11 Dywizję Piechoty, następnie 42 pułk strzelców kresowych i 3 pułk strzelców podhalańskich. Z 1 pułku ułanów ściągniętego z Frontu Wołyńskiego i 12 pułku ułanów z Frontu Galicyjskiego utworzono 5 Brygadę Jazdy. Do czasu rozpoczęcia operacji rewindykacyjnej systematycznie postępowała organizacja Dywizji Strzelców Pomorskich, jak też kadr Pułku Ułanów Nadwiślańskich.⁵¹

Przed rozpoczęciem rewindykacji, zgodnie z urnową berlińską z 25 listopada 1919 r., dowództwa obu frontów wysłały swoich oficerów łącznikowych do wyższych dowództw i władz niemieckich. Pracowali oni w bardzo trudnych warunkach, często pozbawieni łączności. Niemcy zwykle starali się uchylić od

wykonywania ich poleceń. Bywało też, że oficerowie ci byli szykanowani, doszło nawet do pobicia polskiego oficera na dworcu wrocławskim.⁵²

10 stycznia 1920 r. Niemcy, ratyfikowały traktat wersalski, a w dniach 8 do 11 stycznia przedstawiciele Polski i Niemiec podpisali kilka aneksów do umowy listopadowej.⁵³

W myśl zawartych umów wkraczanie oddziałów Wojska Polskiego na tereny przejmowane rozpocząć się miała 17 stycznia 1920 r. Zgodnie z rozkazami⁵⁴ wojska Frontu Wielkopolskiego zajęły: Kępno, Zdun, Leszno i Rawicz – 3 Dywizja Strzelców Wielkopolskich; tereny zachodnie od linii kolejowej Leszno-Wschowa aż do Ujścia objęły wojska Grupy Zachodniej. Na tym obszarze przeprowadzono faktycznie rewindykację w przeciągu 1 do 3 dni, od 17 do 19 stycznia.⁵⁵ Wojska 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich 19 stycznia doszły do Kanału Bydgoskiego i Noteci, 20 zajęły Bydgoszcz i Fordon, 21 Nakło, 25 – Świecie, 29 – Tucholę i 31 – Chojnice, knącząc tym samym operację Frontu Wielkopolskiego.⁵⁶

Operacja wojsk Frontu Pomorskiego prowadzona była w dwóch fazach. W pierwszej, trwającej 7 dni – Grupa gen. Stanisława Pruszyńskiego (skład: 47 pp z 11 DP, 42 pułk strzelców kresowych i 3 pułk strzelców podhalańskich) zajmowała tereny położone po prawej stronie Wisły. Natomiast Dywizja Strzelców Pomorskich zajmowała rejon Torunia. W drugiej fazie (10 dni) Grupa gen. Jakuba Włostowicz-Gąsienickiego (skład: 11 DP bez 47 pp i 5 Brygada Jazdy) zajmowała tereny przyznane Polsce po lewej stronie Wisły aż do morza. Flotylla wiślana i batalion morski obejmowały Wisłę i wybrzeże morskie. Kadry pułków „grudziądzkiego, starogardzkiego i kaszubskiego w miarę zajmowania wyznaczonych miast garnizonowych, miały być tam transportowane koleją.⁵⁷

Zajęcie Pomorza przez wojska gen. Hallera odbyło się bez większych incydentów. Doszło tylko do wymiany strzałów pod Gniewkowem, między oddziałami dywizji pomorskiej a batalionem wojsk niemieckich, spowodowanej nieporozumieniem co do godziny przekroczenia linii demarkacyjnej przez oddziały polskie. Po stronie polskiej poległ plut. Pajczkowski z Pułku Ułanów Nadwiślańskich, kilku ułanów odniosło rany. Oddziały, wsparte dywizjonem pociągów pancernych („Hallerczyk”, „Odsiecz II”, „Wilk”, „Boruta”) zajęły planowo wyznaczone miejscowości: 17 stycznia Działdowo, Golub i Gniewkowo, 18 – Toruń, Brodnicę i Lidzbark, 19 – Lubawę, 20 – Wąbrzeźno, 21 – Łazin, Radyń i Chełmżę, 22 – Chełmno, 23 – Grudziądz. W komunikatach operacyjnych podkreślono, że: *„Ludność polska przyjmuje wkraczającego żołnierza polskiego z nieopisanym entuzjazmem, ludność niemiecka zachowuje się spokojnie”*.⁵⁸

Między innymi w podniosłym nastroju, z ogromną serdecznością powitano żołnierzy polskich w Toruniu, wyznaczanym na stolicę województwa pomorskiego. Równie życzliwie przyjęto wojewodę Łaszewskiego i M. Seydę Ministra Byłej Dzielnicy Pruskiej. 21 stycznia tłumy Polaków wyszły na spotkanie gen. J. Hallera.⁵⁹

Po jednodniowej przerwie, 25 stycznia wojska Frontu Pomorskiego przystąpiły do wykonania zadań drugiej fazy operacji rewindykacyjnej. 25 stycznia zajęto Laskowice, 27 – Gniew, 29 Tczew i Stargard, 31 – Kościerzynę. 4 lutego przerwano zajmowanie terenów, czekając na przetransportowanie wojsk przez Wolne Miasto Gdańsk. 8 lutego brygada jazdy zajęła Kartuzy, a 5 batalion morski przez Gdańsk wyruszył do Pucka, wkraczając tam 10 lutego. Równocześnie 5 Brygada Jazdy zajęła pozostałe obszary Pomorza.⁶⁰

10 lutego odbyły się uroczyste zaślubiny Polski z Bałtykiem, z udziałem delegacji rządowej, Ministerstwie Byłej Dzielnicy Pruskiej, dowództwa Frontu Pomorskiego, wicewojewództwa pomorskiego, przedstawicieli misji alianckiej.⁶¹

Zgodnie z przypuszczeniami, Niemcy nie dotrzykali postanowienia traktatu wersalskiego co do pozostawienia na odstępowanych terenach majątku państwowego. Misi zbyt wiele czasu, aby wywieźć majątek ruchomy z Pomorza i części Wielkopolski.

Jeszcze podczas trwania operacji rewindykacyjnej NDWP wydało rozkazy do wycofania niektórych jednostek wchodzących w skład obu frontów i skierowania ich na front wschodni. Już 22 stycznia odeszła 17/3/DP ze składu Frontu Wielkopolskiego, a po 24 stycznia – 3 pułk strzelców podhalańskich i 42 pułk strzelców kresowych. Praktycznie do 25 marca zostały zlikwidowane dowództwa obu frontów, a podległe im oddziały odeszły na różne odcinki frontu wschodniego. Na odzyskanych terenach pozostały niewielkie siły, często oddziały zapasowe.

W operacji rewindykacyjnej Wojsko Wielkopolskie odegrało niebagatelną rolę, przyczyniając się do integracji ziemi pomorskiej i wielkopolskiej z resztą ziem Odrodzonej. Był to akt historycznej i politycznej słuszności tzw. orientacji zachodniej, będącej wyrazem dążeń ośrodka państwowo-twórczego w Poznaniu. Wprawdzie na przełomie 1918/1919 nie udało się doprowadzić do współdziałania formacji „błękitnych” i wielkopolskich, to w trakcie przygotowań i w przebiegu rewindykacji te doborowe formacje zbratały we wspólnym działaniu.

Przejęcie przez Polskę części Pomorza i części ziem Wielkopolski, miało doniosłe znaczenie polityczne. Było potwierdzeniem słuszności zabiegów pol-

skich, tak wojskowych jak i dyplomatycznych o odzyskanie tych ziem. Polska obecność nad Bałtykiem stworzyła przesłanki do naszego powrotu nad Bałtyk po II wojnie światowej.

Przypisy

1. Wojsko Wielkopolskie 1919 r. Rozwój organizacyjny i zjednoczenie z Wojskiem Polskim (marzec – listopad 1919 r.) Wybór dokumentów wojskowych. Wstęp, wybór i opracowanie: Bogusław Polak, Koszalin 1985; Front przeciwniemiecki 1919 r. Wybór dokumentów wojskowych. Wstęp, wybór, opracowanie: Bogusław Polak, Koszalin 1990.
2. Powstanie wielkopolskie 1918-1919. Wybór źródeł. Wybór i opracowanie Antoni Czubiński i Bogusław Polak, Poznań 1983; Wojskowe aspekty powstania wielkopolskiego 1918-1919. Wybór materiałów źródłowych. Redakcja naukowa: Bolesław Woszczyński, Poznań 1985; Wybór tekstów źródłowych, (w:) Grzegorz Łukomski – Bogusław Polak: Powstanie wielkopolskie 1918-1919. Działania bojowe – aspekty polityczne – kalendarium, Koszalin Warszawa 1995, s. 312-418.
3. Obszernie na ten temat piszą m.in. Antoni Czubiński: Powstanie Wielkopolskie 1918-1919. Geneza – charakter – znaczenie, Poznań 1978, s. 84-99 i Mieczysław Wojciechowski: Powrót Pomorza do Polski 1918-1920, Warszawa - Poznań - Toruń 1981.
4. Zob. Źródła do dziejów Powstań Śląskich. Pod red. Kazimierza Popiołka, t. I, cz. 1, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963, s. 37-39. Tekst przedrukowany (w:) Powstanie Wielkopolskie 1918 - 1979. Wybór źródeł, Wybór i opracowanie A. Czubiński i Bogusław Polak, Poznań 1983, s. 35 (fragmenty).
5. Szczegółowo na ten temat: Armia Polska we Francji 1917-1919. Materiały sympozjum z okazji 65 rocznicy powstania Armii Polskiej we Francji. Red. naukowy Piotr Stawecki, Warszawa 1983.
6. Protokoły posiedzeń Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu od 2 X 1918 r. do 23 I 1919 (wybór), „Najnowsze Dzieje Polski”, Materiały i Studia zakresu 1914-1939, t. 2. Warszawa 1959, s. 152; Tadeusz Piszczkowski: Powstanie Wielkopolskie, „Przegląd Zachodni” (Londyn), 1978 r., nr 12, s. 9-10; Antoni Czubiński: Koncepcja powstania zbrojnego w ujęciu Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu (listopad 1918 – luty 1919), (w:) Czyn zbrojny Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Materiały z V Ogólnopolskiego seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Kościan, 3 kwietnia 1984 r. Red. naukowa B. Polak, Koszalin 1984, s.31-32.

7. Tamże, s.153. Protokół posiedzenia KNP z 4 grudnia: „Prezes (Roman Dmowski, uzup. B.P.) referuje swoją wczorajszą rozmowę z senatorem Paulem Doumerem w sprawie wysłania wojsk polskich z Francji do kraju, w której omówiono zasadnicze linie taktyczne akcji okupacyjnej w kraju oraz techniczne przygotowanie wymarszu wojska z Francji. Przy tej sposobności poruszył p. Dmowski myśl obsadzenia linii kolejowej z Gdańska do Warszawy przez wojska francuskie; tamże, s. 155. Protokół konferencji Komitetu Narodowego Polskiego z delegatami z kraju odbytej w Paryżu 11 grudnia: „(...) R. Dmowski przedstawił plan działania, który według niego polega na wprowadzeniu wojska (armii gen. J. Hallera, uzup. B. P.) przez zabór pruski i zahartowaniu go w ogniu walki z Niemcami, a zapewnieniu mu drogi przez obsadzenia linii Gdańsk - Toruń przez wojska Francuskie (...)” Obszernie na ten temat; T. Grygier, Powstania Wielkopolskie a plany wyzwolenia reszt ziem zachodniej Polski ..., s. 655-659; także B. Polak: Wojskowe aspekty przejścia Pomorza przez Polskę 1918-1920, (w:) Dwa powroty Polski nad Bałtyk: 1920 i 1945. Pod red. B. Polaka, Koszalin 1986, 41 i nast.
8. Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu, w grudniu 1918. Poznań 1918, s. 83-84. Do Straży Ludowej wstępować miał „Każdy obywatel nieposzlakowanej opinii od 18-50 roku życia (...), przede wszystkim wysłużeni starsi żołnierze, sokoli, skauci i członkowie bractw strzeleckich”. Dla potrzeb SL Wydział Bezpieczeństwa Publicznego Naczelnej Rady Ludowej opracował Regulamin Straży Ludowej. Zob. Powstanie wielkopolskie 1918-1919. Wybór źródeł, dok. nr 26, s. 80-85.
9. Stanisław Grygier - Tadeusz Grygier: Politycznie wojskowe kontakty Wielkopolski i Pomorza w latach 1918-1919, (w:) Wielkopolska e Pomorze, Warmia. Mazury i Ziemia Złotowska w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Materiały z II Ogólnopolskiego Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego - Kościan, 2 II 1973 r. Pod red. Zdzisława Grota i Jana Witkowskiego, Leszno 1977, s. 45-46; Mieczysław Wojciechowski: Powrót Pomorza do Polski 1918-1920, Warszawa - Poznań - Toruń 1981, s.84 i nast. Autor podkreśla trudności historyków w ustaleniu genezy OWP, jak i przejawów jej działalności:
10. Tamże.
11. T. Grygier: Powstanie Wielkopolskie a plany wyzwolenie reszty ziem zachodniej Polski, „Przegląd Zachodni”, 1948 r., nr 12, s. 655-656. Niepowetowaną stratą dla historyków stało się zaginięcie w latach okupacji monografii OWP napisanej przez mjr Stefana Łukowicza, wraz z wypisami źródłowymi. Materiały te S. Łukowicz z pomocą T. Grygiera zamurował w willi na rogu ulic Wyspiańskiego i Jarochońskiego. W 1957 r. stwierdzono, że schowek był pusty. Pracę i źródła podobno zabrała wdowa po mjr. Łukowiczu, wyprowadzając się do Kościerzyny. Na ten temat T. Grygier: Archiwum Referatu Historycznego DOK VII w Poznaniu i jego zagłada

- w 1939 r., (w:) Powstanie wielkopolskie. Źródła - stan badań - postulaty badawcze. Materiały z Ogólnopolskiego Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego - Kościan, 02 II 1972 r., Kościan 1973 r., s. 16.
12. Na ten temat relacje Bolesława Makowskiego i Bronisława Kładzińskiego (Toruń), Stanisława Wolskiego Lubawa), Augustyna Szpręgi (Okręg Kaszubski OWP) i NN (Brodnica) opublikowane w: Księżde Pamiątkowej Dziesięciolecia Pomorze, Toruń 1930, s.29-33, 37-42; B. Makowski: Organizacja Wojskowa Pomorza, (w:) Wielkopolska a Pomorze..., s. 7 i nast.; Bolesław Pyszczora: Komórka Organizacji Wojskowej Pomorza w Politechnice Gdańskiej 1918-1919, tamte s. 143-144; Konstanty Roszczyńska: Grudziądz na froncie walki o polskość na Pomorzu. Rada Ludowa i Organizacja Wojskowa Pomorza w Grudziądzu, tamte, s. 148-149; tegoż: Działalność Straży Ludowej i OWP w powiecie Świecie (obecnie powiat Tuchola), tamże, s. 150-151; J. Michałowski: Konspiracja w powiecie Świecie, tamże, s. 154; zob. M. Wojciechowski, op. cit., s. 84 i nast.
  13. T. Grygier: Powstanie Wielkopolskie..., s. 657; Bolesław Woszczyński: Centralne polskie władze wojskowe wobec Pomorza w latach 1918-1919, (w:) Wielkopolska a Pomorze ..., s. 130; także M. Wojciechowski, op. cit., s. 88. Prośba J. Piłsudskiego spotkała się z odmową Ententy, natomiast sprzyjał mu i zamysł popierał F. Foch.
  14. Protokoły z posiedzeń..., s. 155; A. Czubiński: Koncepcja powstania..., s. 33.
  15. T. Grygier: Powstanie Wielkopolskie..., s. 657 i nast.; A. Czubiński: Koncepcja powstania..., s. 33.
  16. Na ten temat M. Wojciechowski, op. cit., s. 88,
  17. T. Grygier: Powstanie Wielkopolskie..., s. 658.
  18. Tamże, s. 658-659. Politycy endeccy w Paryżu i Poznaniu zakładali, że stanowisko premiera rządu polskiego obejmie Ignacy Paderewski co będzie miało decydujący wpływ na wykorzystanie wojsk polskich stojących koło Częstochowy, a więc najbliższych Śląska, jak też Cieszyna - które idąc wzdłuż Odry mogły wyjść na tyły wojsk niemieckich.
  19. Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (CAW), Wojskowe Biuro Historyczne, t. 685. Sztab Generalny opierał się na informacji telegraficznej z Paryża od W. Grabskiego, delegata NRL w Poznaniu, iż „17 bm. przybędzie do Gdańska gen. Haller z 60 tysiącami żołnierzy. Utworzył się w Gdańsku Komitet Polski, który przygotowuje przyjęcie dla generała oraz kwatery dla oficerów w prywatnych domach polskich oraz dwóch wynajętych hotelach. Deputacje oddzielnie mają wyjechać naprzeciw, aby wojsko polskie już ma morzu przyjąć. Składki zbierane w tym celu w zaborze pruskim wydały tak obfity rezultat, iż planowane jest wręczenie gen. Hallerowi znaczniejszej gotówki”. Pozostałe informacje Grabskiego nie znajdują potwierdzenia w faktach: „Tysiąc osiemset wojska polskiego z Poznania znajduje

się już w Gdańsku, by pełnić straż narodową, a tysiąc dalszych z bronią i amunicją ma wstąpić do armii Hallera. Władze niemieckie w Gdańsku opróżniły już koszary na 26 tysięcy ludzi”. Zob. CAW, WBH, t. 685.

20. Zob. Marian Leczyk: Komitet Narodowy Polski a Ententa i Stany Zjednoczone 1917-1919, Warszawa 1966, s. 272 i nast.; A. Czubiński, Powstanie Wielkopolskie..., s. 35.
21. „Wczoraj, w pierwszy dzień świąt, powzięto na tajnym posiedzeniu Polaków w Gdańsku, pod przewodnictwem Korfantego, Paderewskiego, dr Kubacza i szefa brytyjskiej misji (płk. K. Wade, uzup. B.P.) następujące uchwały. Francuscy, angielscy oficerowie oraz pewna liczba polskich żołnierzy gdańskiego garnizonu byli obecni. „Polski Korpus Ekspedycyjny Ląduje. Sympatyzujące z Polską wojska w Gdańsku przechodzą na jego stronę, miasto zostaje zajęte, niemiecki naród, niemiecki rząd pozostawione są wobec faktu dokonanego”. Te uchwały mają być w ciągu najbliższych dni wykonane. Komisja wyjechała dziś, w czwartek o godz. 11 do Poznania i spotka się tam z polską delegacją z Szwajcarii. Ogłoszona zostaje Rzeczpospolita Polska z Paderewskim jako prezydentem. Gdańsk, Prusy Zachodnie, Poznań, Śląsk i Pomorze aż do Słupska mają należeć do Polski. Właściwe władze w Gdańsku szykują się do obrony”. Zob. Sprawy polskie na Konferencji Pokojowej w Paryżu w 1919 r. Dokumenty i materiały, t. I, Warszawa 1965, s. 257.
22. Obszernie na ten temat T. Piszczkowski.: Anglia i Polska 1914-1939 w świetle dokumentów brytyjskich, Londyn 1975.
23. Marek Rezler: Kilka uwag na temat działalności polskich oddziałów partyzanckich na terenie Pomorza w 1919 r., (w:) Wielkopolska a Pomorze..., s. 116-122; M. Wojciechowski, op. cit., s. 89-95. Dnia 3 stycznia 1919 r. mjr. Stanisław Taczak, głównodowodzący powstania wysłał do dr. Kręckiego rozkaz zabraniający rozpoczynania powstania na Pomorzu. Taki sam rozkaz wysłano na Śląsk. Zob. T. Grygier: Powstanie Wielkopolskie ..., s. 661.
24. Sprawy polskie...; t. I, dok. nr 5, s. 268.
25. Józef Dowbor-Muśnicki: Moje wspomnienia, Warszawa 1935, s. 303 i nast.
26. S. Grygier - T. Grygier, op. cit., s. 46-47.
27. J. Dowbor-Muśnicki, op. cit., s. 304. Według T. Grygiera (Powstanie Wielkopolskie..., s. 662) już pod koniec stycznia 1919 r. gen. Dowbor-Muśnicki zgrupować miał na zachód od Inowrocławia jedną dywizję piechoty, wzmocnioną artylerią, która miała uderzyć na Toruń i dalej na Gdańsk. Inna dywizja wzmocniona brygadą kawalerii z uderzyć miała na Bydgoszcz i przez Świecie-Tczew dotrzeć do Gdańska. Tak w stosunku do relacji Dowbor-Muśnickiego, jak rzeczywistej liczebności sił powstańczych w końcu stycznia 1919 r. (około 20.000) zachodzi tu chyba pomyłka co do czasu planowanej operacji. Dodajmy, iż z dziennika rozkazów Frontu

- Północnego z 1919 r., sygnowanego przez por. Tadeusza Fenrycha (Muzeum Historii Ruchu Robotniczego w Poznaniu, sygn. A-130) wynika, że np. 16 lutego liczebność tego najsilniejszego odcinka frontu wielkopolskiego nie przekraczała 6000 powstańców, konkretnie: 47 oficerów, 38 pełniących obowiązki oficerów, 507 podoficerów, 4633 szeregowców i 36 rekrutów.
28. Sprawy polskie..., t. I, s. 273-276, 281-282, 288-289.
  29. Tamże, s. 291.
  30. Tamże, s. 309-310.
  31. S. Grygier - T. Grygier, op. cit., s. 30. W ten sposób stanowisko OWP w marcu 1919 r. w Poznaniu przedstawił St. Łaszewski, w trakcie obrad Komisji Międzysojuszniczej.
  32. Tamże, s. 30-31; Olgierd Borkowski: Powstańczy rodowód 15 dywizji Piechoty Wielkopolskiej 1918-1919, (w:) Czyn zbrojny Powstania wielkopolskiego..., s. 74-78.
  33. CAW, I.170.2, t. I.
  34. Szczegółowo na ten temat: Wojsko Wielkopolskie 1919 r. Wybór dokumentów wojskowych; Wstęp, wybór i opracowanie B. Polak, Koszalin 1985 r., s. 7-15.
  35. M.Rezler, op. cit., M. Wojciechowski, op. cit., s. 167-168.
  36. Wojsko Wielkopolskie 1919 r..., s. 15 i nast. Ustawa przyznała całkowitą władzę nad przyznanymi Polsce ziemiami organom centralnym w Warszawie: Sejmowi, Naczelnikowi Państwa i ministerstwom. Formalnie od momentu przyjęcia ustawy ustała władza Komisariatu NRL. W okresie przejściowym działać miało tzw. Ministerium b. Dzielnicy Pruskiej, z szerokimi kompetencjami ustawodawczymi i wykonawczymi. Zdawano sobie sprawę z niejednorodności prawno-ustrojowej państwa polskiego i Wielkopolski, co wykluczało natychmiastowe zjednoczenie tych terytoriów. Minister b. Dzielnicy Pruskiej był członkiem Rady Ministrów i do jego zadań należało m.in.: przejęcie władz i urzędów od Komisariatu NRL, czasowe sprawowanie administracji, przygotowanie przejęcia władz i urzędów przez właściwe ministerstwa, wydawanie w porozumieniu z właściwymi ministrami przepisów wykonawczych dla wprowadzenia polskich ustaw. Zob. AAN, Protokoły z posiedzeń Rady Ministrów RP, t. 5 i t. 7 (Przyjęcie ustawy o Tymczasowej organizacji zarządu b. dzielnicy pruskiej). Ważnym elementem politycznym, zmierzającym do zjednoczenia było przeprowadzenie w Wielkopolsce wyborów do Sejmu Ustawodawczego, na podstawie ustawy z 5 kwietnia 1919 roku. Dnia 1 czerwca w Wielkopolsce wybrano 42 posłów. Zdecydowane zwycięstwo odniosła Endecja.
  37. Zob. J. Dowbor-Muśnicki, op. cit., zał. 127 i 128; B. Polak: Zjednoczenie Armii Wielkopolskiej a Wojskiem Polskim w 1919 r.; (w:) Powstanie Wielkopolskie

- 1918/1919 (artykuły i przyczynki). Pod red. B. Polaka, Kościan 1975 r. s. 128-129, przypis 60.
38. CAW, I Oddział Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich w Warszawie, t. 9.
39. Tamże, t. 31.
40. CAW, I.170.13, t. 28 i 29.
41. Tamże, t. 14.
42. CAW, I.0/NDWP, t. 30 (wytyczne dla delegacji) i t. 32 (ustępstwa w projekcie okupacji). Obszernie na ten temat Przemysław Hauser: Przejęcie obszarów byłego zaboru pruskiego przy znanych Polsce Traktatem Wersalskim, „Dzieje Najnowsze”, 1973 r., nr 3, s. 7-8.
43. Zbiór umów i układów zawartych między rządem polskim i niemieckim w Berlinie i w Paryżu w roku 1919 i w styczniu 1920, Poznań 1920, s. 21-37, wraz z aneksami.
44. CAW, I 0/NDWP, t. 27. Rozkaz organizacyjny nr 1 DG w Poznaniu z 8 listopada. Zob. P. Hauser, op. cit., s. 8.
45. Tamże, t. 27. Dyrektywa MSWojsk. w sprawie prac organizacyjnych na terenie Prus Zachodnich.
46. S. Grygier - T. Grygier, op. cit., s.47-48.
47. CAW, WBH, t. 867. Raport organizacji wojskowej w Prusach Zachodnich z 22 września 1919 r. Dr F. Kręcki i Czterej komendanci okręgowi przestali do NDWP rezolucję: *„Organizacja wojskowa Prus Zachodnich, uznaje jako swego przełożonego jedynie Pana Pułkownika Skrzyńskiego, Dowódcy Dywizji Pomorskiej, wypełnia rozkazy od niego przysłane, wysyła raporty tylko do niego i komunikuje się z nim przez specjalnego kuriera. W myśl tej rezolucji odpowiedziano ppor. J. Majewskiemu ze stacji łącznikowej w Rypinie i wysłannikom gen. gen. J. Hallera i K. Raszewskiego”*.
48. M. Wojciechowski, op. cit., s. 176-182, 193-194; B. Makowski, Organizacja Wojskowa Pomorza..., s. 17-18 (w:) Wielkopolska a Pomorze... Tamże wspomnienia konspiratorów pomorskich, s. 142-158.
49. Na ten temat obszernie Jan Basiński: Udział służby sanitarno-medycznej Armii Wielkopolskiej w zabezpieczeniu medycznym Wojsk Polskich wkraczających na Pomorze w styczniu 1920 r., (w:) Dwa powroty Polski nad Bałtyk: 1920 i 1945 r..., Koszalin 1985, s. 394-411.
50. CAW, III 0/NDWP, t. 32; P. Hauser, op. cit., s. 8.
51. CAW, III 0/NDWP, t. 38, rozkaz operacyjny dowództwa Frontu Wielkopolskiego dotyczący zajęcia obszarów przyznanych Polsce; P. Hauser, op. cit., s.9.
52. Zob. dok. nr 33.

53. CAW, I 0/NDWP, t. 27 i 30; P. Hauser, op. cit., s. 9. Liczny napływ ochotników do Dywizji Strzelców Pomorskich spowodował, że minister spraw wojskowych polecił wstrzymać werbunek ochotników, a napływających ochotników odsyłać z powrotem do Prus Zachodnich. Wskutek protestów dowództw frontów wielkopolskiego i pomorskiego, uzasadniającego to represjami niemieckimi wobec wracających ochotników, nieprzemyślana decyzja została uchylona. Korespondencja na ten temat zob. CAW, I 0/NDWP, t. 27.
54. Obszernie na ten temat; P. Hauser, op. cit., s. 11.
55. Zob. dok. nr 20.
56. Ogólny Rozkaz operacyjny Dowództwa Frontu Wielkopolskiego z 13 stycznia 1920 r. Zob. dok. nr 31.
57. Zob. dok. nr 31-36, 40, 45 i nast.
58. CAW, III 0/NDWP, t. 38, Komunikaty Frontu Pomorskiego i Wielkopolskiego, P. Hauser, op. cit., s. 11-12.
59. CAW, I 0/NDWP, t. 28, 35, Dowództwo Frontu Pomorskiego brało też pod uwagę możliwość wysadzenia przez Niemców mostów pod Toruniem i Grudziądzem. Na taką okoliczność 24 listopada wydano rozkaz operacyjny. Zob. CAW, I 0/NDWP, t. 30; P. Hauser, op. cit., s. 10.
60. CAW, III 0/NDWP, t. 38, Komunikaty Operacyjne Frontu Zachodniego.
61. Obszernie na ten temat P. Hauser, op. cit., s. 13-14.
62. CAW, III 0/NDWP, t. 38-39, Komunikaty Operacyjne frontu Zachodniego.
63. Obszernie na ten temat Hieronim Kroczyński: Uroczystości związane z odzyskaniem wybrzeża morskiego w roku 1920 i w roku 1945, (w:) Dwa powroty Polski nad Bałtyk: 1920 i 1945..., Koszalin 1985, s. 333-344.
64. P. Hauser, op. cit., s. 15 i nast. Z tych też względów gen. J. Dowbor-Muśnicki proponował przerwanie, przy pomocy jazdy, linii komunikacyjnych między Niemcami a Prusami. Projekt był spóźniony, a ponadto jego realizacja groziła konfliktem z Niemcami. Zob. J. Dowbor-Muśnicki, op. cit., s. 330.
65. CAW, I.170.13, t. 34. Dokumenty dotyczące likwidacji frontów zachodnich; P. Hauser, op. cit., s. 16.

Nr 1

1919 lipiec 25, Warszawa. – Plan wstępny okupacji Prus Zachodnich opracowany przez III Oddział (Operacyjny) Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich w Warszawie dla Ministerstwa Spraw Wojskowych

Chcąc wszystkie miarodajne czynniki zawczasu zapoznać z ogólnymi zamiarami Nacz. Dow. w sprawie okupacji przyznanych nam obszarów, Nacz. Dow. nie czekając na ostateczne wyświetlenie sprawy przesyła „Plan wstępny okupacji Prus Zachodnich” z prośbą o zarządzenie opracowania w porozumieniu z oddziałami Nacz. Dow. i centralnymi władzami Państwa Polskiego w punkcie 14 sub. A, B, C, H I, J, i przysłania projektu zarządzeń Nacz. Dow. w celu uzgodnienia ich z innymi zarządzeniami.

Równocześnie uprasza się M. S. Wojsk. Dep. Spraw Morskich o opracowanie punktu 14 C.

Materie wymienione sub. - 14 D. E. F. K. opracują oddziały Nacz. Dow. w porozumieniu z M. S. Wojsk.

M. S. Wojsk. uprasza się o pospieszne zakomunikowanie ilości oficerów i żołnierzy W.P. pochodzących z przyszłych ziem okupowanych w celu przydzielenia ich do oddziałów przeprowadzających okupację.

Otrzymują: M. S. Wojsk. Dep. I. i M. S. Wojsk. Dep. Spraw Morskich.

Do Oddziału I.

Do wiadomości i natychmiastowego zebrania z frontu dat i ilości oficerów i żołnierzy W.P. pochodzących z przyszłych ziem okupowanych w celu ich przydziału do oddziałów przeprowadzających okupację.

w. z. Stanisław Haller¹ pułkownik ,

Załączniki: „Plan wstępny okupacji Prus Zachodnich” i szkic.

1. Traktat pokojowy przyznaje Polsce obszary, wchodzące poprzednio w skład Ks. Poznańskiego, Prus Królewskich i Książęcych uwidocznionych na załączniku Nr 1, Część Śląska i Prus Książęcych zostaje poddana plebiscytowi.
2. Traktat przewiduje w 14 dni po ratyfikacji pokoju przez trzy mocarstwa (Anglię, Francję i Włochy) opuszczenie przez wojska niemieckie obszarów przyznanych bezspornie Polsce oraz stworzenie komisji do dokładnego wytknięcia granic w terenie . Tereny, na których ma się odbyć plebiscyt, obsadzone będą również 14 dnia po terminie, w którym ten traktat nabierze mocy obowiązującej, na czas 6 do 18 miesięcy przez wojska sojusznicze.

Dotychczas nie są jeszcze znane przepisy, regulujące wykonanie postanowień traktatu i określające sposób, w jaki nastąpi objęcie tych obszarów przez Polskę. Pomimo tego należy już obecnie rozpocząć przygotowania dla przeprowadzenia okupacji obszarów przyznanych bezspornie Polsce, tak, ażeby ona mogła się odbyć składowo i żeby normalne życie tych obszarów jak najmniej było zakłócone. Prawa obywateli – Niemców, zamieszkujących te obszary, muszą być szanowane. Od zachowania naszych wojsk względem nich zależeć będzie w znacznym stopniu wynik plebiscytu w Prusach Książęcych i na Śląsku Górnym.

3. Zadaniem wojsk polskich będzie obsadzenie terenów, wchodzących w skład Ks. Poznańskiego, Prus Królewskich i Książęcych, przyznanych nam traktatem pokojowym.
4. Zajmowanie tych obszarów zasadniczo powinno się odbyć bez walki, lecz należy się liczyć z możliwością oporu ze strony pozostałych oddziałów niemieckich, działających na własną rękę. Będą one według wszelkiego prawdopodobieństwa prowadzić partyzantkę luźnymi grupami, liczącymi po kilkadziesiąt ludzi, ukrywającymi się po wsiach. Bardzo możliwe są również wypadki sabotażu na kolejach i w fabrykach gdzie robotnicy i personel składa się wyłącznie prawie z Niemców. Wskutek czego okupacja musi się oprzeć na wojsku i powinna być prowadzona systematycznie i planowo. Zarówno w walce z partyzantami niemieckimi jak i dla przeciwdziałania sabotażowi, należy działać w porozumieniu z ludnością miejscową polską. Na terenie tego obszaru już tworzą się milicje, złożone przeważnie z Polaków i częściowo z Niemców, zadaniem których jest utrzymanie wewnętrznego porządku. Ich należy przede wszystkim użyć do zwalczania wystąpień przeciw władzy polskiej.
5. Obsadzenie terenów odbywać się będzie stopniowo. Po zajęciu pewnej części kraju i po względnym uregulowaniu tam stosunków, następuje okupacja dalszych części.
6. Okupacja kraju ma się odbywać w ścisłej łączności i przy współdziałaniu miejscowej polskiej ludności. Tymczasowa administracja kraju zostanie zorganizowana przez przedstawicieli miejscowej ludności. Personel składać się będzie przede wszystkim z miejscowych obywateli. Żandarmeria miejscowa i milicja zostaną zorganizowane z mieszkańców tego kraju. Na terenach okupowanych regulują stosunki prawne dotychczas tam obowiązujące ustawy i przepisy. Również w stosunku do ludności, obowiązują wojska polskie obecne, wojenne przepisy niemieckie. Likwidacja dawnych pruskich cywilnych urzędów, przyjęcie państwowego, nie wojskowego majątku przeprowadzają tymczasowe władze cywilne. Likwidację dawnych pruskich

wojskowych urzędów, przyjęcie majątku wojskowego przeprowadza D.O.G. Poznań i D.O.G. Grudziądz, które będą w najbliższym czasie zorganizowane.

7. Przy okupacji kraju należy rozróżnić następujące okresy:

A. Pierwszy okres – zajęcie przez wojska.

Wkraczające wojska mają złamać ewentualnie napotkany opór zbrojny: obsadzić najważniejsze punkty wewnątrz okupowanego kraju, dla ochrony swych tyłów i zapobieżenia działaniu partyzantów, zabezpieczyć połączenie pomiędzy okupowanym obszarem a krajem i zabezpieczyć go od uderzenia z zewnątrz. W pierwszym okresie dla postępowania wojsk miarodajne są jedynie względy natury bojowej. Przez ten czas na terenie okupowanym obowiązują takie same prawa, jak na obszarze ściśle operacyjnym, według ustawy niemieckiej. Jednocześnie z wkraczaniem wojsk odbywa się formowanie wojskowych oddziałów z polskich formacji lokalnych i wprowadzenie tymczasowej administracji cywilnej.

B. Drugi okres – urządzenie kraju.

W czasie tego okresu następuje uregulowanie służby etapowej, tyłów i komunikacji, ustawienie załóg wojskowych w ważniejszych miejscowościach, ochrona linii komunikacyjnych, rozbrojenie ludności, dalsze uregulowanie tymczasowej administracji w kraju. Przez ten czas obowiązują na terenie okupowanym takie same prawa, jak na obszarze etapowym według ustawy niemieckiej.

Zadaniem wojska w tym okresie będzie:

- a) utrzymanie porządku w kraju i okazanie potrzebnej w tym celu pomocy władzom cywilnym.
- b) Zorganizowanie D.O.G. Grudziądz, dalsze formowanie oddziałów wojskowych.
- c) strzeżenie granic terenu okupowanego.

Stosunki te będą musiały trwać do chwili zupełnego wyjaśnienia sytuacji.

8. a) Tereny wchodzące w skład Ks. Poznańskiego, przyznane obecnie traktatem Polsce, a znajdujące się w tej chwili poza linią bojową, będą okupowane przez wojska wielkopolskie.
- b) Tereny wchodzące w skład Prus Książęcych i Królewskich, obecnie przyznane Polsce, będą okupowane przez wojska, określone poniżej, pod dowództwem gen. J. Hallera.
9. a) Zarząd wojskowy i cywilny nad ziemiami, wchodzącymi w skład Ks. Poznańskiego, obejmują władze wojskowe i cywilne w Poznaniu.

b) Dla zarządu cywilnego ziem okupowanych, należących poprzednio do Prus Książęcych i Królewskich tworzy się województwo Grudziądz.

Kierownik województwa podlega bezpośrednio ministrowi spraw wewnętrznych w Warszawie. Dla spraw wojskowych utworzy M.S.Wojsk. D.O.G. Grudziądz.

10. Dla przeprowadzenia okupacji terenów, wymienionych pod 6,b) przeznacza się następujące oddziały:

d-two 3. korpusu armii gen. Hallera,

oddziały bezpośrednio podległe 3. korpusowi, dywizja instrukcyjna,

7. dywizja strzelców,

batalion morski,

pułk toruński,

4 pociągi pancerne (2 z frontu mazowieckiego, 2 z frontu południowo-zachodniego),

2 eskadry lotnicze,

flotyła wiślana (2 do 3 statków słabo uzbrojonych).

Ponadto formacje łączności, kolejowa i etapowa, dalej oddziały milicji i wojska, formowane na miejscu. Dokładne Ordre de Bataille będzie ustalane osobno. Ewentualnie do zasilenia wojsk tych przeznaczona jest 7. dywizja piechoty, która będzie w pogotowiu marszowym z chwilą ukończenia 1. fazy okupacji. Baon tanków będzie do dyspozycji Nacz. Dow. (C.K.T. zarządzi przygotowanie taboru kolejowego).

11. Wojskowe zajęcie przyznanego nam obszaru podzielone zostaje na 2 fazy:

A. Pierwsza faza: .

a) zajęcie twierdzy Toruń.

b) zajęcie terenu, położonego na wschód od Wisły, obsadzenie przyczółków mostowych w Chełmie (Kulm) i Grudziądzu (Graudenz) oraz zabezpieczenie od północy.

c) zajęcie terenów, wchodzących w skład Ks. Poznańskiego. Tereny, położone na północ od Noteci i kanału bydgoskiego mają być ubezpieczone na linii przyczółek Grudziądz (Graudenz) – Tuchola (Tuchel) – Chojnice (Konitz) oraz od zachodu, linia kolejowa Grudziądz – Chojnice ma być ubezpieczona.

Operacjami wojskowymi na przeprowadzenie akcji a i b kieruje gen. Haller. Biorą w niej udział wojska, wymienione w punkcie 10. Do współdziałania przy zajęciu Torunia przeznaczony jest pułk Toruński, który gen. J. Dowbor-

Muśnicki² odda do dyspozycji gen. J. Hallera. Dywizja instrukcyjna jest przeznaczona do okupacji przyznanych nam części Prus Zachodnich na prawym brzegu Wisły.

Akcję a) przeprowadza gen. J. Dowbor-Muśnicki. Przedmoście Fordon zostaje obsadzone wojskami wielkopolskimi do chwili zluzowania przez wojska gen. J. Hallera.³

B. Druga faza ma być przeprowadzona możliwie najprędzej po pierwszej. Do przeprowadzenie wojskowego zajęcia reszty terenów Prus Zachodnich przeznaczona zostaje 7. dywizja strzelców i ewentualnie nowo sformowane oddziały. Po zajęciu przez wojska gen. Hallera Grudziądza, gen. J. Dowbor-Muśnicki skoncentruje do dyspozycji Nacz. Dow. w rejonie Bydgoszcz-Nakło grupę rezerwową w sile 2 pułków piechoty, 6 baterii, szwadronu jazdy, odpowiednich kolumn i zakładów wojskowych. Zluzowanie wojsk poznańskich, znajdujących się na terenie Prus Zachodnich, nastąpi po porozumieniu się gen. J. Hallera z gen. J. Dowbor-Muśnickim.

12. Sztaby armii gen. Hallera i Dow. Gł. w Poznaniu opracują plany zajęcia obszarów i nadeślą do 1 sierpnia do Nacz. Dow. Oddziału III. Ostatecznie uzgodnienie współdziałania i wydania definitywnych rozkazów nastąpi przez Nacz. Dow.

13. Gen. Robert Lamezan-Solins⁴ zostaje przydzielony do 7. dywizji strzelców a gen. Stanisław Pruszyński⁵ do dywizji instrukcyjnej jako zastępcy dowódców dywizji.

14. Następujące materie są w opracowaniu i będą objaśniane dodatkowymi rozkazami:

A) Instrukcja, określająca kompetencje gen. J. Hallera, jego stosunek do władz centralnych państwa polskiego oraz władz cywilnych w obszarach okupowanych.

B) Instrukcje dla zarządu terenów, wchodzących w skład Ks. Poznańskiego.

C) Instrukcje dla tymczasowego zarządu terenów wchodzących w skład Prus Królewskich.

D) Dyrektywy dla D.O.Gen. Grudziądz.

E) Instrukcja dla objęcia zarządu nad kolejami, przygotowania i postawienia do dyspozycji gen. J. Hallera i gen. J. Dowbor-Muśnickiego odpowiednich, do tego potrzebnych formacji oraz personelu kolejowego. Rozpatrzenie uzupełnienia sieci kolejowej dla uzyskania potrzebnych połączeń wewnątrz terenów przyznanych Polsce, mianowicie między Weipenburg⁶ – Biskupice, Kartuzami a Puckiem.

- F) Instrukcja i plan przejęcia i zorganizowania służby łączności na czas okupacji. Przygotowanie i postawienie do dyspozycji gen. Hallera odpowiedniego personelu i formacji.
- G) Plan przejęcia portów i taboru rzeczno-terenowego oraz uregulowanie ruchu na Wiśle. Plan objęcia wybrzeża morskiego.
- H) Instrukcje i plan podziału na okręgi uzupełniające, rozlokowanie kadr oddziałów, zorganizowanie aparatu poborowego.
- I) Zebranie i dobór personelu (oficerów, urzędników wojskowych i funkcjonariuszy) dla służby administracyjnej i etapowej.
- J) Zorganizowanie kursów celem zapoznania ich z warunkami pracy i systemem administracji, jaki ma być prowadzony.
- K) Przygotowanie formacji etapowych do służby na terenie Prus Zachodnich.⁷

Kopia, mpis

CAW, I 0/NUWP, t. 9 (sprawa 1791).

1. Stanisław Haller (1872-1940), gen. dyw. Płk artylerii austriackiej. W WP od listopada 1918 r., m.in. Szef Sztabu DO Gen. Kraków, z-ca i p.o. Szefa Sztabu Generalnego. dca 13 DP i Grupy Operacyjnej dca 6 Armii, Inspektor Armii Lwów, Szef SG. od lipca 1926 r. na własną prośbę przeniesiony w: stan spoczynku. Zob. Enc. Pow. PWN, Warszawa 1974, t.2, s. 163; T. Kryske-Karski S. Żurkowski: Generałowie Polski Niepodległej, Londyn 1976, s. 16 2,
2. Józef Dowbor-Muśnicki (1867-1937), gen. broni, oficer armii rosyjskiej, m.in. dca pułku, dywizji, szef sztabu armii, dca Korpusu. Od Lipca 1917 r. organizator I Korpusu Polskiego w Rosji. Pod groźbą zniszczenia Korpusu przez Niemców, demobilizuje go w maju 1918 r. Dnia 14 listopada 1918 r. zameldował się do dyspozycji Józefa Piłsudskiego. Od 16 stycznia Głównodowodzący Armii Wielkopolskiej, następnie dowódca Frontu Wielkopolskiego. Wojskami tego frontu przeprowadza rewindykację części ziem Wielkopolski i Kujaw, przyznanych Polsce w Traktacie Wersalskim. W wojnie 1920 r. nie brał udziału. Dnia 6 października 1920 r. przeniesiony do rezerwy, a 14.XI. w stan spoczynku, z przyznaniem emerytury za lata służby w wojsku rosyjskim. Odznaczeń polskich nie otrzymał. Zob. Polski Słownik Biograficzny, t. V, s. 346-349; P. Bauer: Gen. broni Józef Dowbor-Muśnicki, mpis pracy przygotowanej do druku w Wydawnictwie Poznańskim.
3. Józef Haller (1873-1960), gen. broni. Oficer armii austriackiej, działacz niepodległościowy. Dca Legionu Wschodniego, następnie batalionu i 3. p. leg. II Brygady Legionów Polskich, dca 5 D. Strzel. Przez Murmańsk dostaje się do Francji i z ramienia Komitetu Narodowego Polskiego organizuje Armię Polską. 4 października

1918 r. formalnie obejmuje jej dowództwo. 21 kwietnia wraca z wojskiem do Polski i obejmuje dowództwo frontu galicyjskiego, następnie południowo-zachodniego, a potem południowego. Gen. brani od 1 czerwca 1919 r. W ramach operacji rewindykacyjnej dowodzi Frontem Pomorskim. Gen. Insp. Armii Ochotniczej i członek Rady Obrony Państwa; dca Frontu Północno-Wschodniego i Północnego Od 31 lipca 1926 r. w stanie spoczynku. W 1936 r. współorganizator Frontu Morges i jeden z przywódców Stronnictwa Pracy. W latach II wojny światowej przewodniczy Międzyministerialnej Komisji Rejestracyjnej i jest w dyspozycji Naczelnego Wodza. Zob. Enc. PWN. t. 2, s. 163; T. Kryśka-Karski S. Żurkowski, op. cit., s. 3.

4. Robert Franciszek Walenty Lamazan-Selins (1869-1930), gen. dyw. Gen. bryg. armii austriackiej. Od grudnia 1918 r. Szef Polskiej Misji Wojskowej w Bukareszcie. Gen. dyw. od 1, kwietnia 1919 r., dca dywizji i DO Gen.; w 1920 r. dca Frontu Południowo-Wschodniego i 6 Armii. Od 1921 r. na urlopie zdrowotnym, a od 30 września 1926 r. w stanie spoczynku Zob. T. Kryśka-Karski S. Żurkowski, op. cit., s. 25.
5. Stanisław Pruszyński (1857–1929); gen. dyw. Gen. dyw. armii austriackiej Z-ca dcy 8 D Strzel. Armii Polskiej we Francji, dca Grupy Operacyjnej na Pomorzu. Od 1 kwietnia 1921 r. w stanie spoczynku. Zob. T. Kryśka-Karski – S. Żurkowski. op. cit., s. 34.
6. Weipenburg
7. Poprawki do „Planu...”, zob. dok. 33.

Nr 2

1919 lipiec 28 Warszawa. – Pismo Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich do dowództw frontów i Okręgów Generalnych w sprawie oficerów i szeregowych pochodzących z Pomorza

Naczelne Dowództwo W.P. zamierza przydzielić do oddziałów przeprowadzających okupację przyznanych nam traktatem pokojowym obszarów Prus Zachodnich oficerów i żołnierzy W.P. pochodzących z przyszłych ziem okupowanych. Dowództwa frontów i D.O. Gen. zarządzają natychmiast zebranie danych o liczbie z tych ziem pochodzących oficerów i żołnierzy z im podwładnych oddziałów, przy czym należy oficerów wymienić, żołnierzy sumarycznie zgłosić, podając równocześnie z których okolic oni pochodzą. Wykazy te przedłożą Dowództwa Naczelnemu Dow. W.P. do 15 sierpnia br. Obszary, o które się w tym wypadku rozchodzi uwidoczniła załączony szkic. Otrzymują wszystkie Dow. frontów, Dowództwo Rezerwy N.D. i D.O. Gen.

w/z

Szef Sztabu Generalnego

Stanisław Haller mp.

pułkownik

Kopia, mpis

CAW, Oddział V ND W, t. 38.

Nr 3

1919 lipiec 31, Poznań. – Projekt Planu zajęcia ziem przyznanych Polsce, wraz z rozkazem, opracowany przez Dowództwo Główne w Poznaniu

Plan zajęcia Prus Zachodnich i części Księstwa i Śląska Średniego przyznanych Polsce.

Sytuacja ogólna. Plan jest opracowany w przypuszczeniu, że Niemcy będą stawiali opór, przy czym operacje na prawym brzegu Wisły, wyłączając Toruń, będą opracowane w zależności od decyzji, komu całokształt operacji będzie powierzony. Sadząc z wiadomości ostatnich dni, wojska niemieckie na północnym polskim froncie wycofują się, jednakowoż z ciągłych napadów na nasze pozycje przypuszczać należy, że nieokreślona, zresztą nie bardzo wielka ilość Grenzschtzu, zasilona częścią wojsk regularnych, stawi opór. Ten opór będzie trzeba przełamać.

Teatr działań.

Teatr działań jest przecięty biegiem Wisły na dwie nierówne części: wschodnią i zachodnią. Wschodnią część Prus w porównaniu bardzo wąska, licząca od południa na północ do 60 km. Miejscowość odkryta, słabo zalesiona, ale dość górzysta i z znaczną ilością jezior. Stan dróg doskonały. Kierunek dróg w zupełności odpowiadający celom posuwania się ku północy i zapewniający wojskom łączność. Tą część terenu, na wschód od Wisły, zabezpieczoną dostatecznie po jej zajęciu operacje naszych wojsk na lewym brzegu Wisły. Zachodnia część przedstawia czworokąt mniej więcej od południa do północy, km. długi. Rejon między Nowem (Neuenburg), Świeciem, Chojnicami a Bytmem przedstawia obszar lasów, słabo zaludniony. Reszta obszaru zachodniego obfituje w przeszkody naturalne. Dróg w porównaniu niewiele a kierunek ich na ogół niedogodny dla przemarszu z południa na północ Kolei żelaznych, które będą niezbędne dla przerzucenia wojsk i dowozu, przechodzi przez należące do Polski tereny mało, przy czym połączenie kolejowe wybrzeża morskiego z resztą okupacji polskiej tylko przez terytorium gdańskie lub Prusy istnieje. Co się tyczy miejscowości na północy Księstwa, to część jej między Nakłem a Toruniem zamieszкана przeważnie przez Niemców a obfitująca w pasy i inne przeszkody naturalne, daje Niemcom możliwość nie tylko stawiać opór, ale także działań na tyłach naszych wojsk. Mniej więcej taki sam charakter ma teren między Ujściem a Szamocinem. Dolina Noteci z powodu ciągłych deszczów obecnie tylko dla piechoty dostępna. Mosty według ostatnich wiadomości nieburzone.

Dyslokacja wojsk nieprzyjacielskich.

Patrz załącznik nr 1.^b

Dyslokacja wojsk wielkopolskich.

Dyslokacja przed rozpoczęciem operacji (załącz. nr 2)^b Mniej więcej dwa dni przed rozpoczęciem operacji wojska Wielkopolskie będą skoncentrowane w następujący sposób:

- a) Front południowy: zostają 11. i 12. pułk strzelców, 3 baterie polowe, 3 baterie ciężkie, oraz II. i VIII. baon O.K. 8 pułk strzelców przejdzie na front północny.
  - b) Front zachodni: pozostaną 1. i 2. pułk strzelców, 3 baterie polowe i 3 baterie ciężkie (wszystkie starego systemu), I. baon garnizonowy i IV. baon O.K. 6 p. strz. 1 1. eskadra lotnicza przejdą na front północny.
  - c) Front północny: 6. pułk strzelców i 9 pułk strzelców, 6 baterii polowych, szwadron 2. pułku ułanów, I. batalion saperów i 1. eskadra lotnicza skoncentrują się w rejonie Budzyń-Ryczywół, 8. pułk strzelców wraz z 1 baterią polową i VI. baon O.K. staną w okolicy Kcyni. 7. pułk strzelców i 1 bateria polna w rejonie Gołańczy. 5. pułk strzelców i Toruński pułk strzelców, 1 bateria polna, 1 bateria konna, 3. pułk ułanów, pociągi pancerne i eskadra lotnicza, wysłana z Poznania na front, skoncentrują się w okolicy na północ Inowrocławia.
7. pułk strzelców wraz z przydzieloną baterią stanowić będą rezerwę Dowództwa Głównego. Dzień przed rozpoczęciem operacji front północny będzie zatem opróżniony a wojska ściągnięte w węzłach. Baterie pozycyjne nie wchodzi w rachubę.

Odcinek czarnkowski nadal obsadzać będzie III. baon O.K.

Początkowy plan działań.

Ponieważ można przypuszczać, że nieprzyjaciel będzie stawiać opór, trzeba go przede wszystkim wyrzucić za Noteć i Wisłę, w którym to celu ześrodkowują się dostateczne siły przeciwko Chodzieży i Toruniowi. Po przeforsowaniu Noteci należy dla sparaliżowania ewentualnie ruchu powstańczego, przede wszystkim obsadzać zachodnią granicę przyznanych Polsce terenów. W tym celu jeden z pułków lewej grupy (6. i 9.) zajmie rejon Miasteczko – Wyrzysk i posuwając się potem ku Łobżenicy wzdłuż granicy obsadzi posturkami wszystkie drogi prowadzące na zachód. Zadaniem drugiego pułku tejże grupy będzie posuwając się wzdłuż prawego brzegu Noteci na wschód dopomóc 8. pułkowi przy zajęciu Nakła. 7. pułk strzelców w razie potrzeby

dopomoże lewej grupie przy zajęciu rejonu Chodzież – Szamocin. Po przejściu na prawy brzeg Noteci wysunie się szwadron 2. pułku ułanów ku północy celem zajęcia Więcborka.

Z przejściem 6. i 9. pułku strzelców na prawy brzeg Noteci, linia kolejowa Toruń – Piła będzie w naszym ręku. 5. i Toruński pułk strzelców oraz 1. pułk ułanów i pancerne pociągi posuną się do Torunia, gdzie pułki strzelców pozostaną na razie. 3. pułk ułanów i pociągi pancerne wyruszą po zajęciu twierdzy z Torunia wzdłuż lewego brzegu Wisły do Bydgoszczy. 8. pułk strzelców przesunie się po zajęciu Nakła także w stronę Bydgoszczy. Wysuwanie prawej i lewej grupy rozpocznie się w jeden i ten sam dzień. Wymarsz jednego z pułków grupy na Nakło oraz dalsze wyżej wymienione przesuwanie drugich pułków zależeć będzie od biegu wypadków.

Dalszy plan działań.

Na wyżej wspomnianym zajęciu prawego brzegu Noteci i częściowo lewego brzegu Wisły kończy się początkowy plan działalności. Dalszy plan operacji zależeć będzie od tego, jaki opór ten będzie. Jeśli znaczny, to po obsadzeniu niewielkimi załogami Nakła i Bydgoszczy, będą znowu ześrodkowane pułki 6. 7. 8. i 9. dla operacji na Chojnice, w celu sparaliżowania kolei Piła – Tczew i zlokalizowania oporu. Zestawienie planu walk w takich warunkach trudno przewidzieć. Jeżeli zaś Niemcy żadnego oporu stawiać nie będą, to po przejściu przez Noteć, wojska Wielkopolski marszem lub koleją przesuwane będą dla zajęcia większych miast i okolic zniemczonych oraz dla obsadzenia granicy zachodniej. (porównaj załącz. nr 5).^b

Toruński pułk jest przeznaczony jako kadra mającej się tworzyć wschodnio-pruskiej dywizji. W miarę posuwania się wojsk naszych na północ zaczną się formować w Toruniu toruński (13) pułk strzelców, w Grudziądzu chełmiński (14) pułk strzelców i 4. pułk ułanów, w Starogardzie (15) pułk strzelców, w Wejherowie i Pucku, kaszubski (16.) pułk strzelców.

Ostateczny plan zajęcia Prus Zachodnich z dyslokacją wojsk polskich po jego ukończeniu, widać w załączniku nr 4.^b

W miarę posuwania się wojsk, będą na miejscu pod ogólnym kierownictwem inspektora O.K.: J. Langego¹ formowane oddziały O.K. dla objęcia drugorzędnych garnizonów. Opierając się o nie, władze cywilne zaczną organizować zajęte obszary.

Celem otrzymania bezpośredniej komunikacji kolejowej wzdłuż całego zajmowanego terenu, aż do Pucka będzie w swoim czasie wysunięty I. baon saperów i I. baon kolejowy, dla przeprowadzenia toru od Kartuz do linii Gdańsk – Wejherowo. Dla sformowania Straży Ludowej koniecznym jest nie-

zwłoczne wyasygnowanie środków dla zakupu broni i amunicji na miejscu lub przesłania takowych z Warszawy.

Prócz tego koniecznym jest wysłanie amunicji dla formacji Wielkopolskich, ponieważ zapasy tutejsze z powodu wysłania grupy wielkopolskiej na Litwę znacznie się wyczerpały.

Kierownictwo akcji.

Kierownictwo akcji przeciwko Chodzieży, Bydgoszczy itd. obejmuje dowództwo 2. dywizji, podług wskazówek Głównodowodzącego. Dowództwo nad tworzącą się dywizją zachodnią-pruską obejmuje płk Stanisław Skrzyński.² Łączność.

Łączność będzie podtrzymywana z wojskami Gen. Józefa Hallera, przez Toruń lub w sposób przyjęty obecnie. Dla celów łączności :wykorzysta się baon telegraficzny.

Zajęcie południowych i zachodnich obszarów Księstwa oraz Średniego Śląska.

Zajęcie obszarów Księstwa i Śląska Średniego, przyznanych Polsce, a dotychczas jeszcze nie obsadzonych, musi być siłami, które pozostają na zachodnim i południowym froncie wielkopolskim.(Porównaj wyżej umieszczoną dyslokację wojsk.).

Gdyby Niemcy stawili opór wojskom, w takim razie akcję przeciwko tym obszarom Księstwa i Śląska należałoby przeprowadzić dopiero po zajęciu Prus, lub po zasileniu wojsk południowego i zachodniego frontu oddziałami armii Gen. J. Hallera.

W każdym razie aż do ustalenia ostatecznego granic Polski, z powodów ciągłych grabieży dokonywanych przez uzbrojonych niemieckich kolonistów, wojska muszą nadal obsadzać te dwa fronty.³

Józef Dowbor-Muśnicki

Generał - podporucznik

Plan powyższy został przedłożony Naczelnemu Dowództwu 1.8.1919 r. naczelne dowództwo projektu tego nie zatwierdziło.

mjr Bronisław Wzacny

ROZKAZ (nie wysłany)^a

Przy zajmowaniu obszarów przyznanych traktatem pokojowym Polsce należy postępować podług następujących wskazówek wytycznych:

1. Na całe terytorium obejmowane przez nas ogłosi się stan wyjątkowy. Odszczególne szczegóły poda się w osobnym rozkazie.
2. Granicę należy jak najszybciej obsadzić i stosować surowe środki ochronne, by przeszkodzić przemytnictwu i przekraczaniu granicy bez paszportu. Wojsko winno ręką w rękę działać z organami bezpieczeństwa publicznego, jak żandarmerią i policją.
3. Przejazd przez granicę będzie tylko w punktach, które jeszcze określone zostaną, i za ścisłą rewizją dozwolony.
4. W każdym większym mieście należy natychmiast przystąpić do organizowania straży obywatelskiej, przyciągając do nich tylko pewne żywioły. Komendantami tych straży winni być bez wyjątku Polacy.
5. W wszystkich miastach i miasteczkach należy natychmiast po ich obsadzeniu urządzić komendantury planu, względnie powiatu.
6. Komendantury takie muszą niezwłocznie zaprowadzić ścisłą registraturę i kontrolę byłych oficerów niemieckich.
7. Na całym obszarze okupowanym przystąpi się natychmiast do organizowania oddziałów Obrony Krajowej i to na tych samych zasadach i prawidłach, jak poznańskie. Miejsca, w których się oddziały O.K. formować będzie, wyznaczy Inspekcja O.K. w porozumieniu D.G. aż do sformowania O.K. obsadzać garnizony i większe miasta baonami zapasowymi.
8. Przy organizacji kraju i przeciwdziałaniu sabotażom, spiskom, szpiegostwu i grożącej propagandzie bolszewickiej winny wszystkie organa państwowe czy wojskowe, czy cywilne harmonijnie współpracować. Tylko wtenczas będzie można – mimo kontragitacji niemieckiej zaprowadzić, względnie utrzymać ład i wzbudzić wśród ludności tamtejszej zaufanie do władz polskich.
9. Uprzedzić wszystkich aż do ostatniego żołnierza, że wkraczamy do krajów polskich a nie nieprzyjacielskich. Wszelkie wybryki przeciw ludności cywilnej – obojętnie jakiej narodowości – będą surowo karane. Żołnierz nasz powinien widzieć, że od jego zachowania wiele, bo los objętych plebiscytem dzielnie, zależy. Na wojsko przede wszystkim będzie ludność tubylcza spoglądać. Dlatego nie należy aktów samowoli tolerować a dbać o to, by żołnierz nie tylko w służbie ale także poza służbą wzorowo się zachowywał.
10. Ponieważ zasadzki i zamachy ze strony nieprzyjaciela są prawdopodobnie, należy przed obsadzeniem większych budowli, jak koszar fabryk, magazynów itp. dokładnie te budowle przeszukać. Szczególna czujność potrzebna

przy przekraczaniu mostów, z których znaczna część przez Niemców pod-
minowana

Za zgodność:

por. Kazimierz Głabisz⁴

Do majora Boćkowskiego-Boczkowskiego⁵

„Przesyła się plan zajęcia Prus Zachodnich i części Księstwa i Śląska Średniego przyznanych Polsce i Rozkaz w sprawie zajmowania tych obszarów. Nadmieniam, że plan ten nie został zatwierdzony przez Naczelne Dowództwo a Rozkaz nie był wysłany”.

Szef Sekcji Operacyjnej
Bronisław Wzacny
Major

Kopie, mpis

CAW, AGH, 1236, t.46

^a w tekście brak cyfry

^b Załączników brak

^c Zdanie dopisane odręcznie

- 1 Julian Lange (1873-1954), działacz niepodległościowy, tytularny pułkownik. Działacz TG „Sokół”, organizator i komendant Straży Obywatelskiej – Straży Ludowej w zaborze pruskim; następnie Inspektor Obrony Krajowej. W l. 1919-1920 szef Wydziału Wojskowego Komitetu Obrony Śląska Dyrektor fabryki sprzętu rolniczego Zakładów H. Cegielski w Poznaniu Zob. Wielkopolski Słownik Biograficzny, Warszawa-Poznań 1981, s. 405.
- 2 Stanisław Wilhelm Skrzyński (1877-1935), gen. bryg. Oficer armii rosyjskiej. Współorganizator WP w Rosji, organizator i dowódca warszawskiego oddziału WP odsieczy Lwowa. Następnie w Wojsku Wielkopolskim: dowódca brygady i Dywizji Strzelców Pomorskich (późniejsza 16 DP). Od sierpnia 1920 r. do czerwca 1927 r. w rezerwie, od 1927 r. w stanie spoczynku. Zob. T-Kryska-Karski S. Żurkowski, op. cit., s. 144.
- 3 Projekt mjr B. Wzacny Szef Sekcji Operacyjnej DG, w dniu 26 września 1919 r. przesłał mjr. Boćkowskiemu Boczkowskiemu, oficerowi łącznikowemu z Armii gen. J. Hallera.
- 4 Kazimierz Głabisz (1893-1981), gen. bryg. Prawnik wcielony do armii niemieckiej, ppor. oficer Sekcji Operacyjnej Dowództwa Głównego w Poznaniu, następnie w Oddziale Operacyjnym III NDWP. Oficer do zleceń w Adiutanturze Generalnej,

uczestnik III powstania śląskiego; szef sztabu 14 DP Wlkp., dca dywizji 14 pal., oficer Oddziału III Blura Ścisłej Rady Wojennej; w l. 1927-3 września 1939 r. oficer do zleceń GISZ. W wojnie obronnej dca improwizowanej Grupy „Kielce”, partyzant na tyłach wroga. W 1940 r. przedostaje się na Węgry, następnie w Wielkiej Brytanii, m. in. Szef Oddziału I Naczelnego Dowództwa, dca 2 D Gren. Panc., dca 4 DP. Zob. T. Kryśka-Karski S. Żurkowski, op.cit., s.71-72.

- 5 Mjr Boćkowski-Boczkowski - oficer łącznikowy Armii gen. Hallera przy DG Wojska Wielkopolskiego.
- 6 Mjr Bronisław Wzacny, późniejszy płk dypl., oficer armii austriackiej, Szef Sekcji Operacyjnej DG w Poznaniu.

Nr 4

1919 sierpień 1. Warszawa. Poprawki Oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich do „Planu wstępnego okupacji Prus Zachodnich”

Poprawka do „Planu wstępnego okupacji Prus Zachodnich” Nr 1894/III.

W punkcie 1 wstawić po słowach „w skład Ks. Poznańskiego”, Śląska Średniego.

W punkcie 8a wstawić po słowach „w skład Ks. Poznańskiego” i Śląska Średniego.

W punkcie 9a wstawić po słowach „w skład Ks. Poznańskiego” i Śląska Średniego.

W punkcie 11c wstawić po słowach „w skład Ks. Poznańskiego” i Śląska Średniego.

W punkcie 14d dodać po słowach „w skład Ks. Poznańskiego” i Śląska Średniego.¹

Z rozkazu
Tadeusz Kutrzeba
kpt. Sztabu Gen.

Oryginał, mpis

CAW, I 0/NDWP, t. 9

1. Zob. dok. nr

Nr 5

1919 sierpień 6, Warszawa. – Sprzeciw Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich skierowany do Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w Poznaniu w sprawie rozkazu nr 203 o tworzeniu 4 Dywizji Strzelców Wielkopolskich

W rozkazie Dow. Gł. W.P. na b. zabór pruski Nr 203 z dnia 30 lipca br. pod § 8 rozkazuje Dow. Gł. przystąpić do organizacji 4. Dywizji strzelców wlkp. z roczników poborowych i ochotników, a w piśmie Dow. Frontu Wielkopolskiego, Ia, Nr. 729/9 z dnia 29 lipca br. zapowiada utworzenie z toruńskiego pułku piechoty kadry przyszłej dywizji zachodnio-pruskiej.

Nacz. Dow. pismem Nr. 2325/III z dnia 31/VII br. zawiadomiło Dowództwo Frontu Wielkopolskiego, że formowaniem dywizji zach.-pruskiej zajmie się M.S.Wojsk., i ono wyda wszelkie potrzebne zarządzenia.

Dla uzupełnienia tego podaje się do wiadomości Dowództwu Frontu Wielkopolskiego, że zamiarem Nacz. Dow. i M.S.Wojsk., jest dać Prusy Królewskie, jako okręg uzupełniający jednej z dywizji, Armii Generała Hallera, do czego już wszystkie urządzenia, jak np. oddziały zapasowe i P.K.U. są przygotowane.

W skład tej dywizji wszedłby toruński pułk piechoty, a po objęciu przez M.S.Wojsk. administracji wojskowej b. zaboru pruskiego, przez D.O.Gen. Poznań, na dowódcę tej zachodnio-pruskiej dywizji piech. dyrygowany przez Nacz. Wodza gen. Kazimierz Raszewski.¹

Motywym, który w pierwszym rzędzie skłonił M.S.Wojsk. i N. Dow. by przerzuciło organizacyjnie jedną z dywizji Armii gen. Hallera na Prusy Królewskie był ten, że dywizja ta jako zorganizowana ma już wszystkie pomocnicze oddziały, których wystawienie przy nowo tworzącej się dywizji mogłoby być powolnym, a dywizja pochodząca z Armii gen. Hallera, gdyby nie otrzymała okręgów uzupełniających musiałaby przestać istnieć z braku uzupełnień ludzkich.

Wobec tego należy wstrzymać wszystkie rozkazy dotyczące organizowania 4 dywizji.

Wykonanie rozkazu zamelduje Dowództwo Frontu Wielkopolskiego.

Otrzymują: Dowództwo Frontu Wielkopolskiego i M.S.Wojsk. Dep. I. do wiadomości.

Opinia Dep. I. M.S.Wojsk.: Nr 8783 nr 31 VIII. 19a

M.S.Wojs. podziela w zupełności stanowisko Naczelnego Dowództwa i jest przeciwne formowaniu 4. dywizji strzelców wielkopolskich.

Powody:

- 1) Dążenie do jednolitej organizacji całego Państwa w D.O. Gen. podlegające wprost M.S.Wojsk. Objęcie organizacji 4 Dywizji Strzelców Wielkopolskich przez D.O.Gen. Poznań temuż się sprzeciwia, gdyż Prusy Królewskie wchodzić będą w skład D.O.Gen. Grudziądz (13 dywizja).
- 2) Brak broni i materiału, gdyż zamówienie wystarcza tylko dla 18 dywizji. Musiano by więc inne dywizję rozwiązać, by jej bronią i artylerią uzbroić 4 dywizję strzelców wielkopolskich.
- 3) Niewykorzystanie istniejących kadr, a tworzenie nowych formacji bez żadnego istniejącego związku.
- 4) Sprzeciwia się zasadzie, że kierownictwo organizacji jest zadaniem jedynie M.S.Wojsk., w porozumieniu z Naczelnym Dowództwem.

Szef Dep. I. mob. org.

Józef Rybak²

ppłk Sztabu Gen.

Kopia, mpis CAW,

Oddział I ND WP, t. 10.

1. Raszewski Kazimierz (1864-1939), gen. broni WP. Do r. 1918 zawodowy oficer armii niemieckiej. W wojsku wielkopolskim od k. stycznia 1919, m.in. dca 1 p.uł. i Szef Wydziału Wojskowego NRL. Następnie d-ca OOGen., dywizji, grupy operacyjnej i armii, DOK. Zm, w 1939 r. Zob. T. Kryska-Karski S. Żurakuwski, op.cit., s. 4.
2. Rybak Józef Artur (1882-1954), gen. dyw. WP. Oficer armii. austriackiej. W WP m.in. oficer w M.S.Wojsk., d-ca grupy operacyjnej a szef sztabu armii. Zob. T. Kryska-Karski - S. Żurakowski, op. cit., s. 37.

Nr 6

1919 sierpień, 14, Poznań. Spis oficerów i liczba żołnierzy pochodzących z Prus Zachodnich, zestawiony przez Dowództwa Główne w Poznaniu dla Oddziału V Naczelnego Dowództwa WP w Warszawie

W odpowiedzi na Nr 1233 z dnia 28 lipca b.r. przesyła się w załączeniu imienny spis oficerów i sumaryczny żołnierzy i podoficerów pochodzących z Prus Zachodnich, a służących w podległych Dowództwu Głównemu w Poznaniu formacjach.

Szef Sztabu
Jan Wroczyński¹
gen. ppor.

(Załącznik)

Lista oficerów pochodzących z Prus zachodnich

Nr	Stopień	Nazwisko	Imię	Formacja	Zamiesz. w Prus. zach. bież.
1.	ppor.	Łowicki	Franciszek	8 płk p.	Toruń
2.	ppor.	Karwat	Stefan	insp. art.	Brodnica
3.	ppor.	Czarliński	Wincenty	Szt. I.W.T.	maj. Brachnówek
4.	ppor.	Chełmicki	Władysław	Dow. Oddz. sam.	Wałycz p. Wąbrzeźno
5.	ppor.	Rybicki	Wojciech- Józef	1.p.art.lek.	Chełmża
6.	ppor.	Maciejewski	Szczepan	”	Kruszynka p.Brodn.
7.	por.	Zielke	Stefan	2.p.art.lek.	Nowe Palerze p. Biskup.
8.	por.	Pyszora	Bolesław	”	Grota p. Grudziądz
9.	ppor.	Szczepański	Bernard	”	Gross-Lenkendorf p. Olsztyn
10.	por.	Siudowski	Kazim.-Alfred	3.p art.lek.	Strużal p. Toruński
11.	por.	Lipski	Bronisław	2.p art.cież.	Sopoty
12.	ppor.	Chmielewski	Julian	”	Świecie
13.	ppor.	Fritz	Leon	”	Nowa Cerkiew

14. ppor.	Lisowski	Franciszek	7.p.strz.wlkp.	Chełmża
15. por.	Krenz	Paweł	9.p.strz.wlkp.	Cholnice
16. ppor.	Jasnoch	Kazimierz	1.b.telegr.	Lidzbark
17. por.	Szymyślik	Alfons	stacj.lotn.	Radoczki p. Brodnica
18. por.	Zakrzewski	Stanisław	2 płk ułanów	Olsztyn (plebiscyt)
19. por.	Śląski	Jan	”	”
20. ppor.	Donimirski	Jerzy	3 płk ułanów	
21. rtm.	Ossowski	Stanisław	4 płk ułanów nadwiśl.	
22. ppłk	Donimirski	Gustaw	4 płk ułanów nadwiśl.	Zajezerze p. Sztum (plebiscyt)

Lista podoficerów i żołnierzy, pochodzących z Prus Zachodnich wynosi:

podoficerów: 204

żołnierzy: 973

1177

Oryginał, mpis rkp

CAW,, Oddział V ND WP, t. 38

1. Jan Wroczyński (1876-1945), gen. dyw. Płk armii rosyjskiej. Następnie naczelny inżynier I Korpusu Polskiego w Rosji. Od listopada 1918 r. w WP jako kierownik M.S.Wojsk.; od 19 kwietnia do 13 listopada 1919 r. szef sztabu DG Wojska Wielkopolskiego. W marcu 1920 r. objął stanowisko zastępcy Wojskowego Komisarza Rządu Polskiego dla wytyczenia granicy polsko-niemieckiej. Kolejno: członek Rady Fortyfikacyjnej inspektor robót fortyfikacyjnych, dca Grupy Operacyjnej; od 19 sierpnia 1920 r. Szef Naczelnej Kontroli Wojskowej. Dnia 4 czerwca 1921 r. przeszedł w stan spoczynku. M.in. uczestniczył w budowie Centralnego Okręgu Przemysłowego. W latach okupacji działa w podziemiu, członek Rady Głównej Opiekuńczej Zob. Czy wiesz kto to jest? Red. S. Łoza, Warszawa 1938, s. 820; Materiały Słownika Biograficznego Powstańców Wielkopolskich 1918-1919.

Nr 7

1919 sierpień 19, Warszawa. – Rozkaz Departamentu I Ministerstwa Spraw Wojskowych o utworzeniu Dowództwa Okręgu Generalnego Pomorze

- 1) Rozkazem niniejszym zorganizowane zostaje Dow. Okr. Gen. Pomorze (VIII). O. Gen. Pomorze obejmuje teren Prus zachodnich, przyznany Polsce na Konferencji Pokojowej. Podział terytorialny Okręgu i prace organizacyjne, które mają być w nim przeprowadzone zostały podane w rozkazie M.S.Woj. Dep. I. No 1875 op.
- 2) Dowództwo Okręgu Gen. Pomorze obejmuje gen. K. Raszewski. Szefa Sztabu wyznaczy Nacz. Dow. specjalnym rozkazem. Organizacja D.O.Gen. ma być przeprowadzona według załączonego wzoru organizacyjnego – zał. I Etat D.O.Gen. będzie wydany w najbliższym czasie. Oficerów Sztabu (oddział I) wyznaczy Nacz. Dow. Obsadę oficerską reszty Oddziałów D.O.Gen.-u wyznaczy Dep. Personalny w porozumieniu z odpowiednimi Inspektorami. Na Inspektorów Artylerii i Piechoty wyznaczy Dep. Personalny oficerów z armii gen. J. Hallera po porozumieniu się z D-twem armii gen. J. Hallera.
- 3) Dow. Okr. Gen. Pomorze organizować się będzie na razie w Włocławku. Wszyscy oficerowie wydzieleni do Dowództwa Okr. Gen. mają się do dnia 10/9. br. zameldować w Włocławku u gen. K. Raszewskiego.
- 4) Stosunek D.O.Gen. do armii operującej będzie określony specjalnym rozkazem.
- 5) Wszystkie Departamenty i samodzielne Sekcje prześlą dla Dow. Okr. Gen. Pomorze do Włocławka wszystkie dotychczas przez nie wydane rozporządzenia o stałe obowiązującej treści.
- 6) D.O.Gen. Łódź wyda odpowiednie rozkazy w celu przygotowania chwilowego pomieszczenia dla D.O.Gen. Pomorze w Włocławku.

II Wiceminister
Kazimierz Sosnkowski¹
Generał Podporucznik

Kopia, mpis CAW,
Oddział V NO WP, t. 38

1. Kazimierz Sosnkowski (1885-1969), gen. broni. Jeden z przywódców Organizacji Bojowej PPS, założyciel Związku Walki Czynnej, najbliższy współpracownik Józef-

fa Piłsudskiego. W l. 1914-1917 szef sztabu I Brygady Legionów, następnie w Departamencie Wojny. Po kryzysie przysięgowym uwięziony przez Niemców w Magdeburgu, W WP: dca DOGen. Warszawa, II wiceminister M.S.Wojsk., dca Armii Rezerwowej, minister Spraw Wojskowych i członek Rady Obrony Państwa. Od 20 kwietnia 1925 r. do 13 maja 1926 r. dca DOK nr VII w Poznaniu. Od marca 1937 do września 1939 r. Inspektor Armii. W Wojnie Obronnej dca frontu południowego. Następnie: Komendant ZWZ, Naczelny Wódz (8 lipca 1943 do 30 września 1944 r.).

Zob. Enc. Pow. PWN, Warszawa 1976, s.238; T. Kryska-Karski - S. Żurkowski, op. cit., s. 6.

Nr 8

1919 sierpień 23, Warszawa. – Elaborat Oddziału I M.S.Wojsk. w sprawie organizacji Dywizji Pomorskiej skierowany do Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich Teren Prus Zachodnich

Teren Prus Zachodnich, który według postanowień konferencji pokojowej ma być oddany Polsce, jest przewidziany na utworzenie jednej dywizji pomorskiej.

Zaczątki tej dywizji utworzy organizacja polska istniejąca na tym terenie.

Do czasu utworzenia na tym terenie O.Gen. Pomorze, wszelkie prace organizacyjno-przygotowawcze przeprowadzi płk J. Skrzyński.

1) Podział terytorialny i przygotowanie aparatu poborowego.

Cały wyżej wymieniony obszar zostaje podzielony na 4 okręgi pułkowe, w skład których wchodzi następujące powiaty:

Okręg Toruń – powiaty Toruń, Wąbrzeźno, Brodnica Lubawa

Okręg Grudziądz – powiaty Grudziądz, Chełmno, Świecie

Okręg Starogard – powiaty: Starogard, Tuchola

Część powiatu Złotów – Chojnice

Okręg Kaszubski: powiaty Kościerzyna, (część powiatu) Tczew, Kartuzy, Wejherowo, Puck

W każdym okręgu pułkowym zostanie utworzona powiatowa komenda uzupełniająca (Toruń, Grudziądz, Starogard, Kościerzyna). Personel PKU zo-

stanie dostarczony przez Sekcję Pob. i Uzup. M.S.W. Na każdy powiat ma być ustawiony jeden oficer ewidencyjny, którego zadaniem będzie przeprowadzenie ewidencji wszystkich poborowych roczników 1896, 1897, 1898, 1899, 1900 i 1901, oraz oficerów rezerwowych, zamieszkałych w danym powiecie. Przy ustaleniu liczby poborowych należy przestrzegać postanowień konferencji pokojowej, według których mężczyźni w wieku poborowym nie będący narodowości polskiej, są na przeciąg 2 lat zwolnieni ze służby wojskowej.

Oficerów ewidencyjnych wyznaczy pułk. Skrzyński.

Organizację urzędów poborowych ustala załącznik Nr. 1a

2) Organizacja Oddziału.

- a) W każdym obwodzie pułkowym będzie zorganizowany pułk piechoty. Na razie pułki otrzymują tylko nazwy terytorialne a więc: pułk Toruński, pułk Grudziądzki pułk Starogardzki pułk Kaszubski. Miejsca pobytu dow. pułków: Toruń, Grudziądz, Starogard, Puck. Pułki będą połączone w 2 brygady: jedna brygada składająca się z pułku Starogardzkiego i Kaszubskiego z dowództwem brygady w Pucku, druga z dwóch pozostałych pułków z dowództwem brygady w Toruniu. Należy przystąpić niezwłocznie do organizowania Dowództwa brygad na razie w Inowrocławiu. Dowództwa dywizji na razie się nie tworzy: oddziały sformowane podlegać będą tymczasem płk J. Skrzyńskiemu, który zorganizuje swój sztab w Poznaniu.
- b) Pierwszą pracą organizacyjną jest postawienie dla każdego pułku jednego baonu zapasowego, według schematu organizacyjnego podanego w zał. 2a. Siedzibą baonu zapasowego przy P.K.U. (Toruń, Grudziądz, Starogard, Kościerzyna).
- c) W miarę postępu pracy organizacyjnej należy tworzyć baony poszczególnych pułków według wydanych etatów. Baony będą dyslokowane w następujący sposób:

Pułk Toruński: Toruń, Brodnica, Lubawa

Pułk Grudziądzki: Grudziądz, Chełmno, Świecie

Pułk Starogardzki: Starogard, Chojnice, Tuchola

Pułk Kaszubski: Kościerzyna, Kartuzy, Wejherowo

3) Zadanie formującej się dywizji na czas najbliższy. Zadaniem formowanych oddziałów będzie objęcie zaraz po ustąpieniu Niemców całego inwentarza wojskowego znajdującego się na tym terenie, uporządkowanie go celem zdania odpowiednim władzom. Dlatego już teraz należy w sposób konspiracyjny przystąpić do organizowania oddziałów w myśl wyżej podanych wy-

tycznych oraz zorientować się na miejscu w całym inwentarzu wojskowym, oraz obiektach, które władze wojskowe polskie przejmą od Niemców.

4) Milicja. Z pewnej części organizacji pozostaną oddziały milicji. Będą one przejęte przez władze wojskowe, i tymże podporządkowane. Z części tych oddziałów należy sformować plutony żandarmerii złożone z 50 ludzi, po jednym przy każdej P.K.U. Poza tym z milicji sformuje się dwa baony wartownicze, jeden w Toruniu i jeden w Grudziądzu. (etat zał. 4).^a

5) D.O.Gen. Grudziądz Dow. Okr. Gen. Pomorskiego organizuje się we Włocławku według specjalnego rozkazu.

6) Służba gospodarcza. Projekt zaopatrzenia sformowanych oddziałów w pierwszych dniach po ustąpieniu Niemców, przedłoży płk Skrzyński do M.S.W. Dep. X. i Dep. I.

II Wiceminister

(-) Kazimierz Sosnkowski

Gen. Podporucznik

Kopia, mpis

CAW, O I. NDWP, t. 14.

^a załączników brak.

Nr 9

1919 sierpień 31 (?), mp. – Informacja Biura Wywiadowczego Frontu Wielkopolskiego z rozpoznania rozmieszczenia wojsk niemieckich w pasie działania Frontów Wielkopolskiego i Pomorskiego

I. A.O.K. – Below

Dotychczas Niemcy wywożą z Prus Zachodnich głównie tylko materiał wojenny i inwentarz państwowy. Żadnej większej formacji z wyjątkiem brygady artylerii ciężkiej dotąd nie usunięto, toteż siła bojowa wojsk niemieckich na granicy polskiej się nie zmniejszyła. Chwilowe rozluźnienie dyscypliny wywołane rozgoryczeniem wskutek podpisania pokoju niknie powoli.

Siły niemieckie były ostatnio rozlokowane:

35.d.p. – na froncie od Lautenburga¹ do Torunia ze sztabem w Jabłonowie (Gosslerhausen); do tej dywizji włączone zostało det. Bug, stojące obecnie na jej prawym skrzydle około Kowalewa (Schönsee). Uwaga: Na wschodnie 35.d.p. styka się wzdłuż linii Lautenburg – Löbau² – Deutsch – Eylau³ z 41. Rhsw. – Br. (b. 41.d.p.), wchodząca jut w skład A.D.K. – Nord.

Wojska gub. Toruń – około Torunia zajmowały odcinek frontu aż do Waldesruh;⁴ obecnie w stadium ewakuacji; tamże 15 czołgów.

34.d.p. – na froncie od Waldesruh do Bydgoszczy.

4.d.p. – na froncie od Bydgoszczy do Wielenia ze sztabem w Chojnicach. Wojska drugiej linii.

1.rez.dyw.gw. – ostatnio stała w Toruniu i najbliższej okolicy, lecz miała być wycofana, według jednych wiadomości do Insterburga,⁵ wedle innych częściowo do Kurlandii a częściowo na Śląsk

2.rez.dyw.gw. – w większości wycofana już; resztki pozostały w okolicach Chełmna (Kulm).

Brygada Nord-Litsuen (b. 45.zap.d.p.) – rozlokowana na lewym brzegu Wisły na wysokości Świecia i na zachód od tego miasta.

Ostpreussische frw. Brig. – w rejonie Grudziądz – Laskowitz.⁶ Dywizja o nieznanym numerze – w Hammersteinie⁷ i okolicy.

3.d.p. – dawniej stojąca w Szczecinie, wedle ostatnich wiadomości, została przybliżona do frontu i przypuszczalnie stoi w rezerwie prawego skrzydła

4.d.p.

Głębokie rezerwy.

1.d.p. – przybyła z Prus Zachodnich w okolice na północ zachód od Grudziądza.

2.d.p. – przybyła z Prus Wschodnich w okolice na wschód od Grudziądza.

101.d.p. – w okolicy Riesenburg⁸ – Christburg⁹ – Stuhm.¹⁰

36.d.p. – w okolicy Gdańska, częściowo również podobno przysunięta do frontu na lewym brzegu Wisły.

Poza tym w okolicy na północ-zachód od Marienwerder ma stać 15.Rhsw.Br. (oddziały Reinhardta), co jednak nie jest pewnym.

Wedle zupełnie pewnych wiadomości, w razie wycofywania się Niemców z Prus Zachodnich i Mazowsza maja 36.d.p. i 35.d.p. przejść na linię Pr. Friedland¹¹ – Schlochau¹² – Lauenburg¹³ aż do wybrzeża morskiego (sztab 36.d.p. ma być w Stolpe).¹⁴ Nieobjęte zaś plebiscytem terytorium Prus Wschodnich mają obsadzić 41.Rhsw.-Br. (b. 41.d.p.) i 20.Rhsw.-Br. (b. 37.d.p.)

II. A.O.K. – süd

Dowództwo A.O.K. süd podlega cały front na południe od Wielenia. Na naszej części tego frontu stoją w pierwszej linii:

5.d.p. – na froncie od Wielenia do Schlawa.¹⁵

10.d.p. – (podobno przeformowana obecnie na S.Rhsw.-Br.) na froncie od Schlawa do Weisskchła.¹⁶

6.Rhsw.-Br. (b. 11.d.p.) – od Weisskehle¹⁷ do Bartnik.

W rezerwie w okolicy Wrocławia stoi 1.d.gw. i tamże miała być odtransportowana z północnego frontu 50.Rhsw.-Br. (b. Ostsee-Oiv.)

Poza tym dalej na południe stoją na Śląsku podlegające również A.O.K. – Süd: 26.Rhsw.-br., 8.Rhsw.-Br., 32.Rhsw.-Br., Brig.-Olita, Bayer.Frw.Korps i austr. ochotnicze bataliony.

Należy szczególnie zaznaczyć, że o ile wojska niemieckie stojące koło Leszna przeprowadzają obecnie ewakuację, o tyle na odcinku 5. dywizji piech. zwłaszcza w grupie międzyrzeckiej, zauważono przygotowania bojowe, świadczące, że Niemcy nie zechcą tam ustąpić bez walki.

Wedle obliczeń ogólna siła wojsk niemieckich przed rozpoczęciem ewakuacji wynosiła:

Litwa i Suwalszczyzna:	16000 ludz.	80 armat	
Prusy Wschodnie:	30000 ludz.	140 armat	
Prusy Zachodnie:	62000 ludz.	250 armat	15 tanków
Poznańskie:	55000 ludz.	320 armat	

Śląsk:	52000 ludz.	210 armat	10 tanków
<hr/>			
	Razem: 215000 ludz.	1000 armat	25 tanków

Kopia. mpis

CAW, t.170.13, t. 31

1. Lautenburg – Lidzbark
2. Löbau – Lubawa
3. Deutsch Eylau – Iława
4. Waldesruh –
5. Insterrburg – Wystruć, ob. Czerniakowsk n. Pregołą
6. Laskowitz – Laskowice
7. Hammerstein – Czarne k. Człuchowa
8. Riesenburg – Prabuty
9. Christburg – Dzierzgoń
10. Stuhm – Sztum
11. Pr. Friedland – Frydland, ob. Prawdinsk n. Lyną
12. Schlochau – Człuchów
13. Lauenburg – Lębork
14. Stolp – Słupsk
15. Schlawa –właśc. Schlawe – Stawno
16. Weisskchła – nazwa zniekształcona, możliwe, że chodzi o Weisskehle -
17. Weisskehle – Białykał

Nr 10

1919 wrzesień 22. – Raport Lecha Czarlińskiego o stanie polskich organizacji wojskowych na PomorzuR a p o r t
organizacji wojskowej w Prusach Zachodnich

Według rozkazu przesłanego od Pana Pułkownika Stanisława Skrzyńskiego do Szefa Org. Wojskowej dr. Franciszka Kręckiego¹ postępuje organizacja wojskowa w następujący sposób:

Każdemu żandarmerowi pruskiemu przydzielono jednego Polaka i ustawiono żandarmerię krajową. W każdym okręgu wojsk. wybrano 50 ludzi zaufanych i ustawiono pluton żandarmerii polnej. Wszystkich mężczyzn w wieku poborowym i ochotników zapisano i stworzono baony zapasowe.

Mężczyzn w wieku niepoborowym, ćwiczonych podzielono na kompanie wartownicze, a reszta mężczyzn tworzy kompanię Straży Ludowej w poszczególnych wsiach i miastach. Listy imienne są u każdego dowódcy kompanii, komendanta powiatowego, okręgowego i u szefa organizacji wojskowej.

Listy są wypełnione w następujący sposób: Imię, nazwisko, data urodzenia, zawód, czy żonaty, czy kawaler, gatunek broni, specjalność wojskowa, stopień wojskowy, przy oficerach dzień nominacji.

Dla żandarmerii polnej i baonów zapasowych wypracowano marszrutę i etapy do punktu zbornego, dla baonów wartowniczych miejsca ważne, które muszą być strzeżone i kwatery dla nich.

O prowianty na pierwsze 3 dni stara się komendant okręgowy. Broń i amunicję, którą posiada Straż Ludowa, rozdzielili się na poszczególne baony. Szef organizacji wojskowej mianował w porozumieniu z komendantami okręgowymi dowódców baonów zapasowych, wartowniczych i Straży Ludowej, komendantów placu poszczególnych miast i komend obwodowych (Bezirkskomando). Wszelkie budynki państwowe są spisane.

Rodzaj budowy, kwalifikacja, cena skonstatowane. Spisy znajdują się u szefa organizacji wojskowej. Ochotników, którzy by natychmiast przeszli do wojska, jest bardzo mało. Do baonów zapasowych potrzeba najmniej 2 oficerów i 10 podoficerów. Ponieważ większa część baonów wartowniczych oraz Straży Ludowej składa się z robotników rolnych i nie mają czasu ćwiczyć w dni powszednie, pozostaje tylko niedziela. Honorowo nie chcą ludzie tego uczynić. Niemcy płacili za 1-2 godz. ćwiczeń 3 mk. w Regreście. Dlatego potrzebne jest przekazanie większej sumy, aby ludzi do służby przyzwycząić.

Ochotników, którzy przychodzą, bardzo mało przyjeżdża do pułków zach. pruskich, ponieważ rozchodzą się gdy przejdą granicę. Koniecznym jest wpłynąć na biura werbunkowe poznańskie w Kongresówce, by się ochotnikami więcej zajęły, a w Inowrocławiu ustawić posterunek, któryby ludzi przyjmował w szeregi pułków zachodnio-pruskich.

Organizacja jest na ukończeniu. Szef org. woj. dr Kręcki oraz 4 komendanci Okręgowi ułożyli następująca rezolucję:

Organizacja wojskowa Prus Zachodnich uznaje swego przełożonego jedynie Pana Pułkownika Stanisława Skrzyńskiego Dowódcy Dywizji Pomorskiej, wypełnia rozkazy od niego przysłane, wysyła raporty tylko do niego i komunikuje się z nim przez specjalnego kuriera. W myśl tej rezolucji odpowiedziano p. ppor. Majewskiemu ze stacji łącznikowej w Rypinie i wysłannikom gen. J. Hallera i K. Raszewskiemu.

Org. woj. uprasza usilnie Pana Pułkownika, by wpłynął na wymienionych panów aby zaniechali dalszych agitacji ze swej strony, gdyż cierpi na tym organizacja wojskowa, którą uznają mieszkańcy Prus Zach., oraz poparł sprawę kuriera, który posiada wszelkie przepustki i mógł stały kontakt utrzymać pomiędzy Gdańskiem a Poznaniem.

Z wykazu szefa organizacji wojskowej dr. Kręckiego.

Lech Czarliński²

Komendant I, Okr. Woj. i Kurier

Kopia, mpis

CAW, WBH, t. 887

1. Franciszek Kręcki, Komendant Organizacji Wojskowej Pomorza, (OWP).
2. Lech Czarliński – członek Komendy OWP.

Nr 11

1919 październik 31. m.p. – Rozkaz szczegółowy Oddziału III Dowództwa Frontu Pomorskiego w sprawie objęcia Wisły

Dla portów rzecznych Toruń, Fordon, (Bydgoszcz) Chełmno, Grudziądz i Tczew, które w toku operacji będą zajęte, wyznaczeni są oficerowie marynarki jako Dowódcy Portów. (Instrukcja patrz załącznik Nr 2).^a

Dla prowadzenia dzieła gospodarczego, do poszczególnych portów będą przydzieleni agenci polskiej żeglugi państwowej, zaś dla przyjęcia urządzeń technicznych wodnych wyznaczona jest komisja odbiorcza, złożona z funkcjonariuszy Sekcji Eksploatacji Dróg Wodnych i oficerów D.O.L.W. (Instrukcja patrz załącznik nr 1).^a

Dla organizacji służby sanitarnej w portach i na wybrzeżu przydziela się do D.O.L.W. jeden, lekarz.

Jako straż rzeczna wydziela się do każdego z portów oddział marynarzy z Baonu Morskiego. (Instr. patrz załącznik Nr 1 i Nr 2).^a

Oddziały te po skończeniu I fazy okupacji mają być zluzowane przez miejscowe garnizony i skoncentrowane w Grudziądzu.

Dla służby portowej pozostaną marynarze z D.O.L.W.

Wykaz personelu portów rzecznych

Port	D-ca	Agent P.Z.P	Lekarz
Toruń	por. Myszkowski	P. Liebe	Dr mjr Gąsiorowski
Fordon	ppor. Świtalski	P. Nekława	Dr mjr Gąsiorowski
Bydgoszcz	ppor. Świtalski	P. Sułkowski	Dr mjr Gąsiorowski
Chemno	ppor. Schwarz	P. Marszing	Dr mjr Gąsiorowski
Grudziądz	ppor. Finger	P. Braeuning	Dr mjr Gąsiorowski
Tczew	por. hr. Ledochowski		Dr mjr Gąsiorowski

Dla dowódców poszczególnych oddziałów wojskowych, wkraczających do portów, obowiązuje instrukcja ogólna (załącz. nr 3).^a

Przy ewentualnych transportach droga wodna obowiązuje i instrukcja dla D.O.L.W. (patrz załącznik Nr 1).^a

Plan operacyjny Flotylli Wiślanej i batalionu Morskiego

Przed rozpoczęciem okupacji Flotyła Wiślana, złożona ze statków:

a) Departamentu do Spraw Morskich: 1. Wisła. 2. Warta. 3. Wawel. 4. Różycki. 5. Kiliński. 6. 1 motorówka.

b) D.O.L.W.: 1. Kościuszko, 2. 1 motorówka koncentruje się w Nieszawie.

Baon Morski w składzie: 4 kompanie liniowe 1 kompania k.m. (28 oficerów, 740 marynarzy, 12 k.m.) stoi w Aleksandrowie (Kujawski).

W miarę posunięcia się wojsk polskich w dół Wisły jeden ze statków flotylli z motorówką przechodzi do granicy dziennej strefy i staje na kotwicy na noc.

1. dnia Baon Morski załadowuje magazyny na statki dla transportowania ich do Torunia.

2. dnia Flotyła Wiślana przechodzi do Torunia po 12 godz.

Baon Morski pieszo podchodzi na 12. godz. do Torunia, gdzie obejmuje port i zakwaterowuje się w porozumieniu z dowództwem Dywizji Pomorskiej.

3. dnia Statek F.W. „Wawel” z 12 plutonami marynarzy podchodzi do Schulitz.

Oddziały te należy wyładować tak, by mogły razem z wojskami gen. J. Dowbor-Muśnickiego.

4. dnia o godz. 13⁰⁰ zająć 1 pluton port Fordon. 2 pluton – port Bydgoszcz.

5. dnia. Statek F.W. „Wawel” przechodzi z Schulitz do Bydgoszczy.

6. dnia. Jeden pluton marynarzy z personelem Dowództwa portu, przywieziony koleją z Torunia, obejmuje po godz. 16. port; Chełmno. Flotyła Wiślana dochodzi do linii Właki – Schlanz.

7 dnia. Jeden pluton marynarzy z personelem Dow. Portu przywieziony koleją z Torunia, obejmuje po godz. 15. port Grudziądz.

Flotyła Wiślana dochodzi do linii Christifelde.²

8 dnia. Baon Morski. załadowuje się w Toruniu na statki. Marynarzy w Bydgoszczy, Fordonie, Chełmnie i Toruniu zluzują miejscowe garnizony.

9. dnia; Baon Morski, zabierając po drodze zluzowane plutony z Bydgoszczy i Chełmna przechodzi drogą wodną do Grudziądza.

Statek „Wawel” z Bydgoszczy idzie do Grudziądza.

Flotyła Wiślana koncentruje się w Grudziądzu.

Statek strażnicy z jedną motorówką obejmuje posterunek Neuzass Treul.³

13. dnia. Jeden pluton marynarzy z personelem Dow. Portu przewieziony koleją z Grudziądza, obejmuje port w Tczewie.

14. dnia. Baon Morski zawagonuje się w Grudziądzu.

15. dnia. Pluton Marynarzy z Tczewa, zluzowany przez miejscowy garnizon kolejną odjedzie do Kartuz.

16. dnia. Baon Morski wywagonowuje w Kartuzach po zajęciu tegoż przez 5. Brygadę jazdy, podporządkowuje się Dowództwu 5. Brygady Jazdy i wyrusza pieszo do Pucka dla objęcia wybrzeża morskiego.

Wybrzeże marskie obejmuje Baon Morski pod dowództwem kpt. mar. Jacynicza.

Jako dowódca portu w Pucku wyznaczony jest por. mar. Pławski. Baon Morski ma:

I – objąć wybrzeże morskie od granicy Niemiec do granicy wolnego miasta Gdańska tworząc garnizony w 1) Dembex,⁴ 2) Karvem,⁵ 3) Bixroff⁶ (lat. morska), 4) Chlaplu,⁷ 5) Ceynowa,⁸ 6) Hasternest,⁹ 7) Forst¹⁰ (lat. morska), 8) Hela¹¹ (lat. morska), 9) Schwarzau,¹² 10) Puzk, 11) Rutzau,¹³ 12) Reva,¹⁴ 14) Koliebkeh¹⁵ i

I – zorganizować służbę łączności i obserwacji.

Rezerwy Baonu Morskiego w Pucku.

Flotylla Wiślana zaprowiantowuje się od U.G.E. miejsca postoju. (Włocławek, Toruń, Grudziądz).

Baon Morski zaprowiantowuje:

Do 5. dnia okupacji. – U.G.E. Włocławek

Do 10. dnia okupacji – U.G.E. Toruń

Do 15. dnia okupacji – U.G.E. Grudziądz

Po 15. dniu okupacji – 5. brygada jazdy.

3 załączniki

1) Instrukcja dla D.O.L.W.

2) Instrukcja dla Dow. Portów Rzecznych

3) Instrukcja dla Dow. Oddziałów Wojsk Armii Okupacyjnej.

Szef Sztabu

(-) nieczytelny

--b

Oryginał. mpis

CAW, I.170.13, t. 27.

^a załączników brak

^b opuszczono rozdzielnik

1. Schlanz - właśc. K. Schlanz - Mała Słońca
2. Christfelde - Krostkowo
3. Neusass - Treul
4. Dembex - Dąbki
5. Kervem - Karwia
6. Bixroff -
7. Chlaple - Chłapowo
8. Ceynowa - Cejnowo
9. Hasternest - właśc. Heisternest - Jastarnia
10. Forst -
11. Hela - Hel
12. Schwarzau - Swarzewo
13. Rutzau - Rzucewo
14. Reva - Rewa
15. Koliebkeh - Kolibki

Nr 12

1919 listopad 3, Warszawa. – Rozkaz Ministerstwa Spraw Wojskowych w sprawie podziału kompetencji między Dowództwo Frontu Pomorskiego, Dowództwo Okręgu Generalnego Pomorze i Dowództwo Dywizji Pomorskiej

1. M.S.Wojsk. przeprowadza w porozumieniu z Nacz. Dow. rozdział kompetencji pomiędzy Dowództwem Frontu Pomorskiego (gen. Haller), D.O.Gen. Pomorze i Dowództwem Dywizji Pomorskiej w następujący sposób:

D.O.Gen. Pomorze (Gen. K. Reszewski) w Włocławku przechodzi z chwilą rozpoczęcia okupacji Prus Zachodnich pod rozkazy Gen. J. Hallera.

Gen. Haller otrzymuje od M.S.Wojsk. rozkazy w 1) sprawach organizacyjnych, 2) poborowo-mobilizacyjnych i 3) zarządu majątkiem wojskowym na terenie okupowanym i jest za ich wykonanie odpowiedzialny.

Wykonanie powyższych rozkazów przeprowadza Gen. Haller przez Dowództwo Okręgu Generalnego Pomorze, które skupia w swych rękach całą pracę nad organizacją oddziałów terytorialnych, a więc Dywizji Pomorskiej (która jemu bezpośrednio podlega), jej baonów zapasowych, baonów wartowniczych, nad przeorganizowaniem istniejącej obecnie tajnej organizacji wojskowej, następnie całą akcją poborową (P.K.U. O.E.) oraz przejmowanie majątku wojskowego na terenie okupowanym.

W powyższych sprawach D.O.Gen. otrzymuje rozkazy bezpośrednio od Dowództwa Frontu Pomorskiego.

2. Prace organizacyjne na terenie Prus Zachodnich mają być w następujący sposób przeprowadzone:

- a) Rozkazy w sprawie podziału terytorialnego i dyslokacji batalionów zapasowych zostały wydane przez M.S.Wojsk. Dep. I. Nr 1875, na razie terytorialny podział obecny pozostaje jeszcze w mocy.
- b) Wojskowa organizacja konspiracyjna na terenie Prus Zachodnich jest obecnie przeprowadzona w następujący sposób: Na czele całej wojskowej organizacji konspiracyjnej w Prusach Zachodnich stoi miejscowa władza organizacyjna. Cały teren Prus Zachodnich jest podzielony na cztery okręgi (zasadniczo według rozkazu M.S.Wojsk. Dep. I. Nr 1875), na czele których stoją Komendanci Okręgów. Okręgi dzielą się na powiaty, na czele których stoją komendanci powiatowi, którzy mają pod swoimi rozkazami oddziały Straży Obywatelskiej (organizacji wojskowej). Poza tą organizacją wojskową istnieją na terenie Prus Zachodnich przy żandarmerii niemieckiej kadry przyszłej polskiej policji państwowej (Hilfsgeandarmex).

- c) Z chwilą opuszczenia przez Niemców terenu Prus Zachodnich, tajna organizacja wojskowa ujawni się i obejmie w pierwszym momencie służbę wartowniczą przy obiektach wojskowych. Pierwszym jej zadaniem będzie nie dopuszczenie do jakichkolwiek ekscesów jeszcze przed wkroczeniem Wojsk Polskich. Następnie zaś ułatwienie armii okupacyjnej służby bezpieczeństwa i wartowniczej.
- d) W początkowym okresie przedstawione w punkcie b) stosunki organizacyjne panujące dotychczas wewnątrz organizacji pozostają niezmienione, z tym jednakowoż, że władza centralna nad całą organizacją przechodzi w ręce D.O.Gen. Pomorze, do którego ma być możliwie najszybciej wcielona obecna komenda organizacji.

Dowódcy okręgów i powiatów obejmują oprócz funkcji dowódców podległych im terytorialnie oddziałów także funkcje P.K.U. i O.R. i przystępują możliwie najszybciej do przeprowadzenia przeglądu wojskowego członków organizacji, dzieląc ich zasadniczo na następujące 3 kategorie:

Pierwsza – ludzie poza wiekiem poborowym, a nie chcący pozostać w wojsku oddają broń i zostają odesłani do domu.

Druga – ochotnicy niepoborowi i poborowi kategorii b) zostają zaliczeni na etat odpowiedniego batalionu wartowniczego i sformowani w plutony, względnie kompanie tegoż baonu.

Trzecia – ochotnicy niepoborowi i poborowi kategorii a) zostają zaliczeni na staż odpowiedniego baonu zapasowego pułku piechoty i z nich mają być sformowane plutony, względnie kompanie odpowiedniego baonu zapasowego. O ile ochotnicy zostają wcieleni: wprost do baonu danego pułku i nie przechodzą przez baon zapas., musi Dow. Baonu przesłać ich karty ewidencyjne do Dow. baonu zapas. Poza tym należy z nich sformować plutony żandarmerii wojskowej po jednym na każde P.K.U.

Sformowane w ten sposób pododdziały baonów wartowniczych, względnie zapasowych pozostają w dalszym ciągu na miejscu, pełniąc służbę garnizony.

Od chwili zorganizowania tych pododdziałów, dowódcy ich zależą już nie od organizacyjnego komendanta powiatu czy okręgu, lecz od dowódcy baonu, do którego organizacyjnie należą.

Komendanci Okręgów i Powiatów zostają równocześnie na razie komendantami P.K.U. względnie oficerami ewidencyjnymi powiatów, aż do czasu objęcia tych funkcji przez oficerów wyznaczonych przez M.S.Wojsk.

Komendanci P.K.U. należą do D.O.Gen.

Dowódcy baonów wartowniczych zależą wprost od D.O.Gen.

Dowódcy plutonów żandarmerii wojskowej zależą od dowódcy dyonu żandarmerii przy D.O.Gen. Pomorze.

Dowódcy baonów zapasowych zależą tymczasowo bezpośrednio od dowódcy odpowiedniego pułku piechoty.

W sprawie przesuwania oddziałów baonów zapasowych oraz baonów wartowniczych, wydaje rozkazy Dowództwo Frontu Pomorskiego (Gen. Haller), starając się w miarę, jak na to pozwolą warunki operacyjne, skupić jak najszybciej przede wszystkim poszczególne pododdziały baonów zapasowych, potem zaś baonów wartowniczych.

Dyslokacja baonów zapasowych podana w rozkazie M.S.Wojsk. Dep. I. 1875 ma być bezwzględnie zachowana.

- a) Pobór regularny na terenie Prus Zachodnich będzie przeprowadzony później, na specjalny rozkaz M.S.Wojsk. zaciąg ochotniczy ma się odbywać przez organy poborowe (P.K.U. i O.E.). Dow. O.Gen. Pomorze zarządzi sporządzenie ewidencji roczników w pułkach dywizji Pomorskiej oraz formacji wart. Ewidencja ta będzie w przyszłości podstawą do przeprowadzenia demobilizacji oraz zarządzenia poboru.
- b) Ochotnicy mogą być wcieleni wyłącznie do oddziałów dywizji Pomorskiej, względnie lokalnych baonów wartowniczych – wcielenie ochotników do 11 dywizji piechoty grupy gen. Trahnie, brygady jazdy oraz dywizji Wielkopolskiej jest niedozwolone.
- c) W celu zachęcenia ochotników do przybywania do szeregów w wojskowych mundurach niemieckich, należy za poszczególne części ekwipunku wojskowego płacić ochotnikom w baonach zapasowych, względnie wartowniczych odpowiednie kwoty, które poda osobnym rozkazem Dep. Gospodarczy.

3. Wszelkie zapotrzebowania materialne dywizji pomorskiej należy w razie niemożności zaspokojenia ich na miejscu, przesyłać najkrótszą drogą do odpowiednich Departamentów M.S.Wojsk.

4. Dowództwo armii Gen. J. Hallera wyda odpowiednie rozkazy w celu jak najszybszego skupiania w rękach D.O.Gen. Pomorze zarządu wszelkim majątkiem wojskowym na terenie Prus Zachodnich.

5. Wszelkie zarządzenia gospodarcze dla formacji powstających organizacji konspiracyjnej wyda Dowództwo armii gen. Hallera.

6. Teren Prus Zachodnich zajęty przez Oddziały gen. J. Muśnickiego będzie przekazany wraz z oddziałami, które obsadzą, Dowództwo Frontu Pomor-

skiego (gen. Haller), które w sposób analogiczny jak powyżej przeprowadzi na tym terenie organizację oddziału dyw. pomorskiej i formacji lokalno-wartowniczych.

II Wiceminister
 (-) Kazimierz Sosnkowski
 Gen. ppor.

Kopia. mpis

CAW, Oddział I. NDWP, t. 27.

Nr 13

1919 listopad 3, Warszawa. – Pismo M.S.Wojsk. do Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich w Warszawie w sprawie organizacji Dywizji Pomorskiej

1. Z meldunku Dowództwa Dywizji Pomorskiej z dnia 22.9.1919 r. 78/19 Op. M.S.Wojsk. miało sposobność przekonać się że praca nad organizacją dywizji pomorskiej postępuje dość szybko naprzód.

Jednakowoż; jak ze wspomnianego meldunku wynika, praca nie jest prowadzona w myśl instrukcji M.S.Wojsk. zawartych w rozkazie 1875/Org.

W myśl tego rozkazu większość materiału ludzkiego, mającego utworzyć dywizję pomorską, miała być organizowana na miejscu, na terenie Prus Zachodnich. Ta organizacja miejscowa, możliwie najliczniejsza, miałaby za zadanie objęcie wszystkich obiektów i całego inwentarza wojskowego na terenie Prus Zachodnich z chwilą odejścia Niemców, a jeszcze przed przybyciem polskich wojsk okupacyjnych.

Później organizacja ta zostałaaby wcielona do kadr dywizji pomorskiej, ale już po przybyciu tychże na miejsce.

Na terenie Prus Zachodnich miało się zacząć i formować przede wszystkim baony zapasowe odpowiednich pułków, które by później przekazały swój materiał ludzki odpowiednim pułkom. Formowanie obecnie na miejscu baonów liniowych jest sprawą drugorzędną.

Tymczasem Dowództwo Dywizji Pomorskiej sprowadza zupełnie zbędnie ludzi z terenu Prus Zachodnich do Inowrocławia i tam tworzy z nich dywizję pomorską. Dla dywizji tej opracowało Dowództwo Dywizji plan oku-

pacji, który jest zadaniem li tylko Naczelnego D-twa i wojsk okupacyjnych, nie zaś dywizji pomorskiej.

Wskutek tego, natychmiast przerwać sprowadzanie ludzi z Prus Zachodnich do Inowrocławia. Kadry dywizji pomorskiej formujące się na terenie Księstwa Poznańskiego powinny być możliwe jak najmniejsze, a sam materiał ludzki, który nie wyjdzie, powinien być zorganizowany na miejscu w Prusach Zachodnich. Zbywających w Inowrocławiu ludzi należy odesłać do ich miejsca zamieszkania do Prus Zachodnich.

2. Z chwilą rozpoczęcie okupacji D-two Dywizji Pomorskiej przejdzie pod bezpośrednie rozkazy D.O.Gen. Pomorze.

Z tego powodu należy już dziś utrzymać z D.O.Gen. Pomorze ścisły kontakt we wszystkich sprawach dotyczących się przygotowań na terenie Prus Zachodnich i organizacji dywizji pomorskiej.

W tej sprawie M.S.Wojsk. Dep. I. wydaje rozkaz Nr. 4925.

Otrzymują Pułkownik Stanisław Skrzyński do wykonania D.O.Gen. Pomorze, Poznań i Nacz. Dow. do wiadomości.

II Wiceminister

Kazimierz Sosnkowski

Generał podporucznik

Kopia. mpis

CAW, Oddział I ND WP, t. 27.

Nr 14

1919 listopad 5, Warszawa. – Odezwa Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego do społeczeństwa w sprawie objęcia ziem przyznanych Polsce Traktatem Wersalskim

Traktat Wersalski usuwa zbrodnie rozbioru Polski z kart historii. Ziemie rdzennie polskie, odwiecznymi węzłami historii i kultury, związane z państwem Polskim, wracają teraz na łono wspólnej Macierzy. Państwo Polskie bierze je obecnie w faktyczne swe posiadanie.

Obywatele! Otwiera się przed wami nowa, wielka i słoneczna przyszłość. Stajecie się w końcu gospodarzami na własnej ziemi, prawodawcami własnego życia, włodarzami własnego mienia. Żaden wróg, ani nikt obcy nie będzie nam już więcej narzucał ani swoich praw, ani swoich zwyczajów. Lata ucisku i despotyzmu, panowania siły nad prawem, lata skrępowania swobodnego własnej kultury narodowej już minęły.

Najjaśniejsza Rzeczypospolita Polska wnosi ze sobą tradycyjną historyczną wolność i tolerancję. Nasze wkraczające wojska, które wchodzi na tę prastarą ziemię Polską, aby ją złączyć z resztą Macierzy i zjednoczyć z Państwem Polskim, to wasi bracia i synowie, to wasi obrońcy i przyjaciele.

Rzeczypospolita chce widzieć we wszystkich mieszkańcach tej ziemi, bez względu na narodowość i wyznanie, dobrych obywateli Państwa Polskiego, którym gwarantuje ochronę życia i mienia, utrzymanie spokoju publicznego i porządku, żądając równocześnie bezwzględного wykonywania państwowych obowiązków; lojalnego zachowywania się wobec władz polskich państwowych i wojskowych i ścisłego wykonywania wszystkich zarządzeń.

Równocześnie wprowadza się dla tej części kraju polski zarząd cywilny, który przejmie całą administrację i starać się będzie o największy rozwój tych ziem.

Obywatele! Wielkie czekają was zadania. Przed całą Polską zaświadczyć musimy, że jesteście najlepszymi z jej synów. Wszelkie władze, urzędy, instytucje publiczne stoją przed wami otworem. Przy pomocy centralnych władz wojskowych organizować macie sami państwowe życie i samorządowe, oraz własne oddziały wojskowe, które wejdą w skład armii polskiej.

Przez waszą ziemię idę drogi do morza polskiego. Wy macie być jego strażą i gospodarczego życia polskiego najbardziej wysuniętą placówką. Wielka to i zaszczytna rola, ale podołacie jej niewątpliwie dzięki wypróbowanej sile ducha, doświadczeniem organizacji i wytężonej pracy.

Niech wkraczające wojsko polskie stanie się pierwszym węzłem, łączącym to co zbrodniczo rozdarte, niech przypomni tradycje wielkiej przeszłości i stanie się ośrodkiem, z którego promieniować będzie państwowa myśl Polska do wszystkich zakątków tej ziemi.

Obywatele! Wojska nasze niosą, wam pomoc i opiekę w służbie najjaśniejszej Rzeczypospolitej!

Józef Piłsudski

Za zgodność:

Stanisław Haller

pułkownik

Odpis, mpis

CAW, I.170.13, t. 17.

Nr 15

1919 listopad 8, Warszawa. – Instrukcja Sekcji Organizacyjnej Ministerstwa Spraw Wojskowych w sprawie przejęcia ziem przyznanych Polsce i zarządzeń regulujących podległość DO Gen. Pomorze

Wobec już sprecyzowanej, lecz nie podpisanej umowy co do mającej w najbliższym czasie nastąpić okupacji, względnie rewindykacji terenów byłego zaboru pruskiego (patrz zał. 1. do Dep. I. Op. 5000), przyznanych traktatem wersalskim Państwu Polskiemu, Nacz. Dowództwo Sztab Generalny pismem swoim Nr 4697/III z dnia 23 października 19 r. po uprzednim porozumieniu się z Min. Spraw Wojsk. wydało wskazówki, zastrzegając się, iż ostateczne rozporządzenia wydane zostaną po podpisaniu wyżej wspomnianej umowy pomiędzy Rządem Polskim a Niemieckim.

M.S.Wojsk. wydało w tym względzie również rozporządzenie Dep. I. Nr 4925/Org.

Poniżej podaje się zestawienie zasadniczych zarządzeń w formie wyciągu z wyżej, wzmiankowanych rozkazów.

1) W celu przeprowadzenia okupacji względnie rewindykacji ziem b. zaboru pruskiego, zostają utworzone dwie armie okupacyjne (ad. rozp. N.D. Szt. Gen. Nr 4667/III) pod dowództwem generałów Józefa Dowbor-Muśnickiego i Józefa Hallera.

2) Gen. J. Dowbor-Muśnicki przeprowadzi zajęcie obszarów położonych na południe od linii: JUNGEN¹ (włącznie) – Stacja LASKOWICE (wyłącznie) SCHIROŚLAW² – KL. GATZNO³ – KIELPIN – NEUKIRCH⁴ – KL. KONITZ⁵ (ostatnie miejscowości włącznie) Mapa 1:300000.

3) Gen. J. Haller zajmie pozostałe tereny Prus Królewskich i Książęcych, położone na północ i wschód od wyżej podanej linii.

4) Ustanowione rozp. M.S.Wojsk. Dep. I. Nr 1875/Org. z dnia 15 sierpnia 1919 r. D.O.Gen. Pomorze podlega w myśl rozporządzenia Dep. I. Nr 4925/Org. Dowództwu Frontu Pomorskiego.

Celem możliwie szybkiego zorganizowania władz administracyjno-wojskowych na rewindykowanych obszarach Prus Królewskich i Książęcych (patrz rozp. M.S.Wojsk. Dep. I. Nr 1875/Org. z dnia 15 sierpnia 1919 r.) wszelkie rozporządzenia, wchodzące w zakres kompetencji D.O.Gen., otrzymywać będzie Gen. Haller od M.S.Wojsk. (Patrz rozp. M.S.Wojsk. Dep. I. Nr 4925/Org.).

Dotyczy to w szczególności spraw:

- a) poboru i uzupełnienia
- b) organizacji dywizji pomorskiej
- c) organizacji baonów wartowniczych
- d) likwidacji lokalnych organizacji wojskowych
- e) zarządu i przejęcia majątku wojskowego.

Gen. Haller dążyć będzie do tego, aby nie opóźnić nakazanej przez M.S.Wojsk. organizacji dywizji pomorskiej (patrz rozp. M.S.Wojsk. Dep. I. Nr 1875/Org. z dn. 15 sierpnia 1919 r. i Dep. I. Nr 4925/Org.) i innych oddziałów i starać się będzie, aby D.O.Gen. Pomorze mogło w najbliższym czasie przejść pod bezpośrednie rozkazy M.S.Wojsk.

Ze względów organizacyjnych i dla niekomplikowania stosunków z D.O.Gen. Pomorze, Wojska Wielkopolskie, okupujące część Prus Królewskich na obszarze, D.O.Gen. Pomorze, od chwili ukończenia okupacji obszaru im wyznaczonego przez Nacz. Dow. Szt. Gen. (dzień zajęcia Chojnic) będą podporządkowane pod względem taktycznym Gen. Hallerowi.

Gen. Muśnicki wyznaczy jednego dowódcę dla tych oddziałów. Gen. Haller ma jak najszybciej przeprowadzić zluźnienie tych oddziałów przez wojska, będące w jego stałej dyspozycji.

5) Dowództwo armii okupacyjnej gen. Hallera (frontu pomorskiego) przeniosło N.D. w pierwszej fazie do Torunia.

Propozycja co do dalszego przesunięcia się Dowództwa frontu pomorskiego w głąb objętych terenów poda w swoim czasie gen. Haller Nacz. Dow. Szt. Gen., które wyda w porozumieniu z M.S. Wojsk: stosownie dyspozycje.

6) Załącza się odpis „porozumienia” w sprawie ewakuacji sił zbrojnych z obszaru odstąpionego Polsce.

II Wiceminister Spraw Wojskowych
(-) Kazimierz SOSNKOWSKI
Generał Podporucznik

Za zgodność

Szef Sekcji Organizacyjnej

2. Załącznika brak

Załącznik 1. do Dep. I.

Op. 5000.

Porozumienie w sprawie ewakuacji sił zbrojnych
z obszaru odstąpionego Polsce

Część I

Prusy Wschodnie i Zachodnie

I. Termin początku ewakuacji i okupacji odstąpionych obszarów

Wycofanie niemieckich sił zbrojnych z obszaru odstąpionego Polsce przez Państwo Niemieckie i zajęcie tegoż obszaru przez wojska polskie, zgodnie z orzeczeniem Traktatu Pokoju, zaczyna się siódmego dnia o 6-ej rano po złożeniu pierwszego protokołu o ratyfikacji Traktatu Pokoju w Paryżu. Przy tym dzień ratyfikacji nie zalicza się.

II. Główne zasady przeprowadzenia ewakuacji

Ewakuacja i okupacja muszą być przeprowadzone strefami (Zonenweise). Przeciąg czasu pomiędzy wycofaniem niemieckich wojsk, a obsadzeniem przez wojska polskie powinien być jak najkrótszy, przy czym zasadniczo bezpośrednio zetknięcie się niemieckich wojsk z polskimi musi być uniknione. Wyjątki powinny być specjalnie określone.

W ogóle opuszczenie przez wojska niemieckie i zajęcie przez wojska polskie miejscowości nie powinno być przeprowadzone w godzinach nocnych (6 wieczór do 7-ej rano).

Na każdy dzień będzie określona linia demarkacyjna pomiędzy polskimi i niemieckimi wojskami. Linia ta może być opuszczoną przez wojska niemieckie najpóźniej o określonym czasie i przestąpiona przez wojska polskie nie wcześniej jak w innym uprzednio określonym czasie.

III. Strefy ewakuacji (Raumungszonen) i terminy

Podział stref ewakuacji względnie okupacji jest wskazany na załączanej mapie.

Będą ewakuowane względnie okupowane:

Strefa A. w 3 dni (1, 2 i 3 dzień ewakuacji (Raumungstag)).

Twierdza Toruń będzie w 2-gim dniu ewakuacji o godz. 1.p.p. wojskom polskim przekazana.

Strefa B. 1 w 2 dni (4 i 5 dzień ewakuacji) Dworzec Kowalewo będzie w 3-im dniu ewakuacji o godz. 12 w południe, Dworzec Chełmża w 5-ym dniu ewakuacji o godz. 6, rano, dworzec Kornatowo w 5-ym dniu ewakuacji o godz. 4 p.p. wojskom polskim przekazany.

Ze strony Niemiec będzie zapewnione, że poczynając od 3-go dnia ewakuacji od godz. 6 rano pociągi polskie będą mogły przechodzić przez dworzec Kowalewo.

Strefa B.2. w 4 dni (4, 5, 6 i 7 dzień ewakuacji). Fordon będzie w 4-ym dniu ewakuacji o godz. 1.p.p. przez wojska polskie zajęty.

Ósmy dzień ewakuacji jest dla obu stron dniem spokoju.

Wojska polskie przestąpią Wisłę pod Grudziądzem i Chełmnem najwcześniej w 9-ym dniu ewakuacji o godz. 6 rano.

Strefa C. w 1 1/2 dnia 6 i 7 dzień ewakuacji do godz. 3.p.p. Twierdza Chełmno będzie w 6-ym dniu ewakuacji o godz. 4.p.p. twierdza Grudziądz w 7-ym dniu ewakuacji o 5-ej p.p. wojskom polskim przekazana.

Strefa D. w 4 dni (9, 10, 11 i 12 dzień ewakuacji).

Strefa E. w 3 dni (13, 14 i 15 dzień ewakuacji).

Strefa F. w 2 dni (15 i 16 dzień ewakuacji).

Strefa G. w 4 dni (16, 17, 18 i 19 dzień ewakuacji).

IV. Ochrona własności prywatnej i porządku publicznego

W zasadzie, w czasie przejściowym od terminu wymarszu wojsk niemieckich aż do wejścia wojsk polskich ochrona własności i porządku będzie powierzona miejscowym władzom cywilnym, które wypełnią ją przy pomocy uzbrojonych oddziałów milicji ludowej (Einwohnerwehren) i policji pomocniczej (Hilfspolizei).

Ci ostatni powinni być zaopatrzeni:

- a) w odznaki – białe przepaski na rękę z napisem w językach niemieckim i polskim bez odznak narodowych.
- b) w legitymację – wystawioną zgodnie ze spisem osób należących do milicji ludowej względnie do policji pomocniczej f podpisane przez starostę (Landrat) i polskiego człowieka zaufania (Wertraunsmann).

Ścisłe wskazówki dotyczące punktów a i b będą udzielone polskiemu oficerowi łącznikowemu (patrz punkt V b).

Spis miejscowości, w których milicja ludowa została sformowana oraz dane o jej sile będą zakomunikowane Dowództwu polskich wojsk okupacyjnych (Besatzungstruppen) przed początkiem okupacji.

Rząd Polski gwarantuje, że należącym do milicji ludowej i policji pomocniczej, z powodu ich przynależności do tych organizacji nie będą czynione w przyszłości żadne osobiste ani materialne trudności.

Niemieckie Dowództwa (Kommandobehorden) zawiadomią władze cywilne o porozumieniu dotyczącym ewakuacji wojsk. Dowódcy oddziałów wojskowych zawiadomią odnośnie władze miejscowe o takim czasie przed wycofaniem się, ażeby te ostatnie były w stanie przedsięwziąć odpowiednie kroki dla przejęcia ochrony własności i publicznego bezpieczeństwa.

V. Przekazanie i ochrona własności państwowej i ważniejszych przedmiotów, jako też przygotowanie do przejęcia

- a) Tam gdzie ochrona przez milicję ludową i policję pomocniczą jest niewystarczająca i ważne przedmioty przez warty wojskowe ochraniać być muszą, następuje przekazanie bezpośrednio od wojska zgodnie ze specjalnym porozumieniem z miejscowymi Dowództwami. Poza tym postępuje przekazywanie polskim Dowództwom czołowym (Vorkommandos), gdzie się to zdaje być koniecznym, mogą być pozostawione niemieckie Dowództwa tylko (Nachkommandos). Polskie Dowództwa czołowe i niemieckie Dowództwa tylne będą się składać tylko z oficerów, urzędników i wybranych żołnierzy (Manschaft).
- b) Dla orientacji i przygotowania przekazania bez starć, ze strony polskiej zaraz po podpisaniu tego porozumienia zostaną delegowani do niżej wymienionych niemieckich Dowództw oficerowie zaopatrzeni w zaświadczenia uwierzytelniające Naczelnego Dowództwa w Warszawie.
  - 1) do Komendy (Befahlstelle) XVII Korpus Armii (A.K.) w Gdańsku, Oliwa (włączając okręg ochrony (Schutzbezirk) Człuchów Brygada Re-

zerwy (R.Br.) Gdańska Brygada Rezerwy 37 Grosslerchause 7 oficerów).

2) Gubernatorstwo Toruń	2 oficerów
3) Gubernatorstwo Grudziądz	2 oficerów
4) Brygada Rezerwy 41 Iława	2 oficerów
5) 4 Dywizja Piechoty Wałcz	3 oficerów
6) Dowództwo Linii Gdańsk	1 oficer
7) Dowództwo Linii Bydgoszcz	1 oficer
- c) Do przejścia twierdzy Grudziądz, Chełmno, Toruń i innych zakładów (Anlagen) wojskowych będą wysłane na miejsce zaraz po wejściu w siłę Traktatu Pokoju polskie komisje do przejścia (Übernahmekommision). W razie gdyby roboty tych komisji nie były ukończone do chwili zajęcia przez wojska polskie, to pozostaną po wyjściu wojsk niemieckich niemieckie komisje do przekazania (Übergabekommision). Działalność ich powinna się ograniczać tylko w przekazywaniu.
- d) Szczegóły w przejściu stref i ochrony własności i publicznego porządku określają miejscowe Dowództwa wychodzących wojsk niemieckich w porozumieniu z Dowództwami nadciągających wojsk polskich.

VI. Kwestie gospodarcze.

- a) Wszystkie zakłady, urządzenia i fabryki wojskowe powinny być przekazane w stanie zdatnym do zajęcia i użytku. Twierdze, koszary, place ćwiczeń i wszystkie dla szkolnictwa wojskowego przeznaczone urządzenia będą przekazane podług spisu inwentarza; dla którego miarodajnym jest termin ustanowiony w umowie gospodarczej dla obszarów odstąpionych.
- b) Z chwilą wejścia w siłę Traktatu Pokoju nie mogą być przedsięwzięte żadne przymusowe zakupy.
- c) Wychodzące oddziały mają prawo zabierać ze sobą tylko to co do nich należy oraz środki żywności, odpowiadające prawidłowemu biegowi aprowizacji.
- d) Co się tyczy umów, zawartych pomiędzy władzami wojskowymi i mieszkańcami albo miejscowymi władzami, to będą one przekazane na mocy ogólnego porozumienia.

VII. Polskie dokumenty podróży dla wojskowych.

Z chwilą wejścia w siłę traktatu Pokoju, dokumenty podróży dla wojskowych będą przez władze niemieckie uznane, o ile będą one wystawione przez Niemieckiemu Rządowi wskazane i bliżej określone władze polskie i odstem-

plowane i wizowane przez niemieckie stacje graniczne (Grenzübergangsstationen). Dotyczy to dokumentów podróży dla wojskowych, wystawionych do obszarów przyznanych Polsce, ale jeszcze przez wojska niemieckie zajętych.

Spis miejscowości polskich, uprawnionych do wystawienia powyższych dokumentów oraz wzór, będą wkrótce przesłane Rządowi Niemieckiemu.

VIII. Ochrona czołowych i tylnych Dowództw oraz osób wojskowych, pozostających w odstępionych obszarach.

Polskim osobom wojskowym, które, zgodnie z punktem V. b, c i d wysłane będą do obszaru odstąpionego, gwarantuje się co następuje:

Ochrona osobista, komunikacja pocztowa, dla listów, telegramów i posyłek, prawo do noszenia broni (także broni palnej) za wyjątkiem żołnierzy, dla obrony przeciwko tłumowi, połączenie telefoniczne wszystkich miejscowości między sobą i z przełożonymi urzędami, ostatecznie odpowiednie mieszkanie.

Te same prawa mają niemieckie likwidacyjne komisje z racji okoliczności służbowych pozostałych wojskowych niemieckich.

Odpowiednie pomieszczenia służbowe będą im pozostawione.

Pobyt ich będzie trwał do tego czasu, dopóki ich obecność służbowo potrzebna będzie. Po ukończeniu tego, wyżej wymienionym osobom i ich rodzinom będzie dozwolony wyjazd bez wszelkich przeszkód i z uwzględnieniem pożądaných ułatwień i ze wszystkimi osobistymi rzeczami.

Dla czołowych i tylnych Dowództw są ważne te same prawidła, przy czym noszenie broni jest również szeregowcom dozwolone. Polskie czołowe Dowództwa i niemieckie Dowództwa tylne będą aprowizowane przez te Urzędy, w okupacji których się znajdują.

IX. Akta.

Te akta, które dla Polskich sił zbrojnych mają znaczenie jak np.: dokumenty (Stamrollenauszüge) oficerów i żołnierzy, spisy inwentarza, plany fortyfikacji i wojskowych urzędzeń, trygonometryczne dane, topograficzne zdjęcia (Gelandeaufnahmen) itd. muszą być polskim urzędom w porządku oddane. Te akta, które przez Niemców były wzięte, a dla polskiego Rządu do załatwienia bieżących spraw są niezbędne, muszą być później Polakom dostarczone.

Te akta, które potrzebne są do załatwienia bieżących spraw, dotyczących niemieckiego wojskowego zarządu (Heeresverwaltung) i nie mogły być zabrane oraz te, które pozostały w Ks. Poznańskim, powinny być później ze strony Polski Niemcom dostarczone.

X. Sprawy komunikacji.

A. Komunikacja kolejowa, pocztowa, telegraficzna i telefoniczna na odstąpionym obszarze nie będzie zasadniczo podczas okupacji przerwana, o ile terminowe wojskowe przyczyny nie będą wymagały chwilowego i miejscowego przerwania.

B. Poczta, telegraf i telefon.

- 1) Znajdująca się na obszarach przeznaczonych do ewakuacji telefoniczna i telegraficzna sieć, która obecnie jest pod zarządem niemieckich wojsk, musi być w dzień wystąpienia miejscowym zarządom pocztowym przekazana.
  - 2) Niemcy i Polska zobowiązują się oddać telegraf i telefon do bezpłatnego użytku w każdej chwili i bez ograniczania polskim czołowym Dowództwom i niemieckim Dowództwom tylnym dla porozumiewania się z ich Dowództwami i innymi wojskowymi urzędami, które mają do czynienia z przejmowaniem i przekazywaniem. W tej samej mierze dozwolonym jest łączyć się powyższymi urzędami z ich czołowymi i tylnymi Dowództwami. Obydwu tym wojskowym urzędami będzie wskazane tę łączność ułatwiać. Dozwolone będzie tylko używanie niekonspiracyjnego niemieckiego i polskiego języka.
  - 3) Co da naprawy po obu stronach linii demarkacyjnej stojących słupów telegraficznych, które na zasadzie ogólnej tymczasowej ustawy (Vertrag) pocztowo-telegraficznej, Komisji Gospodarczej przed pierwszym dniem ewakuacji potrzebne będą, mają porozumiewać się komendanci odcinków lub też odnośnie, Komendy obu stron. Wojska muszą robotom tym dopomagać i ochraniać je. Połączenie telefoniczne rozpocznie się nie prędzej niż w pierwszy dzień ewakuacji.
- C. 1) Wysłani do komend linii kolejowych (Eisenbahn – linienkommendanturen) w Bydgoszczy i Gdańsku polscy oficerowie (patrz punkt V.b.) obejmują kierownictwo ruchu w miarę wycofania wojsk niemieckich.
- 2) Niemieckie oddziały Dowództw dworców pozostają na swoich stanowiskach do przybycia polskich Komendantów dworców. Całemu personelowi niemieckiemu i polskiemu, którego się tyczy ewakuacja dworców, przysługują prawa przewidziane w punkcie 8-ym.

2. Część

Poznań – Śląsk

Ewakuacja rozpoczyna się tego samego dnia, jak jest przewidziane w punkcie 1 i trwa od 1-go do trzech dni. Szczegóły przeprowadzenia warunków między przeciwległymi Dowództwami będą ustanowione przez poszcze-

gólne Dowództwa, przy czym ogólne postanowienia pierwszej części są mia-
rodajne dla części drugiej. Ze strony Polski po podpisaniu tej umowy będą,
w myśl punktu V.b. wysłani po trzech oficerów do Generalnego Dowództwa V.
i Korpusu Armii do Głogowa i generalnego Dowództwa VI. Korpusu Armii do
Wrocławia.

Za zgodność odpisu

(-) Biwkowski

Porucznik

Mpis powielony

CAW, I O/NDWP, t. 28

1. Jungen – Wiąg
2. Schirosław – Sierosław
3. Kl. Gatzno – Małe Gacno
4. Neukirch –
5. Kl. Konitz – Chojniczki

Nr 16

1919 listopad 15, Poznań. – Rozkaz nr 1 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego

Dział I.

§ 1.

Na mocy dekretu Naczelnego Wodza (Nacz. Dow. Szt. Gen. nr 2296) zgodnie z rozkazem nr 3344/Org. depart. I. Ministerstwa Spraw Wojskowych zostało sformowane z dniem 15 listopada 1919 r. Dowództwo Frontu Wielkopolskiego.

§ 2.

Ogłaszam w załączeniu etat tymczasowy Dowództwa Frontu Wielkopolskiego. (Załącznik I. do Rozk. Dow. Fr. Wlkp. nr 1. z dnia 15 listopada 1919 r.).

Dział II.

§ 8.

Ogłaszam

listę personelu oficerskiego Dowództwa Frontu Wielkopolskiego:

Nr	Stanowisko	Szarża	Nazwisko
1.	Dowódca Frontu	generał broni	Dowbor-Muśnicki Józef
2.	Oficer do zleceń przy Dow. Fr.	ppułkownik	Jeziórański Wacław
3.	Adiutant Dowódcy Frontu	rotmistrz	Szebeko Witold
4.	Adiutant Dowódcy Frontu	rotmistrz	Redecki-Mikulicz Witold
5.	Sekretarz osobisty Dowódcy Frontu		
6.	Tłumacz przy Dow. Fr.	pporucznik	Plater Henryk
7.	Tłumacz przy Dow. Fr.		
8.	Oficer do szczególnych poruczeń		
9.	Szef Sztabu Dowództwa Frontu	generał-ppor.	Wroczyński Jan
10.	Zastępca Szefa Sztabu	ppułkownik	Dzierżykraj-Stokalski Jan
11.	Oficer do zleceń przy		

Szefie Sztabu	pporucznik	Widacki Jerzy
12. Adiutant Szefa Sztabu	pporucznik	Szystowski Franciszek

Oddział I. Organizacyjny

13. Szef Sztabu	porucznik	Stanek Lucjan
14. Oficer do raportów stanów liczebn.	pporucznik	George
15. Oficer dla ordre de bataile	pporucznik	Pudłowski Stefan
16. Oficer dla kancelarii	pporucznik	Wojtowicz Franciszek
17. Szef Oddziału	pporucznik	Szczepanik Kazimierz
18. Zastępca Szefa Oddz.	pporucznik	Ulatowski Stanisław
19. Oficer dla defensywy	pporucznik	Ciążyński Teodor
20. Oficer dla prasy	pporucznik	Gawrych Alojzy
21. Oficer sądowy	ppor. ks.	Wroniecki Adam
22. Oficer do zleceń	pporucznik	Puciata

Oddział III. Informacyjny

23. Szef Oddziału	mjr Szt. Gen.	Wzacny Bronisław
24. Zastępca Szefa Oddz.	porucznik	Glabisz Kazimierz
25. Oficer dla sytuacji	porucznik	Świda Stefan
26. Oficer dla rejestracji i wydawca map	pporucznik	Szyfter
27. Oficer dla dziennika bojowego	pporucznik	Breza Alfons
28. Oficer dla kancelarii	pporucznik	Truskowski Stanisław

Oddział IIIa. Łączności

29. Szef Oddziału	ppułkownik	Miączyński Andrzej
30. Adiutant	pporucznik	Wysocki Józef
31. Oficer techniczny	pporucznik	Mendelski
32. Oficer telegrafii	porucznik	Woźny Tadeusz
33. Oficer radio	porucznik	Tomalak Waclaw

Oddział IIIb. Lotnictwo

34. Szef Oddziału	pułkownik	Grochowalski Tadeusz
35. Adiutant		

36. Oficer dla ewidencji i personalii sił lot.

37. Referent techniczny

Oddział IV. Kwatermistrzostwo

38. Szef Oddziału – kwatermistrz

ppłk Szt.Gen.

Salecki Jerzy

39. Zastępca szefa

major

Nowakowski Stanisław

40. Adiutant kwatermistrza

pporucznik

Meissner Jan

41. Oficer dla spraw operacyjnych

Sekcja I. Ogólna

42. Szef Sekcji

43. Oficer do zleceń

kapitan

Unrug

44. Oficer dla organizacji inst. ewidenc. własnej i sytuacji

45. Urzędnik dla poczty polowej

pan

Makowski

Sekcja 2. Intendentura

46. Intendent polowy

major

Szyfter Zygmunt

47. Zastępca intendenta

pan

Przyklęk-Frankowski

48. Oficer kasowy

pporucznik

Wikulski

49. Oficer rachunkowy

pporucznik

Lange

50. Oficer prowiantowy

porucznik

Kuffel

51. II Oficer prowiant.

porucznik

Szymański

52. Oficer umundurowania

porucznik

Błażejowski

53. II Oficer dla umundurowania

urzędnik

Żuchowski

54. Oficer dla wydziału ogólnego

Sekcja 3. Broni i amunicji

55. Referent broni

porucznik

Lenczowski

56. Oficer dla ewidencji i transportu

57. Oficer dla ewidencji i transportu

Sekcja 4. techniczna

58. Referent techniczny kapitan Schmidt

59. Oficer I. pporucznik Wagner

60. Oficer II.

Sekcja 5. Samochodowa

61. Referent samochodowy pporucznik Chełmicki

62. Oficer

Sekcja 6. Taborów i koni

63. Referent

64. Oficer

Sekcja 7. Sanitarna

65. Referent pułkownik-lek. Wilczewski

66. Oficer dla personelu lekarskiego

67. Oficer – aptekarz kapitan-apt. Michalski

68. Oficer dla szpitali i składów

69. Oficer dla kancelarii

Sekcja 8. Weterynaryjna

70. Referent ppłk-lek.-wet. Wilczyński

71. Oficer por.-lek.-wet. Dreszler

Sekcja 9. Duchowieństwa

72. Szef sekcji

Sekcja 10. Sądowo-prawna

73. Szef sekcji kapitan k.s. Kattke Kazimierz

74. Oficer

Sekcja 11. Personalna

75. Szef sekcji porucznik Kwieciński

76. Oficer dla ewidencji ofic. linii pporucznik Paluszkiewicz Władysław

77. Oficer dla ewidencji ofic.

linii		
78. Oficer dla ewidencji lekarz, urzęd.	urzedn.	
79. Oficer dla kancelarii		
	Seksja 12. zdobyczy wojen.	
80. Referent główny	kapitan	Sieciński
81. Zastępca		
	Seksja 13. Polityczna	
82. Referent polityczny	Porucznik	Konne
83. Oficer I.		
84. Oficer II.		
	Oddział IVa. Kolejowy	
85. Referent	Porucznik	Ruge Tadeusz
86. Oficer		
	Oddział V. Prezydialny	
87. Szef oddziału	kpt. Szt. gen.	Ruszczewski Lucjan
88. Oficer do zleceń	porucznik	Gzowski Wiktor
	Seksja A. Adiutantura	
89. Szef sekcji starszy adiutant Dowództwa	pporucznik	Demiro-Saulski Edward
	Wydział I. Wojskowy	
90. Szef Wydziału adiutant Dow.	porucznik	Rostafiński Mieczysław
91. Oficer I.	pporucznik	Rybka Stanisław
92. Oficer II.	pporucznik	Jaroszewski
	Wydział II. Personalny	
93. Szef Wydziału	pporucznik	Gurbski
	Wydział III. Registratura	
94. Szef Wydziału	pporucznik	Jankowski
	Seksja B. Komenda kwatery	
95. Komendant kwatery	porucznik	Stawski
96. Lekarz sztabu		

Kompania sztabowa

97. Dowódca kompanii	pporucznik	Scheitza
98. Młodszy oficer kompanii	pporucznik	Kuźnicki
99. Młodszy oficer kompanii	pporucznik	
100. Młodszy oficer kompanii	pporucznik	

Tabor

101. Oficer taborowy

Wydział gospodarczy

102. Oficer rachunkowy	pporucznik	Mukułowski
103. Oficer prowiantowy		

Inspektorat Artylerii

104. Inspektor Artylerii	generał-ppor.	Kędziński Anatol
105. Adiutant		

Inspektorat Wojsk Technicznych

106. Inspektorat W.T.	pułkownik	Skoryna Jan
107. Adiutant	porucznik	O'Brien de Lacy Patryk
108. Oficer techniczny		
109. Oficer tłumacz	porucznik	Radziwiłł Władysław
110. Kapelan	ksiądz	Węcowski

Inspektorat Sanitarny

111. Inspektor Sanitarny	gen.ppor.-lek.	Wierzejewski Ireneusz
112. Adiutant	kpt.-lek.	Grobelski
113. Lekarz chirurg	ppłk.-lek.	Kroll
114. Lekarz higienista	major-lek.	Nowakowski Kazimierz

Za zgodność:

Szeft Sztabu

Wroczyński

Generał – Porucznik

Druk CAW; I.170.13, t. 1.

Dowódca Frontu
Józef Dowbor-Muśnicki
Generał piechoty

^a Opuszczono sprawy kwatermistrzowskie, urlopowe i duszpasterstwa.

Nr 17

1919 listopad 20, mp. – Dyslokacja wojsk Frontu Pomorskiego zestawiona przez dowództwo frontu dla Naczelnego Dowództwa WP w Warszawie

1. Dyslokacja wojsk Grupy Operacyjnej gen. Pruszyńskiego
PIECHOTA

D-two 32 Brygady p. 149 p.p.	Kutno	7/11 pac. (106/120 m/m) 11 pac.	Włocławek Włocławek
D-two	Mława	113 pac.	
I baon	Wólka		
II baon	Mława	D-two IV/113 pap.	Włocławek
III baon 42 p.p.	Żuromin	10/113 pap 11/113 pap 113 pac.	Sierpc Włocławek
D-two	Włocławek	6/113 pac.	
I baon	Brześć Kuj. (2 komp. w Lipnie)	(155 m/m) 11 pap	Włocławek
II baon	Włocławek	D-two IV/11 pac	Szydłowo
III baon	Kowal	10/11 pap	Szydłowo
3 p.strz.Podol.		11/11 pap	Wiśniewo
D-two	Płock	12/11 pap	Łomża
I baon	Bielsk (1/2 komp. w Sierpcu)	WOJSKA TECHNICZNE D-two	Włocławek
	Płock	3/XI sap.	Aleksandrów
II baon	Płock	4/XI sap.	Płock
III baon		Kol. mostowa (Lipno)	Śl. Jastrzębie
JAZDA			
1/1 p.strz.Kres.	Mława	1/2 kol. marsz.	
D-two	Mława	saperów 11	Kutno
3 plutony i sekcje k.m. 1 pluton	Żuromin	Sekcja komp. telegraf. 11	Kutno

ARTYLERIA		TABORY	
11 p.a.c.	Kutno	Kol.amun. 616	Włocławek
D-twa 11 p.a.c.	Włocławek	Kol.amun. 629	Włocławek
D-twa I/1 p.a.c.		Kol. tab. 623	Kutno
		Kol.osob.sam.6.1	Kutno
SŁUŻBA ZDROWIA	Praga		
Szpital polowy 607	Kutno		
Oddział san. nr 5	Kutno		
Weterynarz			
INTENDENTURA	Kutno		
Intendentura	Włocławek		
Urząd Gospodarczy	Włocławek		
Piekarnia Polowa nr 5	Kutno		
Kapelan dyw.	Kutno		
Poczta pol. 34	Kutno		
Pluton eskorty	Kutno		
Żandarmeria	Kutno		
Sąd polowy			

2. Dyslokacja 11 Dywizji Piechoty

6.I.D Strzemieszyce

PIECHOTA

Dow. 21 br.p. Dąbrowa Gór.

46 p.p. Strz.Kres.

Dow. pułku Zawiercie

1 baon Łódź

2 baon Poremba

3 baon Dziechciary

7 baon Częstochowa

47 p.p. Strz. Kres.

Dow. pułku Chrzanów

1 baon	Kościelec
2 baon	Trzebinia
3 baon	Mysłachowice

48 p.p. Strz. Kres.

Dow. pułku	Sosnowiec
1 baon	Sosnowiec
2 baon	Sosnowiec
3 baon	Sosnowiec

ARTYLERIA

Dow. 11 br. Art. 11 p.a.p.	Dąbrowa Gór.
Dow. pułku	Dąbrowa Gór.
1 dyon	Będzin
2 dyon	Dąbrowa Gór.
3 dyon	Trzebinia
1.I Bat. 11 p.a.	Zagórze
2 gr. 11 p.a.c.	Dąbrowa Gór.

WOJSKA TECHNICZNE

Dow. 11 baonu Sap.	Niemce
1/XI Kja	Front Litew.-Biał.-Ruski
2/XI	Niemce
1/2 kol. marz. sap. 11	Strzemieszyce

JAZDA

Dow. II Dyonu 4.p. Strz. Konnych w rejonie	
3 szwadron	Libiasz Wki I Młyn
4 szwadron	” ” ”

SŁUŻBA ZDROWIA

Lekarz Dywizyjny	Zabkowice
Oddział służby san. nr 2	Granica
Szpital pol. Nr 604	”
Amb. sam. 63	Dąbrowa Gór.

INTENDENTURA Zabkowice

Tabory

Dtwo	Sławków
Kol. taborowa Nr 613	”
Kol. taborowa Nr 614	”
Kol. taborowa Nr 619	Strzemieszyce
Kol. taborowa Br 620	”
Piekarnia polowa Nr 2	Olkusz
Kooperatywa 11 dyw.	Ząbkowice
Poczta polowa Nr 30	”
Warsztaty art. 11	Sławków
Kol. sam. cięż. Nr 69	Ząbkowice
Sekcja dyw. pl.	Granica
Sąd polowy 11 dyw.	Dąbrowa Gór.
Szpital koński 11	Sławków
Szef Służby weter.	Wygierzow

3. Dyslokacja 5 Brygady jazdy

Dowództwo 5 brygady jazdy	Aleksandrów
Poczta Polowa 25	”
2 p. szwoleżerów Rokitniańskich	
Dowództwo	Lipno
1 szwadron	Złotopole
2 szwadron	Głodowo
3 szwadron	Skempe
4 szwadron	Karnkowo
Szwadron k.m.	Biskupice
	Osmiałowo
Szwadron techn.	Lipno
1 p. Ułanów Krechowieckich	
Dowództwo	Ciechocinek
1 szwadron	Słońsk
2 szwadron	Ciechocinek
3 szwadron	Słońsk

4 szwadron	Stary Ciechocinek
Sz.k.u.	Wieszawa
Sz. techn.	Raciążek
12 P. Ułanów Podolskich	
Dowództwo	Śluzewo
1 szwadron	"
2 "	Przybranowo
3 "	Streszewo
4 "	Zakrzewo
Szwadron k.m.	Śluzewo
Szwadron techn.	Wólka
Artyleria	
1/6 d.s.k.	Słomkowo

4. Dyslokacja Dywizji Pomorskiej

Dowództwo Dywizji	Poznań
PIECHOTA	
Dowództwo 1 Brygady Piechoty	Inowrocław
Pułk Toruński	
Dowództwo	Inowrocław
I baon	Inowrocław
II baon	Poznań
III baon	Gniezno
1 komp. k.m.	Inowrocław
2 komp. k.m.	Kruszwica
3 komp. k.m.	Gniezno
4 komp. k.m.	Inowrocław
pluton telefoniczny	Gniezno
PULK GRUDZIĄDZKI	
Dowództwo	Poznań
1 baon	Poznań
1 komp. k.m.	Poznań

pluton telefoniczny	Poznań
PULK KASZUBSKI	
Dowództwo	Poznań
Kadra	Poznań
PULK STAROGARDZKI	
Dowództwo	Mogilno
Kadra	Mogilno
ARTYLERIA	
Bateria zapasowa art. cięż.	Głowno
Bateria zapasowa art. pol.	Głowno
SŁUŻBA ZDROWIA	
Kompania sanit.	Krobla
Szpital Polowy	Poznań

5. Dyslokacja oddziałów podległych wprost dowództwu frontu

PIECHOTA

Dowództwo	Aleksandrów
Baon Morski	Aleksandrów

(1- sekcja w Nieszawie)

FLOTYLLA WIŚLANA

Dowództwo (Statek Wiśła)	Nieszawa
Wiśła	Nieszawa
Statek Wawel	”
Warta Kiliński	”
Motorówka nr 5	”
Statek D.O.L.W. Kościuszko	”

POCIĄGI PANCERNE

Nr 13 „Boruta”	Aleksandrów
Nr 14 „Zagończyk”	Mława
Nr 15 „Odsiecz II”	Mława
Nr 8 „Wilk”	Aleksandrów
Nr 4 „Halerczyk”	Mława

MAGAZYNY

Prowiantowy

Prowiantowy

Pociąg amun. (31 w.)

Sekcja Amunicyjna 643

Kolumna marz. sap.

Skład narz. sap.

”

Skł. mater. narz. sap.

Mława

Włocławek

Modlin

Siedlce

Strzemieszyce

Częstochowa

Rudniki

Kielce

--a

Oryginał, mpis

CAW, Oddział III ND WP, t. 35.

^a Opuszczono pismo przewodnie

1 stan z 15 listopada 1919 r.

2 stan z 31 października 1919 r.

3 stan z 18 listopada 1919 r.

4 stan z 15 listopada 1919 r.

5 stan z 5 listopada 1919 r.

Nr 18

1919 listopad 22, Poznań. – Z rozkazu nr 4 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie przydziału kompanii telegrafistów, sprawozdań i poszukiwania byłych marynarzy

§ 1.

3 kompanię, II baony telegrafistów, składającą się z 3. oficerów, 13 podoficerów i 161. szeregowców, przydziela się do Dywizji Pomorskiej.

Zasada: Rozk. Nacz. Dow. W.P. IIIa. z dnia 5. listopada 1919 r. nr. 5743.

§ 2.

Dywizje i Grupa zachodnia Frontu Wlkp. przedkładać będą Kwatermistrzostwu Dow. Frontu Wielkopolskiego (Szekcji broni a amunicji) 1., 5., 10., 20. i 25 każdego miesiąca pięciodniowe raporty broni i amunicji podług załączonego wzoru:

(Załącznik II. do Rozk. Dow. Fr. Wlkp. nr 4. z dnia 22 listopada 1919 r.)
i na następujących zasadach:

- a) Ilość karabinów na froncie według systemów i ilość naboju na każdy karabin,
- b) Ilość karabinów maszynowych na froncie według systemów, ilość naboju na każdy K.M.
- c) Ilość granatmiotów według systemów i kalibru, i ilość strzałów na każdy granatmiot na froncie,
- d) Kaliber, system i ilość dział na froncie wraz z ilością strzałów na każde działo,
- e) System i ilość granatów ręcznych

Zasada: Rozk. Nacz. Dow: nr. 20594/IV.

§ 3.

Celem obsadzenia wybrzeża po zajęciu Prus Zachodnich przez oddziały marynarki. polskiej, poszukuje departament Spraw Morskich przy M.S.Wojsk. żołnierzy, którzy służyli w marynarce niemieckiej

Mianowicie:

- a) 4 podoficerów mechaników starszych dla mechanizmu latarni morskich. Pożądanymi są tacy, którzy się znają na elektronice i motorach.
- b) 1 podoficera mechanika, który posiada świadectwo na maszynistę (Seemaschinist II. oder III Kl.)

- c) 2 podoficerów mechaników, którzy pełnili jako podoficerowie służbę przy maszynach statków marynarki niemieckiej,
- d) 4 podoficerów – marynarzy starszych ludzi, którzy już byli podoficerami na statkach wojennych niemieckich.

Dowódcy podległych mi formacji i oddziałów, w których odpowiednie siły jak powyżej się znajdują, nadeślą bezzwłocznie imienne spisy tychże oraz szczegółły co do czasu i jakości służby w marynarce niemieckiej wraz z opinią przełożonych terażniejszych do Oddziału IV. (Kwatermistrzostwo) Dow. Frontu Wielkopolskiego.

--a

Za zgodność

Szef Sztabu

Jan Wraczyński

Generał podporucznik

Dowódca Frontu

Józef Dowbor-Muśnicki

Generał broni

Druk

CAW, I.170.13, t. 37.

^a Opuszczono sprawy gospodarczo-administracyjne i personalne.

Nr 19

1919 listopad 22, mp. – Rozkaz tajny nr 1 Dowództwa 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich w sprawie przygotowań do rewindykacji

- I. Dowódcom kolumn wkraczających na terytorium przyznane Polsce, części Pomorza i Prus Zachodnich, dowódcom garnizonów; komendantom miast ściśle się stosować do nadesłanej przedtem „Instrukcji formacjom 2 dywizji dla obsadzenia Polsce przyznanych obszarów”. Ponieważ opór luźnych obszarów niemieckich i części ludności miejscowej nie jest wykluczony, rozkazują zastosować przy wkraczaniu wszelkie środki ostrożności.
- II. Na marszu stosować ubezpieczenie marszowe a dla utrzymania łączności między kolumnami wysyłać podjazdy. Mosty przekraczać tylko po zbadaniu ich przez saperów, zgadnie z nadesłaną „Instrukcją dla stosowania środków zapobiegawczych przy mostach podminowanych”.
- III. Kwatermistrzom przydzielić silne grupy wysyłając je na furmankach.
- IV. Przy rozlokowaniu na kwaterach w miastach, miasteczkach i wsiach, starszy z dowódców obejmuje dowództwo nad garnizonem. Dowódca garnizonu winien wyznaczyć, o ile garnizon pozostaje na stałe, prowizorycznego komendanta miasta, w innym razie dyżurnego oficera i zarządzić środki:
  - a) dla utrzymania porządku wewnętrznego;
  - b) dla ułatwienia prędkiego łączenia się oddziałów w razie alarmu. Straży dalszych nie wystawiać ograniczając się wysłaniem podjazdów wyznaczyć warty wewnętrzne, siły zależne od okoliczności w sile 1-1,5 plutonu. Ilość wart winna odpowiadać ilości kierunków, z których można oczekiwać napadu. W każdym garnizonie naznaczyć oddziały 1/6 – 1/10.
- VI. Dla zabezpieczenia wewnętrznego porządku oprócz oddziałów zwyczajnych (pułkowych) wyznaczyć oddziały garnizonowe dla obsadzenia sztabu, urzędów, biur, poczt itp., wysłać patrole w liczbie i sile w zależności od sytuacji. W razie potrzeby wysłać odwachy do sąsiednich osad, jak również wysłać posterunki dla izolowania ich. Artylerię i kulomioty nie zostawiać izolowanymi.
- VII. Dla ułatwienia prędkiego łączenia się oddziałów, w każdym oddziale wyznaczyć swój punkt zbiórkowy. Ogólne punkty zbiórkowe dla całej kolumny wybierać tak, by umożliwić swobodę maszerowania w razie alarmu. Wszyscy ludzie kompanii w pełnej ciemności winni w stanie być go odnaleźć. W każdej kompanii winno być 2-3 ludzi, którzy mogliby przeprowadzić swoją kompanię na punkt zbiórkowy batalionu. Przy skrzyżowaniu się

dróg, pierwsza przechodzi piechota, zatem kulomioty, artyleria jezdna. Po między oddziałami i sztabem urządzić pewne i prężkie połączenie.

- VIII. W najbardziej widocznych miejscach zajmowanych miejscowości porozlepić odezwy do ludności cywilnej tak polskiej jak i niemieckiej w polskim i niemieckim języku, w których powołać ludność do spokoju i współpracy z nową władzą polską. Wydać rozkaz oddania wszelkiego rodzaju broni i amunicji oraz materiału wojennego. Zwrócić uwagę ludności cywilnej, że o wszystkim co by ewentualnie zagrozić miało życiu lub bezpieczeństwu żołnierza polskiego (np. podminowaniu mostów, dróg, budynków publicznych i wojskowych itd.) niezwłocznie najbliższej władzy wojskowej donieść muszą.
- IX. W miastach zwołać przedstawicieli magistratu wraz z radami miasta i powiatu, w celu omówienia zarządzenia środków bezpieczeństwa publicznego.
- X. Prowizorycznych komendantów miast wyznaczają dowódcy kolumn wkraczających do Nakła, Chodzieży, Wyrzyska i innych większych miasteczek, aż do objęcia komend tych przez wyznaczonych D.O.Gen. komendantów. Kierować się dołączonym do niniejszego rozkazu zestawieniem działalności i kompetencji Komend planu.

D-ca 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich
Albin Jasiński¹
Pułkownik

Kopia, mpis

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, t. 42.

¹ Albin Marian Jasiński (1880 po 1934), gen. bryg. Oficer armii rosyjskiej, dca 9 p. strzel. I Korpusu Polskiego, dca VIII OW i D.O.Gen. Łódź od czerwca 1919 r. do sierpnia 1920 – dca 2 Dywizji Strzelców Wlkp., następnie 11 OP i 25 DP; 31 maja 1929 r. przeniesiony w stan spoczynku.

Zob. T. Kryśka-Karski, Surakowski, op. cit., s. 81.

Nr 20

1919 listopad 25, Paryż. – Umowa polsko-niemiecka o wycofaniu wojsk z odstąpionych obszarów i oddanie zarządu cywilnego

Podpisani pełnomocnicy Rządu Polskiego i Rządu Niemieckiego, a mianowicie

za Rząd Polski:

Podsekretarz Stanu p. Dr. Zygmunt Seyda,¹

za Rząd Niemiecki:

Podsekretarz Stanu p. Dr. Edgar Haniel von Haimhausen,²

zgodzili się w imieniu i z polecenia ich Rządów na następujące postanowienia co do wycofania wojsk z obszarów, przypadających Polsce w myśl traktatu pokojowego między Państwem Niemieckim a Państwami Sprzymierzonymi i stowarzyszonymi, tudzież co do oddania zarządu cywilnego tych ziem.

A) Wycofanie wojsk i zajęcie.

I. Część. Prusy Zachodnie i Wschodnie.

I. Termin rozpoczęcia wycofania i zajmowania wyznaczonych obszarów.

Wycofanie wojsk niemieckich z obszarów, odstąpionych Polsce według traktatu pokojowego przez Państwo Niemieckie, i zajęcie przez polskie wojska rozpoczyna się o godz. 6. rano 7. dnia po spisaniu pierwszego protokołu o złożeniu dokumentów ratyfikacyjnych traktatu pokojowego w Paryżu.

Nie wlicza się przy tym dnia ratyfikacji.

II. Zasady obowiązujące przy wycofywaniu wojska.

Wycofanie i obsadzenie odbywa się strefami. Okres czasu między wycofaniem wojsk niemieckich a wkraczaniem wojsk polskich należy skrócić jak najbardziej, przy czym jednak musi się zasadniczo unikać bezpośredniego zetknięcia się wojsk niemieckich z polskimi. Wyjątki należy osobno ustalić. Czas między opuszczeniem miejscowości przez wojska niemieckie a zajęciem przez wojska polskie nie powinien na ogół przypadać na godziny nocne (6 godz. wieczorem do 6. rano). Na każdy dzień ułożona będzie ściśle określona linia demarkacyjna między wojskami polskimi a wojskami niemieckimi. Linię tę muszą opuścić wojska niemieckie najpóźniej w terminie z góry ustalonym, a wojska polskie nie mogą jej przekroczyć wcześniej aniżeli w czasie również przedtem określonym.

III. Strefy i czas wycofywania wojska.

Podział na strefy wycofywania względnie zajmowania uwidoczniony jest na dołączonej mapie.

Opuszczane względnie obsadzane będą:

Strefa A. w dniach (1. 2. 3. dzień wycofania).

Twierdza Toruń ma być oddana wojskom polskim w drugim dniu wycofania o godz. 12. w południe.

Strefa B. 1. w 2 dniach (4. i 5. dzień wycofania).

Dworzec Kowalewo oddany będzie wojskom polskim w 3-im dniu wycofywania o godz. 12-tej w południe; dworzec Chełmża w 5-ym dniu wycofania o godz. 6 tej rano; dworzec Kurnatowo w 5-ym dniu wycofania o godz. 4 po południu.

Ze strony niemieckiej gwarantuje się, że polskie transporty kolejowe już 3. dnia wycofania od 6. godz. rano począwszy mogą przejeżdżać przez dworzec Kowalewo.

Strefa B. 2. w 4 dniach (4. 5. 6. i 7. dzień wycofania). Fordon obsadzą wojska polskie 4. dnia wycofania o godz. 1. po południu.

Strefa C. 1 1/2 dnia (6. i 7. dzień wycofania do 3. godz. po południu).

Twierdza Chełmno oddana będzie wojskom polskim 6. dnia wycofania o 4. godz. po południu.

Twierdza Grudziądz 7. dnia wycofania o 3. godz. po połud.

Ósmy dzień wycofania jest dniem wypoczynku dla obu stron. Wojska polskie przekroczą Wisłę koło Grudziądza i Chełmna najwcześniej o 6. godz. rano 9. dnia wycofania.

Strefa D. w 4 dniach (9. 10. 11. i 12. dzień wycofania).

Strefa E. w 3 dniach (13. 14. i 15. dzień wycofania).

Strefa F. w 2 dniach (15. i 16. dzień wycofania).

Strefa G. w 4 dniach (16. 17. 18. i 19. dzień wycofania).

IV. Ochrona mienia prywatnego i utrzymania porządku publicznego.

Ochronę mienia prywatnego i utrzymanie porządku publicznego w czasie przejściowym od chwili wymarszu wojsk niemieckich, aż do wkroczenia wojsk polskich obejmują w zasadzie miejscowe władze cywilne i wykonują ją przy pomocy uzbrojonej przed wymarszem wojsk niemieckich straży obywatelskiej i policji pomocniczej, które muszą być zaopatrzone:

A) w odznaki:

Białe przepaski na ramieniu z napisem polskim i niemieckim, bez odznak narodowych.

B) w legitymacje:

wystawiane na podstawie spisu osób przynależnych do straży obywatelskiej względnie policji pomocniczej, zaopatrzonego w podpis Landrata i polskiego męża zaufania.

Dokładne dane do punktu A. i B. otrzyma polski oficer łącznikowy (patrz punkt Vb).

Spis miejscowości, w których utworzone zostały straże obywatelskie, jako też siła tych ostatnich będą oddane dowództwu wkraczających wojsk polskich przed rozpoczęciem obsadzenia.

Rząd polski zaręcza, że dla osób, należących do strefy obywatelskiej i policji pomocniczej, nie wynikną w przyszłości z powodu ich przynależności do powyższych formacji żadne niekorzyści osobiste ani materialne.

Władze cywilne zostaną przez niemieckie komendy powiadomione o zawartym układzie w sprawie wycofania wojsk.

Dowódcy wojskowi zawiadomią o mającym nastąpić wycofaniu swych oddziałów odnośnie władze lokalne tak wcześnie, aby te ostatnie miały bezwarunkowo możliwość wydania odpowiednich zarządzeń celem objęcia ochrony mienia i bezpieczeństwa publicznego.

V. Oddanie i ochrona wojskowej własności państwowej i ważnych przedmiotów wojskowych oraz przygotowanie objęcia.

- a) W wypadkach, w których ochrona przez Straże obywatelskie lub policję pomocniczą nie wystarcza i gdzie ważne obiekty (przedmioty) muszą nieprzerwanie być strzeżone przez posterunki wojskowe, nastąpi oddanie na mocy specjalnych umów zawartych pomiędzy miejscowymi dowództwami bezpośrednio od oddziału do oddziału. Poza tym odbywać się będzie oddanie polskim komendom przednim, gdzie zaś zajdzie konieczność, mogą być pozostawione w niemieckie komendy tylne. Polskie komendy przednie oraz niemieckie komendy tylne, składać się będą li tylko z oficerów, urzędników i wybranych żołnierzy.
- b) Dla orientacji i przygotowania objęcia wolnego od starć wysłani zastaną natychmiast po podpisaniu niniejszego układu oficerowie polscy zaopatrzeni w legitymacje wystawione przez Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich w Warszawie dla następujących dowództw względnie władz niemieckich:

1. Do dowództwa XVII. korpusu w Gdańsku-Oliwie (włącznie obwodu ochronnego Człochów R. Brig. 17 w Gdańsku, Reichswehrbrigade 37. w Jabłonowie)	7 oficerów
2. Gouvernement w Toruniu	2 "
3. " w Grudziądzu	2 "
4. R. Brig. 41 w Iławie	2 "
5. 4. Dywizja piechoty w Koronowie.	3 "
6. Dowództwo okręgu linii kolejowej w Gdańsku	1 oficer
7. " w Bydgoszczy	1 "
- c) Dla przejęcia twierdz Grudziądz, Chełmna, Torunia i innych wojskowych zakładów udadzą się na miejsce zaraz po uprawomocnieniu traktatu pokojowego polskie komisje odbiorcze. O ile one nie ukończyły swej pracy, aż do chwili zajęcia obszarów przez wojska polskie, wówczas pozostaną jeszcze po odejściu wojsk niemieckich, niemieckie komisje oddawcze. Działalność tych ostatnich ma się ograniczać do czynności zdawczych.
- d) Szczegóły przejęcia stref, ochrony własności i porządku publicznego ułożą miejscowe dowództwa odchodzących wojsk niemieckich z dowództwami wkraczających wojsk polskich.

VI. Postanowienia gospodarcze.

- a) Wszelkie wojskowe obiekty, zakłady i urządzenia muszą być oddane w stanie zdatnym do zamieszkania i użycia. Przy zdaniu twierdz, koszar, miejsc ćwiczeń oraz wszelkich zakładów, przeznaczonych do wyszkolenia wojskowego należy za porozumieniem obustronnych pełnomocników spisać wspólne protokoły w dwóch egzemplarzach. Protokoły te winny oznaczać miejsce i czas czynności tudzież jej przedmiot z możliwie dokładnym przytoczeniem wszystkich punktów, a w szczególności wszystkich oddawanych przedmiotów. Z chwilą obustronnego wygotowania protokołu uważa się oddanie za dokonane. Późniejsza umowa określi, jakie przedmioty ostatecznie mają być oddane.
- b) Od chwili uprawomocnienia traktatu pokojowego nie wolno przedsięwziąć żadnych przymusowych zakupów.
- c) Wycofującym się oddziałom niemieckim wolno tylko to zabrać ze sobą, co do oddziału należy, oraz takie zapasy żywnościowe, które odpowiadają normalnemu zaprowiantowaniu tych oddziałów.

- d) Dla przekazania kontraktów, zawartych przez władze wojskowe z mieszkańcami lub władzami miejscowymi, miarodajne są przepisy późniejszych umów.

VII. Polskie wojskowe dokumenty podróży.

Od chwili wejścia w życie traktatu pokojowego władze niemieckie uznawać będą ważność polskich wojskowych dokumentów podróży do obszaru przyznanego Polsce, ale jeszcze obsadzonego przez wojska niemieckie. Dokumenty te, wydawane przez polskie władze, które zostaną rządowi niemieckiemu bliżej oznaczone, będą przez niemieckie stacje graniczne ostemplowane i zaopatrzone wizą.

Rząd niemiecki zostanie jak najprędzej powiadomiony o tym, jakie władze polskie będą upoważnione do wystawiania powyższych dokumentów podróży, równocześnie otrzyma wzór tychże.

VIII. Ochrona komend i osób wojskowych wysłanych naprzód jako też pozostających na terytorium oddawanym.

A) Polskim osobom wojskowym, wysłanym w myśl punktu V.b.c. do obszaru oddanego, gwarantuje się:

Bezpieczeństwo osobiste, wolność korzystania z ruchu pocztowego dla listów, depesz i paczek, uprawnienie do noszenia broni (także palnej), za wyjątkiem szeregowców, dla obrony osobistej od napaści, telefoniczne połączenie wszystkich tych osób między sobą oraz z przełożonymi władzami, w końcu odpowiednie pomieszczenie.

B) Te same prawa przysługują niemieckim komisjom oddawczym oraz wojskowym osobom niemieckim, pozostałym ze względów służbowych. Pozostawi im się także odpowiednie mieszkania służbowe. Pobyt ich trwać będzie tak długo, jak długo ich obecność ze względów służbowych będzie potrzebna.

Po ukończeniu czynności będą mogły wymienione osoby oraz ich rodziny wyjechać bez przeszkód z możliwymi ułatwieniami oraz z zabraniem swej osobistej własności. Komendy wysłane naprzód oraz pozostające podlegają tym samym przepisom z dodatkiem, że broń wolno nosić również i szeregowcom.

Polskie komendy wysłane i niemieckie komendy pozostałe w tyle będzie prowiantowała ta władza, na której obszarze się znajdują.

IX. Akta.

Wszystkie akta, mające znaczenie dla armii polskiej, jak np. wyciągi ewidencyjne oficerów i żołnierzy, spisy inwentarzy, plany fortyfikacji i zakładów

wojskowych, pomiary trygonometryczne oraz zdjęcia terenu itd. należy w porządku oddać polskim władzom.

Akta, zabrane przez władze niemieckie, a potrzebne administracji polskiej dla załatwienia spraw bieżących, należy oddać do dyspozycji Polsce; także i w okresie późniejszym.

Te zaś nie zabrane przez władze niemieckie akta, które potrzebne są jeszcze niemieckiej administracji wojskowej do załatwienia spraw bieżących, będą oddane i w okresie późniejszym do dyspozycji władz niemieckich. Dotyczy to także akt pozostawionych w Poznańskim.

X. Sprawy komunikacyjne.

A) Ruch kolejowy, pocztowy, telegraficzny i telefoniczny zasadniczo nie ulega przerwie w czasie obsadzania obszarów odstępowanych, o ile z ważnych przyczyn wojskowych nie zajdzie konieczność przerwy miejscowo lub czasowo ograniczonej.

B) Poczta, telegraf, telefon.

- 1) Znajdującą się na obszarach oddawanych sieć telegraficzną i telefoniczną, obsługiwaną obecnie przez wojska niemieckie, należy oddać w dniu wycofania wojsk, miejscowym urządzą pocztowym.
- 2) Polska i Niemcy zobowiązują się zezwolić polskim komendom, wysłanym naprzód celem przeprowadzenia przejęcia, i niemieckim komendom, pozostającym celem oddania, na pełne i bezpłatne używanie każdego czasu i bez ograniczenia telegrafów i telefonów dla połączeń ze swymi zwierzchnimi władzami i wszelkimi innymi wojskowemu urządzą, które mają do czynienia z obejmowaniem lub oddawaniem obszarów. W tych samych rozmiarach wolno wzmiankowanym organom służbowym porozumiewać się ze swymi komendami wysłanymi naprzód względnie pozostającymi. Obustronne władze wojskowe otrzymują polecenie ułatwienia pod każdym względem tej komunikacji. Posługiwać się można jedynie językiem niemieckim i polskim.
- 3) Obustronni dowódcy odcinków lub odpowiadające im komendy mają porozumieć się w sprawach przeprowadzenia ewentualnych napraw sieci telegraficznej, idącej po obydwu stronach linii demarkacyjnej. Dotyczy to prac, których przeprowadzenie według prowizorycznego układu pocztowego i telegraficznego komisji gospodarczej, potrzebne jest przed 1. dniem wycofania wojska niemieckiego. Roboty te mają być ze strony wojskowej popierane i chronione. Nawiązanie ruchu telefonicznego na tychże liniach nie może jednak nastąpić przed 1. dniem wycofania.

C) 1) Oficerowie polscy odkomenderowani do dowództwa linii kolejowych w Bydgoszczy i Gdańsku (patrz V.b.) obejmują czynności dowódcy linii kolejowych w miarę wycofywania się wojsk niemieckich.

2) Części niemieckich komend dworcowych pozostają na swych stanowiskach aż do przybycia polskich komendantów dworców.

3) Niemieckiemu i polskiemu personelowi tychże komend przysługują prawa przewidziane w punkcie VIII.

II. Część. Poznań – Śląsk.

Wycofywanie rozpocznie się w dniu, przewidzianym w punkcie I. pierwszej części, i będzie dokonane w ciągu jednego do 3 dni.

Szczegóły wykonania ułożą stojące naprzeciwko siebie dowództwa, przy czym ogólne postanowienia, zawarte w części pierwszej, stosują się analogicznie także dla części drugiej.

Po podpisaniu niniejszego układu zostanie z polskiej strony wysłanych zgodnie z punktem V.b. po trzech oficerów do Dowództwa Generalnego V. korpusu w Głogowie i do generalnej komendy VI. korpusu w Wrocławiu.

B) Oddanie Zarządu Cywilnego.

1. Część. Oddanie władz i majątku państwowego.

I. Ustanowienie komisarzy dla oddania.

A) W niezajętych jeszcze przez Polskę częściach obszarów odstąpionych ustanawia się ze strony polskiej i niemieckiej osobnych szczegółowych komisarzy dla każdej władzy państwowej, każdego gospodarstwa państwowego oraz dla każdego urzędu i każdego przedsiębiorstwa tych korporacji publiczno-prawnych, których terytorialny zakres działania przecina nowa granica polsko-niemiecka.

B) Zadania Komisarza Generalnego przejmuje po stronie niemieckiej w każdym obwodzie wiejskim landrat, a w każdym obwodzie miejskim – landrat odnośnego obwodu wiejskiego, o ile właściwy komisarz państwowy nie wyznaczy do tego innej osoby; ze strony polskiej wyznaczeni zostaną dla tych obwodów również komisarze generalni.

C) Ponadto ustanawia się komisarzami państwowymi: dla wszystkich części prowincji śląskiej odstąpionych Polsce prezydenta rejencji w Wrocławiu; dla wszystkich odstąpionych Polsce części prowincji poznańskiej prezydenta rejencji w Bydgoszczy; dla wszystkich Polsce odstąpionych części rejencji gdańskiej prezydenta rejencji w Gdańsku, dla wszystkich części odstąpionych Polsce rejencji kwidzyńskiej zastępcę prezydenta rejencji

w Kwidzynie, a dla mających być odstąpionymi części obwodu niborskiego Landrata w Niborku. Zastrzega się zmiany w kompetencji terytorialnej komisarzy państwowych, które w danym razie należy podać do wiadomości Rządu Polskiego. Ze strony polskiej zostaną dla tych obszarów mianowani również komisarze państwowi. Komisarzom szczegółowym, komisarzom generalnym oraz komisarzom państwowym winna każda strona dodać potrzebny personel pomocniczy.

II. Zadania Komisarzy.

Komisarze szczegółowi mają przeprowadzić faktyczne oddanie poszczególnych władz, przedsiębiorstw i urzędów w obszarach przez Polskę jeszcze niezajętych. Obustronni komisarze generalni udzielać sobie będą nawzajem wszystkich potrzebnych wyjaśnień, dotyczących ich obszaru, tudzież omawiać powstające ewentualnie wątpliwości. Do zakresu działania obustronnych komisarzy państwowych należy oddanie agend administracyjnych, wychodzących poza terytorialny zakres działania komisarzy generalnych, tudzież omawianie zagadnień zasadniczych.

W razie różnicy zdań pomiędzy komisarzami szczegółowymi rozstrzygają komisarze generalni, w razie różnicy zdań pomiędzy komisarzami generalnymi – komisarze państwowi, wreszcie w razie różnicy zdań pomiędzy komisarzami państwowymi – obustronne rządy.

Komisarze szczegółowi, ustanowieni ze strony niemieckiej przy specjalnych władzach administracyjnych, jak przy zarządzie pocztowym, telegraficznym i kolejowym, podlegają poza czynnością pośredniczącą komisarzy generalnych i państwowych odnośnie nadzoru służbowego i oddania administracji – wyłącznie tylko swym władzom przełożonym.

III. Przeprowadzenie oddania.

Zarząd obszarów odstąpionych przechodzi po wejściu w życie traktatu pokojowego w miarę wycofania wojsk niemieckich i obsadzenia przez wojska polskie na Rząd Polski.

- a) Oddanie zarządu w obszarach przez Polskę jeszcze niezajętych następuje w ogóle w ten sposób; że ma być ukończone z chwilę przeprowadzenia unormowanego w rozdziale A wycofania wojsk z poszczególnych stref. W tym celu będą polscy komisarze tak wcześnie mianowani i – o ile nie będą nimi osoby, czynne już obecnie w charakterze mężów zaufania przy władzach, tak wcześnie wysłani do swoich miejsc przeznaczenia, aby jeszcze przed wycofaniem wojsk mogli się porozumieć z niemieckimi komisarzami co do oddania. O ile by wyjątkowo oddanie nie mogło być przeprowadzone równocześnie z wycofaniem wojsk, pozostają niemieccy i komisarze wraz

- z personelem na miejscu, aż do spełnienia swoich zadań, nie dłużej jednak niż tydzień. Dłuższy pobyt możliwy jest tylko za zgodę obu komisarzy państwowych.
- b) Oddanie w myśl ustępu a) obejmuje wszystkie w danym miejscu faktycznie znajdujące się przedmioty nieruchome i ruchome, stanowiące własność lub będące w posiadaniu państwa, albo też, o ile chodzi o urzędy i gospodarstwa prawno-publicznych korporacji, wymienionych pod I., przedmioty stanowiące ich własność lub będące w posiadaniu tych korporacji. Unormowanie kwestii, jakie przedmioty przypadną ostatecznie Polsce, tudzież rozliczenie pieniężne pozostawia się dalszej umowie. Niezależnie od tej umowy postanawia się już obecnie, że równocześnie z nieruchomościami ma być oddana też ta własność ruchoma, jaka potrzebna jest do dalszego prowadzenia czynności urzędowej lub gospodarstwa w taki sam sposób. Należy również wydać wszystkie akta, potrzebne do dalszego prowadzenia w porządku administracji.
- c) Z oddania w myśl ustępów a) i b) należy za porozumieniem obustronnych komisarzy spisać wspólne protokoły w dwóch egzemplarzach. Protokoły te winny oznaczać miejsce i czas czynności, tudzież jej treść z możliwie dokładnym podaniem wszystkich poszczególnych punktów, a w szczególności wszystkich z osobna przedmiotów, jakie się oddaje. Z chwilą obustronnego wygotowania protokołu uważa się oddanie za dokonane.
- d) Oddanie w obszarach odstąpionych, a przez Polskę już zajętych, łączy się z unormowanym w części drugiej tego rozdziału zlikwidowaniem administracji.

2. Część. Zlikwidowanie i zadanie administracji.

I. Generalne urzędy zdawcze i komisarze zdawczy.

Zakończenie czynności dotychczasowych niemieckich władz administracyjnych i przeprowadzenia w nowe warunki dokonują wymienieni w 1. części niemieccy komisarze państwowi jako generalne urzędy zdawcze, tudzież w miarę potrzeby specjaliści komisarze zdawczy. Siedzibą generalnego urzędu zdawczego dla prowincji poznańskiej jest Piła.

Państwowi komisarze niemieccy doręczą polskim komisarzom państwowym zestawienie, zawierające wykaz komisarzy zdawczych, uważanych ze strony niemieckiej za potrzebnych, wraz ze spisami imiennymi przydanych im urzędników i funkcjonariuszy i porozumieją się z nimi co do szczegółów zdania oraz co do sposobu pomieszczenia. Wynikłe przy tym ewentualne różnice zdań pomiędzy obustronnymi komisarzami państwowymi będą załatwione w drodze pertraktacji obu Rządów.

Rzeczą polskich i niemieckich komisarzy państwowych jest, we wzajemnym porozumieniu postarać się o natychmiastowe stwierdzenie z zastrzeżeniem ostatecznego unormowania – wszystkich przedmiotów własności lub posiadania państwa tudzież przedmiotów, znajdujących się w przedsiębiorstwach i zakładach publicznoprawnych korporacji, wymienionych w 1. części pod I. i stanowiących własność lub przedmiot posiadania tych korporacji, które faktycznie zachodzą się na zajętych już przez Polskę częściach obszarów odstąpionych. Stwierżeń tych dokonują osoby upoważnione do tego przez obustronnych komisarzy państwowych. Wynik stwierdzeń należy spisać w protokółach stosownie do postanowień w 1. części pod III c tego rozdziału zawartych.

II. Szczególne zadania komisarzy zdawczych.

Do komisarzy zdawczych należy stosownie do umów między obu rządami zawartych lub zawrzeć się jeszcze mających w szczególności załatwianie następujących spraw:

- a) Sprawy, przekazane komisarzom zdawczym podpisane w dniu 9 listopada 1919 roku polsko-niemiecką umową o tymczasowym unormowaniu spraw urzędniczych;
- b) rozpoznanie co do majątku państwowego ostatecznie przypadającego Polsce;
- c) pieniężne rozliczenie odnośnie do dochodów i wydatków państwowych w obszarach odstąpionych;
- d) rozliczenie odnośnie do publiczno-prawnych korporacji, których obszar przynależności przecina nowa polsko-niemiecka granica, a w szczególności co do przeciętych przez tę granicę gmin, powiatów i prowincji;
- e) kwestie, które powstaną na skutek ewentualnego wystąpienia Polski z umowy, zawarte w ramach zarządu obszarów odstąpionych przez władze Państwa niemieckiego lub Pruskiego, a jeszcze niewykonane.

3. Część. Przepisy szczegółowe.

I. Właściwe władze polskie wystawią niemieckim komisarzom, urzędnikom i funkcjonariuszom, którzy stosownie do pierwszej i drugiej części tego rozdziału po obsadzeniu części odstąpionych tam pozostaną lub zostaną wysłani, legitymacje, uprawniające ich w wykonaniu czynności urzędowych do przekraczania dowolnie granicy, i przenoszenia aktów i pism urzędowo zapieczętowanych, jak również zapewniające im wszystkie dopuszczalne ułatwienia co do rewizji. Urzędnikom tym zapewnia się dalej nieskrępowane wolne od cenzury prawa, komunikowania się na drodze pocztowej, telegraficznej i tele-

fonicznej. Przysługuje im też prawo zabierania ze sobą pieniędzy do wysokości marek 1000 w walucie niemieckiej.

Wymienionym w ustępie 1. komisarzom, urzędnikom i funkcjonariuszom, tudzież żyjącym z nimi wspólnie członkom rodziny i służbie zapewnia się w ich stosunkach pozasłużbowych te same prawa, jakie posiadają urzędnicy niemieccy w polskiej służbie pozostający. Przepisy o likwidacji, zawarte w umowie o tymczasowym unormowaniu spraw urzędniczych, nie stosują się do tych osób, które dopiero po podpisaniu tej umowy zostają urzędnikami lub funkcjonariuszami.

II. Na życzenie Rządu Polskiego zastąpi Rząd Niemiecki w danym razie urzędnika lub funkcjonariusza niemieckiego, po zajęciu obszarów odstąpionych w myśl 1. i 2. tego rozdziału tam pozostałego lub wysłanego, inną odpowiednią osobę.

C) Postanowienia końcowe.

Niniejsza umowa wchodzi w życie z dniem podpisania jej.

W dowód czego pełnomocnicy niniejszą umowę podpisali i zaopatrzyli swymi pieczęciami.

Wygotowano w 2 egzemplarzach w Berlinie dnia 25. listopada 1919 roku.

podpis: Dr. Zygmunt Seyda

Dr. Haniel von Haimhau-

sen.

Protokół Dodatkowy

do umowy polsko-niemieckiej z d. 25.XI.19. dotyczący
oddania zarządu cywilnego.

Na skutek pertraktacji nawiązanych w Paryżu 3. stycznia 1920. między Delegatami polskimi a Delegatami niemieckimi postanowiono dodać do umowy zawartej w Berlinie 25. listopada 1919 r. następujące artykuły dodatkowe:

I. Umowa z 25. listopada 1919 dotycząca przekazania administracji cywilnej, postanawia w części 1., ustępie b, rozdziału III (przeprowadzenie oddania), że:

„Unormowanie kwestii, jakie przedmioty przypadną ostatecznie Polsce, tudzież rozliczenie pieniężne pozostawia się dalszej umowie. Niezależnie od tej umowy postanawia się już obecnie, że równocześnie z nieruchomościami ma być oddana też ta własność ruchoma, jaka potrzebna jest do dalszego prowadzenia czynności urzędowej lub gospodarstwa w taki sam sposób”.

Rozumie się, że postanowienie to nie przesądza w niczym losu ostatecznego dóbr i własności należących do Cesarstwa lub do Państw niemieckich i znajdujących się w terytoriach, które będą oddane Państwu Polskiemu na mocy artykułu 256 Traktatu pokojowego. Strony zawierające umowę zgadzają się równocześnie na to, że oddanie własności ruchomych potrzebnych do dalszego prowadzenia czynności urzędowej lub gospodarstwa nie przesądza w niczym zastosowania artykułu 256 Traktatu pokojowego i ewentualnego wydania stosownie do inwentarza z dnia 11. listopada 1918.

II. Ustęp b. rozdziału II, części 2. zatytułowanego: „Szczególne zadania komisarzy zdawczych” nie przesądza w niczym praw, które Traktat pokojowy przyznaje Komisji odszkodowań.

III. Ustęp e. rozdziału II części 2. zatytułowanego: „Szczególne zadanie komisarzy zdawczych” nie nakłada na Państwo Polskie obowiązku podtrzymywania umów zawartych przez Państwo Niemieckie lub przez Prusy.

IV. Końcowe zdanie rozdziału I. części 3. zatytułowanej „Przepisy szczegółowe” należy rozumieć w tym sensie, że postanowienie dotyczące nie likwidowania dóbr należących do urzędników niemieckich, którzy zostają tymczasowo w służbie polskiej, nie stosują się do urzędników, którym powierzy się zlikwidowanie i zdanie administracji.

Sporządzono w Paryżu w dwóch egzemplarzach
dnia 8. Stycznia 1920.

Podpisano: Leon Janta Połczyński³

Generał T. Rozwadowski⁴

Admirał K. Porębski⁵

Kazimierz Olszowski⁶

Protokół dodatkowy
dotyczący wykonania artykułu X układu polsko-niemieckiego
z dnia 25. listopada 1919.

1. Artykuł 371 Traktatu pokojowego postanawia, że rozdział materiału i wszelkich urządzeń kolejowych, odbędzie się z ramienia komisji ekspertów, co ma się rozumieć, zabierze pewien okres czasu. Wobec tego Rząd niemiecki zobowiązuje się mniejszym protokołem pozostawić na obszarach, mających przypaść Polsce, a nie zajętych jeszcze przez władzę polskie, jak również i na obszarze przyszłego Wolnego miasta Gdańska, urządzenia i materiał zapasowy dróg żelaznych, oraz materiał pociągowy w dostatecznej ilości, aby zapewnić transport wojsk koalicyjnych i polskich, transport materiału, amunicji i środ-

ków żywnościowych do użytku tych wojsk i aby podtrzymać życie gospodarcze.

Ta ilość materiału zapasowego i materiału pociągowego (włącznie z lokomotywami, wagonami osobowymi, furgonami i wagonami towarowymi) w żadnym razie nie może być mniejszą od przeciętnej inwentarzy z roku poprzedniego sporządzonych przez dyrekcje kolejowe, mające siedzibę w prowincjach Prus Wschodnich, Prus Zachodnich i Pomorza. Ta przeciętna będzie ustalona na podstawie obliczeń kilometrycznych i winna być uzupełniona najdalej w miesiąc po wejściu w życie Traktatu Pokojowego.

Rząd niemiecki zobowiązuje się wydać wszelkie obiekty i urządzenia wszystkich dróg żelaznych w komplecie i w stanie nie gorszym od stanu, w jakim znajdowały się w ostatnich trzech miesiącach. Rząd niemiecki zastosuje wszelkie potrzebne środki, aby bezwzględnie zabezpieczyć wszystkie mosty kolejowe i inne, w pierwszym rzędzie mosty kolejowe na Wiśle w Fordonie Tczewie, Toruniu i Grudziądzu.

2. Co dotyczy poczt, telegrafów i telefonów, Rząd niemiecki obowiązuje się zgodnie z artykułem 256 Traktatu Pokojowego, pozostawić na miejscu wszystko, co stanowi własność tych urzędów i zwrócić przedmioty (biens) należące do tych urzędów, zgodnie z ostatnim inwentarzem z roku 1919, już sporządzonym.

3. Drogi wodne.

Zważywszy, że definitywne wydanie materiału niezbędnego da eksploatacji dróg wodnych na ziemiach odstąpionych Polsce, ma być wykonane przez Niemcy na warunkach ustalonych przez Traktat Pokojowy, Rząd niemiecki obowiązuje się pozostawić na miejscu w portach tych dróg wodnych, urządzenia i materiał potrzebny da eksploatacji.

4. Rząd niemiecki zobowiązuje się zostawić na miejscu materiał, narzędzia i zaopatrzenie potrzebne do funkcjonowania wszystkich urzędów publicznych i morskich wybrzeża odstąpionego Polsce, bez przesądzenia umów istniejących, które by się sprzeciwiały niniejszemu.

Spisano w Paryżu w podwójnym egzemplarzu,
Dziewiątego stycznia, tysiąc dziewięćset dwudziestego roku.

(Podpisano) Janta Połczyński

Generał T. Rozwadowski

Kazimierz Olszowski

Kazimierz Porębski

von Simson.⁷

Układ
dotyczący ewakuacji i prowizorycznej okupacji strefy
granicznej między Niemcami a Polską.

Celem uniknięcia wszelkiego nieporozumienia lub zatargu z powodu ewakuacji obszarów odstąpionych Polsce, ustanawia się za obopólną zgodą, zastrzegając wyraźnie warunki Traktatu Pokojowego, a w żadnym wypadku nie przesądzając postanowień Międzysojusznicznej Komisji granicznej, (mającej za zadanie ustalenie na miejscu ostatecznej linii nowej granicy polsko-niemieckiej), następujący plan działania:

Wojska niemieckie mają być wycofane w terminach już ustalonych przez umowę z dnia 25 listopada 1919, poza linię ustanowioną prowizorycznie w niniejszym układzie i naznaczoną na załączanej mapie.

Wojska polskie mogą przekroczyć tę linię, jedynie aby obsadzić ostateczną granicę, gdy ta granica będzie ustalona i tylko za wyraźnym zezwoleniem prezydenta Komisji granicznej. To samo ograniczenie odnosi się do wojsk niemieckich.

Ugodzono się czasowo, że fakt zajęcia siedziby danej gminy, pociąga za sobą podanie całego obszaru gminnego pod zarząd mocarstwa okupującego, a to w celu nie tamowania życia gospodarczego mieszkańców przed wyznaczeniem ostatecznej granicy.

Ugodzono w szczególności:

1. Miejscowości sporne: Zbuczyn, Szemzdrowo i Stary Trzciel (mapa 2 i 3) pozostaną zajęte przez Niemcy aż do decyzji Komisji granicznej. Lecz dworzec w Trzcielu ma być zajęty przez Polskę. 2.
2. Aby ułatwić odgraniczenie tymczasowe na wschód od Piły, okupacja niemiecka pozostanie tymczasowo na wschodnim kraju tego lasu, pozostawiając Polsce miejscowości: Motylewo-bruch, Kaczory, Śmiłów, Emilienhof, kolonię miejską przy Brodach, kolonię młyńską przy Zelgniewie i F. Zelgniewo. Dworzec w Kaczorach pozostanie tymczasowo przy Niemczech.
3. Co do miejscowości Osowa Sień (Röhrsdorf) ugodzono się, że do ostatecznej decyzji pozostanie przy Niemczech.
4. Miejscowości sporne Adamowo (Adamshof) i Koźlak (Ludwigshof) pozostaną przy Polsce; miejscowości Biadki (Dortheenhof) zajmą tymczasowo Niemcy.
5. Obie strony układające się zastrzegają sobie prawo wniosku do Komisji granicznej o zmiany w linii tymczasowej ustalonej w niniejszym układzie.

Spisano w Paryżu, w trzech egzemplarzach

Delegat niemiecki
podpisany:
von Simson

Delegaci polscy podpisani:
Połczyński – Rozwadowski
Olszowski – Porębski

Druk

Zbiór umów i układów zawartych między rządem polskim i niemieckim w Berlinie i w Paryżu w roku 1919 i w styczniu 1920, Poznań 1920, s. 21-37.

1. Zygmunt Seyda (1876-1925), prawnik, działacz polityczny związany z Narodową Demokracją Poseł na Sejm 1919 r.; od listopada 1919 r. do 1 września 1922 r. podsekretarz stanu w Ministerstwie byłej Dzielnicy Pruskiej; delegat rządu polskiego w rozmowach z rządem niemieckim. Zob. Wielkopolski Słownik Biograficzny, s. 656-657.
2. Edgar Haniel v. Haimkausen - niemiecki minister pełnomocny do podpisania dodatkowych umów polsko-niemieckich.
3. Leon Janta-Połczyński - Komisarz Rządu Polskiego do przeprowadzenia rewindykacji ziem przyznanych Polsce.
4. Tadeusz Jordan Rozwadowski (1866-1920), gen. broni. W armii austriackiej gen. dyw. Od 23 października do 15 listopada 1918 r. Szef Sztabu Generalnego WP; dca Armii Wschód, Szef Misji Wojskowej na Konferencję Pokojową w Paryżu. Od 22 lipca 1920 r. Szef Sztabu Głn. i członek Rady Obrony Państwa. Od 1921 r. kolejno: Inspektor Armii, członek ścisłej Rady Wojennej, Generalny Inspektor Jazdy. W maju 1926 dca wojsk wiernych rządowi; więziony, 30 kwietnia 1927 r. przeniesiony w stan spoczynku. Zob. T. Kryśka-Karski S. Żurkowski, op. cit, s. 4.
5. Kazimierz Porębski (1872-1933), wiceadmirał, kontradmirał floty rosyjskiej. W WP od listopada 1918 r., m.in. Szef Departamentu M.S.Wojsk., Kierownik Marynarki Wojennej; w 1920 r. dca odcinka obrony: Warszawa - Zegrze - Dęby. Od maja 1925 r. w rezerwie, a od 30 kwietnia 1920 r. przeniesiony w stan spoczynku. Zob. T. Kryśka-Karski S. Żurkowski. op. cit., s. 33.
6. Kazimierz Olszewski - dyrektor departamentu odszkodowań wojennych w Ministerstwie Skarbu, członek Delegacji Ekonomicznej przy KNP w Paryżu, delegat Polski w Komisji Odszkodowań na Konferencję Pokojową w Paryżu. Zob. Sprawy polskie na Konferencji Pokojowej w Paryżu t. III, s. 375.
7. V. Simson delegat rządu niemieckiego.

Nr 21

1919 listopad 29, Warszawa. – Rozporządzenie Ministerstwa Spraw Wojskowych w sprawie podporządkowania Dowództwa Okręgu Generalnego Pomorze Dowództwu Frontu Pomorskiego

W związku z rozporządzeniem 4925/org. i 5000/org. oraz w częściowej zmianie tych rozporządzeń zarządza M.S.Wojskowych:

D.O.Gen. Pomorze zostaje podporządkowane d-twu frontu pomorskiego z chwilą otrzymania niniejszego rozkazu, a więc nie dopiero z chwilą rozpoczęcia okupacji Prus Zachodnich. D.O. Gen. Pomorze znosi się zatem z M.S.Wojsk. drogą służbową przez Dowództwo Frontu Pomorskiego.

Analogicznie podporządkowuje się już obecnie pod każdym względem Dywizję Strzelców Pomorskich D.O.Gen. Pomorze.

Do czasu rozpoczęcia okupacji podlega D.O.Gen. Pomorze, tylko pod względem gospodarczym (więc w sprawach pieniężnych, zaprowiantowania i wyekwipowania D.O.Gen. Poznań, czego wymagają względy praktyczne obecnej chwili: poza tym we wszystkich sprawach dotyczących uzbrojenia uzupełnienia ludzkiego, końskiego i materiału wojennego, zwraca się D.O.Gen. Pomorze do M.S.Wojsk. przez Dowództwo Frontu Pomorskiego.

Z chwilą rozpoczęcia okupacji podlega D.O.Gen. Pomorze także i w sprawach gospodarczych Dow. Frontu Pomorskiego.

II Wiceminister
Kazimierz Sosnkowski
Gen. ppor.

Kopia, mpis
CAW I 0/NDWP, t. 31 (sprawa 5241)

Nr 22

1919 listopad 30 – Odezwa gen. Józefa Hallera do żołnierzy frontu Pomorskiego

Idziemy nad polskie morze. Idziemy w kraj odwiecznie polski, tylokrotnie wydzierany nam przez wroga siłą niemiecką. Ale tęszą i większą jest moc polska, moc polskiego oręża i polskiego ducha.

Pomorze Polskie zdradziecko zabrał jeszcze królowi Łokietkowi przenie-wierczy Zakon Krzyżacki i dopiero wielkie zwycięstwo pod Grunwaldem 1410 roku (15 lipca) i następne walki pół wieku trwające doprowadziły do tego, że po pokoju w Toruniu w r. 1466 jedną stroną wjeżdżał do stolicy tej ziemi wojewoda polski, drugą zaś wjeżdżał zrozpaczony Mistrz zdeptanego nogą polską Zakonu Krzyżackiego.

Dzisiaj dożyliśmy tej radosnej chwili, że Pomorze staje się znowu częścią składową naszego Państwa, że po półtora wieku niewoli znowu wjeżdżamy w imieniu Państwa Polskiego brać tę odwieczną naszą ziemię w nasze państwowe posiadanie – a z drugiej strony wjeżdżać muszą w wojnie świata zwyciężeni Niemcy, którzy nigdy już tutaj nie wrócą.

Z wojskiem polskim przybywa Wojewoda Pomorski jako władza cywilna ustanawiana przez Rząd Polski. Z Bożej Opatrzności zwyciężyła sprawiedliwość historii nad przemocą wrogów Polski.

Żołnierze! Winnicie się czuć dumni i szczęśliwi nad wszystko, że Waszym jest udziałem obejmować ten stary polski kraj, to polskie Pomorze – te Kaszuby i morze polskie. Jesteście Polski ramieniem zbrojnym, ale również i jej sercem, które z miłościwą troską obejmuje dzieci oderwane od piersi matczynej, tak długo ciemiężone.

Ludowi polskiemu, który w pracy, znoju i prześladowaniu przetrwał niewolę i zachował ojczyzną mowę, składamy żołnierską cześć!

Żołnierze Polskiej Rzeczypospolitej! Przychodzicie jako wolni do uwolnionych od przemocy, jako bracia do braci umiłowanych, tak długo prześladowanych – niechaj w Was lud widzi tych braci – obywateli żołnierzy z takim utęsknieniem przez tyle pokoleń oczekiwanych, a każdy mieszkaniec tych ziem niechaj w Was pozna szlachetnego, rycerskiego żołnierza polskiego, obrońcę wolności i wiary, stróża praw, władzy i sprawiedliwości Narodu polskiego i jego Rządu. Pomnicie na odwieczne przykazanie polskie, iż każdy obywatel Państwa Polskiego równy jest wobec prawa bez względu na wyznania lub narodowość.

Wraca do Polski ziemia polska, ziemia zroszona krwią męczeńską polskiego biskupa św. Wojciecha – ziemia gdzie tylu znakomitych rodaków działało – gdzie żył i pracował człowiek, co „wstrzymał słońce, ruszył ziemię, polskie wydało go plemię” – Mikołaj Kopernik, skąd w czasach upadku wyszło tylu dzielnych obrońców swobód narodowych, a wśród nich Wybicki, twórca Mazurka Dąbrowskiego, który przeczuł, że Nie zginęła.

„Ziemia naszych pra-pradziadów
 Ziemia krwią Ich zlaną
 Jużes nasza, już obcego
 Nie będziesz mieć pana.
 Do broni! Bracia, do broni! Do broni!
 Pod świętym znakiem orła i pogoni.

Wstępując na tę świętą ziemię polską z serdeczną radością całujemy Ją jak relikwię i poprzysięgamy bronić ją przed każdym najazdem. A z mieszkańcami tej ziemi Pomorskiej w radosnym uczuciu wołamy: „Niechaj żyje Zjednoczona nasza Polska”!

Dowódca Frontu Pomorskiego

Józef Haller

Generał Broni

Druk

CAW, Oddział III NO WP, t. 35.

Nr 23

1919 grudzień 4, Poznań. – Z rozkazu nr 9 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie przejścia poczt polowych Wojska Wielkopolskiego przez Naczelne Dowództwo WP

--a

§ 6.

A. Ogłaszam Rozk. Nacz. Dow. W.P. (Główne Kwatermistrzostwo) nr 54482/IV. z dnia 23 listopada 1919 r.:

Niniejszym zarządza się wcielenie poczt polowych Frontu Wielkopolskiego w Centralny Zarząd Poczt Polowych przy Nacz. Dow. W.P.

1. Główną Poczta Polową w Poznaniu i poczty polowe Frontu Wielkopolskiego wydziela się z Oddziału IV Dow. Frontu Wielkopolskiego w Poznaniu i podporządkowuje się z dniem 24 listopada 1919 r. Centralnemu Zarządowi Poczt Polowych przy Nacz. Dow. W.P.

2. Od tego dnia otrzymuję Gł. Poczta Pol. w Poznaniu nr p. VI, a podległe jej obecnie poczty polowe nr. 1, 2, 3, 4 i 5 nr p. 48, 49, 50, 51 i 52.

3. Przydział poczt polowych nr 48, 49, 50, 51 do poszczególnych dywizji nastąpi osobnym rozkazem. Poczta polową nr 52 przydziela się do 1. Dywizji Wielkopolskiej i podporządkowuje się Gł. Poczcie pol. nr IV.

Przez przydział do dywizji nie zatracają jednakowoż poczty pol. bezpośredniej zależności służby od Centralnego Zarządu Poczt Polowych przy Nacz. Dow. W.P.

4. Gospodarczo przydziela się Gł. pocztę pol. nr. VI. w Poznaniu do D.O.G. Poznań, poczty polowe zaś do tych dywizji, w skład których wchodzi.

5. Wyszczególnione w pkt. 1-szym poczty polowe wielkopolskie pozostają na razie w obecnym składzie personelu. Naczelnikiem Gł. Poczty Polowej nr VI w Poznaniu pozostaje nadal ppor. Marian Jankowski, któremu przydziela się z funkcjonariuszy pocztowych: 2-ch sekretarzy: Feliksa Tyszczyńskiego w X. randze i Juliana Gębskiego w XI randze urzędników wojskowych, 2-ch konwojentów Rzewuskiego Mariana i Gromadkę Franciszka z szarżą sierżantów i 2-ch woźnych Poteralskiego Antoniego i Krasiejkę Franciszka, obu z szarżą plutonowych.

Ewentualna wymiana personelu wojskowego poczt pol. przez fachowy personel pocztowy nastąpi sukcesywnie.

6. Obdzielenie poczt pol. wielkopolskich niezbędnymi stemplami, drukami i podręcznikami zarządza się równocześnie.

7. W sprawie manipulacji pocztowej winny poczty pol. wielkopolskie stosować się do przepisów wydanych dla polskich poczt pol.

B. Ogłaszam treść telegramu nr. 68573 IV. Nacz. Dow. Centralnego Zarządu Poczty Polowych z dnia 27. listopada 1919 r, do Głównej Poczty Polowej nr VI w Poznaniu:

„Poczty Polowe Wielkopolskie nr. 1., 2., 3., 4. i 5. otrzymują nr 48., 49., 50., 51. i 52. i zostają przydzielone: nr 48. do 2. Dywizji Wlkp., nr 49. do D-twa Frontu Wielkopolskiego w okręgu Głównej Poczty Polowej nr VI Poczta Polowa nr 52. do 1. Dywizji Wlkp. w okręgu Głównej Poczty Polowej nr IV. Datowniki i komplety potrzebnych druków i instrukcji wysyła się równocześnie”.

--b

Za zgodność

Szef Sztabu

Jan Wroczyński

Generał podporucznik

Dowódca Frontu

Józef Dowbor-Muśnicki

Generał broni

Druk

CAW, I.170.13. t. 37.

^a Opuszczono sprawy dotyczące dyscypliny, sprawozdań, łączności przydziału koni i mułów dla Dywizji Strzelców Pomorskich.

^b Opuszczono sprawy: sanitarne, weterynaryjne, gospodarcze i personalne.

Nr 24

1919 grudzień 6, Poznań. – Z rozkazu nr 10 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie przymusowego nauczania WP, formowania żandarmerii, przydziałów do Dywizji Pomorskiej i kolumn samochodowych

§ 1.

Ogłaszam Ustawę Sejmowa o przymusowym nauczaniu w Wojsku Polskim z dnia 21 lipca 1919 r.:

O przymusowym nauczaniu w Wojsku Polskim.

(Dzienni Praw. nr 65. z dnia 5 sierpnia 1919 r. poz. 373).

Art. 1. Żołnierze, pozbawieni w wieku szkolnym nauczania początkowego oraz niedość biegli w czytaniu i pisaniu po polsku, podlegają przymusowej nauce w okresie odbywania służby wojskowej.

Art. 2. Wszelkich środków pomocniczych, potrzebnych do nauki, dostarczają bezpłatnie władze wojskowe.

Art. 3. Nauki prowadzą odpowiednio wykwalifikowane siły nauczycielskie, służące w wojsku.

Art. 4. Żołnierze, którzy nie wykazują dostatecznej biegłości w czytaniu i pisania po polsku nie mogą uzyskiwać stopni podoficerskich.

Art. 5. Wykonanie tej ustawy, jako wydanie rozporządzeń, dotyczących organizacji, oraz planów i zakresu nauczania poleca się Ministrowi Spraw Wojskowych.

Prezydent Ministrów

(-) w.z. Stanisław Wojciechowski¹

Marszałek:

(-) Wojciech Trąpczyński²

Minister Spraw Wojskowych

Józef Leśniewski³

generał – porucznik

§ 2

Wszystkie formacje podlegające Dowództwu Frontu, podadzą do dnia 10 b.m. Dowództwu Ekspozytury Żandarmerii Polowej Frontu Wielkopolskiego nadających się da służby w Żandarmerii Polowej w liczbie 50 od każdego pułku piechoty, po 25 od pułku kawalerii.

Warunki: Wiek nie ponad lat 28, kawaler, nieposzlakowana przeszłość
zdatność do służby polowej, znajomość języka polskiego w słowie i piśmie.

§ 3.

Uzupełnia się § 26. Rozk. Dow. Frontu Wlkp. nr 5. z dnia 25 listopada
1919 r.:

3. komp. II baonu telegraficznego wraz z następującymi oficerami:

ppor. Skrzetuski Seweryn,

ppor. Barański Alfons,

ppor. Nowicki Anzelm,

została czasowo przydzielona do Dywizji Pomorskiej.

§ 4.

W myśl dekretu Naczelnego Wodza (Nacz. Dow. Sztab. Gen. nr 2296)
i zgodnie z rozkazem M.S.Wojsk. nr 3344/org. Dep. I., o organizacji Do-
wództwa Frontu Wielkopolskiego zarządza się: dotychczasowe kompetencje
Inspektora Wojsk Technicznych przekształcają się jak następuje:

1. Wszystkie kolumny samochodowe frontu przechodzą pod bezpośrednie
rozporządzenie Kwatermistrza Sztabu Frontu; czasowe pełnienie obowią-
zków referenta samochodowego poleca się kapitanowi Wojsk Inżynieryjnych
Schmidtowi, który jest jednocześnie referentem technicznym Oddziału IV.
Dowództwa Frontu; adiutantem Oddziałów Samochodowych wyznacza się
tymczasowo aż do zatwierdzenia etatu ppor. Wdowickiego.
2. Baon kolejowy i Dyon pociągów pancernych przechodzi do dyspozycji
Dowództwa Frontu; referentem kolejowym jest D-ca tegoż baonu i podlega
bezpośrednio Szefowi Sztabu.
3. Wszystkie Wojska łączności przechodzą całkowicie do dyspozycji Szefa
Oddziału III a., który bezpośrednio podlega zastępcy Szefa Sztabu Frontu.
4. Wszystkie Wojska Saperskie podlegają nadal Inspektorowi Wojsk Tech-
nicznych na prawach D-cy Dywizji.

Inspektor Wojsk Technicznych obowiązany:

- a) mieć nadzór nad prawidłowym wykonaniem wszelkich robót technicznych
(polowych i ćwiczebnych) prowadzonych przez saperów i inne oddziały
Frontu Wielkopolskiego,
- b) zaopatrzyć w materiały, narzędzia i instrumenty techniczne wszystkie od-
działy Frontu Wielkopolskiego i
- c) sprawdzać stan etatowych narzędzi i instrumentów technicznych w tychże
oddziałach.

--a

Za zgodność

Szeft Sztabu

Jan Wroczyński

Generał podporucznik

Dowódca Frontu

Józef Dowbor-Muśnicki

generał broni

Druk

CAW, I.170.13, t. 37.

a Opuszczono sprawy: wyekwipowania saperskiego, formacji tabarowych, gospodarcze i personalne.

1. Stanisław Wojciechowski (1869-1953), teoretyk i działacz spółdzielczości, współzałożyciel PPS. W l. 1919-1920 minister spraw wewnętrznych; 1922-1926 r. Prezydent RP. Zrzekł się swojej godności podczas przewrotu majowego. Profesor Wyższej Szkoły Handlowej, a od 1926 r. w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego Zob. Enc. Pow. PWN, t. 4, s. 680.
2. Wojciech Stefan Trąpczyński (1860-1953), działacz polityczny związany a ruchem narodowo-demokratycznym, wybitny parlamentarzysta Członek tajnego Centralnego Komitetu Obywatelskiego i Naczelnej Rady Ludowej. W czasie Powstania Wielkopolskiego naczelny prezes prowincji i rejencji poznańskiej. Od 14 lutego 1919 r. Marszałek Sejmu. W l. 1922-1920 Marszałek Senatu. Krytyk polityki sanacyjnej; po 1935 r. wycofał się z czynnego życia politycznego. Zob. Wielkopolski Słownik Biograficzny, s. 770-711.
3. Józef Leśniewski (1867-1921), gen. dyw. Oficer armii rosyjskiej, Gen. bryg. piechoty. Dca 3 D. Strzel. I Korpusu Polskiego w Rosji, organizator III Korpusu: dowódca Grupy Operacyjnej pod Lwowem. Dd lutego 1919 r. do sierpnia 1920 r. Minister Spraw Wojskowych. Zob. T. Kryśka-Karski S. Żurkowski, op. cit., s. 26.

Nr 25

1919 grudzień 9 mp. – Rozkaz Dowództwa 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich do oficerów i szeregowych dywizji w sprawie rewindykacji ziem przyznawanych Polsce

Do oficerów i żołnierzy 3. Dywizji Strzelców Wielkopolskich

Zbliża się chwila, w której dzielne nasze oddziały wkroczą na przestrzenie prastarych ziem polskich, które nam bezsprzecznie przyznał traktat pokojowy i tym samym dane Wam będzie, Wam Strzelcom Wielkopolskim, brać czynny udział w doniosłej chwili historycznej ustalania słupów granicznych na zachodnich rubieżach Najjaśniejszej Rzeczypospolitej Polskiej. Jednakże niecała granica oddzielająca nas od wrogich nam sąsiadów Niemców naznaczoną została bezspornie traktatem pokojowym. Na bezcennych obszarach Górnego Śląska, na równie drogich sercu polskiemu nizinach Warmińskich i Mazurach, tych właśnie dzielnicach, które ponoć najsrożej dotknięte zastały uciskiem i prześladowaniem naszych ciemieczków ma odbyć się powszechne głosowanie, które rozstrzygnie o wieczystej przynależności do Rzeczypospolitej Polskiej lub do wrogich nam Niemców.

Oficerowie i żołnierze 2-giej Dyw. Strzelców Wielkopolskich!

Zadokumentowaliście niedawno wspaniale bratnią Waszą łączność z kresami wschodnimi i Górnym Śląskiem. Złożyliście dowody naszej ukochanej Ojczyźnie, że nie tylko za nią walczyć i umrzeć potraficie, ale jesteście także jej Prawymi obywatelami, którzy w porozumieniu jej potrzeb nie skąpią mienia swego dla jej poratowania. Opowiadali mi żołnierze i oficerowie eskortujący Wasz dar wspaniały¹ na kresy wschodnie jak wielkie wzruszenie ogarnęło tamtejszych obywateli gdy im powiedziano, że to żołnierz z Wielkopolski, walczący z naporem niemieckim przesyła im ten braterski upominek, aby zaświadczyć, że nie obca mu jest niedola i bieda mieszkańców wschodnich kresów.

Żołnierze, dziś hasłem naszym niech będzie Warmia i Mazury! Tam dziś jeszcze rozpiera się butny Krzyżak, depcze żywioł polski zbrodniczą stopą pancerną, a równocześnie obłudną ręką zarzuca lud tamtejszy krociami, a usta jego głoszą fałszywe o Polsce, aby lud pozyskać i na swoją stronę przeciągnąć. Wie on dobrze, że sąd się zbliża, sąd głosowania powszechnego, sąd plebiscytu; wyęta więc wszelkie siły, aby omamić naród i pokazując mu sutą miskę stawy, za jej cenę namówić go pragnie do zaparcia się swej polskości.

Dla uświadomienia ludu polskiego w Warmii i Mazurach potrzebne są wielkie fundusze pieniężne, ale jeszcze więcej potrzebne pieniądze dla poka-

zania naszym braciom, że o nich pamiętamy, że to co Prusak im daje obłudnie z funduszków państwowych – to daje z polskiej strony nasz żołnierz, nasz lud z chętnym sercem i z dobrej woli, bo wie, że mu Ojczyzna stokrotnie wynagrodzi, bo wie, że utrata tych ziem prastarych polskich dla nas byłaby większą klęską niż bitwa przegrana.

Wzywam Was, żołnierze 3-ciej Dywizji, abyście równie hojnie jak niedawno, złożyli ofiarnie Wasz grosz na Warmię i Mazury.

Wzywam Was oficerowie, abyście przykładem świecili w tej akcji waszym żołnierzom. Niech każdy z wysokiego żołdu, jaki dostaje, odłoży co dekadę tyle, wiele go stać – co dekadę, aż sprawa będzie wygrana i z pełnej piersi zawołamy zwycięsko:

„NASZA WARMIA I MAZURY NASZ GÓRNY ŚLĄSK NASZA WIELKA,
NIEPODZIELNA RZECZYPOSPOLITA POLSKA!”

Za zgodność szef sztabu

3 Dywizji

(-) Bohdan Hulewicz²

Kapitan

Druk, oryginał

Muzeum Regionalne w Kościanie

Dowódca 3 Dyw. strz. wlkp.

(-) Wincenty Odyniec³

Gen. ppor.

1. Chodzi o efekty zbiórki żywności i środków pieniężnych w 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich.
2. Bohdan Hulewicz (1888-1968), płk. W 1918 r. zdezerterował z wojska i konspiracyjnie uczestniczył w przygotowaniach do powstania. W 1919 r. oficer DG, szef sztabu 3 Dywizji Strzelców Wlkp. W okresie międzywojennym zajmował wiele odpowiedzialnych stanowisk w wojsku i służbie dyplomatycznej. We wrześniu 1939 r. utworzył dywizję rezerwową „Grodno”. Zob. Wielkopolski Słownik Biograficzny, s. 261-262.
3. Wincenty Odyniec (1865-1952), gen. dyw. Oficer armii rosyjskiej. Dca brygady i dywizji w I Korpusie Polskim. W WP od grudnia 1918 r. zastępca dowódcy Dywizji Litewsko-Białoruskiej. Od czerwca 1919 r. do 25 maja 1920 r. dca 3. Dywizji Strzelców Wielkopolskich (17 OP). Dnia 1 listopada 1921 r. przeniesiony w stan spoczynku. Zob. T. Kryśka-Karski S. Żurkowski, op. cit., s. 30; materiały Słownika Biograficznego Powstańców Wielkopolskich.

Nr 26

1920 styczeń 1, m.p. – Z rozkazu operacyjnego nr 15 Dowództwa 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich w sprawie objęcia odcinka południowego Frontu Wielkopolskiego przez I Brygadę dywizji

I. Brygadę. I. Brygada 3-ciej dywizji obejmuje cały odcinek 3. dywizji od m. Krzycka do m. Mirkow; sztab I. brygady w Krotoszynie.

10. pułk s. wlkp: Dnia 5.I.20 r. zluzuje 10 p.s.wlkp. 12 p.s.wlkp. obejmuje odcinek II. od Mirkow do Zbyki. Podział odcinka II pozostaje ten sam co dotychczas z sztabami batalionów w Krotoszynie, w Odolanowie i w Ostrzeszowie. Sztab 10. p.s.wlkp. pozostaje tymczasem w Krotoszynie.

12. p.s.wlkp. 12 p.s.wlkp. zajmie dwoma batalionami dotychczasowe kwatery 10.p.s.wlkp. w Krotoszynie, jednym batalionem rozkwateruje się w okolicę Ostrowa, sztab 12. p.s.wlkp. pozostaje w Ostrowie.

Transport. 10 p.s.wlkp. porozumie się z kierownictwem transportu wojskowych w Poznaniu, celem ewentualnego przewiezienia baonu, który obsadzać będzie odcinek ostrzeszowski.

Meldunki. Natychmiast po dokonaniu luzowania meldują D-twa danych pułków telefonogramem do Dow. dywizji wydz. I a. w formie: „Rozkaz operacyjny nr 15 wykonany”. Do dnia 9 b.m. przyśle Dow. 10.I. 12. pułku dokładną dyslokację na froncie (wzgl. w rezerwie) aż do kompanii włącznie z oznaczeniem dyslokacji sztabu i dowództwa kompanii w formie legendy szkiców.

Zmianie odcinków Dow. 10. p.s.wlkp. obejmuje wszelkie mapy odcinka od Dow. 11. i 12. p.s.wlkp. jak i również I. brygada od II brygady. Podczas luzowania informują dow. baonów i komp. swoich następców dokładnie o wszystkich szczegółach dotyczących własnych pozycji i pozycji nieprzyjaciela. Wywiadowcy kompanii i batalionów podają pisemnie swoim następcom wszelkie spostrzeżenia o nieprzyjacielu. Prócz tego, pozostawi każda kompania 12. p.s.wlkp. po dokonaniu luzowania przez dwa dni kilku ludzi jako komendę informacyjną przy komp. luzującej.

Łączność: Wszelkie zarządzenia dotyczące łączności i materiału technicznego łączności wyda oficer łączności dywizji w osobnym rozkazie.

Wincenty Odyniec

Generał ppor.

Dowódca 3 Dywizji Strzelców Wlkp.

Oryginał, mpis,

CAW, I.170.13, t. 26.

Nr 27

1920 styczeń 6, Warszawa. – Instrukcja III Oddziału Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich w sprawie zachowania się wojska na obszarach przejmowanych

Do Dowództwa Frontu Wielkopolskiego

Kraje przyznane Polsce traktatem wersalskim zamieszkałe są przez ludność mieszaną: Polaków, Niemców i ludność pochodzenia polskiego, która zgermanizowała się w pewnym stopniu pod wpływem polityki niemieckiej.

Mieszkańcy tamtejsi przyzwyczajeni są do „pruskiego porządku”, gdzie wszystko jest uregulowane i przepisane.

Państwu Polskiemu zależy na tym, aby nie tylko zająć przyznane mu obszary, lecz aby też pozyskać serca zamieszkującej je ludności. Wkraczające wojska polskie będą pierwszymi przedstawicielami polskiej państwowości. Dlatego też ich zachowanie będzie miało decydujący wpływ na uleczenie stosunków w krajach przyznanych i ponadto na wynik plebiscytu w sąsiednich obszarach.

Ludność tych krajów musi się przekonać i uwierzyć w to, że każdy lojalnie zachowujący się w stosunku do Państwa Polskiego mieszkaniec, bez względu na narodowość, znajdzie opiekę i sprawiedliwość ze strony organów Państwa Polskiego.

W szczególności przy postępowaniu należy przestrzegać:

- 1) W razie oporu zbrojnego ze strony pewnych grup stawianego czy to przy pomocy wojsk, czy też ludności występować nadzwyczaj ostro i bezwzględnie. Ale trzeba karać tylko winnych. Nie wolno uogólniać represji na wszystkich mieszkańców i czynić ich odpowiedzialnymi za występki poszczególnych grup oraz stosować kary, jak palenie wsi, rozstrzeliwanie co dziesiątego, bombardowanie miejscowości itp.
- 2) W stosunku do miejscowych Niemców: nie należy ich traktować, jakby byli naszymi wrogami. Zachowywać się poprawnie, nie szykanować, o ile pozostają dowództwa frontów do wiadomości oficerom, którzy wpoją je w żołnierzy. Jeżeli warunki pozwolą, Naczelny Wódz odbędzie w tej sprawie odprawę z generałami biorącymi udział w zajmowaniu tych obszarów przed rozpoczęciem okupacji.

Otrzymują Dowództwa Frontu Pomorskiego, Wielkopolskiego i do wiadomości Adiutantura Generalna.

Józef Haller

Gen. ppor.

Oryginał, mpis

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, t. 42 a., s. 60-61.

Nr 28

1920 styczeń 8, Wągrowiec. – Rozkaz tajny Nr 2 Dowództwa 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich

I. Zaprowiantowanie Formacji 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich w czasie przemarszu na objęcie obszarów nam przyznaczonych winno się odbywać w następujący sposób:

Dzień przed wymarszem zaopatrza się formacje w odnośnych magazynach w żywność i paszę co najmniej na 7 dni. Gotowy chleb wydadzą magazyny na 4 dni, prócz tego mąkę na 4 dni jako rezerwę.

Po przejściu i urządzeniu magazynów w Nakle, Więcborku i Bydgoszczy będą się formacje w chleb i dalszą żywność tam zaopatrywać.

Mąkę należy zużyć na chleb w razie niemożności odebrania na czas gotowego chleba z magazynów.^a Za upieczenie chleba płać komisje kasowe.^a

W mięso zaopatrzą się formacje, do woli w gotowe lub w żywe bydło na drogę u dotychczasowych zakontraktowanych rzeźników najmniej na 8 dni. Po zużyciu zabranych zapasów mięsa zakupują komisje kasowe dla swoich formacji mięso na miejscu^a po cenach targowych,^a aż do zakontraktowania nowych dostawców. Dowódcy i zarządy kas są odpowiedzialni by norm (poza 200 gr) nie przekroczone.

W ziemniaki, słomę, siano i opał zaopatrują się formacje na miejscu każdorazowego postoju i to aż do czasu, w którym te artykuły przez magazyny regularnie dostarczone będą. Kasy formacji zakupują te artykuły za gotówkę po cenach targowych.

II. Na czas przemarszu na korzystanie z furmanek obywatelskich oddziałom powierzonej mi dywizji zezwalam w następującej ilości: 5. pułk – 48; 6. pułk 65; 7. pułk 35; 8. pułk 60 Sztab I. i II. Brygady 2 Dywizji po jednej furmance; II. Brygada artylerii: 83; I. Batalion Saperów 3 – 12. Radiostacja 1 furmankę, oprócz tego każda z sekcji 2. plutonu żandarmerii polowej przy kolumnie znajdujących się może zarekwirować jedną furmankę.

Karty rekwizycyjne zapotrzebują następujące formacje:

- a) 6 pułk strz. – Zapas. batl. 5. pułku strz. – I. Dyon 1. p.a.p. II. Dyon 2.p.a.c. sztab I. Brygady 2. dywizji strz. wlkp. u inowrocławskiego starosty.
- b) 5. pułk strz. – Zapas. batl. 8. pułk strz. – I. Dyon 2. p.a.c. u szubińskiego starosty.
- c) 8. pułk strz. – zapas. batl. 6. pułk strz. – III. Dyon 1. p.a. 1. Batalion Saperów u wągrowieckiego starosty.
- d) 7. pułk strz. – II. Dyon 1.p.a.p. zapas. batl. 7. pułku strz. u chodzieskiego starosty w Budzynie.

III. Do objęcia Administracji garnizonu w Bydgoszczy przez D.O. Gen. Poznań zapotrzebowania na opał wszystkim formacjom skierować do Komendanta miasta Bydgoszczy, który zapotrzebuje niezbędną ilość opału od magistratu.

IV. Rozporządzeniem lekarza dywizyjnego 2. dywizji natychmiast po przekroczeniu Noteci zorganizować komory dezynfekcyjne w Bydgoszczy, Nakle i Wyrzysku, ruchome wozy dezynfekcyjne odesłać do dyspozycji 7. i 5. pułku strzelców wielkopolskich.

V. a) Wszystkich aresztowanych pod śledztwem znajdujących się, odstawią pułki pierwszego dnia po podpisaniu traktatu pokojowego do aresztu wojskowego przy 2. Dywizji w Wągrowcu z podaniem sprawy, w której prowadzi się śledztwo.

- b) Aresztowanym dyscyplinarnie, karę na czas przemarszu przerwać.
- c) Komendantowi miasta Bydgoszczy zorganizować areszt wojskowy w budynku byłego aresztu garnizonowego niemieckiego. Nadzór nad tym aresztem objąć Oficerowi sądowemu powierzonej mi dywizji.
- d) Oficerowi sądowemu aresztowanych w areszcie wojskowym w Wągrowcu nad którymi śledztwo jest ukończone odstawić do Poznania na fort Grollmann; tych zaś nad którymi śledztwo się toczy przeprowadzić do Bydgoszczy.

Dowódca 2. Dywizji Strzelców Wlkp.

Albin Jasiński

pułkownik

Oryginał, mpis

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, t. 42 a, s. 73-74.

^a W oryginale zdania podkreślone.

Nr 29

1920 styczeń 9, Wągrowiec. – Rozkaz tajny nr 3 Dowództwa 2. Dywizji Strzelców Wielkopolskich w sprawie zajęcia koszar w Bydgoszczy

I. Celem prawidłowego objęcia przez oddziały wkraczających do Bydgoszczy wyznaczonych im koszar wyznaczają następujące formacje czasowych administratorów koszar i kancelistów do nich, którzy niezależnie od zmian formacji pozostaną na im przeznaczonym miejscu, aż do przekazania koszar administracji garnizonowej przez D.O.G. Poznań:

3 pułk ułanów Wlkp. dla koszar dragonów nad szubińską szosą

8 pułk strzelców Wlkp. dla koszar 14 pułku piechoty koło dworca

1 Batalion Saperów dla koszar 34 pułku piechoty ul. Wronkowska i p.a.p. dla koszar 17 i 53 pułku art. ul. Gdańska 6 pułk strz. wlkp. dla koszar 15 pułku art. c.

II. Wyznaczonym administratorom koszar zebrać się na czwarty dzień po ratyfikacji traktatu przy Sztapie I. Brygady 2. Dywizji Strz. Wlkp. w Jakszycach. Dowódca I. Brygady wyśle ich w dzień wkraczania do Bydgoszczy na rekwirowanych furmankach naprzód do Bydgoszczy celem przejęcia, od ewentualnie pozostawionych niemieckich administratorów koszar, lub dla objęcia tychże, w razie całkowitego ich opuszczenia przez Niemców.

III. Podział koszar między oddziałami winien być przeprowadzony przez wyznaczonych administratorów.

IV. Przy wkroczeniu do koszar należy się zastosować do Instrukcji dotyczącej wkraczania do budynków podminowanych.

V. Formacjom i administratorom koszar ściśle się przytrzymać instrukcji dotyczącej kwaterowania wojsk w koszarach (załącznik I. rozkazu D.O.G. nr 81).

VI. W razie pozostawienia przez Niemców sprzętów koszarowych wyznaczają formacje jednego oficera i dwóch szeregowców celem sporządzenia spisów wszelkich sprzętów objętych przez formacje. Spisy te nadeślą formacje do administratorów, kopie pozostawiają w formacji.

VII. Przy opuszczaniu koszar winny być wszelkie sprzęty według zestawionego spisu (zgodnie z rozkazem D.G. nr 8B § 6.) administratorom koszar przez wyznaczonego przez formację oficera zdane.

VIII. Przy oddawaniu koszar muszą ubikacje być kompletnie wyczyszczone i sprzęty uporządkowane.

Dowódca 2. Dywizji Strzelców Wlkp.

Albin Jasiński

pułkownik

Oryginały, mpis

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, t. 42 a.

Nr 30

1920 styczeń 12, m.p. – Z rozkazu 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich w sprawie planowanego zakwaterowania oddziałów Grupy Północnej po wkroczeniu do Bydgoszczy

Rozkład kwaterunkowy grupy
północnej frontu wielkopolskiego (2. dyw. strz.)
na pierwszy dzień po wkroczeniu do Bydgoszczy

Nazwa oddziałów	Miejsce rozlokowania	Miejsce zbiórki
Sztab 2.dyw.strz.Wlkp.	w Dyrekcji kolejowej	Plac przed budunkiem
Sztab. I.Brygady 2.dyw.	w koszarach 14. pułku piechoty lub w Kriegsschule	Plac przed budynkiem
6.pułk strz.wlkp.	koszary 14 pułku piechoty w pobliżu dworca	Plac koszarowy
Zapas.Baon 5.pułku	koszary na Rakowskiej ul. 34. pułku piechoty	Plac koszarowy
I/1pułku art.polnej	koszary artylerii na Gdańskiej ulicy	Plac koszarowy
II/2.pułku art. ciężkiej	koszary na Gdańskiej ulicy	Plac koszarowy
I.Baon saperów	nowe koszary artylerii przy końcu Gdańskiej ulicy	Plac koszarowy
3.pułk ułanów wlkp.	koszary dragonów na szumińskiej szosie	Plac koszarowy

Jeden pluton żandarmerii polnej	koszary przy Gdańskiej ulicy	Plac koszarowy
Poczta polowa nr 48	Kriegsschule w Gdańsku	
Radiostacja	Plac przed gmachem Kriegsschule	Plac przed budynkiem
Główny odwach i areszt	w specjalnym budynku przy ulicy Wilhelmowskiej	

Dowództwo 2. Dywizji Strz. Wlkp.
szef sztabu

Oryginał, mpis

CAW, I.170.13, t. 26

Nr 31

1920 styczeń 13, Poznań. – Rozkaz. operacyjny Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie zajęcia obszarów przyznanych Polsce

Dnia 17.1. przekraczają Wojska Polskie w myśl traktatu wersalskiego była granicę pruską i linię demarkacyjną na frontach wielkopolskich celem obsadzenia przyznanych Polsce obszarów, a mianowicie:

- a) wojska frontu wielkopolskiego:
  - na obszarach Księstwa Poznańskiego
  - części Prus Zachodnich i
  - części Górnego Śląska, nie podlegających plebiscytowi
- b) wojska frontu pomorskiego:
  - w Prusach Wschodnich i resztę Prus Zachodnich aż do morza.

Obsadzenia Wojskiem Wielkopolskim powierzone przeprowadzi ściśle w sposób przewidziany umową Polsko-Niemiecką oraz instrukcją, dane tut. L. op.1107/5 z dnia 7. listopada 1919 r.

I. NA ODCINKU PÓLNOCNYM:

2. dywizja strzelców

na terenie północnego Księstwa i Prus Zachodnich, ograniczonym:

na wschodzie linią Gniewkowo-Schirpitz¹ i Wisłą do Jungen²
 na północy linią Jungen - dworzec Laskowitz³ - Shiroslaw⁴ - Kl.Gatzno⁵ - Kelpin⁶ - Neukirch⁷ - Kl.Konitz⁸ (z wyjątkiem dworzec Laskowitz wszystkie miejscowości włącznie).

na zachodzie nową granicę Polski od Kl.Konitz do Ujścia (włącznie).

1. Obsadzenie przeprowadzić czterema grupami, które odpowiadając ogólnemu kierunkowi głównych komunikacji na nowym terenie szerokim pasem przejdą do ograniczenia północnego, obsadzając równocześnie nową granicę Polski od Ujścia do Kl.Konitz.

Skład każdej grupy:

1 p. strzelców z baonem zapasowym

1-2 dyw. art.

pluton ułanów

oddział saperów

Dowództwo 2-ej dywizji strzelców ustawi i skoncentruje wymienione grupy w linii demarkacyjnej tak, by z chwilą rozpoczęcia okupacji mogły przekroczyć czołami eszelonów dotychczasową linię demarkacyjną i posuwać się w strefach dziennych i pasach pułkowych – pozostawiając baony zapasowe jako rezerwy, względnie załogi następujących miejscowości:

Bydgoszcz

Nakło

Chodzież

Mroczka

2. Nową granicę Polski na zachodzie obsadzić od Ujścia do Kl.Konitz jednym pułkiem na terenie Księstwa i jednym pułkiem na terenie Prus Zachodnich.

Po przeprowadzeniu obsady będą ugrupowane:

1 brygada strzelców na terenie Księstwa,

1 brygada strzelców na terenie Prus;

ostatnia przejdzie w dniu, który będzie wyznaczony osobnym rozkazem pod dowództwo Frontu Pomorskiego, aż do czasu zluźnienia wojska przez oddziały frontu pomorskiego.

Dowództwo tej brygady stanie w Tucholi gdzie będzie przygotowane połączenie telefoniczne z dowództwem frontu pomorskiego.

3. W porozumieniu z dowództwem Frontu Pomorskiego powierza się Dywizji Pomorskiej podczas jej przemarszu do Torunia okupację i oczyszczenie terenu Księstwa pomiędzy linią Gniewkowo-Schirpitz a granicą Księstwa.

Na czas tego przemarszu podporządkowuje się Dow. Dywizji Pomorskiej: jedną grupę wielkopolską składającą się z:

3. p. ułanów

1 bat. konnej

dyonu pociągów pancernych;

przechodzi ona 16. l. pod daw. Dyw. Pomorskiej która ureguje jej porządek marszu aż do Wisły.

Grupa ta skoncentruje się równocześnie z oddziałami dywizji Pomorskiej w rejonie Inowrocław granica Księstwa i porozumie się co do rozlokowania wprost z dowództwem dywizji Pomorskiej.

W zajęciu Torunia oddziały te udziału nie biorą; nocują one 17-go w Podgórzu a 18-go rana przechodzą pod dow. 2. dyw. strzelców.

Rozkaz do wymarszu z terażniejszego miejsca postoju wydany będzie osobno.

4. Celem czyszczenia lasów pomiędzy Toruniem a Bydgoszczą 2-ga dywizja strzelców skieruje 3. p. ułanów z baterią konną szerokim pasem, południowym brzegiem Wisły na Bydgoszcz i ureguje jej przemarsz tak, by ona wkroczyła równocześnie z eszelonem piechoty do Bydgoszczy.

Po zajęciu Bydgoszczy 3. p. ułanów z bat. konną przemaszeruje w trzech eszelonach przez

a. Schwetz⁹ – Tuchel¹⁰

b. Crone¹¹ – Prust¹²

c. Vandeburg¹³ – Kamin do Konitz,¹⁴

a stamtąd po skoncentrowaniu się pułk ten przemaszeruje przez Kamin – Vandeburg do Mrotschen¹⁵ i przejdzie razem z 2. p. ułanów pod dow. Brygady Jazdy.

5. Pociągi pancerne po zajęciu Bydgoszczy przejadą tory kolejowe na liniach Bydgoszcz-Nakło-Erpel¹⁶ i z posuwającymi się kolumnami na linii Bydgoszcz Laskowitz.

6. Celem zabezpieczenia mostu przez Wisłę w Fordonie wysłać po zajęciu Bydgoszczy oddział saperów do Fordonu, który przeprowadzi wywiad techniczny i ewentualnie desarmowanie podminowań – oraz obsadzenie i strzeżenie mostu.

7. Strefy dzienne przemarszów będą podane po porozumieniu z Niemcami.

8. Dowództwo 2. dywizji strzelców przejdzie 21.1. do Bydgoszczy.

9. Polska flotylla wiślana, składająca się z kilku statków i motorówek oraz baon morski dyrygowane będą przez Naczelne Dowództwo 18.1. do Torunia.

a. Jeden ze statków z motorówką przechodzi w miarę posuwania się wojsk Polskich do granicy dziennej strefy i staje na kotwicy na noc – tworząc w ten sposób bezpośrednią łączność z wojskami frontu Pomorskiego, posuwającymi się prawym brzegiem Wisły.

Dnia 21.1 statek „Wawel” przechodzi z Schulitz do Bydgoszczy, dnia 25. 1. z Bydgoszczy do Grudziądza.

b. Dnia 20. 1. o godzinie 13 do Bydgoszczy i Fordonu przybędą oddziały baonu morskiego celem zajęcia portów jako straż rzeczna. Oddziały te będą wyładowane tak, by mogły razem z wojskami wielkopolskimi objąć wymienione porty odchodzą one dnia 25. 1., zlurowane przez miejscowy garnizon

c. Na wypadek zamarznięcia Wisły będą przydzielane do 2. dywizji strzelców 2 plutony baonu morskiego – celem objęcia wymienionych portów. Plutony te należy zlurować dnia 30. 1. przez garnizon miejscowy.

d. Dla portów Bydgoszcz i Fordon Naczelne Dowództwo wyznaczy oficerów marynarki jako dow. portów, do których będą przydzieleni agenci polskiej żeglugi państwowej i komisja odbiorcza dla przejęcia urządzeń technicznych wodnych oraz działu gospodarczego.

II. OBSADZENIE TERENÓW NA ZACHODZIE

przeprowadzi grupa zachodnia na terenie pomiędzy obecną linią demarkacyjną od Fitzerie¹⁷-Gołanice (włącznie) a przyszłą granicą Polski od Ujścia do kolei Leszno Wschowa wyłącznie.

1. Obsadzenie przeprowadzić przez przełożenie linii teraźniejszego frontu do nowej granicy. Liczniejsze kolumny (co najmniej po jednym baonie i jednej baterii) skierować na Wieluń, Międzychód (Birnbaum) i Zbąszyń.

2. Porozumienie z Niemcami co do stref dziennych i szczegółów obsadzenia jeszcze nie nastąpiło. Dowództwo Frontu Wielkopolskiego zamierza okupację wymienionego odcinka przeprowadzić i ukończyć w ciągu jednego dnia, do czego należy się stosować w lokalnych umowach z niem. dowództwami.

3. Dowództwo grupy zachodniej pozostaje w Grodzisku.

4. Uzupełniające rozkazy wydane będą po nadejściu raportów oficerów łącznikowych we Wrocławiu i Głogowie.

III. OBSADZENIE TERENÓW POŁUDNIOWYCH

przeprowadzi 3. dywizja strzelców, na terenie pomiędzy obecną linią demarkacyjną Gołanice-Mirków a przyszłą granicą Polski (względnie południową granicą Księstwa Poznańskiego).

1. Obsadzenie przeprowadzić przez przełożenie obecnego frontu do nowej linii.

2. Do Leszna wkroczyć silną kolumną składającą się z

1 p. strzelców

1 dyw. artyl.

1 szwadr. ułanów

3. 9.p. strzelców pozostaje jako rezerwa, do dyspozycji Dow. Frontu.

4. Dowództwo 3. dywizji pozostaje w Jarocinie.

5. Uzupełniające rozkazy wydane będą po nadejściu raportów „oficerów łącznikowych” we Wrocławiu i Głogowie (Porozumienie z Abwicklungstelle VI.A.K. częściowo już nastąpiło, szczegóły będą podane osobno).

IV. Skoncentrowania sił i ugrupowania oddziałów muszą być dnia 16.1. do godziny 17. przeprowadzone o czym zameldować telegraficznie Dow. Frontu. Dokładny czas rozpoczęcia okupacji podany będzie osobnym rozkazem (telegraficznie).

V. Wszystkie przemarsze przeprowadzić w pełnym pogotowiu bojowym. Jakikolwiek opór zbrojny tak ze strony oddziałów wojskowych jak też ze strony uzbrojonej ludności cywilnej należy stłumić bezwzględnie i jak najenergiczniej ograniczając się jednakże tylko tymi jednostkami, które stawiają opór.

Celem uniknięcia starć i komplikacji, należy przyłożyć wszelkich starań, aby oddziały lub pojedynczy żołnierze nie przekraczali codzienną linię demarkacyjną.

VI. Lotnictwa.

Dla celów wywiadowczych używać się będzie w miarę możliwości i potrzeby 4. eskadrę bojową. Ewentualne zapotrzebowania na wywiady napowietrzne skierować należy do Dowództwa Frontu Wielkopolskiego Oddziału III.

VII. Łączność.

Służba łączności uregulowana rozkazem D.Fr. III a L 4.

Zasadniczo ruch pocztowy zostanie poddany ścisłej kontroli nie ma być jednakże przerwany. Jedynie w czasie zajmowania danych miejscowości przez czołowe oddziały prywatny ruch pocztowy będzie zamknięty. Samodzielne zmiany w sieci stałej i rekwizycje urządzeń pocztowych wzbronione.

Instrukcje dotyczące współdziałanie z pozostającymi urzędnikami niemieckimi wydane. W posuwaniu się naprzód na magistralnych liniach pozostawi się telegrafistów wojskowych dla kontroli.

Przewody prowadzące za granicę Polski zostaną z wyjątkiem kilku oznaczonych przez Kom. Łączności przy Dow. Fr. Wlkp. zerwane.

Rozmowy niemieckich komend oddawczych (Abgabekommandoe) będzie się kontrolować i zapisywać.

Kom. Łączności prócz oddziałów wojskowych będzie miała do dyspozycji 6 roboczych kolumn pocztowych, które zużyje się dla remontu stałych linii.

b. łączność oddziałów Wielkopolskich z wojskami Hallera przez: radiotelegr. telefon, oficerów łącznikowych, patrole konne, (ew. statki flotyli wiślanej).

c. Meldunki terminowe dzienne o

1. osiągnięciu nowej linii
2. rozlokowania
3. nadzwyczajnych wypadkach
4. utratach i stanie wojsk

nadsyłać będą 2. i 3. dywizja i grupa zachodnia do Dow. Fr. Wlkp. do 8-ej po południu; raporty pilne i ważne natychmiast.

VIII. Zaopatrzenie w amunicję na podstawach egzystujących obecnie.

IX. Apropowizacja

Uregulowana rozkazem tut. L.1248/19 C.

- a. Na północy: Formacje zabierają żywność na 6 dni. Czołowe magazyny i prowiantury przeniesie się w stosownym czasie z Damasławka do Nakła, z Połajewa do Więcborka, a z Inowrocławia do Bydgoszczy. Magazyn w Bydgoszczy będzie podstawowym dla całego frontu północnego.
- b. na zachodzie Formacje zabierają żywność na 5 dni Z dotychczasowych pięciu magazynów stworzy się 3 i te w Czarnkowie, Międzyzgodzie i Wolsztynie.
- c. Na południu: Formacje zabierają żywność na 5 dni. Z obecnego magazynu żywnościowego w Jarocinie utworzy się dwie czołówki dla prawej grupy w Lesznie dla lewej w Ostrowie.

X. Służba sanitarna.

Służba sanitarna uregulowana specjalnymi rozkazami Inspekcji Sanitarnej. Do dyspozycji Dow. Fr. Wlkp. stoi jeden pociąg sanitarny poza tym dysponuje

D.O.G. Poznań 3 pociągami, z których jeden obecnie jeszcze nie wykończony. Lazarety czołowe urządzi się:

- a. na północy. Dla trzech lewych grup lazaret polowy w pierwszych dniach znajdować się będzie w Kcyni. W miarę posuwania się wojsk urządzi się szpitale dla tych grup w Nakle, Wyrzysku, Sępólnie, Tucholi i Chojnicach. Dla grupy operującej na Bydgoszcz i Świecie lazaretem czołowym w pierwszych dniach będzie Inowrocław później Bydgoszcz. Część rannych i chorych przewozić się będzie do Inowrocławia, Gniezna i Poznania.
- b. na zachodzie: Istniejące szpitale pozostaną. W miarę potrzeby uruchomi się lazarety powiatowe w Wieluniu i Międzychodzie i urządzi w nich czołówki.
- c. na południu: Dla prawej grupy urządzi się czołowe miejsca opatrunkowe w Radzynie, Rawiczu i Zdunach od lewej w Odolanowie, Kępnie i Bralinie. W Lesznie uruchomi się lazaret polowy Głównymi lazaretami etapowymi będą nadal Ostrów i Krotoszyn.

Dowódca Frontu Wielkopolskiego

Józef Dowbor-Muśnicki

Generał Broni

Kopia, mpis

CAW, I.170.13, t. 13.

1. Schirpitz – Cierpice
2. Jungen – Wiąg
3. Laskowitz – Laskowice
4. Schirosław – Sierosław
5. Kl.Gatzno – Małe Gacno
6. Kelpin – Kiełpin
7. Neukirch –
8. Kl.Konitz – Chojniczki
9. Schwetz – Świecie
10. Tuchel – Tuchola
11. Crone – Koronowo
12. Prust – Sępólno Krajeńskie
13. Vandeburg – Więcbork
14. Konitz – Chojnice

15. Mrotschen – Mroczeń
16. Erpol – Kaczory
17. Fitzerie – Maranowo

Nr 32

1920 styczeń 13, Poznań. – Instrukcja Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie obsadzenia ziem przyznanych Polsce

I.

Okupacja obszarów przyznanych Polsce traktatem wersalskim odbywać się będzie w sposób przewidziany układem wojskowych w Berlinie (załącznik 1.)^a normującym także czasokres okupacji.

Wobec tego, że spisanie protokołu o złożeniu dokumentów ratyfikacyjnych w Paryżu nastąpi prawdopodobnie w najbliższym czasie, należy niezwłocznie – w myśl wskazówek ustnych w D.G. otrzymanych przygotować wszystko, by po wydaniu rozkazu akcja mogła być bez zwłoki podjęta.

Okupacja powinna się odbywać w sposób pokojowy, starć z ustępującymi tylnymi strażami niemieckimi należy unikać jak najzupełniej. Opór zorganizowany regularnych oddziałów niemieckich nie jest prawdopodobny. Niemniej jednak liczyć się trzeba z możliwością zasadzek i zamachów podejmowanych przez luźne grupy partyzanckie, ukrywające się po lasach i wsiach. Możliwe są także wypadki sabotażu na kolejach, w fabrykach i koszarach. Szczególna czujność potrzebna przy przekraczaniu mostów, wkraczaniu do niemieckich przeważnie osad itd.

Nową zachodnią granicą Polski (załącznik 2. 3. i 4.)^a obsadzą w przeważnej części – bo od Proсны aż do M. Chojnic – wojska wielkopolskie, a mianowicie:

- a) część I. od granicy Kongresówki (Słupia) do punktu w którym linia kolejowa Leszno-Wschowa przekracza nowe granice (załącznik 2)^a obsadza III-a dywizja.
- b) część II. od kolei Leszno-Wschowa aż do Ujścia włącznie (załącznik 3.)^a obsadza grupa zachodnia.
- c) część III. od Ujścia (wyłącznie) do M. Chojnic (pow. Chojnicki) włącznie (załącznik 4.)^a obsadza II-ga dywizja strzelców.

a i b. Zajmowanie nowych terenów na południowym i zachodnim froncie musi być najpóźniej w trzech dniach ukończone i nowa granica obsadzona i zabezpieczona

ad. c)

Sposób posuwania się wojsk na północnym Froncie unormowany strefami dziennymi widocznymi na załączonej mapie (załącznik 5)^a. Wojska Wielkopolskie obsadza część Prus na lewym brzegu Wisły aż do linii Jungen¹ – dworzec Laskowitz² – Schiroslaw³ – Klein Gatzno⁴ – Kelpin⁵ – Neukirch⁶ – Kl.Konitz⁷ (patrz zał. 5)^a (wszystkie te miejscowości włącznie). Po osiągnięciu tej linii podlegać będą części II-ej dywizji znajdujące się na terenie D.O.G. Pomorze (Prusy Królewskie – ze względów organizacyjnych i celem uniknięcia komplikacji z D.O.G.). Pomorze pod względem operacyjnym gen. J. Hallerowi, dowódcy Frontu Pomorskiego aż do chwili ich wycofania z Prus Królewskich po zluzowaniu przez oddziały Dowództwa Frontu Pomorskiego.

Do większych miejscowości wkraczać należy nie tylko ze względów czysto wojskowych ale także i politycznych – w jak największej sile i w jak najzupełniejszym porządku, przestrzegając przy tym wszelkie środki ostrożności.

Przy posuwaniu się przez strefę okupacyjną granice pomiędzy II-ą dywizją a grupę zachodnią stanowić będzie linia – jezioro Golanieckie – Polski Rów.

D. Celem omówienia i unormowania wszelkich szczegółów co do przeprowadzenia ewakuacji, względnie okupacji wysyła się na razie 7 oficerów armii wielkopolskiej do następujących sztabów niemieckich: do XVII. A.K. (w Oliwie) 1 oficer, do V. A.K. (w Głogowie) 2 oficerów do VI. A.K. (we Wrocławiu) 2 oficerów i do 4 dyw.p. (Wałcz) 2 oficerów i dalszych, którzy później wysłani będą. Nazwiska tych oficerów pode się w jednym z następnych rozkazów.

II.

Obsadzenie granicy.

1) Co do sposobu obsadzania nowej granicy oraz prowizorycznego jej wytknięcia na tych odcinkach, na których traktatem pokojowym dokładnie określona nie została, nie doszło dotychczas do porozumienia z rządem niem. O ile aż do chwili okupacji, rząd niem. na propozycję polską się nie zgodzi, obsadzenia granicy odbędzie się w sposób niżej podany, o czym odnośne władze niem. w krótkiej drodze zostałyby powiadomione.

a) Tam gdzie granica wytknięta w terenie (granice powiatów, prowincji, rzeki, jeziora) wojska polskie zatrzymują się, na niej – pozostawiając pas 50 m.

szeroki – jako strefa neutralna. Pas ten do chwili wyznaczenia ostatecznego granicy, znajduje się po stronie polskiej.

- b) Tam gdzie granica jest określona przez traktat wersalski tylko szeregiem miejscowości, wojska polskie obsadzają linie wytyczną (linia brązowa na załącznikach 2. 3. i 4.)^a Linie te w terenie łatwo odnaleźć, bo jest ona na ogół zbliżona do linii łączonych miejscowości graniczne, bezwarunkowo Polsce traktatem przyznane. Dow. Dywizji mogą po porozumieniu się z odpowiednimi niem. dowództwami i odcinkami częściowo ze względów lokalnych bieg tej linii zmienić, z tym jednak, by nie oddalała się ona nigdzie więcej niż 2 km. od granicy polskiej teoretycznej (linii brązowej). Stan ten trwać winien aż do chwili definitywnego wytknięcia granicy w terenie przez komisję graniczną. O zawartych umowach meldować Dow. Frontu Włkp. Jeżeli Niemcy na obsadzenie podobnych linii wytycznej po ich stronie się zgodzili, powstałaby szersza strefa neutralna, której mieszkańcy stosownie do lokalnych warunków a zależnie od obopólnej umowy dowództw odnośnych odcinków, otrzymaliby prawo komunikacji z obszarami polskimi względnie niemieckimi lub z obydwoma stronami. W razie braku zgody strony niemieckiej wojska polskie pozostawiając zwykłą 50 metrową strefę neutralną, obsadzą linie wytyczną (załączniki 2. 3. i 4.)^a W wszelkich sprawach dotyczących wykreślenia prowizorycznej linii granicznej względnie demarkacyjnej – porozumieć się z odnośnymi dowództwami przez przydzielonych do niemieckich sztabów polskich oficerów łącznikowych. Na mapach załączonych (załączniki 2. 3. i 4.) znaczone cztery linie kolejowe, oznaczają, co następuje:

Czerwona kreskowana – linia bezwarunkowo polska

Niebieska kreskowana – linia bezwarunkowo niemiecka

Brązowa ciągła – linia wytyczna. Leży ona na terytorium polskim

Czerwona ciągła – granica nie wymagająca wytknięcia w terenie.

III.

Przy zajmowaniu przyznanych Polsce traktatem wersalskim obszarów należy postępować ściśle podług następujących wskazówek i zasad:

A. Wobec ludności cywilnej.

1. Stosunek ogólny. Wojska nasze zachować się muszą w stosunku do ludności tubylczej – zarówno polskiej jak niemieckiej – nadzwyczaj poprawnie. Należy unikać wszystkiego, co może doprowadzić do scysji z miejscową ludnością i wszelkie nadużycia i wybryki wojskowych surowo karać, niemniej

jednak w razie zaburzeń i zamachów ze strony niemieckiej występować z całą stanowczością i bezwzględnością. Żołnierza należy uświadomić, że wkracza do polskich – a nie nieprzyjacielskich krajów, i że od jego postawy zależy ustosunkowanie się ludności tych obszarów do państwa polskiego.

2. Sprawa kwater. Za kwatery wyznaczać przede wszystkim budowle wojskowe, względnie nadające się do tych celów budowle urzędowe. W razie konieczności rozlokowania wojsk po domach prywatnych, wyznaczać kwatery tylko w porozumieniu, względnie za pośrednictwem władz komunalnych (magistratów, policji, wójtów itd.). Za kwatery wystawiać kwity, których uregulowanie przeprowadzi się podług pokojowych przepisów niemieckich o planowaniu kwater.
3. Rekwizycje. Wojsko należy zasadniczo z własnych zapasów w żywność i prowiant zaopatrywać. Wszelkie samowolne rekwizycje surowo zabronione. Za ewentualne wykroczenia winnych natychmiast pociągać do odpowiedzialności. W razie koniecznej potrzeby rekwizycji odnośne rzeczy zakupywać mogą tylko oficerowie prowiantowi wzgl. intendenci i to podług cen płaconych przez wojsko niemieckie przed ewakuacją terenu.

B. Stosunek do władz cywilnych.

Administrację nad zajętymi obszarami przejmują urzędy cywilne. Na czele zarządu Prus Królewskich stanie wojewoda Łaszewski. Przyznane Polsce części Królestwa i Śląska na razie podlegać będą Województwu Poznańskiemu.

Szczegółowe dane o organizacji i zakresie pracy i kompetencji władz cywilnych podane zostaną oddzielnie.

Władzom cywilnym należy zostawić jak największą swobodę działania, a ograniczać ją jedynie wtenczas, gdy tego względy natury operacyjnej wzgl. bezpieczeństwa wojsk wymagają. Przy organizowaniu zajętych obszarów i przeciwdziałania sabotażom, spiskom, szpiegostwu i propagandzie komunistycznej winny wszystkie władze wojskowe z cywilnymi jak najściślej współpracować

C. Stosunek do miejscowych wojskowych, milicji.

Wobec miejscowych organizacji wojskowych, milicji ludowych, straży bezpieczeństwa (polskich i parytetycznych) itd. wojska nasze powinny zachować się oględnie i życzliwie. Przeorganizowanie tych oddziałów:

Odpis, mpis

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, t. 42 a, s. 125-126.

^a załączników brak

1. Jungen – Wiąg

2. Laskowitz – Laskowice
3. Schirosław – Sierosław
4. Klein Gatzno – Małe Gacno
5. Kelpin – Kiełpin
6. Neukirch – Kl.
7. Konitz – Chojnice

Nr 33

1920 styczeń, 13, Poznań – Depesza Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich w Warszawie w sprawie przekazania batalionów zapasowych dowództwa frontu przez Dowództwo Okręgu Generalnego w Poznaniu

Przy rozdziale kompetencji D.O.G. i Dow. Frontu po wzajemnym porozumieniu się było przewidziane, że z powodu małej ilości wojska, zapasowe bataliony formacji poznańskich będą brały udział w okupacji czasowo jako załogi większych miast i jako rezerwy. Na tej zasadzie wypracowany plan operacyjny, który już zatwierdzony przez Nacz. Dow. i rozesłany podległym formacjom do wykonania. Obecnie D.O.G. Poznań komunikuje, że z rozkazu Ministerstwa Spraw Wojskowych nie może dać do czasowej dyspozycji zapasowych batalionów. Wobec tego proszę o pozostawienie czasowo do dyspozycji Dowództwa Frontu Wielkopolskiego zapasowych batalionów, gdyż cała przewidziana akcja będzie niemożliwa do wykonania i wywoła zamieszanie a nawet możliwe kompromitację wobec ludności i nie będzie gwarancji utrzymania należytego porządku. Proszę o spieszna odpowiedź.

J. Dowbor-Muśnicki
generał piechoty

Kopia, mpis

CAW, I.170.13, t. 13.

Nr 34

1920 styczeń 13, Poznań. – Rozporządzenie Dowódcy Frontu Wielkopolskiego dla mieszkańców obszarów objętych rewindykacją Rozporządzenie¹

Powołując się na rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 23.12.19. dotyczące uchylecia mocy obowiązującej niektórych przepisów, ustawami przewidzianych, utworzenia Sądów Tymczasowych itp. oraz na § 9 lit. b. i liczba 3 zmienionej ustawy o stanie oblężenia rozporządzam co następuje:

1. Działanie władz cywilnych, państwowych i samorządowych na terenie Województwa Pomorskiego nie ulega przerwie.

2. Przytrzymania względnie przyaresztowania, przeszukania mieszkań, osób, zaboru listów i papierów mogą władze kompetentne, a zwłaszcza władze wojskowe, dokonywać o każdej porze dnia i nocy.

3. Zwracam uwagę na surowe kary, grożące tym, którzy się dopuszczą przestępstw skierowanych przeciwko Państwu Polskiemu, polskim władzom i urzędnikom, lub zagrażających łądowi, bezpieczeństwu i spokojowi publicznemu itp. Siedziby Sądów Tymczasowych i ich okręgi podam do publicznej wiadomości w osobnym rozporządzeniu.

4. Wszystkie lokale publiczne należy zamykać o godzinie policyjnej, oznaczonej dla każdej miejscowości. Wyjątki są dopuszczalne tylko na zasadzie osobnego piśmiennego zezwolenia, wskazującego dokładnie godzinę, do której dany lokal może być otwarty. Przekroczenie tej godziny pociąga za sobą te same skutki, co przekroczenie godziny policyjnej. Otrzymane zezwolenie należy na żądanie okazać.

5. Ruch uliczny jest w godzinach przez władze zakazanych wzbroniony. W wypadkach wyjątkowych zostaną wydane osobne piśmienne przepustki, w których należy określić czas, na jaki przepustka jest ważną, oraz godziny dozwolonego ruchu. Przepustkę winien uprawniony nosić w godzinach zakazanych przy sobie i na żądanie okazać.

6. Wszystkie osoby, nie mające w miejscu swego pobytu stałego zamieszkania lub zajęcia, winny w óznaczonym czasie zgłosić się do władzy miejscowej i ściśle się zastosować do otrzymanych zleceń.

7. Wszystkie osoby – nie wyłączając urzędników – mogą zmienić swe dotychczasowe miejsce pobytu lub zamieszkania tylko za uprzednim piśmiennym zezwoleniem władz kompetentnych. Zezwolenie, zawierające wykaz osobisty,

należy nosić przy sobie i na żądanie okazać. Podróże osób prywatnych wodą, koleją, samochodem, motocyklem i rowerem odbywać wolno tylko na zasadzie uprzedniego piśmiennego zezwolenia władz. W czasie podróży należy zezwolenie to mieć przy sobie i na żądanie okazać. Starostowie i urzędnicy województwa nie potrzebują osobnego zezwolenia, winni atoli mieć przy sobie legitymacje i takowe na żądanie okazać.

8. Plakaty, afisze, odezwy i inne pisma ulotne mogą być wydawane, drukowane, sprzedawane i w inny sposób rozpowszechniane lub do publicznej wiadomości podawane tylko na zasadzie uprzedniego piśmiennego pozwolenia starosty. Uzyskanie pozwolenia należy w danym piśmie zaznaczyć. Zabrania się dalej wydawania, drukowania, rozpowszechniania, podawania do publicznej wiadomości i abonowania pism zakazanych lub takich, których wydawnictwo zostało zawieszona.

9. Zabrania się zwoływania, przewodniczenia i brania udziału w publicznych lub prywatnych zebraniach i pochodach, zarówno w lokalach zamkniętych jak pod gołym niebem, o ile na odbycie zebrania wzgl. pochod nie uzyskano piśmiennego zezwolenia od starosty, względnie w Toruniu i Grudziądzu od burmistrza. Zezwolenie to winien zwołujący lub przewodniczący mieć w czasie zebrania wzgl. pochodu przy sobie i na żądanie okazać. Zebrania i pochody winny być zgłoszone przynajmniej na 48 godzin przed ich odbyciem. Zakaz powyższy nie dotyczy zwyczajem uświęconych obrzędów religijnych, o ile nie mają charakteru manifestacji politycznej.

10. Polować wolno tylko z bronią myśliwską i wyłącznie na zasadzie uprzedniego piśmiennego zezwolenia starosty wzgl. o ile chodzi o wojskowych, władzy wojskowej. Zezwolenie winien polujący w czasie palowania mieć przy sobie i na żądanie okazać. Dotychczasowe karty myśliwskie (Jagdscheine) tracą swą wartość.

11. Użycie siły zbrojnej dla stłumienia zaburzeń wewnętrznych i wykonania praw nastąpi według moich rozkazów.

12. Przedmioty wojskowe z wyjątkiem umundurowania służącego ludności cywilnej za ubiór, winny być zgłoszone do starosty lub komendanta Posterunku Powiatowego w przeciągu 2-ch dni od dnia obwieszczenia niniejszego rozporządzenia. Co da broni (palnej i ręcznej), amunicji, granatów ręcznych, wszelkiego rodzaju materiałów wybuchowych obowiązuje osobne rozporządzenie.

13. Wszelkie wykroczenia przeciwko przepisom podam pad liczbą 4-12 karane będą według § 9 lib. b. i liczba 3 zmienionej ustawy o stanie obłączenia, karą więzienia do roku, w wypadkach mniejszej wagi karą aresztu lub grzywny do 100,00 marek.

Poznań, dnia 13 stycznia

Dowódca Frontu Wielkopolskiego
 Józef Dowbor-Muśnicki
 Generał piechoty

Powyższe rozporządzenie podaję do wiadomości mieszkańcom powiatu.

Starosta

Druk

Zbiory por. w st. spocz. Ignacego Andrzejewskiego (Wschowa)

1. Tekst w j. polskim i niemieckim

Nr 35

1920 styczeń 14, m.p. – Rozkaz operacyjny nr 4 Dowództwa Grupy Zachodniej w sprawie przeprowadzenia rewindykacji na odcinku Grupy Zachodniej

Część I.

1. Dnia 10 stycznia zastał ratyfikowany traktat pokojowy.
2. Wobec powyższego 16 bm. o godz. 6 rano rozpocznie się wycofanie wojsk niemieckich z obszarów odstąpionych Polsce i zajmowanie tych obszarów przez wojska polskie.
3. Na formacje podległe Dow. Gr. Zach. przypada obsadzenie granic zachodnich po linii:

Począwszy od południa – Długie Nowe, Osowasień Dolny, Brenno, Wieleń, Kaszczor, Kębłowo, Obra, Jażyniec, Kopanica, Mały Grójec, Zbąszyń, Strzyżewo półn. brzeg jeziora. Chłop Darmowo, Alt Görtzig,¹ Muchacin, Eulenburg,² Echberg Hld.,³ Altsorge,⁴ Neuteich,⁵ Drawsk,⁶ Drawsk Młyn,⁷ Gerin,⁸ Wieleń, Wrzeszczyn, Bosko, Gulcz, Czarnków, Romanowo, Walkowice, Wilhelmshöho⁹ i Ujście.

Baony obsadzają wskazaną granicę w następujący sposób:

Odcinek Nr. 1

D-ca porucznik Marcinkowski

Skład Oddziału:

III. baon 1.

9.bat. 2.P.A.P.

Obsadzić. linie: kolejowy tor na południe od szosy 104, wsie Nowe Długie, Dębowa Łęka (Geyersdorf), Górny i Dolny Osowasień (Ober-Ndr-Röbrsdorf, Friedrichsthal, Wilhelmsruh, Brenno (Wojewo wyłącznie).

Wieleń, Kaszczor – wszystkie powyższe wsie włącznie, skrzyżowanie kanałów przy Schp. 3 km na zachód od wsi Mochy.

Granicę pomiędzy Gr. Zach. a 3 Dywizją jest granica powiatów Leszno i Wschowa.

Wszystkie miejscowości, znajdujące się pomiędzy liniami starą i nową należy przejąć od Niemców, równocześnie oddając Niemcom Filopol, Waldheim¹⁰ i Wijewo.

Sztab baonu rozmieścić w Włoszakowicach

1 pluton 9 baterii – Niechłód

2 pluton 9 baterii – Kaszczor

Odcinek Nr 2

D-ca porucznik Dionizy Vogel

Skład Oddziału:

11 baon 1. P.R.

1 pluton saperów

7 bateria 2 P:A.P.

Obsadzić linie: Od skrzyżowania kanałów Schp. 3 km. na zachód 1 od wsi Mochy, wsie Kiebler Wiesern,¹¹ dworzec Kębłowski, Dębowiec, Nowy (wszystkie powyższe wsie włącznie) rów przechodzący koło Nowej i Starej Obry, punkt 56, kanał północny Obrzański, wsie Jaromierz, Kopanica, obydwie wsie włącznie rz. Obra wschodni brzeg jezior Kopanickiego, Wojciechowskiego, Grójeckiego, Nowowiejskiego, Zbąszyńskiego do wsi Nowy Grójec i Pierzyny.

Sztab baonu pozostaje w Wolsztynie.

7 bateria artylerii Pol. pluton saperów i 1. komp. II baonu do dyspozycji Dow. Grupy (artyl.) w Belencinie, pluton saperów w Wolsztynie, kompania w Nowym Widzimiu.

Odcinek Nr 3

D-ca porucznik Walerian Anderson

Skład Oddziału:

I baon 1. Pułku Rezerwowego

3. bat. 1. P.A.C.

3. konna bateria

Obsadzić linie: na Zbąszyn, w Rajewo, Mączkarnia, Strzytów, na wschodnim brzegu Obry (wszyst. miejsc włącznie), wschodni brzeg Obry i łańcucha jezior Nasslettel¹² i Młyńskie na Stary Trzciel, półwysep pomiędzy jeziorami Końskim, a Wielkim, Pszczewa i wsie Stoki i Darmowo (włącznie).

Linia graniczna pomiędzy II i I. baonami – Zbąszyń, Friedenham (obydwie miejscowości do I baonu)

Sztab baonu – Trzciel, tamże konna bateria,

3 bateria ciężka – Zbąszyń.

Przyjąć od Niemców Zbąszyń, Trzciel.

Odcinek Nr 4

D-ca porucznik Józef Hager

Skład Oddziału:

IV baon Pułku Rezerwowego

8 bat. 2. P.A.P.

Obsadzić linie: Od Dormowa (wyłącznie), po dotychczasowej granicy powiatów Skwierzyńskiego i Międzychodzkiego i po gran. powiatu Międzychodzkiego i prowincji.

Linia graniczna pomiędzy III a IV. baonami: wsie Dormowo, Głozewo, Grolewo, Wielkie Mnichy (ostatnie 3 wsie do IV. baonu).

Sztab baonu – Międzychód.

8 bateria – Wielka Wieś

Sztab 1. Pułku Rezerwowego – Grodzisk.

Odcinek Nr 5. 6. 1 7

D-ca porucznik Antoni Nieborak

Skład Oddziału:

2 Pułk Rezerwowy

1 i 2. bat. 1. P.A.C.

1. Szwadron 2. Pułku Ułanów.

Obsadzić linie: Od Eichberga włącznie – granice powiatu Wieleńskiego, południowy brzeg Noteci do Czarnkowa, Czarnków i wschodni brzeg Noteci do m. Ujścia włącznie.

Granice pomiędzy odcinkami:

4. i 5. Echberg,¹³ Karczewska, Szóstaki (do 5. odc.)

6. i 7. Czarnków, Hallberg¹⁴ (do 7. odcinka)

Poszczególne baony dla zajęcia wyżej wskazanych odcinków wyznaczy D-ca 2. Pułku Rezerwowego.

Sztab 2. P.R. pozostaje w Lubaszcu.

Miejsca sztabów baonów wyznaczy D-ca 2. P.R.

2 Ciężka bateria (z Kwilcza) – Drawsk.

1 Ciężka bateria – Kruszewo.

1 szwadron 2. P. Ułanów po wykonaniu taktycznego zadania, które odbiera osobno, stanie kwaterą w Piłce.

II baon 2. Pułku Rezerwowego – Rakoniewice

Kompania km. 1. P.R. – Grodzisk.

Łączność z 3. dywizją Strzelców Wlkp. nawiąże dowódca III baonu 1. P.R. z 2 dywizją – dowódca 2.. Pułku Rezerwowego.

Dowódcy artylerii Gr. Zach. do dnia 16 bm. przygotować specjalne rozkazy dla podległej mu artylerii.

Oficer służby łączności przy Grupie Zachodniej zarządzi następująco.

I. Zasadniczo ruch pocztowy nie ma ulegać przerwie, a dlatego przy obsadzeniu poczt przez żołnierzy poprzestać tylko na ścisłej kontroli rozmów i telegramów, a nie zamykać poczt. Kontrolę na pocztach w Wolsztynie, Zbąszyniu, Nowym Tomysłu obejmuje 2. pluton 3 kompanii telegraficznej w Kwilczu, Sierakowie, Wronkach, Wieleniu 1. pluton 3. kompanii telegraficznej. Na innych urzędach pocztowych w pasie 20 km, obejmują cenzurę oficerowie łączności 1. P.R. z 2. P.R. Listy z poszczególnych agentur pocztowych kazać przysyłać do większych urzędów i tam je kontrolować. Jako cenzorów używać ludzi starszych wiekiem a o ile możliwości kaprali.

Z ogólnych szafek pocztowych mogą być wyłączone tylko przewodniki, które są przewidziane w poprzednim rozkazy. Przewodniki te mają o ile możliwości być włączone do osobnej szafki wojskowej, obsługiwanej wyłącznie przez wojsko. W razie się okaże niezbędnym zmilitaryzowanie jeszcze innych przewodników, może to być uskutecznione tylko po zawiadomieniu oficera łączności (Grupa Zachodnia).

Z urzędnikami pocztowymi, także Niemcami obchodzić się oględnie, tłumaczyć im czasowość zarządzeń i usuwać urzędników tylko w wyjątkowych wypadkach, kiedy czynności ich są wręcz nieprzyjemne. Starać się by urzędnicy nie porzucali służby i pozostali na miejscu, a to dlatego, aby nie przerwać funkcjonowania poczt.

W razie konieczności usunięcia urzędnika raportować oficerowi łączności przy Dowództwie Grupy Zachodniej, a gdy dany urzędnik ma zostać usunięty przejąć cały sprzęt dawnej stacji i wydać pokwitowanie. Przewodniki z szafki pocztowej do wojskowej przełączać za porozumieniem się i ze współpracą mechaników pocztowych, aby nie wprowadzić chaosu i nie psuć innych połączeń.

II. Plutony telefoniczne poszczególnych pułków technicznie podlegają oficerowi łączności Grupy i mają być z nim w ścisłym kontakcie.

Zabrania się im pod osobistą odpowiedzialnością dowódców plutonów wykonywać jakie bądź zmiany w sieci stałej tj. odcinać przewody, przełączyć je, rekwirować sprzęt itp. Korzystać można tylko z egzystujących na miejscu urządzeń. W razie potrzeby uruchomienia nowych stacji, używać do tego etatowego materiału. Po wyruszenia na nowe miejsce, jak najprędzej zebrać rozwinięty kabel. Wymawianie się tym, że kabel zużyty i niezdatny, nie będzie uwzględniane i naczelnik plutonu będzie zań odpowiadał.

III. Zabrania się zajmowania przewodników kolejowych.

IV. Władze niemieckie pozostające w obszarach zajętych celem zdania obszarów mają mieć łączność z swoimi wyższymi władzami. Przewodniki prowadzące do tych władz wolno dopiero wtenczas na granicy uciąć i izolować, gdy władze te terytorium polskie opuszczają. Każda ich rozmowa ma być zapisaną i kontrolowaną.

V. Po wszystkich przewodach pocztowych podczas okupacji wojsko ma pierwszeństwo do rozmów i depesz. Dbać należy by prawo to nie zostało nadużywane i aby zamiast urzędowych nie prowadziły się rozmowy prywatne. Wszelkie rozmowy po liniach pocztowych mają być zapisywane w dziennikach, które się i teraz na pocztach prowadzi.

Sztab Grupy Zachodniej pozostaje w Grodzisku.

Miejsce Dow. Grupy Zachodniej. Ogólne zarządzenia

Co do czasu i sposobu wykonania ruchu dla obsadzenia wskazanej linii dowódcy poszczególnych pułków, baterii i szwadronu oraz naczelnik służby łączności otrzymują specjalne wskazówki.

Pogotowie marszowe jednostek, sztab Grupy Zachodniej zarządzi osobnymi telefonogramami.

W razie nieprzyjaznych wypadków przy obsadzeniu wskazanych wyżej obszarów, ze strony cywilnej ludności lub ze strony uzbrojonych band (Grenzschutzu) dowódcy wszystkich stopni postępują zgodnie z instrukcją Sztabu Gen. Nr 98 z dnia 6. 1. br. ogłoszą w rozk. dzien.

Dow. Gr. Nr 98 z dnia 13 bm.

--a

Oryginał, druk

CAW, I.170.13, t. 26.

^a Opuszczono rozdzielnik

Nr 36

1920 styczeń 15, Warszawa. – Rozkaz tajny Nr 4 Dowództwa 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich w sprawie przydzielenia dywizjonu pociągów pancernych

Na mocy § 3 rozkazu operacyjnego Dowództwa Frontu Wielkopolskiego z dnia 13.I.1920 nr 114/III wchodzi dywizjon pociągów pancernych w skład grupy pułkownika Władysława Mosiewicza (3. pułk ułanów, 1. bateria konna, dywizjon pociągów pancernych). Grupa 16.1.20 przechodzi pod Dowództwo Dywizji Pomorskiej, która ureguluje porządek marszu jej do Wisły.

Grupa skoncentruje się w rejonie Inowrocławia na terenie wyznaczonym przez Dowództwo Dywizji Pomorskiej.

18.1.20 rano grupa przejdzie pod Dowództwo 2. Dywizji Strzelców Wielkopolskich, od której otrzyma rozkazy.

D-dca 2 Dywizji Strzelców Wlkp.

Albin Jasiński

Pułkownik

Oryginał, mpis

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, t. 42 a.

Nr 37

1920 styczeń, 16, – Warszawa. Komunikat Operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego o sytuacji na frontach zachodnich

Front Pomorski

Wczoraj dnia 17.I. między godz. 8 a 11 przed południem przekroczyły wojska nasze dotychczasową granicę polsko-niemiecką. Wkraczających witała ludność z entuzjazmem.

O godz. 3 po południu wkroczyły wojska nasze do Działdowa (Soldau). Gołub (Gollub) zajęty został o godz. 9 rano, gdzie ludność polska i niemiecka witała wojska nasze ze szczerą radością. Brodnicę (Strassburg) opuścili Niemcy dnia dzisiejszego tj. 18.I. o 9 rano. Straż objęła tamtejsza milicja ludowa. Miasto udekorowane oczekuje wkroczenia naszych wojsk nastrój podniosły. Nasze pociągi pancerne wjechały wczoraj do Otłoczyna (na południe od Torunia). Niemiecka służba kolejowa pozostała na stanowiskach. Połączenie telefoniczne i telegraficzne z Toruniem nieuszkodzone.

Podjazdy 5 brygady jazdy doszły wczoraj do Karschau, Stanisławowa i Aschenort (na południe od Torunia). Wojska nasze maszerują w kierunku Torunia.

Pod Gniewkowem (Argenau) przyszło do starcia z wojskami niemieckimi. Po obu stronach są zabici i ranni. Starcie to wynikło prawdopodobnie z powodu nieporozumienia co do godziny przekroczenia granicy i różnicy czasu polskiego i niemieckiego. Nasz oficer łącznikowy i niemiecki oficer Sztabu wyjechali na miejsce w celu zapobieżenia na przyszłość podobnym wypadkom.¹

Front Wielkopolski

Na odcinku północnym, z wyjątkiem marszu 8 p. strz. wielkopolskich na Margonin, ruchu nie było. Na odcinku zachodnim wojska frontu Wielkopolskiego osiągnęły nową granicę polsko-niemiecką, określoną traktatem wersalskim.

Na odcinku południowym zajęły wojska nasze Kępno, Rawicz i Leszno.

Szef III Oddziału

Julian Stachiewicz,² ppłk. Szt. Gen.

Kopia, mpis

CAW, Oddział III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, t. 38.

1. W przypadkowym starciu poległ polski ułan, plut. Pajączkowski, kilku żołnierzy odniosło rany.
2. Julian Stachiewicz (1890-1934), gen. bryg. Działacz Związku Strzeleckiego, w l. 1914-1916 dca kompanii w 5 pp. Legionów. Od 1916 r. do października 1916 r. Komendant Polskiej Organizacji Wojskowej w Galicji; następnie, do przyjazdu do Poznania, szef sztabu WP w Galicji. Po 1920 r. na wielu nowych stanowiskach w WP, przede wszystkim Szef Wojskowego Biura Historycznego (od 1923 do śmierci). Zob. T. Kryśka-Karski S. Żurkowski, op. cit., s. 148; Stefan Pomarański: Julian Stachiewicz (1890-1934), Warszawa 1935.

Nr 38

1920 styczeń 16, Poznań. – Rozkaz Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie wstrzymania ruchu granicznego z Niemcami

Rozkaz

Rewindykacja Pomorza, która ma się rozpocząć z naszej strony w myśl traktatu wersalskiego, wymaga ze względów operatywnych i politycznych zupełnego zamknięcia granic Polski z Niemcami na czas ruchów wojskowych związanych z rewindykacją.

Wobec tego w myśl rozkazu Naczelnego Dowództwa Nr 29/5 kol. p.f.2 z dnia 10.1.1920 r. ściśle zamknąć począwszy od 24-ej godziny 16.I. aż do odwołania ruch kolejowy, tranzytowy i lokalny między terenem Dowództwa Frontu Wielkopolskiego a Niemcami, z wyjątkiem tranzytów nakazanych lub dozwolonych przez Dowództwo frontu.

Za zgodność odpisu:

Szef Oddziału III
Bronisław Wzacny
major

Szef Sztabu
Jan Wroczyński
Generał – pporucznik

Odpis. mpis

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, t. 42 a, s. 84.

Nr 39

1920 styczeń 16, Poznań. – Telegram Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do dowództwa niemieckiego Okręgu Wojskowego we Wrocławiu w sprawie pobicia kuriera polskiego na dworcu kolejowym we Wrocławiu

Kurier polski wysłany wczoraj 15.I. przez oficera łącznikowego z Wrocławia do Poznania został na dworcu wrocławskim przez ludność cywilną pobity i oderwano mu orzelka od czapki. Protestując jak najenergiczniej, komunikuje się, iż wypadek ten został podany kompetentnym władzom. Dowództwo Frontu poza tym nie może wysłać nadal kurierów do Wrocławia.

Dowództwo Frontu Wielkopolskiego

Kopia, mpis

CAW, I.170.13, t. 10.

Nr 40

1920 styczeń 17, Wągrowiec. – Rozkaz operacyjny Dowództwa Grupy Północnej Frontu Wielkopolskiego (2 Dywizja Strzelców Wielkopolskich) na 18 i 19 stycznia

- I. Z dniem dzisiejszym Niemcy wykonują postanowienia traktatu wersalskiego, wycofują swoje oddziały w północno-zachodnim kierunku. Dnia 10 b.m. tylne stráže Niemców zajmują linię Weichselhof¹ (na wschód od Schulitz²) Schule, Ruden⁴, Feyerland⁵, zu Klein Walde północno-wschodni występ jeziora Jesuiter⁷. W.h.s. na drodze przy południowo-zachodniej części jeziora Mochelherben⁸, kanał do linii demarkacyjnej, linia demarkacyjna, do Jaktorowa, jezioro Seefelder⁹, Stomke¹⁰, Rottai¹¹, Warów, Schützens¹²: szosa od Chodzieży do Fitzerie¹³ aż do starej linii demarkacyjnej. Dnia 19 b.m. linię Langenau¹⁴ Riesenfalde¹⁵ k. Kaltwasser¹⁶, Kl.Bartelsee¹⁷, Abdek¹⁸, Müllendorf¹⁹ Midlershof²⁰, Steinholz²¹, kanał aż do linii demarkacyjnej, linia demarkacyjna do Jaktorowa, jeziora Seefelder, Stomke, Rottai, Warów, Schützens's, szosa od Chodzieży do Fitzerie, aż do linii demarkacyjnej. Dnia 20 b.m. linie Gondes²² Kussowu²³ Luisensee²⁴ włącznie, Nekla Dom. (włącznie) Gut Blumenwiess²⁵ (włącznie) F.Frischin²⁶, Schutki²⁷, Mocheln²⁸, Wahlstatt²⁹, Shf. Kasprowo, Teresin, Michalin, Gumnowitz³⁰, Suchary, Al-

tlinden³¹, Freithal³², Lst.Erlau³³, Lubasz, linia demarkacyjna do Mieczkowa i Noteć aż do Ujścia.

II. Dnia 18 b.m, powierzonej mi Grupie Frontu Wielkopolskiego rozpocząć posuwanie się na objęcie opuszczonych przez Niemców obszarów.

Prawa kolumna

pułkownik Wacław Przeździecki

6.pułk strz.Wlkp. 3 batl.

I/1 p.a.p. 12 dział

I/2p.a.c. 4 działa

I. Batl.Saperów 1 plut

2.pułk ułanów 4 sekc.

2.pluton żand.pol. 1 sekc.

15.komp. telegr.

Dnia 19 b.m. kolumnie przekroczyć linię demarkacyjną o 10-tej godzinie przed południem (czas polski) i zająć kwatery w rejonie ograniczonym szosą Netzwalde³⁴-Bydgoszcz do skrzyżowania się szosy z torem kolejowym, linią kolejową aż do starej linii demarkacyjnej, linią demarkacyjną i kanałem. Dnia 20 b.m. – zająć Bydgoszcz z takim obrachunkiem czasu, aby linia Millenhof³⁵-Langenau nie była przekroczona wcześniej od 12-godziny przed południem.

Prawa środkowa kolumna

pułkownik Stanisław Wrzaliński

5.pułk strz.Wlkp. 3 batl.

II/2.p.a.c. 8 dział

713. kolumna taborowa 22 wozy

6. Autokolonna 11 wozów

2. pułk. ułanów 1 sekc.

2. plut. żand. polowej 1 sekc.

15.komp.telegr. 3 sekc.

Pozostaje dnia 19 i 20 b.m. na miejscu

Lewa środkowa kolumna

pułkownik Misiąłowski

8.pułk strz.Wlkp. 3 batl.

III/1. p.a.p.

I. Batl. Saperów 1 plut.

2. pułk ułanów 1 sek.

Dnia 19 i 20 kolumna pozostaje na miejscu, wysyłając 2 bataliony jak następuje:

a) 18. jeden batalion do Margonina z takim obrachunkiem czasu, aby przekroczyli linię demarkacyjną

2.plut. żand. pol.	1 sek.
15.komp. telegr.	2 sek.
1. komp. sanit.	1 plut

nie wcześniej jak o 10⁰⁰ godzinie

- b) 19. jeden batalion przez Margonin do Szamocina z takim obrachunkiem czasu, aby linia Jaktorowo, Seefelde³⁷ przed 10. godz. przed południem przekroczona nie była. Dnia 21 b.m. batalionem tym wrócić na poprzednie kwatery.

Lewa kolumna

major Alojzy Wojtkiewicz

7.pułk strz. W.P.	3 batl.
II/1 p.c.p.	12 dział
I.Batl.Saperów	1 komp.
2.pułk ułanów	1 sekc.
15 komp.telegr.	3 sekc.
2 plut.żand.pol.	1 sekc.
1.komp.sanit.	1 plut.
Samochód opancerzony	1 samoch.

Dnia 19 b.m. zająć Chodzież i rejon kwater ograniczony linią Hohendorf zu Usch Neudorf Kolnnie³⁸ na zachodzie linią Marganiner Mühlenflisse³⁹ na wschodzie, Notecią na północy i starą linią demarkacyjną na południu.

Dnia 20 i 21 kolumna pozostaje w wyżej wyznaczonym rejonie.

Grupa pułkownika Władysława Mosiewicza

3. pułk ułanów	6 szw.
1. konna bateria	4 działa
Dywizjon poc.panc.	2 poc.

Pułkowi ułanów lewym brzegiem Wisły, wysyłając podjazdy na Schulitz⁴⁰, Feyerland⁴¹, Grunwalden⁴² wkroczyć do Bydgoszczy 20 b.m. z takim obrachunkiem czasu by linią Müllershof⁴³, Langenau⁴⁴ przekroczyć o 12-tej godzinie w południe. Pociągi pancerne jednocześnie z wymarszem ułanów do Bydgoszczy odesłać do Inowrocławia, gdzie mają stać do 8 godz. 22 b.m.

III. Kompanii telegrafistów po objęciu nowych rejonów kwater nawiązać łączność między sztabami kolumn i sztabem dywizji.

IV. Punkty zbiórkowe dla grup na wypadek alarmu zaznaczyć dowódcom grup.

- V. Dla zabezpieczenia połączenia osad ze sztabem d-cy grupy wysłać od każdego batalionu kanych ordynansów.
- VI. W razie alarmu oddziałom i terenom zbierać się na swoich zbiórkowych punktach i czekać rozkazów.
- VII. Dla patrolowania przestrzeni między kolumnami i obserwowania linii niemieckich oddziałów tylnych wysłać patrole na furmankach.
- VIII. We wszystkich osadach naznaczyć dyżurne oddziały, wystawić wewnętrzne osłony i wyznaczyć odwachy dla obserwowania przybywającej do osad ludności. Kurierów do Sztabu dywizji przysyłać furmankami, konnych lub pociągami.
- IX. Celem zapewnienia łączności między grupami wysłać pułkownikowi Przedzieckiemu 19 b.m. do sztabu pułkownika Wrzalińskiego, a majorowi Wojtkielewiczowi do sztabu pułkownika Misińskiego konnych ordynansów (lub na furmankach).
- X. Meldunki o zajęciu wyznaczonych tu stanowisk d-cy grup mają nadsyłać do 6 godziny po południu do Sztabu dywizji.

Dowódca 2. Dywizji Strzelców Wlkp.

Albin Jasiński

pułkownik

Szef S z t a b u

Biernacki

kapitan

Oryginał, mpis

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, t. 42 a, s. 88-91

1. Weichselhof –
2. Schulitz – Solec Kuj.
3. Schule – Barłomin (lesn.)
4. Ruden – Rudy k. Szubina
5. Feyerland –
6. Kl. Walde –
7. Jesuiter – Jesuiter See – Jezioro Jasiniec
8. Mochelherbern – Jezioro Mochel
9. Seefelder – Jezioro Borówno
10. Stomke –
11. Rottai –

12. Schützen – Strzelce
13. Fitzerie – Maranowo
14. Langenau – Łęgowo
15. Riesenfalder –
16. Kaltwasser – Zimnawoda k. Bydgoszczy
17. Kl.Bertelsee – Bartodzieje
18. Abdek –
19. Müllendorf –
20. Midlershof –
21. Steinholz –
22. Gondes –
23. Kussowo –
24. Luissnsee –
25. Gut Blumenwiese –
26. F.Frischin –
27. Schutki –
28. Mocheln – Mochel
29. Wahlstatt –
30. Gumnowitz – Gumnowice
31. Alt Linden –
32. Freithal –
33. Lst. Erlau – Olszewko
34. Netzwalde – Rynarzewo
35. Millenhof – włase. Müllenhof
36. Langenau – Łęgowo
37. Seefelde – Zekrzewko
38. Hohendorf zu Usch Neudorf Kolonie –
39. Margoniner Mühlenflisse –
40. Schulitz – Solec Kuj.
41. Feyerland –
42. Grunwalden – właśc. Gruneweld – Grunwald (leśn.)
43. Müllershof – Biedaszkowo

Nr 41

1920 styczeń 17. m.p. – Z rozkazu nr 8 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie zatwierdzenia stopni oficerom i tajemnicy korespondencji

§ 1.

Ogłaszam dekret Naczelnego Wodza W.P. Dz. Rozk. Wojsk. nr. 95 l. 3772/.

O zatwierdzeniu stopni nadanych oficerom Wojsk Wielkopolskich przez Naczelną Radę Ludową.

Zatwierdzam tymczasowo stopnie oficerom Wojsk Wielkopolskich przez Naczelną Radę Ludową w czasie do dnia 20. sierpnia 1919 r. jako warunkowe, aż do ustalenia stopni oficerskich, oraz starszeństwa i nadaniu stopni oficerskich w Wojsku Polskim.

(-) Józef Piłsudski
Naczelnny Wódz

§ 2.

Należy zwrócić uwagę na korespondencję żołnierzy i oficerów i dopilnować, by szczególnie w korespondencji z rodzinami, mieszkającymi poza linią demarkacyjną, czy to na terenie wielkopolskim lub Prus, nie przesyłano żadnych wiadomości wojskowego charakteru, i aby treść listów dotyczyła wyłącznie prywatnych i osobistych stosunków adresata i nadawcy, nie mających styczności ze służbą wojskową.

...a

Za zgodność
Szef Sztabu
Jan Wroczyński
Generał podporucznik
Druk

Dowódca Frontu
Józef Dowbor-Muśnicki
Generał broni

CAW, I.170.13, t. 37.

^a Opuszczono sprawy gospodarcze i administracyjne oraz personalne.

Nr 42

1920 styczeń 17, Warszawa. – Uzupełnienia do rozkazu 3444 MSWojsk. w sprawie organizacji Dowództwa Okręgu Generalnego w Poznaniu

W uzupełnieniu rozk. M.S.Wojsk. Dep. I.3344/Org. zaznacza się co do punktu V – „Rozdział Urzędu Wojskowego i jemu podległych zakładów i urzędów” – co następuje, zmieniając tym samym częściowo brzmienie rozkazu:

Urząd Wojsk. w Poznaniu obejmował agendy M.S.Wojsk. na terenie poznańskiego i łączył w sobie całokształt zaopatrzenia materialnego b. armii Wielkopolskiej, prowadząc magazyny i składy, jako też całą handlową stronę zakupów i dostaw.

Przy likwidacji urzędu wojsk. zakłady i składy przydzielono odpowiednim oddziałom O.D.Gen. Poznań, a więc Int., oddz. Art. itd., jako części wchodzące analogicznie w zakres kompetencji innych D.O.Gen-ów.

Materiałami, znajdującymi się w wyżej wymienionych składach, może dysponować D.O.Gen. w sposób identyczny z innymi O.Gen. unormowany rozk. poszczególnych departamentów, a więc np. oddział Art. D.O.Gen. Poznań – przedkłada wszystkie swoje zapotrzebowania – Dep. Art. M.S.Wojsk., ten ostatni zaś postępuje z nimi jak z zapotrzebowaniami innych D.O.Gen-ów.

Fabrykacja w wytwórniach wojskowych, stworzonych na terenie O.Gen. przez Dep. Art., wzgl. oddz. art. D.O.Gen., wchodzi w kompetencje D.O.Gen., lecz M.S.Wojsk. – została przekazana zredukowanemu Urzędowi Wojsk., który tworzy ekspozyturę M.S. Wojsk. (G.U.Z.A.).

Jedynie ta ekspozytura przeprowadza zakupy na terenie poznańskiego i na całym terytorium Niemiec z ramienia M.S.Wojsk. i dysponuje zakupionymi materiałami wyłącznie według dyrektyw centralnej władzy (MSW).

Urząd Wojsk. nie stoi zatem zasadniczo w żadnym kontakcie z oddziałami, podległymi D.O.Gen. Poznań lub z oddz. fr. poznańskiego; wszystkie zaś zakłady żywnościowe i umundurowania, których zadaniem jest zaopatrywanie formacji na terenie D.O.Gen. Poznań, podlegają wprost i pod każdym względem Int.-O.Gen. Poznań.

Dotychczasowy szef Urzędu Wojsk., a zarazem i Intendentury O.Gen. Poznań – mjr int. Szyman – pozostaje jedynie jako szef w Intendentury O.Gen. Poznań. Szefa ekspozytury G.U.Z.A. (Urzędu Wojsk.) wyznaczy G.U.Z.A.

Likwidację i rozdział spraw, aktów, itp. b. Urzędu Wojsk. między ekspozyturą G.U.Z.A. i Intendenturą O.Gen. w Poznaniu przeprowadzi Komisja Li-

kwidacyjne Urz. Wojsk. w Poznaniu, która zostanie niebawem powołana do życia osobnym rozp. M.S.Wojsk.

--a

II Wiceminister
 (-) Kazimierz Sosnkowski
 Gen. ppor.

Kopia, mpis

CAW, Oddział I ND WP, t. 40

^a Opuszczono rozdzielnik

Nr 43

1920 styczeń 19, m.p. – Raport Biura Wywiadowczego Dowództwa Frontu Pomorskiego z rozpoznania rozmieszczenia wojsk niemieckich w pasie działania Frontu

Raport Nr 11

Dyslokacja wojsk niemieckich

17. R.W.Br.

Piechota

21 p.piech.

3 kompanie rozlokowane na linii Tczew-Gdańsk

34 p.piech.

Sztab w Kartuzach.

3 baony piech. (692 ludzi, 15 of. i 107 koni) w okolicy Kartuz.

Kawaleria

Huzaren Regt.2.

szwadronu – w Weycherowo¹.

Artyleria

Fahrtart.Regt. Nr. 17.

Sztab – Kartuzy.

4 baterie – Lizenhalzen²

1 bateria – Muskendorf³

Inf.Gesch.Batt. Nr. 34.

- 1 bateria (rzekomo należy do I Reichswehrbrigade) – Starogard
- 33 Reichswehrbrigade.
- Piechota 1 batalion piech. (numeracja nieznana) 6 karb. masz. i 1 miotacz min w Tczewie.
- Inf.Regt.33 (nadetatowy)
- 4 kompan. po 60 ludzi i 4 kar.masz. w Starogardzie.
- 175 p.piech.
- 1 kompania – Osic
- 212 p.piech.
- 3 kompanie – Bydgoszcz
- 82 p.piech.
- 1 batalion (700 ludzi) –Osterode⁴
- 101 p.piech. (dawniej 41 p.piech.)
- 2 batl. – Tylża
- 120 p.piech. (dawniej 140 p.piech.)
- 1000 ludzi – Mlenstein⁵ – Olsztyn.
- Kawaleria I batalion piech. (numeracja nieznana) w Insterburgu⁶.
- I szwadron huzarów (?) Langfuhr obok Gdańska.
- I szwadron kirasjerów Nr 6. – okolice Pelplina.
- I szwadron kirasjerów Nr 6. komendant rotmistrz v. Kramm Biżechowo.
- 2 szwadrony kawalerii (?) – Tylża
- 2 szwadrony kawalerii (?) – Insterburg
- 2 szwadrony strzelców konnych Nr 8. (Deutsche-Legion) w okolicy Skurcza.
- Artyleria F.A.Regt. Nr 72 (komendant por. Wintefeld).
- Sztab – Starogard.
- 2 baterie art. pol. (numeracja nieznana) – Insterburg.
- Schwere Art.Regt. Nr 22.
1. bateria – Mlenstein – Olsztyn.
- F.A.R. Nr 73.
- 1 bateria (70 ludzi) – Mlenstein – Olsztyn.

Oddziały techniczne.

1 kompania miotaczy min – Tylża

1 kompania Nachrichtenkomp. – Tylża

1 oddz. kar. masz. – Insterburg.

1 oddz. (Kraftfahrtruppe) 30 woz. i 200 ludzi Mlenstein.

Putek (?) prawdopodobnie Putzig

Pociągi pancerne.

Pociąg pancerny (8 wozów) i 70 ludzi z Oddziału Bermondta.

Obsada nowej granicy niemieckiej

Od Bałtyku do Hammersteinu⁷ obsadza 16 i 17 Reichswehrbrigada.

17-ta górna (północną), 16 dolna (południową) połąć.

Sicherheitspolizei.

W Olsztynie prowadzi się dalsza organizacja „Sicherheitspolizei”. Oddział liczy obecnie 600 ludzi uzbrojone w kar. ręczne, 16 kulomiotów i 4 polowe działa.

Burgerwehr

W Olsztyńskim obwodzie regencyjnym około 70.000 ludzi niezupełnie uzbrojonych. Posiadają kryjówki z bronią. W koszarach dragonów w Olsztynie znajduje się około 10.000 kar.

Szef Ekspozytury Nr I. II Biura Frontu Pomorskiego

Oryginał, mpis

CAW, III O/NDWP, t. 38.

1. Weycherowo – Wejherowo
2. Lizenhalzen –
3. Muskendorf –
4. Osterode – Ostróda
5. Mlenstein – błędnie napisana nazwa Allenstein – Olsztyn
6. Insterburg – Wystruć, ob. Czerniachowsk n. Pregolą
7. Hammerstein – Czarnk. Człuchowa

Nr 44

1920 styczeń 19, Warszawa – Komunikat operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich

Front Pomorski

Wojska nasze posuwają się w dalszym ciągu w głąb kraju bez starć. W dniu wczorajszym, tj. 18.I. zajęto Lidzbark (Leutenburg), Brodnicę (Strassburg) i Toruń. Ludność polska przyjmuje wkraczającego żołnierza polskiego z nieopisanym entuzjazmem; ludność niemiecka zachowuje się spokojnie.

W Toruniu pozostawili 45 parowozów i 120 wagonów, w Lidzbarku zaś, 4 wagony załadowane taborem.

Front Wielkopolski

Na odcinku północnym zajęły nasze wojska Margonin. Na odcinku południowym i zachodnim doszły one do umówionych linii. Ludność polska wita naszych żołnierzy ze szczerą radością, ludność niemiecka zachowuje się spokojnie, gdzieniegdzie zaś – zimno.

Szef Oddziału III
Julian Stachiewicz
Ppłk Szt.Gen.

Odpis, kopia

- CAW, Oddział III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, t. 38.

Nr 45

1920 styczeń 19, m.p. – Z raportu Dowództwa 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich do oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie przebiegu operacji rewindykacyjnej na odcinku dywizji

Zestawienie raportów frontowych od 16. do 18.I.1920 r.

Dnia 10.I. Kolumny marszowe sforsowane.

Do Ludwikowa przybyło wczoraj po południu 12 żołnierzy, gdzie zdzierali ludności polskiej orzełki. Żandarmeria polowa przychwyciła 9 z nich, a 3 uciekło. Odebrano im jeden rewolwer i 1 ręczny granat. Kowalewo (Schmiedanau) zajęła dziś przed południem o godz. 11³⁰ kompania niemiecka.

Dnia 17.I. Nic nowego.

Dnia 19.I. 2 Dywizja donosi do rozkazu operacyjnego Dow. Frontu Wielkopolskiego nr 114/III.

1. Druga dywizja dnia dzisiejszego rozszerzyła sfery oddziaływania prawej kolumny do linii Weichselhof¹, Ruden², Feierland³, Emilieneu⁴, Brühlscorf⁵, Netzfeld⁶. Kolumna pułkownika Wrzalińskiego stoi na miejscu. Kolumna pułkownika Misiąłowskiego zajęła jednym batalionem Margonin. Miasto udekorowano. Ludność spotkała batalion z entuzjazmem. Lewa kolumna stoi na miejscu.
2. Rozlokowanie zgodnie z rozkazem operacyjnym 2. dywizji nr 3 do sekcji III. Dow. Frontu Wielkopolskiego nadesłanym.
3. Nadzwyczajnych wypadków nie było.
4. Strat nie było żadnych. Stan wojska nie pozostawia nic do życzenia.

Przy wkraczaniu na nowe terytoria ludność polska spotyka z entuzjazmem; niemiecka zachowuje się lojalnie i życzliwie.

Dowództwo 2 Dywizji Strz. Wlkp.

Kopia, mpis

CAW, I.170.13, t. 26.

1. Weichselhof –
2. Ruden – Rudy
3. Feierland –
4. Emilieneu – Emilianów
5. Brühlscorf – Pradocin
6. Netzfeld – Kolankowo

Nr 46

1920 styczeń 20, Warszawa – Komunikat operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich

Front Pomorski

Z dniem wczorajszym t.j. 19/I. ukończono okupację strefy A. Zajęto przedtem miasta Lubawę (Löbau), Nowe Miasto (Neumark) i Kowalewo (Schönsee).

Front Wielkopolski

Na odcinku północnym doszły wojska nasze w ciągu dnia wczorajszego do linii kanału bydgoskiego i Noteci.

Grupa zachodnia zajęła Ujście (Usch).

Na odcinku południowym doszły wojska nasze do nowej granicy polsko-niemieckiej, przyznanej nam traktatem wersalskim.

Ludność witała naszego żołnierza entuzjastycznie.

Szef Oddziału III

Julian Stachiewicz

Ppłk Szt.Gen.

Kopia, mpis

CAW, Oddział III Naczelnego Dowództwa Wojsko Polskiego, t. 38.

Nr 47

1920 styczeń 20, Wągrowiec. – Rozkaz operacyjny nr 4 Dowództwa Grupy Północnej Frontu Wielkopolskiego (2 Dywizja Strzelców Wielkopolskich)

I. Kontynuując wycofanie swych oddziałów w północno-zachodnim kierunku Niemcy 21 b.m. zajmują linię Gondes¹ (włącznie), Kussowo (włącznie), Nekla (włącznie); rzeczka Struga do Blunwiese² droga Blunwiese – F. Trischin³, Schutki (wyłącznie), Mocheln⁴ (włącznie), Wchlstatt⁵ (wyłącznie), Bhf. Kasprowo, tor kolejowy do Teresin, Michalin (włącznie), Gurnowitz⁶ (wyłącznie), Suchary (wyłącznie) Altlinden⁷ (wyłącznie), Ludwigshein⁷ (wyłącznie), Freithel⁸ (włącznie), szosa Freithel⁹, Gerntein do Lst., tor kolejowy przez Erlsu do szosy Nakło-Wyrzysk, Gut Lubaschen¹⁰ (wyłącznie), Else-nort¹¹ (włącznie), Stara linia demarkacyjna do Nieczkowa, Noteć (Netz Fl.)¹² przez Milsch¹³ do Ujścia.

II. Dnia 21-go powierzonej mi grupie frontu wielkopolskiego zająć następujące położenie:

Prawa kolumna

pułkownik Wacław Przeździecki	
I/1 p.a.p.	12 dział
6. pułk strz. Wlkp.	3 batl.
I/2 p.a.c.	4 działa
I. Batl. saperów	1 pluton
2. pułk ułanów	1 sekcja
2. plut. żand. pol.	1 sekcja
15 komp. telegr	3 sekcja

Pozostaje w Bydgoszczy zajmując kwatery zgodnie z rozkazem kwaternowym nr 1

Prawa środkowa kolumna

pułkownik Stanisław Wrzaliński	
5. pułk strz. Wlkp.	3 batl.
II/2. p.a.c.	8 dział
2. pułk ułanów	1 sekcja
2. plut. żand. pol.	1 sekcja
15.komp. telegr.	3 sekcja
713. Kolumna tab.	22 wozy

Dnia 21-go b.m. zająć Nakło z takim obrachunkiem czasu, aby stara linia demarkacyjna przy Steinburgu¹⁴ nie była przekroczona przed 10⁰⁰ godziną i rozlokować się na kwaterach w Nakle i rejonie ograniczonym na północy linią Wahlastaff¹⁵ (włącznie) Bhf. Kasprowo, tor kolejowy przez Michalin do Altlinden¹⁶, Freithal,¹⁷ szosa do

76. Autokolumna 11 wozów Lst.¹⁸ tor kolejowy przez Erlau¹⁹ do Lubasch²⁰, Elsenort²¹. Na południe torem kolejowym i na wschód linię Wahlstatt²², Neuheim²³, Grünberg²⁴ (włącznie).

Lewa środkowa grupa

pułkownik Misiałowski

Dnia 21 pozostaje na miejscu

8. pułk strz. Włkp.	3 batl.
III/1. p.a.p.	12 dział
I.Batl. Saperów	1 plut.
2. pułk ułanów	1 sekc.
2. plut. żand. pol.	1 sekc.
15.komp. teleg.	2 sekc.
1 komp. sanit.	1 plut.

Lewa kolumna

pułkownik Tadeusz Gałęcki

Dnia 21-go pozostaje na miejscu

7. pułk strz. Włkp.	3 batl.
II/1. p.a.p.	12 dział
I.Batl. Saperów	1 komp.
2. pułk ułanów	1 sekc.
15.komp. teleg.	3 sekc.
2.plut. żand. pol.	1 sekc.
1 samochód opanc.	1 samoch.
1.komp. sanit.	1 plut.

III. Dowódca I.Batl. Saperów wyśle dnia 21. z Bydgoszczy do Fordonu jedną kompanię saperów, celem przeprowadzenia wywiadu technicznego i wyjęcia (ewent.) podminowań oraz obsadzenia i strzeżenia mostu. Kompanii być w Fordonie nie później jak o 12⁰⁰ godz. i nadesłać meldunek o stanie mostu z pomocą konnego ordynansa wprost do sztabu dywizji.

IV. Bezpośrednia łączność z wojskami Frontu Pomorskiego za pomocą statku motorowego, który dnia 21. stoi na Wiśle między Gode²⁵ i Raffa²⁶. Dnia 21. statek „Wawel” przechodzi z Schulitz²⁷ do Bydgoszczy.

V. Porty w Bydgoszczy i Fordonie zajęć oddziałom batalionu morskiego.

VI. Kompanii telegrafistów po objęciu nowych rejonów kwater nawiązać łączność między sztabami kolumn i sztabem dywizji. Plutonowi 15. kompanii telegrafistów posuwającemu się przy lewej kolumnie mieć ciągłą łączność z prawym skrzydłem zachodniej grupy. Sekcji wysłanej do Torunia nawiązać łączność do 10. godziny przedpoł. 21-go między Bydgoszczą a Toruniem.

VII. Dla zabezpieczenia połączenia osad ze sztabem d-ców grup wysyłać od każdego batalionu konnych ordynansów.

VIII. W razie alarmu oddziałom i trenom zbierać się na swoich zbiórkowych punktach i czekać rozkazów.

IX. Dla patrolowania przestrzeni między kolumnami i obserwowania linii niemieckich oddziałów tylnych wysyłać patrole na furmankach.

X. We wszystkich osadach naznaczyć dyżurne oddziały, wystawiać wewnętrzne osłony i wyznaczać odwachy dla obserwowania przybywającej do osad ludności.

XI. Sztab dywizji dnia 21-go b.m. przechodzi do Bydgoszczy.

XII. Meldunki telefoniczne dnia 21-go przysyłać do Bydgoszczy. Meldunki piśmienne przysyłać lewej kolumnie do Gołańczy do d-cy 8. pułku, który je odeśle do Nakła do d-cy 5. pułku. D-cy 5. pułku nadsyłać meldunki do Bydgoszczy.

Dowódca 2 Dywizji Strzelców Wlkp.

Albin Jasiński

pułkownik

Oryginał, mpis.

APP

1. Gondes –
2. Blunwiese –
3. F.Trischin – Trzyszczyń
4. Mocheln – Mochel
5. Wchlstatt –
6. Gurnowitz –

7. Altlinden –
8. Ludwigshein –
9. Freithel –
10. Gut Lubaschen –
11. Elsenirt – właśc. Elsenort – Anieliny k. Nakła
12. Netze Fl. – Noteć
13. Milsch –
14. Steinburg –
15. Wahlstatt –
16. Altlinden –
17. Freithal –
18. Lst tor –
19. Erlau – Olszewko
20. Lubasch – Lubasz
21. Elsenort – Anieliny k. Nakła
22. Wahlstatt –
23. Neuheim – Dąbrówka Nowa
24. Grünberg – Zielona Góra
25. Gode –
26. Raffa –
27. Schulitz – Solec Kuj.

Nr 48

1920 styczeń 20, m.p. – Z raportu Dowództwa Grupy Zachodniej Frontu Wielkopolskiego do Oddziału III Frontu Wielkopolskiego w sprawie aktualnej dyslokacji oddziałów

R A P O R T

Przedkładam zmiany w dyslokacji wojsk Grupy Zachodniej z dnia 20. stycznia b.r.

Wojska Grupy Zachodniej, po obsadzeniu granic przyznanych traktatem Wersalskim; rozlokowane są w następujący sposób:

Poczynając od południa zajmują:

III. Baon 1 Pułku Rezerwowego.

Linia kolejowa (Leszno-Fraustadt)¹ na południe od p. 104, wsie Nowe Długie, Dębowa Łąka (Geyersdorf), Wilhelmsruh², Brenno, Wieleń, Kaszczor – do skrzyżowania kanałów przy Schp³ 3 km. na zachód od wsi Mochy.

9 bateria 2 p. Artylerii polnej Włoszakowice.

Granice pomiędzy 'III baonem i 3 Dyw. Strzelców Wlkp. – granica pow. Leszna i Wschowa.

II. Baon 1 Pułku Rezerwowego.

Od skrzyżowania kanałów Kiebel⁴ – Wiesen⁵, dworzec Kębłowski, Dębowiec Nowy, rów przechodzący koło Nowej i Starej Obry, p. 56, kanał północny, Obrzański, wsie Jaromierz i Kopanice rz. Obra, wschodni brzeg jezior: Kopanickiego, Wojciechowskiego, Grójeckiego; Nowowiejskiego, Zbąszyńskiego i wieś Przyprostynia włącznie.

Sztab baonu – Wolsztyn

7 Bateria 2 p. Artylerii Polnej – Belencin

1 pluton Saperów 1 p.p. – Wolsztyn

^a 1 Pułk Rezerwowego ^a

1 Baon Pułku Rezerwowego

I Baon 1 Pułku Rezerwowego

Miasto Zbąszyń, w. Rajewo, Mączkarnia, Strzyżów (na wsch. brzegu Obry), wschodni brzeg Obry i łańcucha jezior Nasslettel⁶ i Młyńskie majątności Hamrydzkie, półwysep pomiędzy jeziorami Końskim, a Wielkim, gmina Wrony na wschód od Pszczewa i Dormowa włącznie.

Sztab baonu – m. Hamritzkie⁷

1 pluton 3 konnej baterii – Schillm⁸

1 pluton 3 konnej baterii – Stara Jabłonka

^a 3 bateria. 1. p.a.c. i konnicy^a

IV baon 1 Pułku Rezerwowego

Od Dormowa (wyłącznie) – dotychczasowa granica powiatów Skwierzyńskiego i Międzychodzkiego, po granicy powiatu Międzychodzkiego i prowincji Brandenburgskiej do Dębowa (Eichberga) włącznie.

Sztab baonu Międzychód.

8 bat. 2 p. Artylerii Polnej – Gorzyn

I baon 2 Pułku Rezerwowego

Od Eichberga⁹ włącznie, granica powiatu Wieluńskiego wsie Altsorge¹⁰, Neuteich¹¹, Dratwig¹², dalej po Noteć do Geriha¹³ włącznie.

Sztab baonu Piłka.

IV baon 2 Pułku Rezerwowego

Od Gerina po Noteci miasta Wieluń, Czarnków włącznie.

Sztab baonu Czarnków.

III baon 2 Pułku Rezerwowego

Od Czarnkowa po Noteci do m. Ujścia włącznie.

Sztab baonu Romanowo Górne

II baon 2 Pułku Rezerwowego – Rakoniewice.

2 ciężka bateria – Drawsk

1 ciężka bateria Sarbia i maj. Brzeźno.

1 Szwadron 2 p. Ułanów – Piłka

Sztab II Pułku Rezerwowego – Lubasz

Sztab Grupy Zachodniej i 1 Pułku Rezerwowego – Grodzisk

Kompania karabinów maszynowych 1 Pułku Rezerwowego – Grodzisk

Rozlokowanie tyłowych urządzeń na razie bez zmian.

Bartoszkiewicz

Kapitan

Oryginał, mpis

CAW, I.170.13, t. 26.

^{a-a} Dopisek ręczny

1. Fraustad – Wschowa
2. Wilhelmsruh – Pszczew
3. Schp. –
4. Kiebeler – Kębłowo
5. Wiesen – Łąki
6. Nasslettel – Mokry Lutolek
7. Hamritzkie – maj. Hamrydzkie
8. Schillm – właśc. Schilln – Silna
9. Eichberg – Dębowa Góra
10. Altsorge – Starekwiecie (Kwiejce, Kwiece) k. Wielenia
11. Neuteich – Chelst
12. Dratzig – Drawsko k. Krzyża
13. Gerih właśc. Gerrin – Jaryn

Nr 49

1920 styczeń 20, m.p. – Z rozkazu operacyjnego Nr 16 Dowództwa 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich w sprawie przeprowadzenia rewindykacji na odcinku południowym Frontu Wielkopolskiego

Nową granicę Polski obsadzi 3 dywizja od granicy Kongresówki aż do punktu, w którym linia kolejowa Leszno-Wschowa przekroczy nową granicę (według załączanej mapy)^a.

Odcinek I. nowej granicy od linii Leszno-Wschowa aż do Błonie włącznie na zachód od Sulmierzyc obsadzi 12 ps wlkp.

Odcinek II. od Sulmierzyc włącznie aż do granicy Kongresówki obsadzi 11 ps wlkp.

Odcinek I.

Odcinek I. dzielić się będzie na trzy pododcinki.

I. pododcinek od miejsc gdzie kolej Leszno-Wschowa przecina nową granicę aż do Tribusch¹ włącznie. Sztab baonu w Lesznie.

II. pododcinek od Tribusch wyłącznie do Ostoje wyłącznie. Sztab baonu w Rawiczu.

III. pododcinek od Ostoje włącznie do Błonie włącznie. Sztab baonu w Krotoszynie. Kwatera sztabu 17. ps wlkp. w Krobi. Natychmiast po otrzymaniu tego rozkazu rozkwateruje się 12 ps wlkp. jak następuje:

- Jeden baon w Kąkolewie,
- Jeden baon w Krotoszynie,
- Jeden baon w Miejskiej Górcie i okolicy
- Sztab 12 ps wlkp. w Krobi.

Z punktów tych w dwudniowym terminie obsadzać wskazane odcinki.

Odcinek II.

Odcinek II. dzielić się będzie na trzy pododcinki.

I. pododcinek Sulmierzyce włącznie do Pawelec włącznie. Sztab baonu w Odolanowie.

II. pododcinek Pawelec wyłącznie do Trembetschau² włącznie. Sztab baonu w Bralinie.

III. pododcinek od Trembetschau wyłącznie do granicy Kongresówki. Sztab baonu w Kępnie.

Kwaterny sztabu 11 ps wlkp. w Ostrzeszowie. Natychmiast po otrzymaniu tego rozkazu rozkwateruje się 11 ps wlkp. jak następuje:

- Jeden baon w Odolanowie
- Jeden baon w Ostrzeszowie
- Jeden baon w Nikorzynie i okolicy.

Z punktów tych w dwudniowym terminie obsadzać wskazane odcinki:

Przepisy ogólne podczas obsadzania.

Podczas marszu na nowym terenie zachować należy wszelkie ostrożności, wysyłając patrole w kierunku nieprzyjaciela i na boki, gdyż przypuszczać należy prowokacyjne zachowanie się przeciwnika i ewent. akcje mniejszych oddziałów i ludności cywilnej. Według wiadomości, ze źródeł zupełnie wiarygodnych, organizują Niemcy opór zbrojny ludności cywilnej, pomimo że w gazetach niby to nawołują do spokoju i uległości. Szczególną ostrożność zachować należy w bliskości nowej granicy, aby patrole pod żadnym warunkiem nie przekroczyły granicy i w ten sposób nie wywołały akcji bojowej.

Podczas zajmowania nowych obszarów należy zachować łączność wewnątrz batalionów i batalionów między sobą, również sąsiadujące ze sobą oddziały, odcinek I. z frontem zachodnim i odcinkiem II.

Odcinek II. z oddziałami Kongresówki z odcinkiem I. Nową granicę Polski obsadzać należy z wielką ostrożności, przy czym Dowództwa baonów wejdą po osiągnięciu nowej granicy w kontakt z przeciwległymi Dowództwami niemieckimi, celem uniknięcia zatargów.

Szczególną zwraca się uwagę na przepisy ogólne Dowództwa frontu „Instrukcje dla obsadzenia Polsce przyznanych obszarów: Skład o wycofaniu wojsk z obszarów przypadających Państwu Polskiemu”. Przepisy i ogólne zasady obsadzenia tam zawarte musi każdy oficer znać dokładnie, w tym celu należy zaopatrzyć Dowódców baonów w odpisy obydwóch pism, ci znów informują i objaśniają oficerów w kompaniach.

Skoncentrowanie 9. i 10. Pułku Strzelców Wlkp.

Pułki 9. i 10. skoncentrują na osobny rozkaz w dzień po obsadzeniu Polsce przyznanych terenów swoje bataliony na poszczególnych starych odcinkach.

W dzień następny rozkwateruje się 9 ps wlkp. jak następuje:

- Jeden baon w Lesznie,
- Jeden baon w Miejskiej Górcie
- Jeden baon w Krotoszynie,
- Sztab 9 ps wlkp. w Lesznie,

9 ps wlkp. gotów jest do ewentualnego załadowania jako rezerwę Dowództwa Frontu.

10. pułk rozkwateruje się jak następuje:

- jeden baon w Odolanowie,
- jeden baon w Ostrzeszowie,
- jeden baon w Kępnie.
- Sztab 10 ps wlkp. w Ostrowie.

Zajęcie kwater w Lesznie i Kępnie odbędzie się jako oficjalne wkroczenie, przy czym udział brać będą w Lesznie: dowództwo I. brygady. 3 dyw. ps wlkp. i Dow. 9 ps wlkp. jeden baon 9. 4. i 6. baterii II dywizjonu, 2. pułku artylerii polnej, które tam na stałe zostają i 2. szwadron 2. p. ułanów.

Przy wkroczeniu do Kępna brać udział: dowództwo II. brygady p.s. wlkp. 3 dyw. dow. 10 jeden baon 10. 3. baterii, 2 pułku artylerii polnej, która tam pozostaje na stałe, i 4. szwadron 2. p. ułanów, który następnie robiąc objazd tuż nad nową granicą Polski, dociera do Leszna i zabiera tam 2. szwadron ze sobą i przyjeżdżając wzdłuż granicy na front zachodni, wychodzi z pod kompetencji 3. dywizji.

Komendy placu.

Komendy placu na nowym terenie podlegać będą D.U.Gen. Poznań, czasowo obsadzi 9 ps wlkp. komendę placu w Lesznie i Bojanowie. 12 ps wlkp. komendę placu w Rawiczu i w Zdunach. 10. ps wlkp. w komendę placu w Kępnie. Komendy placu wkroczą na miejsce przeznaczenia równocześnie z pierwszymi oddziałami.

Artyleria.

Artyleria ciężka i dotąd niewymierne oddziały artylerii polnej pozostają na starych pozycjach.

Dowództwa brygad.

Dowództwa brygad obejmą, będąc w stałym kontakcie z dowództwem 3-ciej dywizji, kierownictwo podczas zajmowania odcinków i są za ciągłą łączność odpowiedzialne. Dow. I. bryg. w Krotoszynie, Dow. II. bryg. w Ostrowie.

Tabory.

Marsz taborów uregulują Dow. pułków osobnym rozkazem operacyjnym pułku.

Łączność

17. kompania telegrafistów.

17. kornp. telegr. zawiązuje łączność:

jeden pluton do Leszna,
drugim plutonem do Rawicza i Zdun,
trzecim plutonem do Kępna,
i obsadzą tamtejsze urzędy pocztowe.

Zarządzenia dotyczące łączności.

1. Przy obsadzaniu obszarów odstąpionych nie wolno linii telegraficznych i telefonicznych prowadzących poza nową granicę przerwać lub uszkodzić.
2. W każdym większym urzędzie pocztowym zostanie zaprowadzona ścisła kontrola, która możliwie jak najmniej winna przeszkadzać urzędnikom lub urzędniczkom w ich czynnościach.
3. Ruch telefoniczny prywatny zostanie czasowo kategorycznie wstrzymany, wyjątki tworzą tylko banki i starostwa.
4. Wojsko polskie wkraczające do nowych obszarów korzysta ze stałej sieci telefonicznej nowo objętej bez ograniczenia, jednakże nie zalecałoby się zarządzać większych zmian w prawach.

5. Zwinięcie lub przeformowanie starej sieci frontowej nastąpi według specjalnych wskazówek oficera łączności dywizji, który się skomunikuje z pow. 9. i 10. pułku.

Zaprowiantowanie.

Po obsadzeniu odbierają formacje tymczasowo prowiant z magazynu żywnościowego w Jarocinie. Po przewiezieniu magazynu żywnościowego z Jarocina do Leszna i po utworzeniu czołówki w Ostrowie, z tychże magazynów.

Oficerowie gospodarczy porozumieją się co do dostawy mięsa z dotychczasowymi dostawcami.

Służba sanitarna.

1. Podczas obsadzania nowych terenów urzędują lekarze baonów, dywizyjne punkty opatrunkowe dla swych formacji i podległych im oddziałów zasadniczo przy sztabach swych batalionów. Punkty opatrunkowe dla 12 ps wkp. są przewidziane w Lesznie, Rawiczu i w Krotoszynie, dla 11 ps wkp. w Odolanowie, Bralinie i Kępnie. Lekarze pułków 9. i 10. regulują służbą sanitarną stosownie do przepisów służby sanitarnej polowej. Dowódcy pułków omówią służby sanitarne z lekarzami pułkowymi.
2. Stacje opatrunkowe i punkty zborne, do których chorych i rannych się odesyła: szpital wojskowy w Krotoszynie i Ostrowie.
3. W Lesznie będzie po zajęciu miasta urządzony niezawodnie szpital wojskowy względnie polowy. Dalsze rozkazy jeszcze wyjdą.
4. Lekarz pułkowy 9 ps wkp. obejmuje obok swej funkcji stanowisko lekarza garnizonowego w Lesznie, lekarz pułkowy 10 ps wkp. lekarza garnizonowego w Kępnie.
5. Wszystkich chorych rewirowych, którzy dłużej pielęgnacji potrzebują, natychmiast odesłać do szpitali etapowych.
6. Lekarze baonowi meldują wszelkie straty swemu bezpośredniemu przełożonemu i także wprost szefowi sanitarnemu w Jarocinie telegraficznie codziennie do godz. 1-ej w południe.
7. Po ustaleniu frontu urządza się natychmiast przy punktach opatrunkowych izby rewirowe.

Terminy obsadzenia Polsce przyznanych terenów.

Wszelkie terminy obsadzenia i również terminy skoncentrowania pułkowe, które pozostaną w rezerwie wyjdą osobnym rozkazem operacyjnym lub telefonicznie.

Zestawienie.

Dow. 3 Dywizji Strzelców Wlkp. w Jarocinie.

Dow. I. brygady w Krotoszynie.

12. ps wlkp. Odcinek I.

Dow. 12 ps wlkp. w Krobi.

9 ps wlkp. w rezerwie, w Lesznie, Miejskiej Górcie i Krotoszynie.

Dowództwo 9 ps wlkp. w Lesznie.

Dowództwo II brygady w Ostrowie.

10 ps wlkp. w rezerwie w Kępnie, Ostrzeszowie i Odolanowie.

Dowództwo 10 ps wlkp. w Ostrowie

11 ps wlkp. Odcinek I.

Dowództwo 11 ps wlkp. w Ostrzeszowie.

Dowództwo III. brygady artylerii wlkp. w Jarocinie.

Dowództwo 2 p. art. polnej w Jarocinie.

Dowództwo I dywizjonu 2 pułku art. polnej w Pleszewie.

1. bateria Czermin.

2. bateria Lenartowice.

3. bateria Kępno

Dowództwo II. dywizjonu 2 pułku art. polnej w Lesznie.

4. i 6. bateria II dywizjonu w Lesznie. 5 bateria Lonarach.

Dowództwo II dywizji 1 pułku art. ciężkiej w Deniszynie.

4 bateria w Łonkocinie.

5 bateria w Swinkowie.

6 bateria w Wielkich Tarchałach.

(-) Wincenty Odyniec

Gen. ppor. i D-ca 3 dywizji

Oryginał mpis

CAW, C.170.13., t. 26.

^a Załącznika brak

1. Tribusch – właśc. Triebusch – Trzeboszcz

2. Trembetschau – Trębaczów k.Kępna

Nr 50

1920 styczeń 20, Poznań. – Z raportu dowódcy 4 Eskadry Lotniczej Wielkopolskiej do Szefa Oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie lotu propagandowego do Leszna w dniu 19 stycznia

R A P O R T

Na rozkaz szefa Oddziału III. b. wykonała 4. eskadra pod dowództwem pporucznika Białego, lot demonstracyjny na Leszno. Eskadra wzbiła się w sile trzech aparatów o godzinie, 11³⁰ z lotniska Ławicy i przybyła 11⁴⁵ nad Leszno. Okrążywszy kilkakrotnie miasto udała się o 11⁰⁵ z powrotem i wylądowała około godziny 12²⁰ na lotnisku w Ławicy. Z powodu silnego wiatru, który chwilami wiał z siłą 16 metrów na sekundę było wykonanie akrobacji prawie niemożliwe.

Rezultat obserwacji:

Spostrzeżono miasto przebrane w barwy narodowe. Na rynku, ustawiono wojsko w sile mniej więcej 1000 chłopów piechoty i jazdy. Na dworcu około 150 wagonów przeważnie towarowych i jeden parowóz pod parą i pociąg zajeżdżający w kierunku Kościana.

Ze zgodność odpisu

(-) Stefan Łuczak

Pporucznik-lotnik i adiutant

Kopia, mpis

CAW, I.170.13, t. 26.

w.z. (-)Wojciech Biały

Pporucznik i Komendant

4-ej esk. lotn. bojowej Wlkp.

Nr 51

1920 styczeń 21, Warszawa – Komunikat operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich

Front Pomorski

Wojska nasze zajęły dnia wczorajszego Wąbrzeźno (Briesa). Dowództwo frontu z dniem dzisiejszym funkcjonuje już w Toruniu.

Front Wielkopolski

Dnia wczorajszego wkroczyły nasze wojska do Bydgoszczy (Bromberg) i Fordonu.

Szef III Oddziału

Julian Stachiewicz

Ppłk Szt. Gen.

Kopia. mpis

CAW, Oddział III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, t. 38.

Nr 52

1920 styczeń 21, Bydgoszcz – Rozkaz operacyjny nr 5 Dowództwa Grupy Północnej Frontu Wielkopolskiego (2 Dywizja Strzelców Wielkopolskich)

- I. Niemcy dnia 22. b.m. wycofują się za linię: Wlud¹, Goldfeld², Steinno³, Klahrheim⁴, szosa od Klahrheim do Crone⁵, Wiensowno, Bysoniewo, Gogolin, Freidorf⁶, Hohenfelde⁷, Słupowo, Klarashoh⁸, Gut Viele⁹ (wyłącznie), Orle, Witosław, tor kolejowy do Witzleben¹⁰ (wyłącznie), Gromaden¹¹ zu Kaiserdorf¹², Stahren¹³ (wyłącznie), granica prowizoryczna Polski przez jeziora Gr. Glubsschiner S.¹⁴, Kl. Glubschiner S.¹⁵, Marienwalder¹⁶, zu Selgenau¹⁷, Mühlenkol.¹⁸, Stadtkolonie, zu Brodden¹⁹, Schmielau²⁰, Emilienhof²¹, Schmielau²² – wschodni występ lasu Forst Grabaru²³, Erpol²⁴ (dworzec pozostaje w ręku Niemców) droga Erpol F. Mottulewo bruch²⁵, Byschke²⁶ do Noteci.
- II. Dnia 22 b.m. powierzonej mi grupie frontu wielkopolskiego zająć następujące położenie:

Prawa kolumna

pułkownik Wacław Przeździecki

6. puł ku strz.wlkp. 3 bataliony

I/1. p.a.p.

I/2. p.a.c. 4 działa Pozostaje na miejscu

I. Bat. Saperów 1 pluton

2. pułku ułanów 1 sekcja

2. plut. ułanów 1 sekcja

2. plut. żand. pol. 1 sekcja

15. komp. telegr. 3 sekcje

Prawa środkowa kolumna

pułkownik Stanisław Wrzaliński

5. pułku strz. Wlkp. 3 batl.

II/2 p.a.c. 8 dział

2. pułku ułanów 1 sekc.

2. plut. żand. pol. 1 sekc.

15. komp. telegr. 3 sekc.

Dnia 22 b.m. zająć Mrotschen²⁷ i rejon kwater ograniczony na północy linią demarkacyjną tego dnia (22.) na zachodzie linią Debenke²⁸ (włącznie) Dembowo, Amfluss²⁹, na południe linią Amfluss, Walter³⁰, Altlinden³¹,

713. kolumna tab.	22 wozy
76. Autokolumna	11 wozów

Gumnowitz³² (wyłącznie) i na wschodzie linią Haltenau³³, Wilhelmsort³⁴. Sztab Mrotschen³⁵

Lewa środkowa kolumna
pułkownik Misiałowski

8. pułku strz. wlkp.	3 bat.
III/1. p.a.p.	12 dział
I. Bat. Saperów	1 plut.
2. pułk ułanów	1 sekc.
2. plut. żand. pol.	1 sekc.
15 komp. telegr.	2 sekc.
I. komp. sanitarna	1 plut.

Dnia 22-go przyłączając bataliony z Margonina i Samotschina³⁶ do ogólnej kolumny, maszeruje na Wyrzysk z takim obrachunkiem czasu, żeby most na Noteci przekroczyć nie wcześniej jak o 10. rano i dróg przez Noteć na linii Noteci od Friedrichshorst³⁷, Neudorf³⁸ (powietrzna linia) do drogi Szamocin, Flottwelt³⁹, nie przekraczać przed 1. godziną. Zająć Wyrzysk i rejon kwater ograniczony linią: Charlottenburg⁴⁰, Dobbertin⁴¹, Rzenzkowo na zachodzie, linii demarkacyjnej dnia (22.) na północy i linii kolei na południu linią Debenke⁴² (wyłącznie), Sadke⁴³. Sztab Wyrzysk.

Lewa kolumna
pułkownik Tadeusz Gałecki

7. pułk strz. wlkp.	3 bat.
II/1. p.a.p.	12 dział
I. Bat. Saperów	1 komp.
2. plut. ułanów	1 sekc.
15. komp. telegr.	3 sekc.
2. plut. żand. pol.	1 sekc.
Samochód opanc.	1 samoch.
1. komp. sanit.	1 plut.

Dnia 22. pozostaje na miejscu. Dnia 23-go przekroczyć Noteć i maszerować na Wissek⁴⁴, obsadzając granicę od Ujścia do drogi Schneidemühl⁴⁵ – Wirsitz⁴⁶. Dnia 24-go obsadzić granicę od wyżej wspomnianej drogi do drogi Krojanke⁴⁷ – Wissek⁴⁸ i wysłać jeden batalion, dywizjon artylerii i pluton komp. sanit. i żandarmów do Wyrzyska (Sztab kolumny i 7. pułku w Wyrzysku). Pozostały batalion 7-go pułku zatrzymać do rozporządzenia w Wissek celem obsadzenia w odpowiednim

czasie linii granicznej od drogi Krojanke – Wissek do kolei Vandsburg Flatow⁴⁹. Przy zajęciu kwater nie przekraczać linii demarkacyjnej dnia (22.)

- III. dowódca 3. szwadronu 2. pułku ułanów dnia 22-go b.m. do 14-ej godziny zajmuje pozostałą przy nim częścią szwadronu Falkenburg⁵⁰ patrolując wsie Zolondowo, Birkhausen⁵¹ Odr. Strelitz⁵², Ndr. Strelitz⁵³. Dnia 23-go po osiągnięciu tej linii przez oddziały prawej kolumny wraca do Bydgoszczy.
- IV. Kompanii Telegrafistów po objęciu nowych rejonów kwater nawiązać łączność między sztabami kolumn i sztabem dywizji. Plutonowi 15 komp. telegrafistów posuwającemu się przy lewej kolumnie mieć ciągłą łączność z prawym skrzydłem zachodniej grupy i remontując linię przecinać przewody wychodzące poza granicę ziem polskich.
- V. Dla zabezpieczenia połączenia osad ze sztabem d-ców kolumn wysłać do każdego batalionu konnych ordynansów.
- VI. W razie alarmu zbierać się na swoich zbiórkowych punktach i oczekiwać rozkazów.
- VII. Dla patrolowania przestrzeni między kolumnami i obserwowania linii niemieckich oddziałów tylnych wysłać patrole na furmankach.
- VIII. We wszystkich osadach naznaczyć dyżurne oddziały, wystawiać wewnętrzne osłony i wyznaczać odwachy dla obserwowania przybywającej do osad ludności.
- IX. Meldunki nadsyłać do 7 godziny po południu do Bydgoszczy.

Dowódca 2. Dywizji Strzelców Wlkp.

Szef Sztabu
(-) nieczytelny
kapitan

Albin Jasiński
pułkownik

Oryginał, mpis

CAW, I.170.13, t. 23, także: APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, t. 42 a.

- 1. Wlud –
- 2. Goldfeld –
- 3. Steinno –
- 4. Klahrhefm – Kotomierz

5. Crone – Koronowo
6. Freidorf – Wierzchucin
7. Hohenfelde – Wysoka
8. Klarashoh – właśc. Clarashöh – Konstantowo
9. Gut Viele – Viele
10. Witzleben – Liskowo
11. Gromaden – Gromadno
12. Kaisersdorf – Młotkowo
13. Stahren –
14. Gr.Glubsschiner –
15. Kl.Glubschiner –
16. Marienwalder –
17. Selgenau – Zelgniewo
18. Mühlenkol –
19. Brodden – Brody
20. Schmielau – właśc. Schmilau – Smiłowo
21. Emilienhof – maj. Smiłowo

23. Forst Grabau – Grabowo
24. Erpel – Kaczory
25. F.Mottulewo – Motylewo
26. Byschke – Byszki
27. Mrotschen – Mroczeń
28. Debenke – Dębionek
29. Amfluss – Am Fliess – Nad Strugą
30. Walter –
31. Altlinden –
32. Gumnowitz – Gumnowice
33. Haltenau –
34. Wilhelmsort – Sitno Małe, Sicienko k. Bydgoszczy

36. Samotschin – Szamocin

37. Friedrichshorst – Frydrykowo
38. Neudorf – Nowawieś
39. Flattwelt – właśc. Flottwel – Białośliwie
40. Charlottenburg – Falmierowo
41. Dobbertin – Dóbertyn
42. Debenke – Dębionek
43. Sadke – Sadki
44. Wissek – Wysoka
45. Schneidemühl – Piła
46. Wirsitz – Wyrzysk
47. Krojanke – Krajenka
48. Vandsburg Flatow – Złotów
49. Falkenburg – Jastrzębie
50. Birkhausen Wilcze (folw.)
51. Obr. Strelitz – Strzelce
52. Ndr. Strelitz –

Nr 53**1920 styczeń 22, Warszawa – Komunikat operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich****Front Pomorski**

Dnia 21. b.m. zajęły nasze wojska Lasin, Redzyn i Chełmżę. Służbę bezpieczeństwa pełni straż ludowa; ruch pociągów normalny, brak jednakże na stacjach taboru, kolejowego. Ludność polska, pełna entuzjazmu, przyjmuje naszego żołnierza bardzo gościnnie; ludność niemiecka zachowuje się poprawnie.

Front Wielkopolski

Wojska nasze zajęły wczoraj Nakło. Obejmowanie następuje w dalszym ciągu planowo i bez starć.

Szef Oddziału III

Julian Stachiewicz

ppłk Szt. Gen.

Kopia, mpis

CAW, Oddział III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, t. 38.

Nr 54

1920 styczeń 22, Bydgoszcz. – Rozkaz operacyjny nr 4 Dowództwa 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich

Niemcy dnia 22 b.m. wycofują się na linii: Wludt¹, Goldfeld², Steinne³, Klahrein⁴, szosa od Klahrrein do Crone⁵, Wiensowno, Bysoniewo, Gogolin, Freidorf⁶, Hohomfelde⁷, Słupowo, Klarashch⁸, Gut Viele⁹ (wyłącznie), Orle, Witeslaw¹⁰, tor kolejowy do Witzleben¹⁰ (wyłącznie), Gromaden¹¹ zu Kaisersdorf Stahron¹² (wyłącznie), granica prowizoryczna Polski przez jeziora Gr.Glub¹³, schiner S., Kl. Glubachiner S.¹⁴, Harienwalder¹⁵, zu Selgenau¹⁶, Mühlenkol¹⁷ Stadt kolonie, zu Brodden¹⁸, Schmielan Emielinhof¹⁹, Schmielan²⁰ wschodni występ lasem Forst Graban²¹; Erpel²² (Dworzec pozostaje w ręku Niemców) droga Erpel-F.Kottulewo²³ bruch. Byschke²⁴ do Noteci.

W dniu dzisiejszym o godzinie 14-tej wyrusza 3/I saperów dla obsadzenia i przygotowania do przeprawy mostu Szamocin – Weissehohe²⁵ i rozkwateruje się w Atanasienhof gdzie pozostanie do czasu ukończenia przeprawy po czym udaje się za II-im baonem do Wyrzyska.

Kapitan Ludwik Szyman

I/7 p. Strz. Wlkp.

7 sekcja 15 komp. teleg.

6 ułanów

5 żandarmów

Przekracza w dniu 23 b.m. od godz. 8-iej rano przez most kolejowy pod 26, przez most Milasch-Kropel²⁷ Noteć od północy Graben-Graben²⁸ od wschodu Graben-Friadhein²⁹ i od zachodu podane linia graniczna. Wszystkie wymienione punkty zamieszkałe włącznie Na razie baon granicy nie obsadza, oczekuje dalszych rozkazów. Sztab baonu Friedheim 1 sekcja telegrafistów Erpel

Por. Władysław Mikołajczak

II/7 pułk

I sekcja 15 komp. teleg.

3 ułanów

5 żandarmów

Wyrusza dnia 25 b.m. o 10-tej rano do Szamocina gdzie pozo staje na noc. Dnia 24 b.m. przeprawia się przez Noteć po czym rozkwateruje się we Wyrzysku Dobertynie, Krostowie, Nieczychowicach i Zemszkowie. Sztab II-go baonu Wyrzysk.

Por. Stanisław Bujakiewicz
 III/7 pułk
 1 sekcja 15 komp. telegr.
 6 ułanów

Przeprawia się w dniu 23 b.m. od godz. 8-jej rano począwszy przez most Szamocin – Weissenhohe³⁰ i maszeruje na Wyrzysk. Rejon rozkwaterowania baonu w dniu 24 b.m. Wissek³¹, Klein Wissek³² Heinrichsfelde³³, Po-burka, Schonsec³⁴. Sztab baonu Wissek. 1 sekcja telegrafistów Wissek.

Ppłk. Stanisław Kamiński
 II/1 p.a.p.
 4/7 komp. kulomiotów
 1 komp. sanitarna
 komp. sztabowa 7-go pułku
 2 ułanów

Wyrusza dnia 23 b.m. o godz. 8-jej rano przez Szamocin nocuje: artyleria w Sokolitz³⁵, Lindenwerder³⁶, Liepe³⁷, sztab Smogulec, 4/7 komp. kulom. we Freirode³⁸, 1 komp. sanitarna w Jaktorowin, kompania sztabowa w Smoguleckiej wsi. Dnia 24 b.m. o godz. 10-tej rano zbiera się pod zamczyskiem (Netzkrug Smogulec) wyrusza w rejon Wyrzyska i rozkwateruje się artyleria w: Sadke³⁹, Dombke⁴⁰, Konstantynowo, Jochannicherg⁴¹, Netztal⁴², Freimark⁴³, sztab w Netztal, 4 komp. kulom. i 1 komp. sanitarna w Wyrzysku.

Sztab grupy i sztab 7-gc pułku w nocy z dnia 23 na 24 w Smogulen, od 24-go we Wyrzysku.

Samochód opancerzony wyrusza w dniu 23 b.m. a godz. 8-jej rano przeprawia się przez Noteć pod Nakłem i zgłasza się 24 b.m. we Wyrzysku.

Łączność z grupa zachodnią utrzymuje I baon, a lewa środkowa grupa (8 pułk Strz. Włkp.) II/1 p.a.p. II i III baon między sobą i II/1 p.a.p. z I baonem. Punkt zbiórki dla grupy trójkąt Wissek, Schonhein, Schonsee. Plutonowi telegrafistów po objęciu swych rejonów nawiążą łączność między sztabem grupy i sztabem dywizji, remontować linie i przecinać przewody wychodzące poza granice ziem polskich.

Dla zabezpieczenia baonów ze sztabem grupy wysyłać od każdego baonu konnych ordynansów. Natychmiast po zajęciu kwater d-com baonów zameldować o wybranych miejscach zbiórki i nadesłać dokładną dyslokację.

We wszystkich osadach naznaczyć dyżurne oddziały, wystawić wewnętrzne osłony i wyznaczyć odwachy, dla obserwowania przybywającej do osad ludności.

podpis

Tadeusz G a l e c k i

pułkownik i dowódca lewej grupy.

Oryginał, mpis.

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, t. 42 a, s. 97-99.

1. Wludt –
2. Goldfeld –
3. Steinne –
4. Klahrein – Kotomierz
5. Crone – Koronowo
6. Freidorf – Wierzchucin
7. Hohomfelde – właśc. Hohenfelde – Wysoka
8. Klarashoh – Konstantowo
9. Gut Viele – Viele
10. Witzleben – Liszkowo
11. Gromaden – Gromadno k.Nakła
12. Kaisersdorf Stahron –
13. Gr.Gluh –
14. Kl.Glubachiner –
15. Marienwalder –
16. Selgenau – Zelgniewo
17. Mühlenkol –
18. Brodden – Brody
19. Schmielan Emielinhof właśc. Schmielau Emillenhof – maj. Śmiłów
20. Schmielau – Śmiłowo
21. Forst Grabau – Grabów
22. Erpel – Kaczory
23. Kotulewo – Kotulewo
24. Byschke – właśc. Bische – Byszki
25. Weissenhohe –

- 26.
27. Milsch-Kropel –
28. Graben-Graben – Grabów
29. Graben-Friedhein –

31. Wissek – Wysoka
32. Klein-Wissek –
33. Heinrichsfelde – Czajcze
34. Schonsec – właśc. Schönsse – Kowalewo
35. Sokolitz –
36. Lindenwerder – Lipna Góra
37. Liepe – Lipa
38. Freirode – Jaktorowskie Huby
39. Sadke – Sadki
40. Dombke – Dąbki
41. Jochannicherg – właśc. Johannisberg – Jańska Góra
42. Netztal – Osiek n. Notecią
43. Frimarek

Nr 55

1920 styczeń 22, Bydgoszcz. – Rozkaz operacyjny nr 6 Dowództwa Grupy Północnej Frontu Wielkopolskiego (2 Dywizja Strzelców Wielkopolskich)

- I. Niemcy dnia 23 kontynuują wycofywanie swoich oddziałów w północno-zachodnim kierunku.
- II. Dnia 23. powierzonej mi grupie Frontu Wielkopolskiego zająć następujące położenie nie przekraczając linii demarkacyjnej dnia poprzedniego (22.)

Prawa kolumna

Pułkownik Wacław Przeździecki

6.pułk strz. wlkp.	3 baony
I/1. p.a.p.	12 dział
I.Bat. Saperów	1 plut.
2.pułk ułanów	1 sekcja
2.plut. żand. pol.	1 sekcja
15.komp. teleg.	2 sekcja

Dnia 23-go maszeruje w kierunku północno-wschodnim szosą Bydgoszcz Świeć i zajmuje kwatery w rejonie ograniczonym szosą Klahrbeim¹, Sienna, Goldfeld², Weichselborat³ włącznie, koleją Bydgoszcz-Świeć i Wisła zgęszczając rozlokowanie w północno-wschodnim kierunku.

Prawa środkowa kolumna

pułkownik Wrzaliński

5.pułk strz. wlkp.	3 baony
II/2 p.a.c.	8 dział
2.pułk ułanów	1 sekcja
2.plut. żand. pol.	1 sekcja
15. komp. teleg.	2 sekcje

Dnia 23. pozostaje na miejscu, wysyłając II/2 p.a.a. do Nakle do dyspozycji pułkownika Misiałowskiego.

Lewa środkowa kolumna

pułkownik Misiałowski

8.pułk strz. wlkp.	3 baony
III/1. p.a.p:	12 dział
I.Bat. Saperów	1 pluton
2. pułk ułanów	1 sekc.

Dnia 23-go zająć Nakło i rejon kwater ograniczony na północy linią Amfluss⁴, Walter⁵, Altlinden⁶ Gumnowitz⁷ włącznie na zachód linie Amfluss, Smielin, Elsanort⁸ włącznie szosą

2.plut. żand. pol.	1 sekc.	Bydgoszcz – Crone ⁹ na wschodzie i Notecią na południu wysła III/1. p.a.p. do Mrotschen ¹⁰ do dyspozycji pułkownika Wrzalińskiego.
1 komp. sanit.	1 pluton	

Lewa kolumna

pułkownik Gałecki

7. pułk strz. wlkp.	3 baony	Wykonuje rozkaz operacyjny nr 5.
II/1. p.a.p.	12 dział	
I.Bat. Saperów	1 komp.	
2.plut. żand. pol.	1 sekcja	
2. pułk ułanów	1 sekcja	
Samochód opanc.	1 samochód	
15. komp. telegr.	3 sekcje	
I. komp. sanit.	1 pluton	

III. Dowódca 2 szwadronu 2. pułku ułanów dnia 23 b.m. zgodnie z rozkazem operacyjnym wraca do Bydgoszczy.

IV. Kompania telegrafistów po objęciu nowych rejonów kwater nawiązać łączność między sztabami kolumn i sztabem dywizji.

V. Dla zabezpieczenia połączenia osad ze sztabem d-ców kolumn wysłać ad każdego batalionu konnych ordynansów.

VI. W razie alarmu zbierać się na swoich zbiórkowych punktach i czekać rozkazów.

VII. We wszystkich osadach naznaczać dyżurne oddziały, wystawiać wewnętrzne osłony i wyznaczać odwachy dla obserwowania przybywającej do osad ludności.

VIII. Magazyny żywnościowe w Nakle i Bydgoszczy.

IX. Chorych odsyłać do Kcyni.

X. Meldunki nadsyłać do 7 godz. po południu do Bydgoszczy.

D-ca 2 Dywizji Strz. Wlkp.

(-) Albin Jasiński

pułkownik

Kopia, mpis

CAW, I.170.13, t. 26.

1. Klahrheim – Kotomierz
2. Goldfeld –
3. Weichselborat –
4. Amfluss – Nad Strugą
5. Walter –
6. Altlinden –
7. Gumnowitz – Gumnowice
8. Elsanort – właśc. Elsenort – Anieliny k. Nakła
9. Crone – Koronowo
10. Mrotschen – Mroczeń

Nr 56

1920 styczeń 23, Warszawa – Komunikat operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich

Front Pomorski

Dnia 22 zajęły wojska nasze Chełmno. Podjazdy 5 brygady jazdy osiągnęły linie na północ i na północny wschód od Chełmna. Patrol 12 p. ułanów przytrzymał jadącego z Grudziądza cyklistę, którego puścił wolno po okazaniu przez niego przepustki z pieczęcią 5 brygady jazdy i podpisem płk. Suszyńskiego; jak się okazało przepustka była fałszywa, ponieważ płk Suszyński podobnych przepustek dotąd nie wydawał.

Urządzenia kolejowe znajdują się w porządku; brak jednakże taboru kolejowego. Na linii Deutsch¹-Brodnica pociągi nie kursują, ponieważ Niemcy nie zgodzili się na wypuszczenie parowozów.

Front Wielkopolski

W ciągu dnia wczorajszego miały zająć wojska frontu Wielkopolskiego Koronowo, Mroczeń, Wyrzysk i Wysoko. Z niewyjaśnionych powodów meldunek nie nadszedł.

Szef III Oddziału
Julian Stachewicz
Płk Szt. Gen.

Kopia, mpis

CAW, Oddział III Naczelnego Dowództwa WP, t. 38.

1. Deutsch

Nr 57

1920 styczeń 23, Bydgoszcz – Z rozkazu operacyjnego nr 7 Dowództwa Grupy Północnej Frontu Wielkopolskiego

- I. Dnia 23 h.m. Niemcy wycofują się za linie Grutschno¹, Parlin, Roschanno², Korritowo³, Johannis⁴, szosa od Johannis do Kielc, kolej do Prust⁵, szosa od Prust – Lisbenau⁶ do drogi Zgl. Gr. Kloma⁷ (wyłącznie), Christinenfelde⁸, Pantau⁹, Skarpi. (włącznie), Zahn¹⁰ (włącznie), Petznick¹¹ (włącznie), Dombrowo (włącznie), F.Gottusheim¹², drogą od Gottusheim do Kl.Lutau¹³, jeziorami Kl.Lutaursee¹⁴, Melza See¹⁵, brzegiem lasu między Jeziorami Melza S., Juchatz See¹⁶, Juserowo (włącznie) brzegiem lasu Forst Jastrowo¹⁷ Kol. Adamshof¹⁸ (włącznie), Ludwigshof¹⁹ (włącznie), Dorotheenhof²⁰ (wyłącznie), pozostając zakętym przez Niemców, lasem tow w Stebenke²¹ i granicą czerwoną ciągną linią na mapie naznaczoną aż do Karienwalde²², zatem pozostawiając Polsce zu Selgenau²³, Mühlen-Kolonie²⁴, Stadtkolonie²⁵, zu Broden²⁶, Emilienhof²⁷, zn Schmielau²⁸, brzegim lasu do Erpel²⁹ (pozostawiając Erpel Polsce a dworzec Erpel Niemcom) Motylewobruc³⁰, pozostawiając dworzec Königsblick³¹ Niemcom i Noteci.
- II. Dnia 24. b.m. powierzonej mi grupie frontu wielkopolskiego zająć następujące położenie:

Prawa kolumna

pułkownik Waław Przeździecki

6. pułk strz. W.P.	3 batl.
I/l. p.a.p.	12 dział
I. Bat. Saperów	1 plut.
2. plut ułanów	1 sekc.
2. plut. żand. pol.	1 sekc.

Dnia 24 b.m. maszerują w kierunku północno-wschodnim szosą Bydgoszcz-Świeć i zajmuje kwatery w rejonie ograniczonym szosa Kossowo, Grutschno³², Roschanno³³ (wyłącznie), Stanisławie, na północy, linią

15. komp. telegr.	2 sekc.	Koritowo ³⁴ , Stanisławie Sowinneck ³⁵ włącznie, Briesen ³⁶ na zachodzie. Szosa Topolno, Brachlin, Prust ³⁷ na południe i Wisła na wsch. Sztab kolumny Brechlin.
-------------------	---------	--

Prawa środkowa kolumna

pułkownik Wrzaliński

5 pułk strz. W.P.	3 bat.	Dnia 24 b.m. maszeruje przez Vandsburg ³⁸ do Zempelburg ³⁹ zajmując rejon kwater ograniczony na północy linią Kl.Lutau ⁴⁰ , Petznick ⁴¹ Zahn ⁴² , Lassburg ⁴³ włącznie na zachodzie linią Kl.Lutau ⁴⁴ , Radossk na południe torrem kolejowym, pozostawiając w Vandsburgu część miasta dla kwater szwadronu 3. pułku ułanów. Dnia 25. b.m. obsadzić granice od toru kolejowego Vandsburg, Flatow ⁴⁵ od dworu Dorotheenhof ⁴⁶ (nie zajmując jego) do Kol. Dombrowo. Sztab pułku Zempelburg, pozostawi część miasta Zempelburg ⁴⁷ dla kwater jednego szwadronu 3. pułku ułanów.
III/1. p.a.p.	12 dział	
I Bat. Saperów		
2 pułk ułanów pol.	1 sekc.	
2 plut. żand. pol.	1 sekc.	
15. komp. telegr.	2 sekc.	

Lewe środkowa kolumna

pułkownik Misiąłowski

8. pułk strz. W.P.	3 bat.	Dnia 24. b.m. wkracza do Bydgoszczy i zajmuje kwatery zgodnie z rozkazem kwat. nr 1 przeznaczono dla 6 pułku strzelców wielkopolskich i 2 pułku artylerii ciężkiej. Dnia 25 b.m. pozostają w Bydgoszczy.
II/2. p.a.c.	8 dział	
2. pułk ułanów	1 sekc.	
2. plut. żand. pol.	1 sekc.	
15. komp. telegr.	2 sekc.	

Lewa kolumna

pułkownik Gałęcki

7. pułk strz. W.P.	3 bat.	Dnia 24. b.m. wykonuje rozkaz opera-
--------------------	--------	--------------------------------------

II/1. p.a.p.	12 dział	cyjny nr 5 dnia 25. b.m. obsadzą granicę do drogi Krojanka-Nissek ⁴⁸ do kolei Vandsburg, Flatow (wyłącznie) Sztab Wyrzysk.
I. Batl. Saperów.	1 komp.	
2. pułk ułanów	1 sekc.	
Samochód opanc.	1 samoch.	
15. komp. teleg.	3 sekc.	
1. komp. sanit.	1 plut.	

Jazda

pułkownik Mosiewicz

3. pułk ułanów	c szw.
i konna bateria	4 działa

Dnia 24. b.m. pierwszemu szwadronowi pozostawać na miejscu. Środkowemu szwadronowi maszerować przez Reinershof⁴⁹, Thelnsal50, Rosengrund⁵¹, F. Brachal⁵², Neuwelt⁵³, Prust⁵⁴, nocleg Bagnitz⁵⁵, Lewa grupa maszeruje przez Wiskitno, Sossnau⁵⁶, Schmilewo⁵⁷ do Vandsburg⁵⁸. Nocleg w Vandshurgu.

Dnia 25 b.m. prawy szwadron maszeruje do Świecia. Środkowy szwadron maszeruje przez Monkowarst⁵⁸, Zempelburg⁶⁰.

Lewa grupa pułku z konną baterią maszeruje przez Schönbausen⁶¹, Sittno, Smilewo do Vandsburgu, nocleg w Vandsburgu.

Sztab pułku przechodzi do Mrotschen⁶².

III. Prawy szwadron 3-pułku ułanów w Świeciu oczekuje prawej kolumny pułkownika Przeździeckiego, w skład której wchodzi do dnia 29. b.m. Dnia 29. przez Tuchel⁶³, Zempelburg, Vandsburg w dwa przemarsze maszeruje do Mrotschen.

IV. Dowódca lewej grupy wyśle kompanię I. Batalionu Saperów dnia 24. b.m. w dwa przemarsze do Bydgoszczy.

- V. Dowódca prawej grupy wysyła sekcje 2. pułku ułanów dnia 21. b.m. do Bydgoszczy.
- VI. Na rozkaz Dowódcy Frontu Wielkopolskiego plutony 1. kompanii sanitarnej wysyłać dnia 24. b.m. z Wyrzyska i Nakła do Kcyni.
- VII. Kompanii telegrafistów o objęciu nowych rejonów kwater nawiązać łączność między sztabami kolumn i sztabem dywizji.
- VIII. Dla zabezpieczenia i połączenia osad ze sztabem d-ców kolumn wysyłać od każdego batalionu konnych ordynansów.
- IX. W razie alarmu zbierać się na swoich zbiórkowych punktach i czekać rozkazów.
- X. We wszystkich osadach naznaczać dyżurne oddziały, wystawione wewnętrzne osłony i wyznaczać odwachy dla obserwowania przybywającej do osad ludności.
- XI. Magazyny żywnościowe w Nakło i Bydgoszczy.
- XII. Chorych odsyłać do Kcyni.
- XIII. Meldunki nadsyłać: do 7-godz. po południu do Bydgoszczy.
- XIV. Z dniem 24. b.m. obowiązuje czas miejscowy (na 1 godzinę wstecz).

D-ca 2 Dywizji Strz. Wielkopolskich

(-) Albin Jasiński
pułkownik

Szef Sztabu

(-) Biernacki
kapitan

Oryginał, mpis.

CAW, 1.170.13, t. 26.

1. Grutschno – Gruczno
2. Roschanno –
3. Korritowo – Korytowo
4. Johannis –
5. Prust – Sępólno Kraj.
6. Liesbenau –
7. Zgl. Gr. Kloma –
8. Christinenfelde –

9. Pantau –Pamiętowo
10. Zahn –Trzciany
11. Petznick – Pieczynek
12. F.Gottusheim –
13. Kl.Lutau – Lutówko
14. Kl.Lutaursee – Jezioro Lutowskie
15. Melza See – Jezioro Mełno
16. Juchatz See – Jezioro Juchacz
17. Forst Jastrowo – Jastrowo
18. Adamshof – Adamowo
19. Ludwigshof – Koźlak
20. Dorotheenhof – Biadki
21. Stebenke – Stebenki
22. Karienwalde –
23. Selgenau –Zelgniewo
24. Mühlen-Kolonie –
25. Stadt-kolonie –
26. Broden – Brody
27. Emilienhof – Śmiłowo (maj.)
28. Schmielau – właśc. Schmilau – Smiłowo
29. Erpel – Kaczory
30. Motylewobruch – Motylewo
31. Königsblick –
32. Grutschno – Gruczno
33. Roschanno – Roszanno
34. Koritowo – Korytowo
35. Sowinneck – Sowiniec
36. Briesen – Brzeźno
37. Prust – Sępólno Krajeńskie
38. Vandsburg – Więcbork
39. Zempelburg – Sępólno
40. Kl.Lutau – Lutówko

41. Petznick – Pieczynek
42. Zahn – Trzciany
43. Lassburg –
- 44.
45. Flatow – Złotowo
46. Dorotheenhof – Biadki
- 47.
48. Nissek – właśc. Wissek – Wysoka
49. Reinershof –
50. TheInshal –
51. Rosengrund –
52. F. Brachal –
53. Neue-Weld – Nowy Świat
54. Prust – Sępólno Krajeńskie
55. Bagnitz – Bagienica
56. Sossnau – Sośnica
57. Schmilewo – Śmiłów
58. Vandsburg – Więcbork
59. Monkowarst – Mąkowarsko
60. Schönhausen – Mrocza
61. Mrotschen – Mroczeń
62. Tuchel – Tuchola

Nr 58

1920 styczeń 24, Warszawa – Komunikat operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich

Front Pomorski

Wśród entuzjazmu ludności wkroczyły nasze wojska w dniu wczorajszym do Grudziądza; na podstawie umowy z Niemcami obsadziliśmy też i lewy brzeg Wisły.

Front Wielkopolski

Zajęliśmy Więcbork i Sępólno.

Szef III Oddziału
Julian Stachewicz
ppłk Szt. Gen.

Kopia, mpis

CAW, Oddział III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, t. 38.

Nr 59

1920 styczeń 24, Poznań. – Rozkaz tajny nr 5 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie wprowadzenia kontroli przesyłek pocztowych na obszarze przyznanym Polsce

Z dniem wkroczenia wojsk polskich na przyznane Polsce terytoria ustanawiam cenzurę nad listami wychodzącymi i przychodzącymi z poza granic Polski a przede wszystkim ze strony niemieckiej.

Utworzenie cenzury w Bydgoszczy powierzam Komendzie placu w Bydgoszczy, w innych miastach komendantom posterunków powiatowych. Wszelkie listy, które bądź przez poszczególnych listowych, jak przez osoby cywilne na pocztę nadane będą, powinny przechodzić przez ręce ustanowionych cenzorów. Z nadanych oraz nadchodzących listów oddziela się wszystkie listy te, które odchodzą lub przychodzą z poza granic Polski. Listy te bada się ściśle i o ile takowe zawierają jakieś nieprawdziwe wiadomości lub na wprost treści niebezpiecznej konfiskują cenzorzy i odsyłają do Komendy miasta do dalszego załatwienia. Listy zawierające ważniejszą wiadomość i o bardzo niebezpiecznej treści komenda miasta przekazuje Dow. 2. Dyw. Strz. Wlkp. do dalszego zarządzenia. Wszelkie listy o wyżej wymienionej treści, które nie są podpisane, także nadawca ich nie może być na razie pochwycony, zalecałoby się zatrzymywać i przez porównanie pisma nadawcę takowych wykryć. Cenzorzy powinni być w posiadaniu stempla by listy, które nadają się do dalszej ekspedycji, odstępować mogli.

Cenzura ustanowiła również co do przychodzących i wysyłanych telegramów. By cenzurę tę ułatwić ustanawia się na poczcie jedno okienko, przez które li tylko wolno telegramy podawać. Przy oknie tym prócz urzędnika pocztowego znajdować się powinien telegrafista wojskowy, który każdy telegram bada i po odstępowaniu takowego podaje urzędnikowi do dalszego załatwienia. Telegramy treści podpadającej powinny być niezwłocznie zatrzymane i odesłane komendzie miasta. Na każdym telegramie powinien nadawca umieścić dokładnie swoje nazwisko oraz miejsce zamieszkania. O ile tego na telegramie nie ma, telegram przyjmować nie wolno.

Sieć telefoniczną dla osób cywilnych w stronę terytoriów okupowanych zamknąć.

Listy komisji likwidacyjnej niemieckiej w Bydgoszczy o ile takowe są oznaczone pieczętką powyższej komisji, podlegają cenzurze. Prócz tego pozostawia się powyższej komisji linie telefoniczną Piła-Berlin. Podług zawartej umowy nie podlegają również telegramy wysłane od komisji żadnej cenzurze,

o ile takowe są oznaczone pieczętka. I w tym kierunku przeprowadza się cenzurę w nie podpadający sposób przez oficera łączności.

Dla bezpośredniego wykonania niniejszego rozkazu w Bydgoszczy przydzielić do Komendy placu od 8-pułku strzelców wielkopolskich jednego oficera, jednego sierżanta i 6-ciu szeregowców.

Od kompanii telegrafistów potrzebną ilość telegrafistów.

Dowódca 2 Dywizji Strzelców Wlkp.

Albin Jasiński

Pułkownik

Kopia, mpis

CAW, I.170.13, t. 26.

Nr 60

1920 styczeń 24. m.p. – Z rozkazu nr 10 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawach dyscypliny i nałożenia nowych oznak stopni wojskowych

§ 1

Wkraczając po przeszło stuletniej niewoli do prastarych ziem naszych b. zaboru pruskiego, żądam od podległych mi formacji, by w niczym nie splamiły honoru żołnierza polskiego. Przestrzegam i zakazuję nadużywania napojów wyskokowych. Dowódcom oddziałów polecam wykonanie niniejszego. Stosunek do ludności cywilnej winien być grzeczny i pełen taktu. Niech żołnierz polski umiejętnym i taktownym zachowaniem zaskarbi sobie serca tak długo gnębionej przez wrogów ludności naszej.

---a

§ 6

W myśl rozkazu M.S.Wojsk. (Dzien. Rozk. Wojsk. nr 97, z dnia 27 grudnia 1919 r. za nr 4139) i rozk. Nacz. Dow. W.P. nr 192. z dnia 30. grudnia 1919 r. za nr 15194/V. należy wszystkim oficerom i urzędnikom wojskowym z dniem 1 lutego 1920 r. nałożyć nowe oznaki stopni wojskowych.

(Przypisy i tablice umundurowania zostały wysłane do Dowództw Dywizji dnia 6. stycznia 1920 r.).

Równocześnie podaje się do wiadomości rozkaz Nacz. Dow. W.P. nr 2 z dnia 5. stycznia 1920 r. za nr. 36/V.:

Przepisy przejściowe o nałożeniu nowych oznak stopni wojskowych uzupełnia się następująco:

- a) dla oddziałów frontowych, które nie posiadają własnych zakładów umundurowania lub warsztatów i nie mogą z tego powodu w przepisany terminie przeprowadzić zmiany dystynkcji przedłużyć się termin do 1. marca b.r.,
- b) każdy jednak oficer, przybywający po 1 lutym b.r. do kraju bądź na urlop, bądź też służbowo, zobowiązany jest natychmiast po przybyciu do kraju nałożyć nowe przepisowe oznaki stopnia.

---b

Za zgodność

Szef Sztabu

Jan Wroczyński

Generał podporucznik

Dowódca Frontu Wielkopolskiego

Józef Dowbor-Muśnicki

generał broni

^a Opuszczono sprawy: łączności, studiów, umundurowania,

^b Opuszczono sprawy: sanitarne i personalne.

Druk

CAW, I.170.13, t. 37.

Nr 61

1920 styczeń 24, Bydgoszcz. – Rozkaz operacyjny nr 8 Dowództwa Grupy Północnej Frontu Wielkopolskiego (2 Dywizja Strzelców Wielkopolskich)

- I. Dnia 25. b.m. Niemcy wycofują się za linie: Neu Klunkwitz¹, Pechau², Budin³, Franzdf⁴, Pruposchin⁵, Anioninsdorf⁶, Mendenau⁷, Schwenkatowo⁸, Grünfelde⁹, linia kolejowa do Prust¹⁰, droga Prust-Kamnitz¹¹, Gr. Klonia¹² (wyłącznie), Christinenfelde¹³, Pantau¹⁴, Skarpi, Zahn¹⁵, Petznick¹⁶, Kol. Dombrowo (włącznie) i do granicy zach. państwa polskiego.
- II. Dnia 25. b.m. powierzonej mi grupie frontu wielkopolskiego zająć następujące położenia:

Prawa kolumna

pułkownik Przeździecki

6.pułk strz. W.P.	3 bat.
I/1. p.a.p.	12 dział
I. Bat. Saperów	1 plut.
2.plut. żand. pol.	1 sekc.
15.komp. telegr.	2 sekc.

Dnia 25. b.m. wysyła jedną kompanię do Świecia, której wejść do miasta jednocześnie ze szwadronem 3. pułku ułanów (Topolno) pod dowództwem starszego z dowódców szwadronu lub kompanii, maszeruje przez Lowinneck¹⁷, Schirotzken¹⁸, Neu Jasahnitz¹⁹ do Koronowa, zajmując Koronowo i rejon kwater ograniczony drogą Koronowo-Monkowsk²⁰, Obendorf²¹ ze wschodu i północy drogą Obendorf, Wierzchucin z zachodu i linii Wierzchucin, Wiensowno na południe. Sztab w Koronowie.

Prawa środkowa kolumna

pułkownik Wrzaliński

5. pułk strz. W.P.	3 batal.
III/1. p.a.p.	12 dział
I.Bat. Saperów	1 plut.
2. Pułk ułanów	1 sekc.
2. plut. żand. pol	1 sekc.

Dnia 25 b.m. wykonuje rozkaz Nr 7 i wysyła III/1. p.a.p. 1 plut. I.Bat. Saperów, Sekcję 2. pułku ułanów i żandarmów pod komendą d-cy III dyw. 1. p.a.p. w dwa przemarsze do Nakła. Mieć na względzie, iż 5. pułk osta-

15.komp. telegr. 2 sekc.

tecznie obsadzić winien będzie granicę od Deretheenhof²² do Chojnic i mieć batalion i Sztab pułku w Tucholi.

Lewa środkowa kolumna

pułkownik Misiałowski

8. pułk strz. W.P. 3 bat.

Pozostaje dnia 25. b.m. na miejscu.

II/2. p.a.c. 8 dział

2. pułk ułanów 1 sekc.

2. plut. żand. pol. 1 sekc.

15.komp. telegr. 2 sekc.

Lewa kolumna

pułkownik Gałeczki

7. pułk strz. W.P. 3 bat.

Dnia 25 b.m. wykonuje rozkaz operacyjny nr 7 i wysyła sekcje 2. pułku ułanów przez Wyrzysk – Samotschin²³ do Chodzieży w 2-3 przemarsze.

II/1. p.a.p. 12 dział

I. Bat. Saperów 1 komp.

2. plut. żand. pol. 1 sekc.

2. pułk ułanów 1 sekc.

Samochód opanc. 1. samoch.

Jazda

pułkownik Mosiewicz

3. pułk ułanów 6 szw.

Dnia 25. b.m. wykonuje rozkaz operacyjny nr 7, dnia 26 b.m. pozostaje na miejscu.

1 konna bateria 4 działa

III. Kompania telegrafistów po objęciu nowych rejonów kwater nawiązać łączność między sztabami kolumn i sztabów dywizji.

IV. Dla zabezpieczenia połączenia osad ze sztabem d-ców kolumn wysyłać od każdego batalionu konnych ordynansów.

V. W razie alarmu zbierać się na swoich zbiórkowych punktach i czekać rozkazów.

VI. We wszystkich osadach naznaczać dyżurne oddziały, wystawiać wewnętrzne osłony i wyznaczać odwachy dla obserwowania przybywającej do osad ludności.

VII. Magazyny żywnościowe z Nakła i Bydgoszczy.

VIII. Chorych odsyłać do Kcyni.

IX. Meldunki nadsyłać do 7. godz. po południu do Bydgoszczy.

D-ca 2. dywizji Strz. Wielkop.

Szef sztabu

(-) Albin Jasiński

(-) nieczytelny

pułkownik

kapitan

Kopia, mpis

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, t. 42 a.

1. Neh Klunkwitz – Kraplevice Nowe, Kraplewiczki
2. Pechau –
3. Buddin – Budyń
4. Franzdf –
5. Pruposchin – Pruposin
6. Anioninsdorf –
7. Mendenau –
8. Schwenkatowo – Świękatowo
9. Grünfelde – Świekatówko
10. Prust – Sępólno Kraj.
11. Kamnitz – Kamienica
12. Gr.Klonia – Wielka Klonia
13. Christinenfelde –
14. Pantau – Pamiętowo
15. Zahn – Trzciany
16. Petznik – właśc. Petznick – Pieczynek
17. Lowinneck – właśc. Lowinnek – Łwinek
18. Schirotzken – Serock
19. Neu Jaschnitz –
20. Monkowarsk – Mąkowarsko

- 21. Obendorf – Morzewo
- 22. Deretheenhof – Biadki
- 23. Samotschin – Szamocin

Nr 62

1920 styczeń 25, Bydgoszcz. – Rozkaz operacyjny nr 9 Dowództwa Grupy Północnej Frontu Wielkopolskiego (2 Dywizja Strzelców Wielkopolskich)

- I. Dnia 26. b.m. Niemcy wycofują się ze linię Jakobsdorf¹, Sternbach², Stenzlau³, Marienthal⁴, Hutta⁵, jezioro Ebensee⁶, Błondzmin, Trutnowo, Brickenau⁷, linię kolejową do Prust⁸, drogą Prust-Kamnitz⁹, Gr.Klonia¹⁰ (wyłącznie) Christienfelde¹¹, Paritau¹², Skarpi, Zahn¹³, Petznick¹⁴, Kol.Dombrowo (włącznie) i do granicy zachodniej Państwa Polskiego. Dnia 27 b.m. za linię: D.F.Taubenfelie¹⁵, M.Neumühl¹⁶, M. Rudamühl¹⁷, Schwidt¹⁸, Gr. Mangelmühlen¹⁹, Przyrowo, Pantau, Skarpi, Zahn²⁰, Petznick²¹, Kol. Dombrowo (włącznie) i do granicy zachodniej państwa Polskiego.
- II. Dnia 27. b.m. powierzonej mi grupie Frontu Wielkopolskiego zająć następujące położenie:

Prawa kolumna

pułkownik Przeździecki

6 pułk strz. W.P.	3 batal.
I/1. p.a.p.	12 dział
I. Bat. Seperów	1 plut.
2. plut. żand. pol.	1 sekc.
15. komp. telegr.	2 sekc.

Dnia 26 i 27 b.m. pozostaje na miejscu wysyłając depeszowaną rozkazem operac. nr 8. jedną kompanię 6. pułku i szwadron 3. pułku ułanów dnia 26 ze Świecia do Kruposchina²² Franzdorfu²³ dnia 27 b.m. Gr.Bislau²⁴, a dnia 29 do Tucholi.

Dnia 29 b.m. szwadronowi nie zatrzymując się w Tucholi przejść do Liebenau²⁵ a dnia 30. b.m. z Liebenau do Mrotschen²⁶. Wysyła dnia 27 b.m. I/1. p.a.p. z Coronowa do Vandsburga²⁷ do dyspozycji pułkownika Wrzańskiego.

Prawa środkowa kolumna
pułkownik Wrzaliński

5. pułk strz. W.P.   3 bat.

Dnia 26 i 27. pozostaje na miejscu.

Lewa środkowa kolumna
pułkownik Misiałowski

8. pułk strz. W.P.   3 bat.

Pozostaje na miejscu.

II/2. p.a.c.   8 dział

2. pułk ułanów   1 sekc.

2. plut. żand. pol.   1 sekc.

15. komp. telegr.   2 sekc.

Lewa kolumna
pułkownik Gałeczki

Pozostaje na miejscu.

7. pułk strz. W.P.   3 bat.

II/1. p.a.p.   12 dział

2. plut. żand. pol.   1 sekc.

Samochód opanc.   1 samoch.

Jazda

pułkownik Mosiewicz

3. pułk ułanów   6 szw.

1. konna bateria   4 działa

Dnia 27. b.m. koncentruje szwadrony z Zempelburgu²⁸ i Vandsburgu w Mroczy i zajmuje kwatery w rejonie ograniczonym linią kolejową Mrotschen²⁹ – Vandsburg i szosę Vandsburg, Schmilewo³⁰, Sittnow³¹, Schönhäusen³².

III. Dnia 28. b.m. III dywizjonu 1 p.a.p. 2 plut. ułanów dwom sekcjom i sekcji żand. polowej pod dowództwem kapitana Bogusławskiego przejść z Nakła do Bydgoszczy.

IV. Pociągom pancernym dnia 27-go przejść Nakła do Mrotschen, dnia 28 z Mrotschen do Vandsburgu i dnia 29. z Vandsburgu do Zempelburgu.

- V. Magazyny żywnościowe w Nakle i Vandsburgu.
- VI. Chorych odsyłać do Bydgoszczy i Poznania.
- VII. Kompania telegrafistów po objęciu nowych rejonów kwater nawiązać łączność między sztabami kolumn i sztabem dywizji.
- VIII. W razie alarmu zbierać się na swoich zbiórkowych punktach i czekać rozkazów.
- IX. We wszystkich osadach naznaczać dyżurne oddziały, wystawiać wewnętrzne osłony i wyznaczać odwachy dla obserwowania przybywającej do osad ludności.
- X. Meldunki nadsyłać do 7 godz. po południu do Bydgoszczy.

D-ca 2 Dywizji Strz. Wlkp.

(-) Albin Jasiński
pułkownik

Kopia mpis

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, t. 42 a.

1. Jakobsdorf – Jakubowice
2. Sternbach – Lnianek
3. Stenzlau – Stanisławie
4. Marienthal – Stępska
5. Hutta – Huta
6. Ebensee – Ostrowite
7. Brickenau –
8. Prust – Sępólno Kraj.
9. Kamnitz – Kamieniec
10. Gr.Klonia – Wielka Klonia
11. Christienfelde –
12. Pantau – Pamiętowo
13. Zahn – Trzciany
14. Petznick – Pieczynek
15. Taubenfeliess – Gołębie
16. M.Neumühl –
17. M.Rudamühl –

18. Schwidt – właśc. Schwiedt – Świt

19. Gr.Mangelmühlen – Mędromierz

20. Kruposchin – Krupocin

21. Franzdorf – Franciszkowo

22. Gr.Bislau – właśc. Gross Bislau – Bysław

23. Liebenau – Gostycyn

24. Mrotschen – Mroczeń

25. Vandsburg – Więcbork

26. Zempelburg – Sępólno

27. Schmilewo – Śmiłowo

28. Sittnow – Sitno

29. Schönhausen – Mrocza

Nr 63

1920 styczeń 26, Warszawa – Komunikat operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich

Front Pomorski

W dniu wczorajszym zajęliśmy Nowe Miasto i Laskowice; ludność urządziła wielką owację na cześć wkraczających wojsk.

Pułk grudziądzki przybył do Grudziądza.

Eskadry lotnicze Nr 11. i 580. stanęły w Toruniu.

Front Wielkopolski

Oddziały wojsk wielkopolskich zajęły dnia 25.1. Świecie.

Szef Oddziału III

Julian Stachiewicz

ppłk Szt. Gen.

Kopia, mpis

CAW, Oddział III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, t. 38.

Nr 64

1920 styczeń 26, Poznań. – Raport operacyjny Oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do Naczelnego Dowództwa WP w sprawie przebiegu operacji rewindykacyjnej

Front południowy: Na froncie spokój, II Brygada 3 dywizji ładuje się, trzy bany piechoty i trzy kompanie kulomiotów 12 pułku wyszły na front wschodni.

Front zachodni: Bez zmiany.

Front północny: Prawa kolumna 2-ej dywizji zajęła Świeć¹ i obsadziła razem z prawą środkową kolumną strefy 9-go dnia.

Dowództwo Frontu Wielkopolskiego

Kopia, mpis

CAW, I.170.13, t. 10.

1. Świeć – Świecie

Nr 65

1920 styczeń 26, Ostrów Wlkp. – Pismo Komisarza Rządu Polskiego dla wytknięcia Granicy Polsko-Niemieckiej do Dowódcy Frontu Wielkopolskiego w sprawie fałszowania przez Niemców przebiegu linii granicznej

Na podstawie układu z dnia 11 stycznia 1920 r. wojska polskie zająć miały ziemie przyznane Rzeczypospolitej aż do linii wykreślonej na mapie tegoż układu należące. Egzemplarz mapy tej niżej podpisany komisarz polski dla wytknięcia granicy polsko-niemieckiej otrzymał w Paryżu od p. gen. Rozwadowskiego, który ów układ był podpisał. W toku czynności swych od kilku dni na pograniczu Sycowskiego, komisarz polski przekonał się, że okupacja wojskowa w niektórych punktach dla przyszłej naszej granicy bardzo ważnych, nie odbyła się zgodnie z mapą co dopiero wspomnianą. Przypuszczać należy, że i w wielu innych punktach rzecz będzie się miała podobnie. Komisarz polski korzystając z praw mu przysługujących, przejechał na drugą stronę granicy i stwierdził w szczególności, że Niemcy w celach okupacji mają mapy różniące od tej, którą sam ma w ręku. Stwierdził dalej, że w miejscowości Cieść dowódca oddziału ma mapę odmienną od niemieckiej, drukowaną w Berlinie, a przed

kilku dniami u następcy dowódcy widział inną jeszcze mapę z innymi liniami. Wszystkie te mapy odbiegają w szczegółach od paryskiej. Komisarz polski pragnął skorzystać z przejazdu p. kapitana Zenktelera przez Ostrów, o sprawie zresztą już uprzedzonego, aby stwierdzić definitywnie właściwą linię okupacji. Kpt. Zenkteler przywiózł, jak mówił wszelki materiał w tej sprawie. Materiałem tym jedynym jest niemiecka mapa 1 : 100 000, zatytułowana Einheitsblatt Nr 128 D z niebieską linią rzekomo okupacyjną; żadne bowiem objaśnienie na mapie nie oznacza owej kreski jako takiej.

Mapa ta nie zgadza się z mapą gen. Rozwadowskiego; z drugiej strony obecna rzeczywista okupacja niemiecka również nie trzyma się tejże niemieckiej mapy. Komisarz prosi usilnie wobec tego Dowództwo Frontu Wielkopolskiego o niezwłoczne przesłanie mapy właściwej, podług której winna być dokonana tymczasowa okupacja granic.

Komisarz polski nie zamierza wchodzić w ingerencje władz wojskowych jednakże potrzebuje koniecznie wyjaśnień, o które prosi aby

- a) domagać się jak najściślejszego wykonania układu okupacyjnego,
- b) spowodował kto należy, aby układ ten zmodyfikowany został tak, aby nie szkodził interesom Rzeczypospolitej, które komisarz graniczny ma zaszczyt reprezentować.

Wyjaśnić muszę, że rzeczywista okupacja oddaje na pastwę zacieklej propagandy nacjonalistycznej całą prawie strefę, której przydzielenia do Polski lub Niemiec dokonać ma Komisja Graniczna. Układ okupacyjny, który nie przewidywał tej ewentualności, a raczej pewności i który spowodować może znaczne straty na pograniczu, w każdym razie obalonym być powinien. W żadnym razie zaś Rzeczypospolita nie może dopuścić, aby układ, najniekorzystniejszy dla niej, miał być nie respektowany przez drugą stronę tj. Niemców.

Aby nie dopuścić do większej jeszcze szkody, niż już wyrządził nam układ okupacyjny, komisarz polski wnosi do Komisji Granicznej o przerwaniu czynności na odcinku powiatu Sycowskiego.^a

Komisarz Rządu Polskiego

Oryginał, mpis

CAW, I.170.13, t. 10.

^a Na marginesie dopisek odręczny gen. J. Dowbor-Muśnickiego: To skandal (Ustalić) przez kogo, jest podpisana przysłana nam karta (mapa – B.P.).

Nr 66**1920 styczeń 27, Warszawa. – Z raportu operacyjnego Oddziału III
Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich****Front Pomorski**

Wojska nasze osiągnęły dnia 26.1. linię 10-go dnia i weszły o obręb borów tucholskich.

Oddziały niemieckie wycofują się według umowy; pozostali urzędnicy kolejowi spełniają swoje obowiązki sumiennie. Linie kolejowe w porządku, linie telefoniczne nietknięte – funkcjonują.

Front Wielkopolski

Osiągnęliśmy linię dnia 10-go.

Luzowanie 3. dywizji wielkopolskiej przez 155 p.p. (1. rezerwowy) i 159. p.p. (2. rezerwowy) w toku.

Szef Oddziału III.
(-) J. Stachiewicz
ppłk Sztabu Gen.

Kopia, mpis

CAW Oddziału III ND WP, t. 38.

Nr 67

1920 styczeń 27, Poznań. – Raport operacyjny Oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do Naczelnego Dowództwa WP w sprawie przebiegu operacji rewindykacyjnej

Front północy: Linia dnia 26 osiągnięta. Grupa 6 pułku stała na miejscu, wysyłając jedną kompanię i jeden szwadron do zajęcia nowego terenu. Reszta bez zmiany.

Front zachodni: Grupa zachodnia luzuje w odcinku 3-ej dywizji. Odcinki jej są następujące: III/159 p.p. od Ujścia do Drawska – Dratzig¹ (3 km na południe od Krzyża) Sztab w Czarnkowie I/159 p.p. od Drawska do Kozia Höhenvorwerk² (3 km na południe od Międzychodu). Sztab w Międzychodzie IV/159 od Koziej do Pierzyn – Pierschin (3 km na południe od Zbąszynia Sztab baonu w Kupferhammer³ (5 km na wschód od Trzciela – Tirschtiegel) II/155 p.p. od Pierzyn do Wielenia (Fehlen). Sztab w Wolsztynie III/155 p.p. od Wielenia do Wiesenrode⁴ (3 km na północ-zachód od Rawicza) Sztab w Lesznie II/159 p.p. w Rakoniewicach IV/155 p.p. w Międzychodzie, I/155 p.p. w Trzcielu.

Front południowy: Grupa Generała Kuczewskiego ładuje się podług raportu Dow. Fr. W. III/126/9.

Dowództwo Frontu Wielkopolskiego

Kopia. mpis

CAW, I.170.13, t. 10.

1. Dratzig – Drawsko k. Krzyża
2. Höhenvorwerk – Gorzyń k. Międzychodu
3. Kupferhammer – Miedzichowa
4. Wiesenrode – Pakówko k. Rawicza

Nr 68

1920 styczeń 23, Bydgoszcz. – Rozkaz operacyjny nr 10 Dowództwa Grupy Północnej (2 Dywizja Strzelców Wielkopolskich)

- I. Dnia 28. b.m. Niemcy wycofują się na linię Taubenfliess¹, M.Neumüh², M.Rudamüh³, Schwiedt⁴, zu Gr. Mangelmühle, Tucholka, Sicinki, Judenberg⁶, zu Osterwik⁷ włącznie, Lichnau⁸ (wyłącznie), Mosnitz⁹ (wyłącznie) aż do prowizorycznej granicy Polski.
- II. Od dnia 28. b.m. powierzonej mi grupie Frontu Wielkopolskiego zajmować następujące położenie:

Prawa kolumna

pułkownik Wacław Przeździecki		Pozostaje na miejscu i wykonuje rozkaz operacyjny nr 8.
6. pułk strz. Wlkp.	3 bat.	
I/1. p.a.p.	12 dział	
I. Bat. Saperów	1 plut.	
2. plut. żand. pol.	1 sek.	
15. komp. telegr.	2 sek.	

Prawa środkowa kolumna

pułkownik Wrzaliński		Dnia 28. b.m. zająć Kamin i rejon kwater ograniczony na północ linią demarkacyjną dnia 28-go obsadzając linię graniczną do Dormgsdorf ¹⁰
5. pułk Strz. W.P.	3 bat.	
I/1. p.a.p.	12 dział	
15. komp. telegr.		

Kolumna pułkownika Misiąłowskiego

8. pułk strz. W.P.	3 bat.	Pozostaje na miejscu
II/2. p.a.c.	8 dział	
2. pułk ułanów	1 sekc.	
2. plut. żand. pol.	1 sekc.	
15. komp. telegr.	2 sekc.	

Lewa kolumna

pułkownik Gałecki

7. pułk strz. W.P.	3 bat.	Pozostaje na miejscu
II/1. p.a.p.	12 dział	
2. plut. żand. pol.	12 sekc.	
Samochód opanc.	1 samoch.	

Jazda

pułkownik Mosiewicz

pułk ułanów	6 szw.	Po wykonaniu rozkazu operacyjnego nr 9 pozostaje na miejscu
1. konna bateria		

III. Pociągom pancernym dnia 30. b.m. przejść do Kamin.

IV. Magazyny żywnościowe w Nakle i Vandsburgu.

V. Chorych odsyłać do Bydgoszczy i Poznania.

VI. Kompania telegrafistów po objęciu nowych rejonów kwater nawiązać łączność między sztabami kolumn i sztabem dywizji.

VII. We wszystkich osadach naznaczać dyżurne oddziały, wystawiać wewnętrzne osłony i wyznaczać odwachy dla obserwowania przybywającej do osad ludności.

VIII. Meldunki nadsyłać do 7. godz. po południu do Bydgoszczy.

D-ca 2 Dywizji Strzelców W.P.

Albin Jasiński

pułkownik

Kopia, mpis

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, t. 42 a.

1. Taubenfliess – Gołębie
2. M. Neumühl – Młynki
3. M. Rudamühl –
4. Schwiedt – Świt
5. Gr. Mangelmühle – Mędromierz
6. Judenberg –

7. Ostrowik – właśc. Osterwick – Ostrowite
8. Lichnau – Lichnowy
9. Mosnitz – Moszczenica
10. Dormgsdorf –

Nr 69

1920 styczeń 28, Poznań. – Raport operacyjny Oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do Naczelnego Dowództwa WP w sprawie przebiegu operacji rewindykacyjnej

Front północny: Obszary przeznaczone na 11. dzień zajęte. Dyslokacja 2-ej dywizji wyjdzie jutro.

Front zachodni: Na linii demarkacyjnej spokój. Sztab 159. p.p. we Wronkach. Sztab 155. p.p. w Lesznie. I/155. p.p. wyrusza z Trzela do Rawicza. IV/155. p.p. wyrusza z Międzychodu do Kępna:

Front południowy: Na linii demarkacyjnej spokój. Grupa Generała Kuczewskiego w składzie 11. pułku strzelców Wlkp., 12. pułku strzelców Wlkp., II/2. p.a.p. wyruszyła do Lidy. Dyslokacja na odcinku południowym: I/9 p. strzelców Wlkp. Wiesenrode¹ (9 km na północ-zachód od Rawicza) – Ostoje (20 km na północ-wschód od Rawicza) Sztab w Rawiczu. III/9. pułku strz. Ostoje – Sulmierzyce. Sztab w Krotoszynie. II/9. pułku strz. w całości w Lesznie. 10 pułk strzelców w Ostrzeszowie. II/10 Sulmierzyce – Pawelau², (2 km na północ od Neutmittelwalde³). Sztab w Odolanowie. III/10 Pawelau – Trembatschau⁴ (14 km na południe-zachód od Kępna) Sztab w Bralinie (5 km na zachód od Kępna). I/10 Trembatschau – Siemianice, sztab w Kępnie. I/2. p.a.p. w Ostrowie, II/1. p.a.p. w Daniszynie (10 km. ns zachód od Ostrowa).

Dowództwo Frontu Wielkopolskiego

Kopia, mpis

CAW; I.170.13, t. 10.

1. Wiesenrode – Pakówko k.Rawicza
2. Pawelau –
3. Neutmittelwalde
4. Trembetschau – Trębaczów k.Kępna

Nr 70

1920 styczeń 29, Poznań. – Raport operacyjny Oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do Naczelnego Dowództwa WP w sprawie przebiegu operacji rewindykacyjnej

Front północny: 2 dywizja zajęła 5-ym pułkiem obszary 11 dnia okupacji. Dyslokacja 2-ej dywizji przedstawia się jak następuje: Sztab dywizji w Bydgoszczy, I. Brygady w Grone¹, 6. pułk w Klein – Lonsk² (15 km na północ-zachód od Grone). II. baonem na froncie. I/6. w Klein – Lonsk. III/6 w Wierzchucinie (15 km. na zachód od Grone) 5. pułk w Zempelburg³. II/5. w Kamin. I/5 w Klein-Lutan (15 km. na zachód od Zempelburg) III/5. w Sypniewie (15 km. na zachód od Vandsburg⁴) 7. pułk w Wirszitz⁵. III/7. w Lobsens⁶. I/7. w Friedheim⁷. II/7. Wirszitz, ładuje się na front południowy, gdzie pozostanie aż do przybycia pułku Bytomskiego. 8. pułk w Bydgoszczy. 2. pułk ułanów z 3. baterię A.K. w okolicach Nakła. Brygada artylerii i 1. p.a.p. w Bydgoszczy. I/1. p.a.p. w Vandsburg. II/1. p.a.p. w Wirszitz, III/1. p.a.p. w Nakle. II/2. p.a.c. w kompanii telegrafistów, radiostacja polowa., autokolumna w Bydgoszczy; pluton podsłuchiwczy w Weissenhöhe⁸ (15 km. na wschód od Friedheim). Pociągi pancerne w Vandsburgu. 3 pułk ułanów z 1. baterię A.K. w okolicach Mrotschen⁹ i ładuje się 1.1.1920 r. w Nakle do Gniezna odnośnie Poznania (bateria). 3. lazaret polowy i 1. kompania sanitarna wysłane wczoraj na wschód zostały wstrzymane i skierowane do Kcyni z powrotem.

Front zachodni: Bez zmian.

Front południowy: Luzowanie oddziałów 9. i 10. pułku odbywa się w porządku.

Dowództwo Frontu Wielkopolskiego

Kopia, mpis

CAW, I.170.13, t. 10.

1. Crone – Koronowo
2. Klein-Lonsk –
3. Zempelburg – Sępólno
4. Vandsburg – Więcbork
5. Wirszitz – Wyrzysk
6. Lobsens – Łobżenica
7. Friedheim – Miasteczko

8. Weissenhöhe –
9. Mrotschen – Mroczeń

Nr 71

1920 styczeń 30, Poznań. – Raport operacyjny Oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do Naczelnego Dowództwa WP w sprawie przebiegu operacji rewindykacyjnej

Front północny: Linia 13. dnia zajęta w porządku. 3. lazaret polowy i i komp. san. powróciły do Kcyni: II/7. pułku ładują się na front południowy.

Front zachodni: Bez zmian.

Front południowy: Luzowanie oddziałów 3-ej dywizji odbywa się w porządku.

Dowództwo Frontu Wielkopolskiego

Kopia, mpis

CAW, I.170.13, t. 10.

Nr 72

**1920 styczeń 30, Warszawa – Pismo I Oddziału Sztabu Generalnego
WP do Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie zjednoczenia Wojska Wielkopolskiego z krajową armią**

Zarządzenie M.S.Wojsk. Dep. I Sekcja Zjednoczenia Nr. 1200/1 wydaje się do Dow. Frontów i Dow. Dywizji.

W uzupełnieniu wzgl. częściowej przemianie, zarządza N. Dowództwo:

- 1) Nowa numeracja obowiązuje dla armii w polu od dnia 15. lutego br.
- 2) Dowództwo Armii Wielkopolskiej funkcjonuje nadal jako Dowództwo Frontu Wielkopolskiego.
- 3) Potrzebne przesunięcia oddziałów zarządzi Dow. Frontu Wielkopolskiego i zamelduje do dnia 1 marca br. ich wykonanie do Nacz. Dow. Oddział I
- 4) Mające być doformowanymi (Rozkaz M.S.Wojsk. 1200/Z) baterie zapasowe 17. p.a.p. i 17. p.a.c. już istnieją.
- 5) Cel do przeformowania I. i II batalionu saperów Wielkopolskich N. Dowództwa zwróciło się w myśl propozycji Dow. Frontu Wielkopolskiego do M.S.Wojsk. W sprawie tej wyda Nacz. Dow. w swoim czasie osobne zarządzenie.
- 6) Wobec trudności, zachodzących przy przemianowaniu poczty polowej, zatrzymują poczty polowe Wielkopolski nadaną im rozkazem Gł. Kwatermistrzostwa Nr 54482/IV następującą numerację:

Główna Poczta Polowa arm. Wlkp – Główna poczta Pol. Nr V

Poczta Polowa Nr 1 – Poczta Pol. Nr 48

Poczta Polowa Nr 2 Grodzisk – Poczta Pol. Nr 49

Poczta Polowa Nr 3 Jarocin – Poczta Pol. Nr 50

Poczta Polowa Nr 4 Inowrocław – Poczta Pol. Nr 51

Poczta Polowa Nr 47 istnieje przy dywizji Pomorskiej.

Wszystkie Wielkopolskie pułki piechoty, Jazdy i Artylerii zatrzymują w przyszłości obok nowej numeracji w nawiasach, dotychczasowe swe nazwy i numery.^a

Kopia, mpis

CAW, Siły Zbrojne byłego Zaboru Pruskiego, I.170.1.13, t. 34.

^a Opuszczono znaki kancelaryjne

Nr 73

1920 luty 1, Poznań. – Raport Operacyjny Oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do Naczelnego Dowództwa WP w sprawie przebiegu operacji rewindykacyjnej

Front Północny: II/5. pułku zajął teren przeznaczony na 15 dzień okupacji. Zatem 2-ga dywizja ukończyła okupację nowych terenów. W Chojnicach wojska polskie zostały przyjęte przez ludność polską z entuzjazmem przez niemiecką lojalnie. Odcinki obsadzenia tymczasowej granicy niemiecko-polskiej są następujące II/5. pułku Klein-Konitz¹ do Wittkau², (12 km. na zachód od Kamin^{2a}, sztab w Zempelburg³, Od Wittkau do Kolei Vandsburg⁴ – Flatow⁵ III/5. Sztab w Sypniewie. Od kolei Vandsburg – Flatow do szosy Wissek⁶ – Krojanke III/7. pułku. Sztab w Lobsens⁷. Od szosy Wissek – Krojanke do Usch⁸ I/7. Sztab we Friedheim⁹. III. p.a.p., przeszedł z Vandsburg do Chojnic – Konitz¹⁰. Pociągi pancerne z Zempelburg do Kamin.

Front zachodni: Bez zmiany.

Front południowy: Baon szturmowy z Wrześni obsadził odcinek Zduny – Pawelau¹¹ ze sztabem w Odolanowie. II/7. p.a.p. rozlokował po jednej kompanii w Lesznie, Rawiczu, Krotoszynie i Kępnie, ze sztabem w Krotoszynie. W Zdunach znajduje się jako garnizon jedna kompania I/1. p. rez. Transporty 3-ej dywizji odchodzą w porządku.

Dowództwo Frontu Wielkopolskiego

Kopia, mpis

CAW, I.170.13, t. 10.

1. Klein-Konitz – Chojniczki
2. Wittkau – Witkowo
3. 2a Kamin – Kamień Krajeński
4. Zempelburg – Sępólno
5. Vandsburg – Więcbork
6. Flatow – Złotowo
7. Wissek – Wysoka
8. Lobsens – Łobzenica
9. Usch – Ujście n. Notecią
10. Friedheim – Miasteczko

11. Konitz – Chojnice

12. Pawelau

Nr 74

1920 luty 1, Warszawa. – Z raportu operacyjnego Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich

Front Pomorski

Oddziały 11. dywizji piechoty i V. brygady jazdy osiągnęły 31.1. linię dnia 10-go. Ruchy wojsk odbyły się programowo i bez starć z Niemcami.

W Kościerzynie ludność witała naszego żołnierza owacyjnie. Stan wojska doskonały.

Front Wielkopolski

Z dniem 31.1. ukończyła 2. dywizja strzelców wielkopolskich (15. dyw. piech.) obejmowanie nowych terenów.

W Chojnicach, zajętych dnia wczorajszego, wojska polskie zostały przyjęte przez polską ludność z entuzjazmem; ludność niemiecka zachowuje się lojalnie.

Szef Oddziału III

J. Stachiewicz

ppłk Szt. Gen.

Kopia, mpis

CAW, Oddział III ND WP; t. 39.

Nr 75

1920 luty 2, Warszawa. – Z raportu operacyjnego Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich

Front Pomorski.

Oddziały 48. p.p. zajęły resztę strefy F i w ten sposób osiągnęły nową granicę zachodnią Rzeczypospolitej Polskiej.

Dalsze posuwanie się naszych wojsk na północ od Kościerzyny zostało chwilowo wstrzymane z powodu opóźnienia się wojskowych transportów Koalicji na tereny plebiscytowe i wolnego miasta Gdańska.

Front Wielkopolski

Transporty 3. dyw. wielkopolskiej odbywają się programowo.

z r. Szefa III Oddziału

Kopia, mpis

CAW, Oddział III ND WP, t. 39.

Nr 76

1920 Luty 4, Warszawa. – Z raportu operacyjnego Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich

Front Pomorski

W dniu dzisiejszym, po uprzednim porozumieniu się z dowództwem XVII. korpusu niemieckiego, wojska nasze osiągnęły linię Reinfeld¹ – Mehsau² – Smentau³ i północny brzeg jeziora Mausch⁴; dalsze obejmowanie terenów rozpocznie się z dniem 8. b.m.

Dnia L. b.m. przy zajmowaniu strefy F wojska nasze zajęły przez omyłkę miejscowość Oberchotzen⁵. Na odcinku Briesen⁶ – Konarczyn przytrzymano trzech podoficerów i 16 szeregowych niemieckich, których na interwencję niemieckich władz wojskowych wypuszczono.

Front Wielkopolski

Transporty 17. dyw. piech. odchodzą programowo.

Szef Oddziału III

J. Stachiewicz

ppłk Szt. Gen.

Kopia, mpis

CAW, Oddział III ND WP, t. 39.

1. Reinfeld – Przyjaźń k. Żukowa
2. Mehsau – Mezowo
3. Smentau –
4. Mausch – Jez. Mausz
5. Oberchotzen –
6. Briesen – Brzeźno

Nr 77

1920 luty 7, Warszawa. – Pismo Departamentu Mobilizacyjno-Organizacyjnego M.S.Wojsk do Dowództwa Okręgu Generalnego w Poznaniu

- 1) W związku z wejściem w życie traktatu wersalskiego Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego przystępuje do stopniowej likwidacji frontów zachodnich (Śląskiego, Wielkopolskiego i Pomorskiego). Obszary, na których dotychczas działały Dowództwa wymienionych frontów, zostaną przekazane Naczelnemu Dowództwu Wojska Polskiego pod względem wojskowym Ministerstwu Spraw Wojskowych, w czasie, który zostanie określony osobnymi rozkazami.
- 2) Wojska, znajdujące się na frontach zachodnich pozostaną nadal w dyspozycji Naczelnego Dowództwa, celem odtransportowania na inne tereny, za wyjątkiem następujących oddziałów, które zostaną na podstawie rozkazu Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego Nr 617/III. z dnia 26/I.1920. przekazane do dyspozycji Ministerstwa Spraw Wojskowych.

Formacje te zostaną oddane pod kompetencje Dowództwa Okręgu Gen. w sposób następujący:

Dowództwo Okręgu Gen. Pomorze:

Batalion morski

Flotyła wiślana

Dywizja Pomorska

Oddziały miejscowe w Prusach Król. i Książęcych

Dowództwo Okręgu Gen. Poznań:

Oddziały garnizonowe krajowe i rezerwowe, a mianowicie 155. i 157.

p.p.

W myśl tego Dowództwa Okręgu Gen. zawiążą bezpośrednie porozumienie z odpowiednimi Dow. Frontów w sprawie przejścia wyżej wymienionych Formacji.

Dowództwo Frontu śląskiego, jako Dowództwo 7-mej dywizji piechoty pozostanie w dyspozycji Naczelnego Dowództwa.

Odnośnie Dowództwa Grupy Gen Prószyńskiego będą wydane rozkazy przez Naczelne Dowództwo.

W chwili zwinięcia Dowództwa Frontów zachodnich zostaną przez nie wyłonione Ekspozytury likwidacyjne, celem ostatecznego ukończenia likwidacji i przekazania reszty agend pod kompetencję MS Wojsk.

- 4) Poszczególne Departamenty MS Wojsk. opracują w swoim zakresie działania w porozumieniu z odpowiednimi Oddziałami Nacz. Dow. plan przejęcia od Nacz. Dow. W.P. agend Dowództw Frontów zachodnich tak, ażeby w miarę zwijania frontów przez Nacz. Dow. – agendy te automatycznie przechodziły pod kompetencję M.S. Wojsk. względnie Dowództwa Okręgu Genów Pomorza i Poznań, a mianowicie:

SPRAWY	OPRACOWUJE	TERMIN LIKWIDACJI
<p>1. PERSONALIA</p> <p>Przejęcie ofic. wchodzących w skład sztabów i oddziałów a oddawanych ewent. przez Nacz. Dow. do dyspozycji M.S. Wojsk., a mianowicie:</p> <p>a) Dowództwo Frontu Wielkopolskiego</p> <p>b) Dowództwo Frontu Pomorskiego</p> <p>c) Dowództwo Grupy Gen. Prószyńskiego</p> <p>d) Dowództwo Frontu Śląskiego</p>	<p>Dep. IV., w porozumieniu z Oddz. V Naczelnego Dowództwa</p>	<p>luty, marzec</p> <p>luty, marzec</p> <p>koniec lutego</p> <p>początek lutego</p>
<p>2. ORGANIZACYJNE</p> <p>Przejęcie oddziałów przekazywanych przez Naczelną Dowództwo do dyspozycji Ministerstwa Spraw Wojsk.</p>	<p>Dep. I. i Dep. dla Spr. Morskich w porozumieniu z oddz. I i III. Nacz. Dow</p>	<p>Termin ustali Dep. I w porozumieniu z Nacz. Dow.</p>
<p>3. INT. Wywiadowczy</p> <p>Przejęcie spraw przekazywanych przez Nacz. Dow.</p>	<p>Dep. II w porozumieniu z Oddziałem II Nacz. Dow.</p>	<p>Termin ustali Dep. II w porozumieniu z Naczelnym Dow.</p>
<p>4. OPERACYJNE</p> <p>Przejęcie od Oddz. III. Nacz. Dow. spraw pozostawionych przez</p>	<p>Dep. I. w poroz. z Oddz. III Nacz. Dow.</p>	<p>Połowa lutego</p>

5. KOLEJOWY

Przejęcie spraw kol. przekazywanych przez Nacz. Dow. do dyspozycji M.S.Wojsk.

Dep. III w poroz. z I i III Oddz. oraz Szefem Kolejnictwa Nacz. Dow.

Od połowy lutego

6. ŁĄCZNOŚCI

Przejęcie spraw przekazyw. przez N.D. do dyspozycji M.S.Wojsk.

Inspekcja Wojsk Łączności poroz. z Szefem. Łączn. Nacz. Dow.

7. LOTNICZE

Przejęcia spraw jednostek urzędzeń i zakładów przekazywanych ewent. N.D. do dyspozycji M.S.Wojsk.

Inspekcja Wojsk Lotniczych w poroz. z Szefem Lotn. N.Dow.

Od połowy lutego

8. GOSPODARCZE
I RACHUNKOWE

Przejęcie spraw oraz urzędzeń i zakładów gosp. przekazyw. przez N.D. do dysp. M.S.Wojsk.

Dep. X w poroz. z Szefem Intendentury Nacz. Dow.

Od połowy lutego

9. AUTOMOBILOWE

Przejęcie spraw jednostek urzędzeń oraz zakładów przekazyw. ew. przez Nacz. Dow. do dyspozycji M.S.Wojsk.

Intendentura Wojsk Sanitarnych i Dep. III poroz. z IV Oddz. Nacz. Dow.

Od połowy lutego

10. SĄDOWNICZE

Przejęcie spraw bieżących

Dep. IV. W.P. w porozumieniu a Szefem Sądowo Prokurator-skim

11. ŻANDARMERIA	Komenda Oddziału Żandarmerii w poroz. z Dowództwem Żandarmerii Połowej	Od połowy lutego
Przejęcie spraw bieżących		
12. SANITARNE	Dep. IX w porozumieniu z Szefem Sanitarnym N.D.	Od połowy lutego
Przejęcie przekazywanych ew. przez Nacz. Dow. do dyspozycji M.Ś. Wojsk. zakładów, urządzeń. Uregulowanie ruchu chorych i rannych w czasie likwidacji i po likwidacji.		
13. DUSZPASTERSKIE	Departament I w porozumieniu z Szefem Duszpast. Naczelnego Dowództwa	
Przejęcie spraw bieżących przekazanych przez Ministerstwo Spraw Wojskowych.		

Zwraca się uwagę Departamentom i Samodzielnym Sekcjom, że ilość zakładów przede wszystkim frontu poznańskiego jest nadmierną, w stosunku do obowiązujących rozkazów organizacyjnych. Należy wskutek tego natychmiast po przejęciu zakładów zarządzić ich zorganizowanie według (schematu).^a

Wiceminister Spraw Wojskowych
Kazimierz Sosnkowski
gen. ppor.

Kopia, mpis

CAW, Siły Zbrojne byłego Zaboru Pruskiego, I.170.13, t. 34.

^a Opuszczono rozdzielnik

Nr 78

1920 luty 9, Warszawa. – Z raportu operacyjnego Oddziału III, Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich

Front Pomorski

Stosownie do umowy z niem. 17: korp: wojska nasze posunęły się w ciągu dnia 8 lutego do linii Mattern¹ – Kleszawka – Otalszyn – Nowa Huta – Sierakowice – Sulęczyn. Zajęte zostały Kartuzy.

Szef Oddziału III.

J. Stachewicz

ppłk Szt. Gen.

Kopia, mpis CAW, Oddział III ND WP, t. 39.

1. Mattern

Nr 79

1920 luty 10, Warszawa. – Z raportu operacyjnego Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich

Front Pomorski

Batalion morski odszedł 9. b.m. przez Wolne Miasto Gdańsk do Pucka.

V. brygada jazdy dziś o godz. 4-ej rano przekroczyła linię demarkacyjną w celu zajęcia pozostałych obszarów Pomorza. Stan wojsk doskonały. Posuwanie odbywa się spokojnie.

Front Wielkopolski

Sytuacja bez zmian.

z r. Szefa Oddziału III

Kopis, mpis

CAW, Oddział III NU WP, t. 39.

Nr 80

1920 luty 20, m.p. – Rozkaz operacyjny nr 6 Dowództwa Grupy Zachodniej Frontu Wielkopolskiego określający zadania 155 i 159 pułków rezerwowych

Część I.

Położenie

§ 1. Dotychczasowa linia graniczna wymieniona w rozkazie ogólnym operacyjnym nr. 5., na mocy układu dotyczącego się opuszczania i tymczasowego obsadzania strefy granicznej między Niemcami a Polska zawartego w Paryżu dnia 11.I.20., uległa następującym zmianom.

Aby zapobiec wszelkim nieporozumieniom oraz wszelkim konfliktom przy obsadzaniu terenów przyznanych Polsce, ustanawia się za porozumieniem obopólnym, uwzględniając mianowicie postanowienia traktatu, nie omijając w jakikolwiek bądź sposób decyzji międzysojuszniczej komisji, która ma rozkaz ostatecznego ustalenia nowej granicy pomiędzy Polską a Niemcami następująco:

Wojska niemieckie cofają się stosownie do konwencji z dnia 25.11.1919 r. w oznaczonych terminach wzdłuż linii, którą tymczasowo ustanowiono podczas obecnej konwencji. Wojska polskie mogą tylko powyższą linię przekroczyć przy obsadzaniu ostatecznej granicy o ile ona będzie ustalona i tylko za wyraźnym zezwoleniem przewodniczącego komisji pogranicznej. To samo dotyczy wojsk niemieckich.

Tymczasowo ustanowiono, że przy obsadzeniu miejscowości gminnej cała gmina podlega władzy okupacyjnej i to mianowicie w tym celu, aby życiu gospodarczemu odnośnej gminy przed ostatecznym ustaleniem granicy nie szkodzić.

1. Mianowicie dotyczy to miejscowości Sbitschin¹, Sohlendorf² i Stary Trzciel, które pozostają aż do rozstrzygnięcia przez komisję pograniczną w ręku wojsk niemieckich. Dworzec w Trzcielu pozostaje w ręku Polaków.

2. By tymczasowe obsadzenie granicy łatwiej przeprowadzić i to na wschód od Piły pozostaje obsada niemiecka, na wschód, krańców, lasów pozostawiając Polakom obsadę miejscowości: Mosylewo-Bruch³, Erpol⁴, zu Schmilau⁵, Emilienhof⁶, Stadt-kolonie zu Broden⁷, Mühlenkolonie⁸, zu Selgenau⁹ i F.Selgenau¹⁰. Dworzec Erpol pozostaje tymczasowo w ręku Niemców.

3. Co do miejscowości Röhrsdorf¹¹ ustanawia się, iż takowa do ustalenia ostatecznego granic pozostaje w ręku Niemców.

4. Sporne miejscowości Adamshof¹² i Ludwigshof¹³ pozostają w ręku polskim. Miejscowość Dorotheenhof¹⁴ obsadzają tymczasowo Niemcy.

5. Obie strony zapewniają sobie prawo przedłożenia nowych propozycji komisji ostatecznie granicę regulującej.

§ 2. Granicę polsko-niemiecką od Dorotheenhof aż do Siemianic na Prośnie obsadzają Wojska Grupy Zachodniej.

§ 3. Celem złuzowania III/61. p.p. wlkp. (15. dyw. p. wlkp.) nauczastku Dorotheenhof – Ujście (wyłącznie) wyznaczam II/159 p.p. wlkp. który w ciągu dn. 27. i 28. bm. ma przyjąć pod swoje dowództwo wymieniony obszar graniczny od III/61. p.p. Czas wyruszenia eszelonu do Wyrzyska dowództwo baonu poda bezpośrednio do Dow. Grupy Zach. Po ukończeniu akcji złuzowania dow. II. baonu natychmiast zaraportuje bezpośrednio do Dow. Gr. Zach.

§ 4. Wojskom Gr. Zach. przypada osłona granic, poza dotychczasowo strzeżoną linią, od Dorotheenhof do Siemianic, na Prośnie włącznie.

§ 5. Wobec przyłączenia do teraźniejszego frontu nowej linii granicznej długości o 74 km. i niezbędności przeformowania I/159 p.p. wlkp. formacje Gr. Zach. będą czasowo ponownie ugrupowane w następujący sposób:

Odcinek Nr I

D-ca 159. p.p. wlkp.

Skład Oddziału.

3 baony 159. p.p. wlkp.
pułkowa komp. c.k.m.
pułkowy pluton telefonistów.
pułkowy pluton saperów

Oslaniając odcinek od Dorotheenhof do Deutsch-Hoehe¹⁵ (włącznie).

Sztab pułku – Wronki.

Odcinek nr 1. dzieli się na 3 pododcinki baonowe.

Pododcinek nr 1. – II/159. p.p. wlkp. – od Dorotheenhof – Ujścia (wyłącznie) (długość 74 km) Sztab baonu i 1 komp. Wyrzysk (Wirszitz) 1 komp. – Łobżenica (Lobsens). 1 komp. Wysoka (Wissek). 1 komp. Friedheim¹⁶.

Pododcinek nr 2. – III/159. p.p. wlkp. – od Ujścia (włącznie) do Eichberg Hld.¹⁷ włącznie (długość 111 km) Sztab baonu Czarnków.

Pododcinek nr 3 – IV/159. p.p. wlkp. – od Eulenberg¹⁸ (włącznie) do Deutsch-Hoehe (włącznie) (długość 75 km.) Sztab baonu – Liewice.

O d c i n e k nr II.

Patrz rozk. op. nr 5. (skład)

II/155. p.p. wlkp. ma rozciągnąć swój uczałek wzdłuż linii granicznej na północ obejmując Zbąszyń, Strzyżewo aż do Deutsch – Hoehe (wyłącznie).

Wymienione zluzowanie oddziałów 159. p.p. wlkp. ma się rozpocząć dn. 27.2.20 i być ukończone dn. 29.2.20 do godz. 4.ppoł. o czym dowódcy pułków zaraportują natychmiast do Dow. Gr. Zach.

O d c i n e k nr III.

Patrz rozk. op. nr 5 (bez zmiany)

§ 6. Łączność pomiędzy III a IV baonami 159. p.p: wlkp. ma być podtrzymywana na linii granicznej pomiędzy punktami Efchberg Hld. a Eulenberg wspólnymi patrolami wymienionych baonów.

Wykonanie ruchu:

§ 7. Ruch rozpoczyna II/155. p.p. rozciągając się na północ celem zajęcia linii Zbąszyń – Strzyżewo (włącznie).

Czas rozpoczęcia luzowania ustanowią d-cy 155. i 159. p.p. bezpośrednim porozumieniem. 155. p.p. wysła dnia 25.II.20. oficera łącznikowego (ppor. Alejski) do Wyrzyska do sztabu III/61. p.p. wlkp. celem objęcia odcinka dla II/159. p.p. wlkp.

Ppor. Alejski staje da dyspozycji d-cy II/159. p.p. wlkp. w ciągu 10 dni poczynając od 25.II.20.

Obwody:

I/159. p.p. wlkp. rezerwa Dow. Grupy w Rakoniewicach.

Artyleria. Łączność. Miejsce U-twa Grupy. Ogólne zarządzenia Przeformowanie I/159.p.p.wlkp.

Obwiązuje rozkaz operacyjny nr 5

§ 8. Po przeprowadzeniu akcji nowego ugrupowania baonów, I/159. p.p. wlkp. wydziela ze swego składu wszystkich poborowych, oraz chcących pozostać nadal w służbie frontowej (niepoborowych ochotników) do III/159. p.p. wlkp. i przechodzi do Rakoniewic celem przeformowania.

Z chwilą rozpoczęcia przeformowania wyżej wymienionych baon wydziela wszystkich niepoborowych nie chcących nadal służyć w szeregach armii i odsyła owych do baonu zapasowego wojsk etapowych i wartowniczych (Poznań).

Wszystkim zaś niepoborowym a chcącym pozostać w charakterze ochotników na służbie w formacjach Straży Granicznej, Garnizonowych oraz Wartowniczych, należy przedłożyć deklarację na ochotnika (wzór deklaracji będzie przysłany).

Wymienioną deklarację mają podpisać wszyscy ochotnicy, którzy będą przez komisję lekarską uznani zdolnymi do odnośnej służby.

Czas i punkt wysłania tych ochotników wskaże D.O.Gen. Poznań.

D-ca Grupy Zach. Frontu Wlkp.

Kazimierz Z e n k t e l e r

Kapitan i d-ca Brygady

Kopia mpis I.170.13, t. 26

1. Sbitschin – Zbiczyn
2. Sohlendorf –
3. Bruch – Bruk
4. Erpol – Kaczory
5. Schmilau – Śmiłowo
6. Emilienhof – maj. Śmiłowo
7. Stadt-kolonie zu Broden –
8. Mühlenkolonie –
9. Selgenau – Zelgniewo
10. F.Selgenau –
11. Röhrsdorf – Osowa Sień
12. Adamshof – Adamowo
13. Ludwigshof – Koźlak
14. Dorotheenhof – Biadki
15. Deutsch-Hoehe – Przychodno
16. Friedheim – Miasteczko
17. Eichberg Hld. – Dębowa Góra
18. Eulenberg – Sowia Góra

Nr 81

1920 luty 20, Wyrzysk. – Rozkaz operacyjny nr 3 Dowództwa 61. Pułku Piechoty Wielkopolskiej w sprawie odejścia pułku do rejonu Chodzież, Szamocin, Margonin

Ogłaszam pp. I. III. i IV. rozkazu operacyjnego Nr 13 Dyw. z dn. 18.2.1920 r.

I. Dnia 23 i 24 b.m. zluzuje 8 pułk batalionami pułk 7-y, który po zluzowaniu batalionami przejdzie w rejon Chodzieży i zajmuje trójkąt Chodzież, Szamocin i Margonin z punktami tymi włącznie.

III. Po zluzowaniu 7. pułk batalionami maszeruje do wskazanego mu rejonu, który obejmuje do dnia 27 b.m. włącznie.

IV. Co do szczegółów zluzowania porozumieć się d-cy 8-go pułku z dowódcą 7-go pułku.

Jeden baon 8-go pułku wyrusza 20-b.m. z Bydgoszczy i staje dnia 22 b.m. w Friedheim¹.

Następny baon 8-go pułku wyrusza 21 b.m. z Bydgoszczy i staje dnia 22. b.m. w Lobżenicy.

Ostatni baon i sztab 8-go pułku wyrusza 22 b.m. z Bydgoszczy i staje 23 b.m. w Wyrzysku i okolicy.

Baon I po zluzowaniu zbiera się i maszeruje do Chodzieży, zostając tamże na kwaterze. Przez Noteć przeprowia się pod Liebenthal – Milsch².

Baon II po zluzowaniu zbiera się i maszeruje do Zachasberg i Rataj zostając tamie na kwaterze. Przez Noteć przeprowia się pod Białośliwiem.

Baon II po zluzowaniu go na froncie południowym przez inne oddziały jedzie koleją do Margonina i pozostaje tamie na kwaterze.

Sztab pułku i 4 komp. kulom. po zluzowaniu maszeruje do Chodzieży, zostając tamże na kwaterze. Przez Noteć przeprowia się pod Białośliwiem.

Baony zdają swe odcinki informując nowo przybyłych przede wszystkim o nastroju panującym u ludności niemieckiej o rozpoczętych pracach nad umocnieniem granicy drutem kolczastym i o wszelkich wydanych przepisach i urządzeniach tycz. przejścia granicy przez ludność cywilną.

Od poszczególnych gmin należy zażądać poświadczenie, że kwatery zostały oddane w należyтым porządku, poświadczenia te przedłożyć w sztabie pułku.

O dokonanym zlurowaniu natychmiast po przybyciu na nowe miejsce postoiu raportować szczegółowo do sztabu pułku.

W.Z. dowódcy pułku

Szyman

Kapitan

Kopia, mpis

APP, ZPW, t. 4.2 a.

1. Friedheim – Miasteczko
2. Liebenthal – Milsch –

Nr 82

1920 luty 21, Warszawa – Pismo Departamentu Mobilizacyjno-Organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wojskowych do dowódcy Grupy Zachodniej w sprawie reorganizacji wojsk Grupy Zachodniej

Dotychczasową Grupę Zachodnia Frontu Wielkopolskiego Ministerstwo Spraw Wojskowych przekształca w 7 brygadę rezerwową piechoty.

W skład 7 brygady rezerwowej piechoty wchodzi 155 pp i 167 (bytomski) pp.

Rozkaz organizacyjny wyjdzie w następnych dniach.

Otrzymują: Dowództwo Okręgu Generalnego Poznań i dowódca Grupy Zachodniej Frontu Wielkopolskiego.

Szef Departamentu I M.S. Wojsk.

Józef Rybak

pułkownik Sz. Gen.

Mpis, kopia

CAW, Siły Zbrojne byłego Zaboru Pruskiego, I.I70.13, t. 34.

Nr 83

1920 (koniec lutego), Chodzież. – Odezwa Społecznego Komitetu wręczenie sztandaru 7 Pułkowi Strzelców Wielkopolskich

O D E Z W A

Obywatele i Obywatelki powiatu chodzieskiego !

Wszystkim nam w miłej pamięci pozostaje chwila uroczystego, wkroczenia wojska naszego 7. pułku, do Chodzieży. Z entuzjazmem witaliśmy żołnierzy naszych, bo przynosili nam wyzwolenie i wolność. Otworzyliśmy im gościnne podwoje naszych domów, zbrataliśmy się z nimi. Krótco przed wyjściem tegoż pułku z naszego miasta rzucił jeden z naszych obywateli myśl, aby powiat nasz zaofiarował sztandar 7. pułkowi: Major Alfons Wojtkielewicz, dowódca 7. pułku, przyklasnął tej myśli, a nawet oświadczył, że aby mieszkańcom Chodzieży złożyć podziękę za tak serdeczne przyjęcie, jakiego od ludności doznał, pułk cały przyjmie nazwę „Pułku Chodzieskiego”, jeżeli Naczelnik Państwa uwzględni wniosek ludności ziemi chodzieskiej.

Od tego czasu czyniono starania, aby sprawić pożądaną sztandar. Dziś on już przygotowany i wobec tego cały 7. pułk urządza uroczyste poświęcenie tego sztandaru w poniedziałek 1. marca¹. Obrzęd cały bardzo podniosły odbędzie się w Chodzieży na rynku, poprzedzi go Msza polowa. Cały 7. pułk zjedzie w tym tygodniu do miasta i okolicy i zajmie kwatery, podobnie jak w dzień uroczystego wkroczenia.

Wzywamy przeto wszystkich obywateli i obywatelki miasta i okolicy, aby z podobną serdecznością i gościnnością przyjęli przybywających żołnierzy – gości. Wzywamy wszystkich mieszkańców, aby rączy się zabrali do udekorowania swoich domów i ulic. Miasto nasze powinno tonąć w zieleni i girlandach. Niech wszyscy chętnie wspomagają nasz Komitet dekoracyjny, który w tym celu z p. Szulczewskim na czele się zawiązał: Każda ze wsi sąsiednich niech się postara choćby o 50 metrów girland dla miasta.

Obywatele i obywatelki powiatu. Sztandar wojskowy to nie błahostka. Kosztować on będzie 8 000 marek.. Znaleźli się tacy, którzy ze swej szkatuły potrzebną kwotę uiścić chcieli. Ponieważ jednak sztandar ma być przez powiat ofiarowany, przeto każdy powinien mieć to pragnienie, aby się przez dobrowolny datek przyczynił się do nabycia jego. W tym celu ustanowiliśmy utworzyć składki, a nazwiska ofiarodawców oraz i wysokość datku będą w Orędowniku powiatowym ogłoszone. Przypuszczamy, że powiat cały zrozumie to wezwanie i że każda rodzina chętnie pośpieszy z ofiarą. Wszelkie datki na ten cel przyjmuje Bank ludowy w Chodzieży.

Licznie zgromadziliśmy się w dzień powitania wojska. Jeszcze liczniej zbierzmy się w dzień poświęcenia sztandaru. Niech ten dzień będzie dla nas dniem Święta. Zamanifestujmy nasz patriotyzm i naszą miłość dla dzielnej armii. W dniu tym weźmie udział w poświęceniu sztandaru Generał Józef Dowbor-Muśnicki ze świtą swoją. Będzie to zatem uroczystość, jakiej Chodzież dotąd nie ogląda. Każda miejscowość i miasta w powiecie powinny być przynajmniej przez delegacje reprezentowane.

Usunięcie napisów niemieckich przez firmy polskie aż do piątku jest nakazem narodowym.

Komitet

Druk

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, t. 42 s, s. 10.

1. Szczegółowy opis wręczenia sztandaru zob. Antoni Biskupski: Historia 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (7 Pułku Strzelców Wlkp.), Bydgoszcz 1925, s. 161-178.

Nr 84

1920 marzec 3, Poznań. – Pismo Szefa Sztabu Frontu Wielkopolskiego do Komisarza Rządu Polskiego dla Wytknięcia Granicy Polsko-Niemieckiej w sprawie map z oznakowaną linią graniczną

1) Rozkaz operacyjny Dowództwa Frontu Wlkp. okupowanie terenów, przynależnych Polsce traktatem wersalskim, był oparty na tymże traktacie i na umowie berlińskiej z dnia 15 listopada 1919 r. Wśród pertrakcji z Niemcami w sprawach podziału tych terenów na strefy i definitywnego ustalenia tymczasowej linii demarkacyjnej, Niemcy zaczęli się powoływać na dodatkowy traktat, zawarty w Paryżu dnia 22 stycznia 1920 r. Odpis traktatu tego z mapami 1: 100 000 wpłynął do N.D. III dnia 16 stycznia 1920 r. pod nr 426/III. Podług map tych ostatecznie tereny nam przynależne, zostały zajęte.

2) 23 stycznia 1920 r. kapitan Dygat z. rozkazu N.D. II przywiózł z Berlina 50 egzemplarzy karty 1: 100 000 z wyrysowaną niebieską linią demarkacyjną według traktatu paryskiego z dnia 11 stycznia 1920 r. bez żadnych objaśnień. 25 stycznia 1920 r. wpłynął do oddz. III. Dowództwa Frontu Wielkopolskiego rozkaz telegraficzny N.D. nr. 682/III, że mapy te należy wydać 20 urzędowi cywilnym i komisjom granicznym, a 30 zatrzymać do własnej dyspozycji. Mapy te zgadzały się z mapami wspomnianymi pod cyfrą 1. w zupełności co do miejscowości, lecz wykonanie było dokładniejsze.

3) 28 lutego 1929 r. przybył z rozkazem Generała Charles Joseph Dupont¹ por. Twardowski do Dowództwa Frontu Wielkopolskie go III i doniósł, że Pan Andrzejewski, podkomisarz na odcinek południowy, zakwestionował dokładność tych map, albowiem różnią się one od jego mapy, którą otrzymał wprost od Generała Tadeusza Rozwadowskiego. Na zapytanie Hughesem u porucznika Czopa ND. III., tenże doniósł, że mapy otrzymane przez kapitana Dygata są miarodajne. Po zwróceniu uwagi na niedokładność ich i na prośbę o przysłanie zupełnie miarodajnej mapy, celem poprawienia tutejszych map, podał do wiadomości, że tego dnia lub nazajutrz wychodzi z N.D. III. instrukcja dla komisji granicznej, zaopatrzona w wszelkie potrzebne załączniki i mapy.

Szef Sztabu Dowództwa Frontu Wlkp.

Jan Wroczyński

Generał – pporucznik

Oryginał, mpis

CAW, I.170.13, t. 13.

1. Por. dok. nr 1

1. Ch. J .Dupont (1863-1935), gen. francuski. W latach 1908-1914 szef wywiadu Sztabu Gen., następnie szef II Oddziału Kwatery Głównej. W 1919 r. Szef Francuskiej Misji Wojskowej w Berlinie, członek Komisji do Spraw Granicy Wschodniej. Od 1921 do 1925 r. Szef Francuskiej Misji Wojskowej w Polsce. Od 1926 r. w st. spoczynku.

Sprawy polskie..., t. III, s. 355.

Nr 85

1920 marzec 6, Warszawa. – Pismo Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP w Warszawie do Dowództwa Frontu Wielkopolskiego, w sprawie przekazania akt operacyjnych

Z chwilę zlikwidowania frontów zachodnich sprawy operacyjno-taktyczne przechodzą do dowództw odpowiednich okręgów, generalnych. Na ogół noszą one charakter studiów przygotowawczych do przyszłych operacji na tych terenach.

Wobec czego dowództwa frontów mają przygotować do przekazania D.O.Gen. materiał dotyczący się tych spraw (opisy wojskowe terenu, plany i projekt umocnień, komunikacji itp.), a znajdujący się w ich posiadaniu.

Ponadto dowództwa frontów mają wypracować elaborat, przedstawiający ich poglądy na operacje na tych obszarach oraz postulaty na chwilę obecną. Elaboraty te możliwie w 2 egzemplarzach mają być nadesłane do Oddz. III Nacz. Dow.

Materiały posiadające znaczenie historyczne i sprawozdawcze należy nadesłać również do Oddz. III Nacz. Dow. Sekcja Historyczna.

Termin oraz szczegóły oddania materiałów D.O.G. będzie określony późniejszymi rozkazami.

I. Zastępca Szefa Sztabu Generalnego

(-) Kuliński

pułkownik Szt. Gen.

Kopia, mpis

CAW, I.170.13, t. 34.

Nr 86

1920 marzec 8, Poznań. – Z rozkazu nr 24 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego z podziękowaniem dowódcy frontu dla oficerów Wojska Wielkopolskiego

§ 1.

Front Wielkopolski likwiduje się. Większość podległych mi oddziałów opuściła już dzielnicę, którą przed rokiem nie tylko wydarła odwiecznemu naszemu wrogowi, ale, co jest ważniejszym, i utrzymać zdoła w swym ręku. Niewątpliwym jest dziś, że gdyby nie ofiarna walka jedynie wielkopolskiego żołnierza na ogromnym Froncie Wielkopolskim, gdyby nie krew tysięcy poległych i rannych, obecna granica nasza zachodnia inaczej byłaby zakreślona.

Rok ubiegły przeszedł dla Wojsk Wielkopolskich nie tylko w walkach o całość Ojczyzny, lecz i w wytężonej pracy organizacyjnej, która będąc zakończona w krótkim okresie czasu, dała nam możliwość skonsolidowania naszych szeregów i utrzymania tego, cośmy zdobyli żywiołowym ruchem. Obecnie formacje wielkopolskie, z którymi każdy wróg liczyć się musi, udają się na inne zagrożone kresy, by tam wziąć czynny udział w zakreśleniu naturalnych granic Rzeczypospolitej.

Osiągnięte wyniki naszej pracy zawdzięczać należy przede wszystkim wysokiemu duchowi patriotyzmu i chęci służenia Ojczyźnie, które ożywiały wojskowych wszystkich stopni. One to udaremniły wszelkie próby niecenia waśni i nieporządków w naszych szeregach i w niwecz obróciły krecią robotę wrogów Narodu.

Żegnając obecnie wielkopolskie formacje, z głębi serca składam żołnierskie „Bóg zapłać” wszystkim, od szeregowca do Generała, za ich ofiarną, nieustrudzoną pracę Ku Chwale Ojczyzny.

Poległym cześć.

Uważam sobie za obowiązek w tym miejscu podkreślić zasługi tych moich najbliższych współpracowników, którzy w najcięższych warunkach nieśli mi pomoc w pracy i którym całkowicie zawdzięczać należy, że formacje wielkopolskie stanęły na tym poziomie, na jakim dziś stoją.

Mam na myśli:

Gen.-ppor. Kazimierza Grudzielskiego, zwycięzcę z pod Kcyni i Szubina;

ś.p. Gen.-por. Stefana F.Dubiskiego, D-cę 1-ej Dyw. Strz. Wlkp.;

ś.p. Majora Konstantego Chłapowskiego, który w bardzo ciężkich warunkach potrafił zaopatrzyć walczące oddziały;

- Gen.-ppor. Wincentego Odyńca, D-cę 3-ej Dyw. Strz. Wlkp.;
- Gen.-ppor. Anatola Kędzierskiego, pierwszego D-cę 1: pułku artylerii i twórcę całej artylerii wielkopolskiej;
- Gen.-ppor. Daniela Konarzewskiego, pierwszego D-cę 1. pułku strzelców wielkopolskich i dwukrotnego zwycięzcę w Galicji;
- Gen.-ppor. Aleksandra Pajewskiego, pierwszego D-cę 1. pułku ułanów wielkopolskich i organizatora Jazdy Wielkopolskiej;
- Gen.-ppor. Ireneusza Wierzejewskiego, niezmordowanego i wybitnego organizatora służby zdrowia;
- Gen.-ppor. Bolesława Sistrzeńcewicza, którego nieustrudzonej pracy zawdzięczać należy zaopatrzenie wojska w broń i amunicję;
- Gen.-ppor. Czesława Macewicza, twórcę lotnictwa wielkopolskiego;
- Płk. Albina Jasińskiego, D-cę 2-ej Dyw. Strz. Wlkp.;
- Płk. Antoniego Unruga, którego nieustrudzonej pracy zawdzięczać należy szybkie przeprowadzenie mobilizacji;
- Płk. Jana Skorynę, energicznego twórcę oddziałów technicznych;
- Płk. Juliana Langego, komendanta Straży Ludowej, późniejszego Inspektora O.K., która ułatwiła formowanie wojsk regularnych;
- Majora Stanisława Szyftera, pierwszego Intendenta Polowego Wojsk Wlkp.;
- Kapitana Jana Maciaszka, który objął i prowadził zaopatrzenie Wojsk Wielkopolskich w najtrudniejszym okresie;
- Kapitanów: Kazimierza Zenktelera i Włodzimierza Skrzydlewskiego oraz por. hr. Zbigniewa Ostroróg-Gorzeńskiego, komendantów Okręgów, których Wyteżonej pracy zawdzięczają oddziały frontowe zaspokojenie swoich potrzeb;
- Gen.-ppor. Jana Wroczyńskiego i ppłk. Władysława Andersa, którzy na stanowisku Szefa Sztabu D.G. pracowali niezmiernie nad zorganizowaniem Sztabu;
- Ppłk. Juliana Stachiewicza, pierwszego Szefa Sztabu D.G.
- Najbliższe mają otoczenie: płk. Wacława Przeździeckiego, rtm. Witolda Szembeka, Witolda Radeckiego-Mikulicza, por. Stanisława Michalskiego i ppor. Józefa Plucińskiego.

Poza tym proszę niepodległego mi majora Józefa Szymana, który w trudnych bardzo warunkach objąwszy Urząd Wojskowy po ś.p. mjr. Józefie Chłapowskim, serdeczną troską otoczył żołnierza wielkopolskiego i zaspokoił wszystkie jego potrzeby, przyjąć moje żołnierskie „Bóg zapłać”.

Rozkaz ten przeczytać przed frontem wszystkich oddziałów wielkopolskich¹.

---a

Za zgodność

Szef Sztabu

Jan Wroczyński

Generał podporucznik

Dowódca Frontu

Józef Dowbor-Muśnicki

generał broni

Druk CAW, I.1.70.13, t. 37.

^a Opuszczono sprawy transportów i personalne.

1. Uderza brak podziękowania dla ppłk. Stanisława Taczaka, pierwszego Głównodowodzącego powstania.

Nr 87

1921 marzec 9, mp. – Z rozkazu Dowództwa Frontu Pomorskiego nr 17 w sprawie oceny działalności Organizacji Wojskowej Pomorza

W czasie, kiedy jeszcze przemoc wroga ciążyła nad ziemią Prus Zachodnich i Pomorza, społeczeństwo polskie pomorskie stworzyło organizacje, które przeciwstawiły się zakusom i gwałtom najeźdźcy, stojąc na straży dobra narodowego, były to: „Organizacja Wojskowa Pomorza” i „Straże Ludowe”. Ich to zasługą jest, że w czasach przejściowych i najtrudniejszych utrzymany został ład, porządek i bezpieczeństwo, że w momencie nadejścia Wojsk Polskich cały majątek państwowy został oddany władzom polskim w całości i przeważnie w dobrym stanie, że społeczeństwo polskie na Pomorzu czuło w ciężkich chwilach oczekiwania pewne oparcie o siłę zbrojną.

W „Organizacji Wojskowej Pomorza” było jeszcze coś więcej, byli to ci, co jak legendowi śpiący rycerze, na odgłos złotego rogu, idącego od dalekich już wolnych Ziem Polskich, jęli się skupiać i gromadzić, by móc, skoro tylko Wojska Polskie staną na ich ziemi, zaciągnąć się jak jeden mąż pod rycerskie znaki. W „Organizacji Wojskowej Pomorza” była ta tęsknota da Wojska Polskiego i tych, co w obcych wrogich armiach służyli i tych, co karabin dopiero

mogli utrzymać, która w ciągu historii wybuchnęła w spontanicznym nakazie: „Do broni”.

A gdy Wojska Polskie wkroczyły na ziemię ich pradziadów, stanęli wszyscy do szeregów, organizującej się Dywizji Pomorskiej. Dowódca Dywizji Pomorskiej Pułkownik Stanisław Skrzyński już od 17. czerwca 1919 r. jako kierownik Organizacji Wojskowej spełniał i koordynował wojskowo zbiorowe wysiłki. Do jego szeregów przekradali się jedni na tamtą stronę kordonu, inni pozostawali, organizując nowe szeregi¹.

Szefem organizacji, który w najtrudniejszych warunkach na miejscu budził ducha, organizował i kierował, był p. dr Franciszek Kręcki.

Wyrażam im za ich niezmordowaną pracę, która osiągnęła tak wspaniałe rezultaty, swe uznanie i podziękowanie. Ich dzielnym podkomendnym i współpracownikom, zarazem wszystkim członkom Organizacji Wojskowej, którzy wykazali obok wielkiego zapału i umiłowania Ojczyzny głębokie zrozumienie obowiązków żołnierskich, za ich wierną służbę dziękuję w imieniu służby Narodowej.

Z nich wyróżniam: Pana Leona Czarlińskiego, Komendanta I.O.W. Kierownika Wydziału Straży Pana Józefa Gogę, Komendanta V.O.W., Kierownika Wydziału Straży, Pana Augustyna Szprege; Komendanta IV.O.W., Okręgu Kaszubskiego, Pana Ignacego Włocha, Kuriera Wojskowego, Pana Augustyna Czoskę, Komendanta powiatu wejherowskiego, Pana Bohdana Jakobsona, Komendanta 5 O.W., Pana Józefa Głowackiego, Komendanta powiatu kwidzyńskiego.

Dowódca Frontu Pomorskiego
Józef Haller, m.p.
Generał Broni

Dane:

Księga Pamiątkowa Dziesięciolecia Pomorza, Toruń 1930.

1. Gen. J. Haller pomija milczeniem znaczenie wojskowych kontaktów Wielkopolski i Pomorza w l. 1918-1919, jak też rolę. Dowództwa Głównego w Poznaniu. Zob. wstęp jak też S. Grygier – T. Grygier, Polityczne i wojskowe Kontakty Wielkopolski i Pomorza..., s. 46-48.

Nr 88

1920 marzec 22, Warszawa. – Pismo Szefa Sztabu Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich do Oddziałów i Szefostw Naczelnego Dowództwa w sprawie ustania działalności Dowództw Frontów Wielkopolskiego i Pomorskiego

Dnia 28 marca dowództwa Frontu Pomorskiego i Wielkopolskiego przestają jako dowództwa działać.

Wszelkie sprawy, prowadzone dotychczas przez wymienione dowództwa frontów przechodzą z tym dniem pod kompetencję odnośnych D.O.Gen., względnie grup likwidacyjnych frontów, które w tym dniu rozpoczną działalność.

Tego dnia też ustaje zależność D.O.Gen. Pomorze od dowództwa frontu pomorskiego i D.O.Gen. Pomorze przechodzi pod bezpośrednią władzę M.S.Wojsk.

Co do użycia wojsk pozostających pod władzą Naczelnego Dowództwa na terenie D.O.Gen. Pomorze (11. dywizja piechoty i 5. brygada jazdy) pozostaje w mocy rozkaz Nacz. Dow. Nr. 2015/III.

Otrzymują: Wszystkie Oddziały i Szefostwa Nacz. Dow.

Generał p.o. Szefa Sztabu Generalnego
Stanisław Haller
generał-podporucznik

Kopia, mpis

CAW. V O/NDWP, t. 51.

Rewindykacja Bydgoszczy

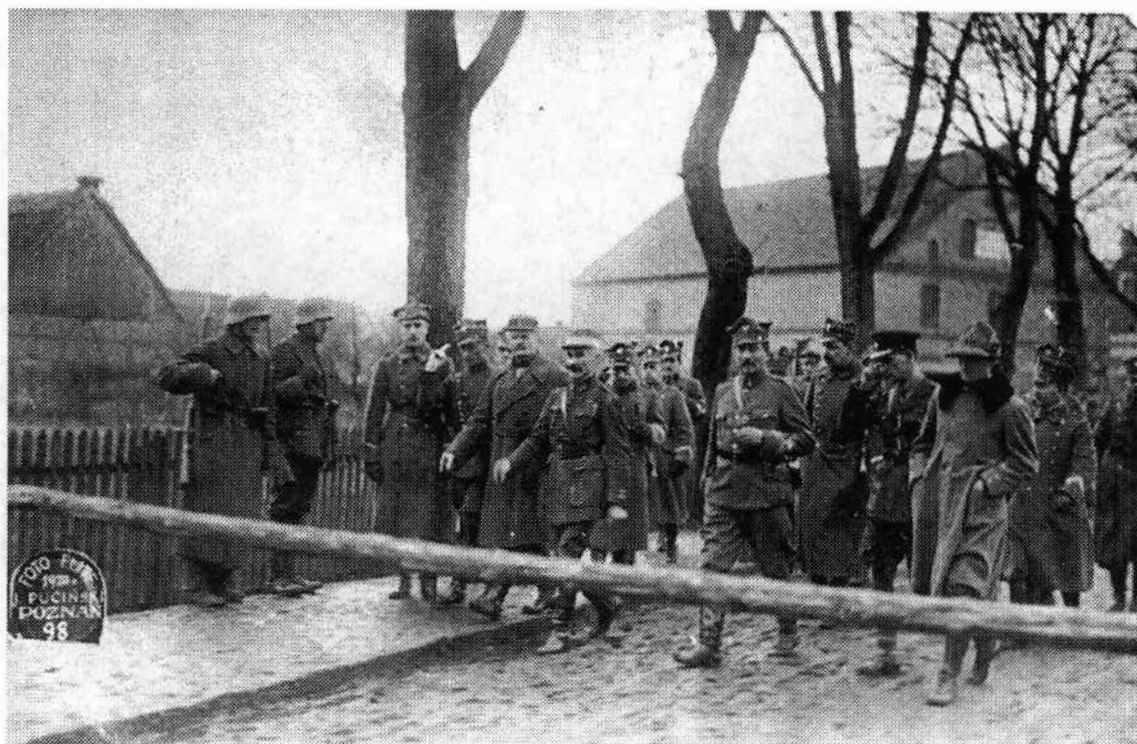
Rewindykacja Bydgoszczy

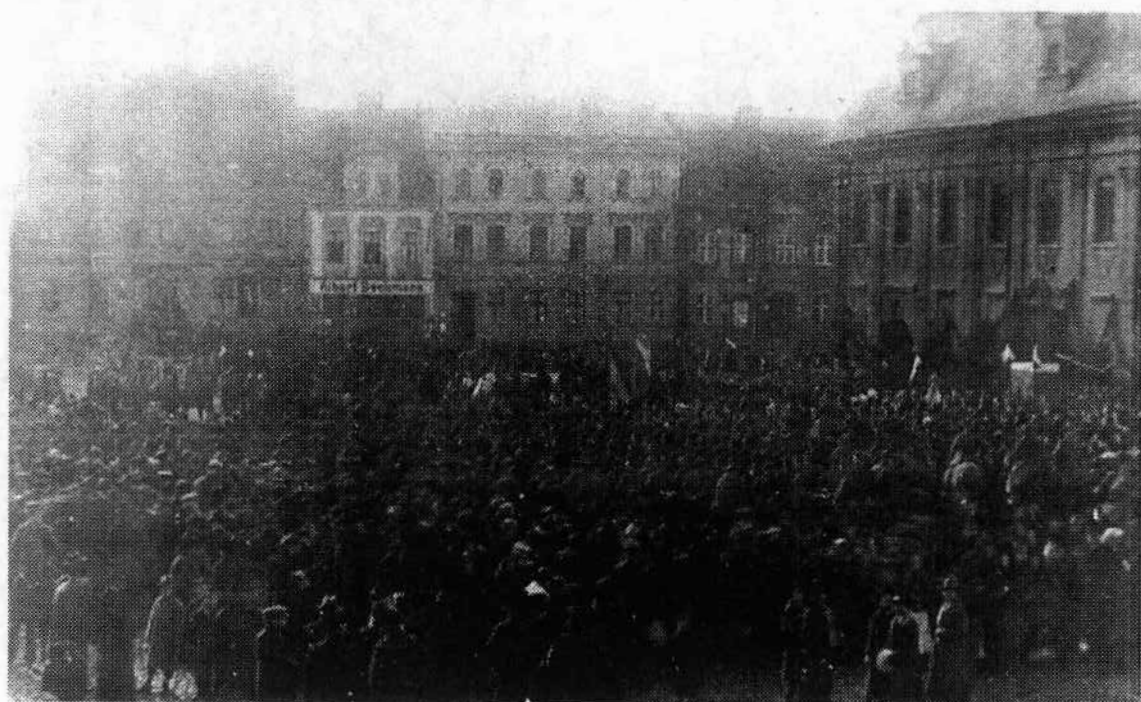
Rewindykacja Bydgoszczy

Leszno

Zbąszyń

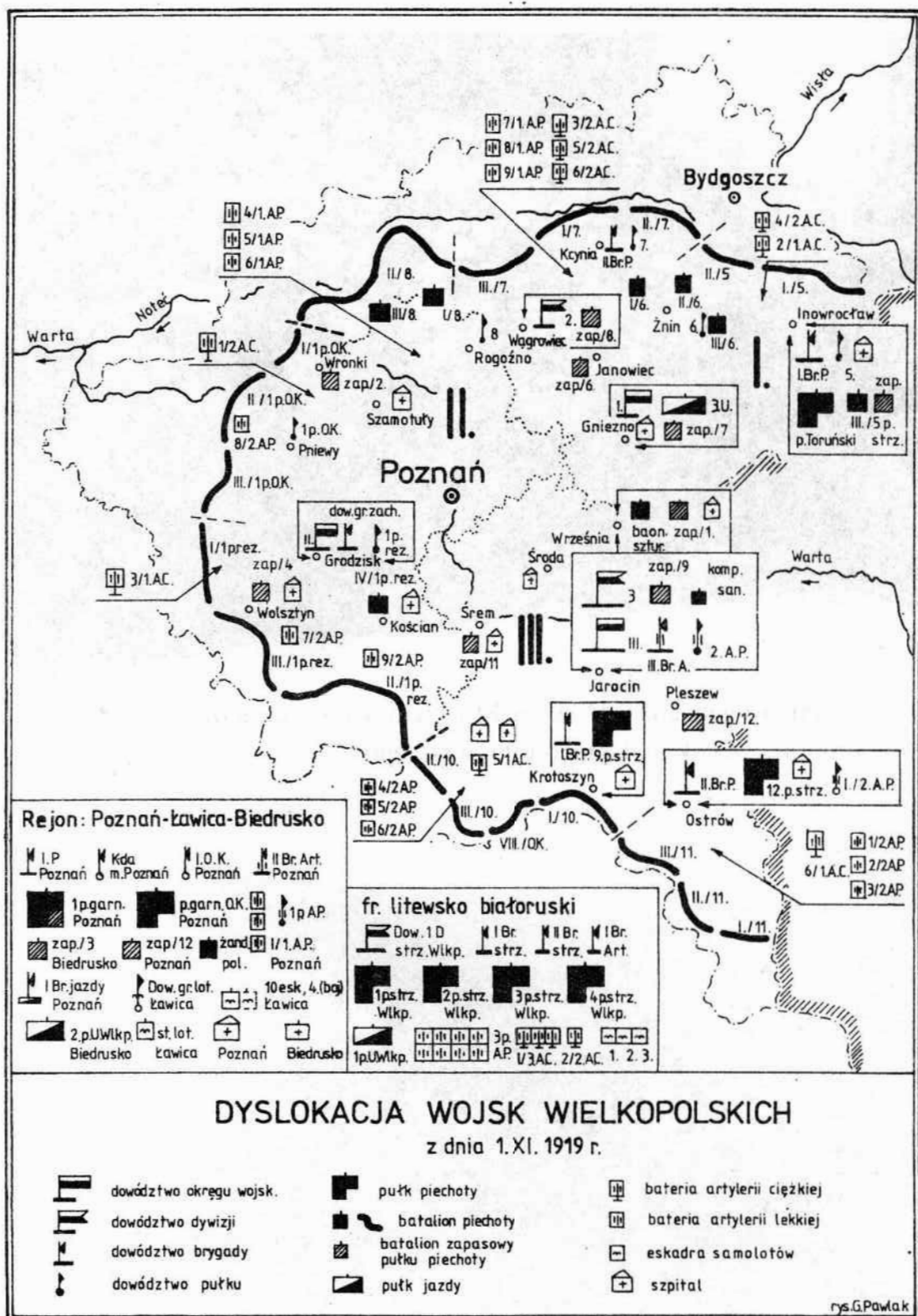

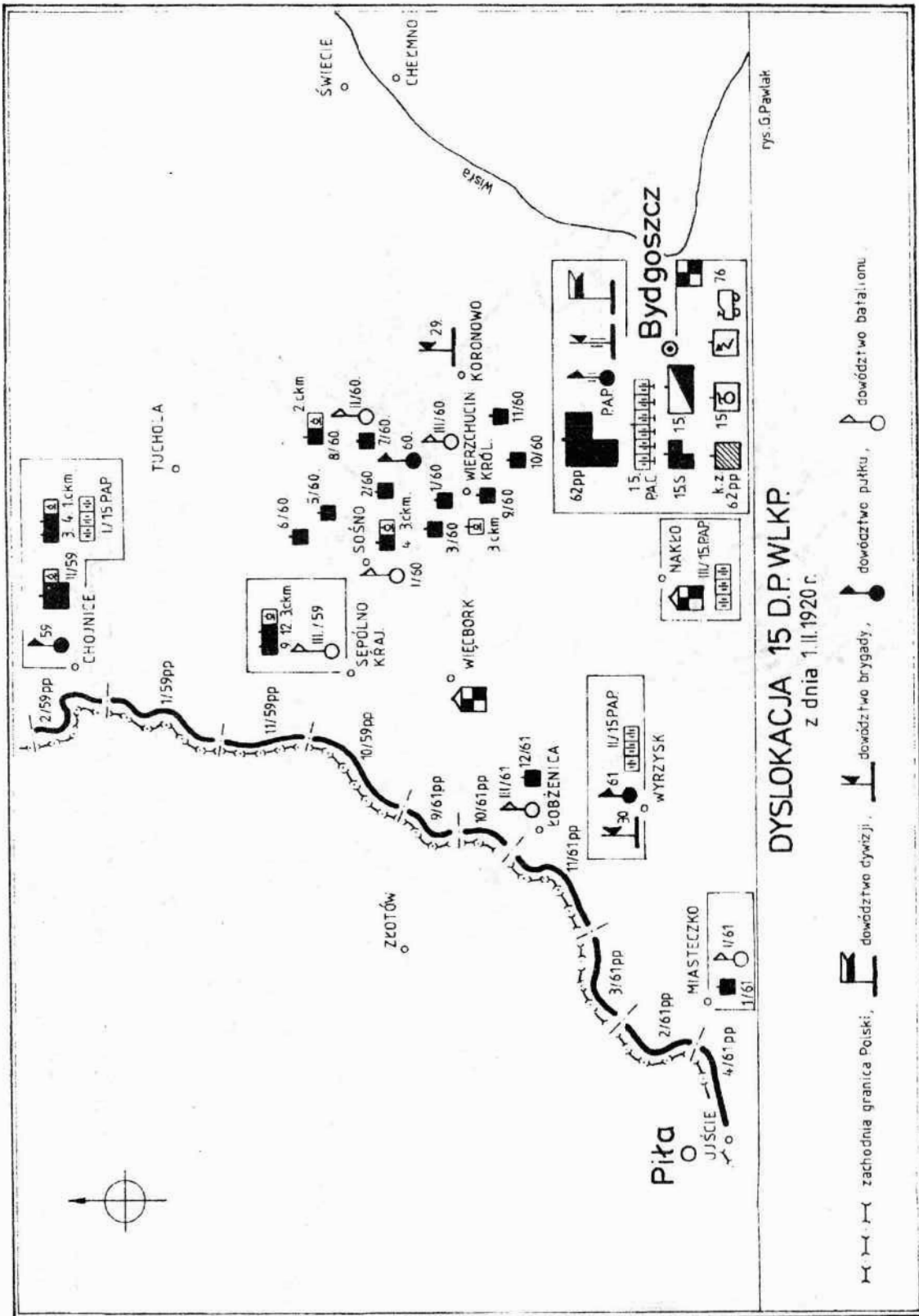
Rawicz

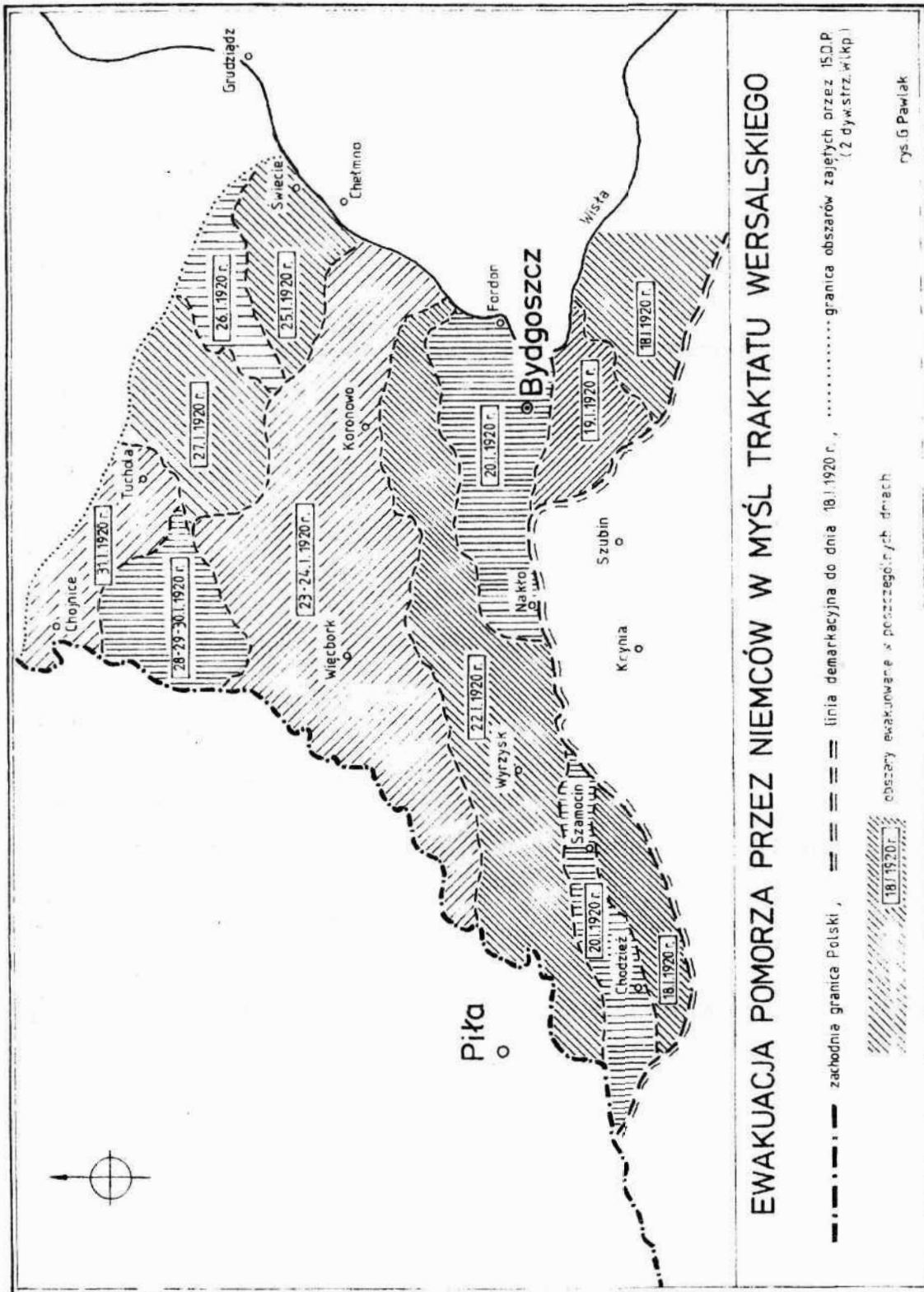

Gen. Józef Haller i gen. Józef Dowbor-Muśnicki w otoczeniu oficerów sztabów Frontów: Wielkopolskiego i Pomorskiego

INDEKS NAZWISK

Alejski, ppor. 224

Anders Władysław, ppłk SG, szef sztabu OG SZbZPr, 13, 223

Anderson Walerian, por., dca odcinka, 139

Andrzejewski, podkomisarz na odcinek południowy 230

Andrzejewski Ignacy, por. w st. spocz. 138

Balfaur Arthur, minister spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii 11

Barański Alfons, ppor. 114

Bartoszkiewicz, kpt. 164

Basiński Jan 27

Bermondts Paweł ks. Awałów, dca kontrrewolucyjnego oddziału ochotniczego w Kurlandii 155

Biały Wojciech, ppor., dca eskadry lotn. 177

Biernacki, kpt., szef sztabu Dywizji Strz. Wlkp. 149, 189

Biskupski Antoni 229

Biwkowski por. 75

Błażejewski Maksymilian, por., oficer umundurowania sekcji 2 O.IV Dtwo Fr. Wlkp. 78

Boćkowski-Boczkowski Wiktor, mjr, oficer łącznikowy AGH przy DG SZbZPr, 42, 43

Bogusławski, kpt. żand. pol. 200

Braeuning, agent PZP w Grudziądzu 57

Breza Alfans, ppor., oficer dla dziennika bojowego w O. III Dtwo Fr. Wlkp. 77

Bujakiewicz Stanisław, por. 180

Chełmicki Władysław, ppor. 46

Chełmicki Zdzisław, ppor., referent samochodowy sekcji w O. IV Dtwo Fr. Wlkp. 79

Chłapowski Józef, mjr 12, 33

Chłapowski Konstanty, mjr 232

Chmielewski Julian, ppor. 46

Ciażyński Teodor, ppor., oficer dla defensywy (tzn. kontrwywiadu). O. II Dtwo Fr. Wlkp. 77

Czarliński Lech, 55, 56

Czarliński Leon, kierownik Podkomisariatu NRL w Gdańsku, 9, 235

Czarliński Wincenty, ppor.55

Czop, por., oficer. O. III ND, 230

Czoska Augustyn 235

Czubiński Antoni, 22, 24, 25

Dąbrowski Jan Henryk, gen. 110

Demiro-Saulski Edward, ppor., szef sekcji A, starszy adiutant Dtwo Fr. Wlkp. 80

Dmowski Roman, pcy KNP w Paryżu, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 23

Doumer Paul, senator 23

Donimirski Gustaw, ppłk 56

Donimirski Jerzy, ppor.56

Dowbor-Muśnicki Józef, gen., dca Fr. Wlkp. 13, 14, 15, 16, 18, 19, 25, 26, 28, 32, 33, 34, 40, 58, 67, 68, 76, 81, 90, 112, 115, 130, 135, 138, 151, 195, 204, 229, 234, 237

Dreszler, por. lek. wet., oficer sekcji 8, O. IV Dtwo Fr. Wlkp. 79

Dubiski Stefan F., gen, dca i Dyw. Strz. Wlkp. 232

Dyगत, kpt. 230

Dzierżykraj-Stokalski Jan, ppłk, zca szefa sztabu Fr. Wlkp. 237

Erzberger Matthias, minister 15

Fabrycy Kazimierz, ppłk 11

Fenrych Tadeusz, ppor. 26

Finger, ppor., dca portu w Grudziądzu 57

Foch Ferdinand, marsz., naczelny wódz sił Ententy, 9, 12, 14, 24

Fritz Leon, ppor.16

- Gałecki Tadeusz, płk 160, 174, 184, 187, 197, 200, 208
- Gawrych Alojzy, ppor., oficer dla prasy. II Dtw Fr. Wlkp. 77
- Gąsiorowski, mjr lek. 57
- George, ppor., oficer do raportu stanów liczebnych. O. I. Dtw Fr. Wlkp. 77
- Gębski Julian, urz. wojsk., sekretarz Gł. Poczty Polowej nr VI Poznaniu 111
- Głabisz Kazimierz, por., oficer sekcji operacyjnej DG w Poznaniu, zca szefa O. III Dtw Fr. Wlkp. 42, 77
- Głowacki Józef, komendant pow. kwidzyńskiego 235
- Gnaciński August, dca partyzantki pomorskiej, 15
- Goga Józef, kierownik Wydziału Straży 235
- Grabski Władysław, delegat KNRL do Paryża, 10, 24
- Grobelski Michał, kpt. lek., adiutant Insp. Sanitarnego Dtw Fr. Wlkp. 81
- Grochowalski Tadeusz, płk, szef O. III b. Dtw Fr. Wlkp. 77
- Gromadka Franciszek, sierż., konwojent Gł. Poczty Polowej nr VI w Poznaniu 111
- Grot Zdzisław 23, 46
- Grudzielski Kazimierz, gen., dca Dywizji Strz. Wlkp. 232, 12, 37
- Grygier Stanisław, 23, 25, 26, 27, 235
- Grygier Tadeusz, 23, 24, 25, 26, 27, 235
- Grzędziński, por. 11
- Gurbski, ppor., szef wydziału II sekcji A Dtw Fr. Wlkp. 80
- Gzowski Wiktor, por., oficer do zleceń O. V Dtw Fr. Wlkp. 80
- Hager Józef, por., dca odcinka 140
- Haimhausen Edgar Haniel von., dr, podsekretarz stanu, 18, 33, 103
- Haller Józef, gen., dca Fr. Pom. 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 31, 32, 33, 34, 40, 42, 43, 44, 48, 56, 61, 63, 64, 67, 68, 83, 109, 110, 120, 129, 132, 235
- Haller Stanisław, gen., p.o. szefa Sztabu Generalnego WP, 34, 36, 67, 236
- Harszing, agent PZP w Chełmnie 57
- Hauser Przemysław 27, 28
- Hulewicz Bohdan, kpt., szef sztabu 3 Dyw. Strz. Wlkp. 117

- Jacynicz kpt. mar., dca batalionu morskiego 59
- Jakobson Bohdan 235
- Jankowski, ppor., szef wydziału III sekcji A Dtw Fr. Wlkp. 80
- Jankowski Marian, ppor., naczelnik głównej Poczty Polowej nr VI w Poznaniu 111
- Janta-Półczyński Leon, komisarz rządu polskiego 104, 105, 107
- Jaroszewski, ppor., oficer I wydz. I sekcji A Dtw Fr. Wlkp. 80
- Jasiński Albin, gen., zca dcy Dyw. Strz. Wlkp. 92, 121, 123, 143, 149, 161, 175, 184, 189, 194, 198, 201, 208, 223
- Jasnoch Kazimierz, ppor. 47
- Jeziorański Wacław, ppłk, oficer do zleceń przy Dtwie Fr. Wlkp. 76
- Kaden, por. 11
- Kamiński Stanisław, ppłk. 180
- Karwat Stefan, ppor. 46
- Kattke Kazimierz, kpt. k.s., szef sekcji, 10, O. IV Dtw Fr. Wlkp. 79
- Kędzierski Anatol, gen., inspektor artylerii Dtw Fr. Wlkp. 81, 233, 237
- Koczorowski Władysław, kpt., dca p. strz. wlkp. 15
- Konarzewski Daniel, gen., dca p. strz. wlkp. 233
- Konne, por., referent polityczny sekcji 13 O. IV Dtw Fr. Wlkp. 80
- Kopernik Mikołaj 110
- Korfanty Wojciech 7, 9, 10, 12, 13, 25
- Kramm, rtm. von, dca szwadronu 6 p. kirasjerów 154
- Krasiejka Franciszek, plut., woźny Gł. Poczty Polowej nr VI w Poznaniu 111
- Krenz Paweł, por. 47
- Kręcki Franciszek, dr, dca OWP 9, 25, 27, 55, 56, 235
- Kroczyński Hieronim 28
- Kroll Józef, ppłk lek. chirurg, Insp. Sanit. Dtw Fr. Wlkp. 81
- Kryśka-Karski Tadeusz 35, 42, 43, 45, 49, 92, 107, 115, 117, 145
- Kubacz, dr 25
- Kuczewski Adolf Jan, gen. dca okręgu południowego 206, 209
- Kuffel, por., oficer prowiantowy sekcji 2 O. IV Dtw Fr. Wlkp. 78
- Kuliński płk., I zca szefa Sztabu Gen. WP 231

- Kutrzeba Tadeusz, kpt. Szt. Gen., oficer. III NDWP 43
Kuźnicki, ppor., młodszy oficer kp. sztabowej Dtw Fr. Wlkp. 81
Kwieciński, por., szef sekcji II w O. IV Dtw Fr. Wlkp. 73
- Lamezan-Salins Robert, gen. 33
Lange, ppor., oficer rachunkowy sekcji 2, O. V Dtw Fr. Wlkp. 78
Lange Julian Bolesław, ppłk., inspektor Obrony Krajowej 39, 42
Leczyk Marian 25
Ledóchowski, hr., por., dca portu w Tczewie 57
Lenczowski Jan, por., referent broni w sekcji 3 O. IV Dtw Fr. Wlkp. 78
Leśniewski Józef, gen., minister spraw wojskowych 113, 115
Liebe, agent PZP w Toruniu 57
Lipski Bronisław, por. 46
Lisowski Franciszek, ppor. 47
- Łaszewski Stefan, wojewoda pomorski, 21, 26, 134
Łowicki Franciszek, ppor. 46
Łoza Stanisław 47
Łuczak Stefan, ppor. lotn., adiutant esk. lotn. 171
Łukowicz Stefan, mjr, autor zaginionej monografii OWP 23
- Macewicz Gustaw, gen. 233
Maciaszek Jan. kpt. 233
Maciejewski Szczepan, ppor. 46
Mackiewicz, mjr 11
Majewski J., ppor., oficer ze stacji łącznikowej w Rypinie 27, 56
Makowski Bolesław 24, 27
Makowski, urzędnik dla poczty polowej sekcji 1, O. IV Dow. Fr. Wlkp. 78
Marcinkowski, por., dca 1 odcinka 138
Meissner Jan., ppor., adiutant szefa O. IV Dtw Fr. Wlkp. 78
Mendelski Leonard, ppor., adiutant O. III a Dtw Fr. Wlkp. 77
Miączyński Andrzej, ppłk., szef O. III a Dtw Fr. Wlkp. 77.

- Michalski Andrzej, kpt. apt., oficer aptekarz w sekcji 7, O. IV Dtwo Fr.
Wlkp. 79
- Michalski Stanisław, por. 233
- Michałowski J 24.
- Mikołajczak Władysław, por., 179
- Mikulski, ppor., oficer kasowy sekcji 2 O. IV Dtwo Fr. Wlkp.
- Misiałowski, płk 147, 149, 157, 160, 174, 183, 187, 197, 200, 207
- Moraczewski Jędrzej, premier 11
- Mosiewicz Władysław, płk 143, 148, 197, 200
- Mukułowski, ppor., oficer rachunkowy Wydziału Gospodarczego Dtwo Fr.
Wlkp. 81
- Neklawa, agent PZP w Fordonie 57
- Nieborak Antoni, por., dca odcinków 140
- Nowakowski Kazimierz, mjr lekarz higienista Ins. Sanitarnego Dtwo Fr.
Wlkp. 81
- Nowakowski Stanisław, mjr, zca szefa O. IV Dtwo Fr. Wlkp. 78
- Nowicki Antoni, ppor. 114
- O'Brien de Lacy Patryk, por., adiutant Insp. W.Techn. Dtwo Fr. Wlkp. 81
- Odyniec Wincenty, gen., dca Dyw. Strz. Wlkp. 117, 118, 170, 233
- Olszowski Kazimierz 104, 105, 107,
- Ossowski Stanisław, rtm. 47
- Ostroróg-Gorzeński Zbigniew, por. 233
- Paderewski Ignacy Jan, członek KNP 11, 12, 14, 24, 25
- Pajczkowski, plut. 20, 145
- Pajewski Aleksander, gen., dca p. uł. wlkp. 233
- Paluszkiewicz Władysław, ppor., oficer dla ewidencji ofic. linii O. IV Dtwo Fr.
Wlkp. 79
- Pichon Stephen, minister spraw zagranicznych Francji 12
- Piłsudski Józef, Naczelnik Państwa 7, 9, 11, 24, 34, 49, 66, 67, 151, 240
- Piszczkowski Tadeusz 22, 25

- Plater Henryk, ppor., tłumacz przy dcy Frontu Wlkp. 76
Pluciński Józef, ppor. 233
Pławski, por. mar., dca portu w Pucku 59
Polak Bogusław 4, 23, 26, 27
Pomarański Stefan 145
Popiołek Kazimierz 22
Porębski Kazimierz, adm. 104, 105, 107
Poteralski Antoni, plut., woźny Gł. Poczty Polowej nr VI w Poznaniu 11
Potocki Oskar, członek komendy OWP 9
Pruszyński Stanisław, gen., dca grupy rewindykującej Pomorze 20, 33, 35, 82, 217, 218
Przeździecki Wacław, płk 147, 159, 173, 183, 186, 188, 196, 199, 207, 233
Przykłęk-Frankowski, zca intendenta sekcji O. IV Dtwą Frontu Wlkp. 78
Puciata Władysław, ppor., oficer do zleceń O. III Dtwą Frontu Wlkp. 77
Pudłowski Stefan, ppor., oficer dla ordre de bataille O. I. Dtwą Fr. Wlkp. 77
Pyszczora Bolesław 24, 46
- Radecki-Mikulicz Witold rtm., adiutant dcy Frontu Wlkp. 76, 233
Radziwiłł Władysław, por., oficer tłumacz Insp. W. Techn. Dtwą Fr. Wlkp. 81
Raszewski Kazimierz, gen., dca Gen. Pomorze 18, 27, 44, 45, 48, 56
Reinhardt, dca brygady Reichswehry 56,
Rezer Marek 25, 26
Rostafiński Mieczysław, por., szef wydziału I sekcji A Dtwą Fr. Wlkp. 80
Rozwadowski Tadeusz, gen. 104, 105, 107, 203, 204, 230
Ruge Tadeusz por. referent O. IV a Dtwą Fr. Wlkp. 80
Ruszczewski Lucjan kpt., S.G., szef O. V Dtwą Fr. Wlkp. 80
Rybak Józef, ppłk SG, szef Dep. I Mob.-Org. 45, 227
Rybicki Wojciech Józef ppor. 46
Rybka Stanisław ppor., oficer wydz. I sekcji A Dtwą Fr. Wlkp. 80
Rzewuski Marian sierż., konwojent Gł. Poczty Polowej nr VI w Poznaniu 111

- Salecki Jerzy, ppłk SG, szef O. IV twa Fr. Wlkp. 78
- Scheitza ppor., dca kp. sztabowej Dtwo Fr. Wlkp. 81
- Schmidt Edmund, kpr., szef sekcji 4 O. IV Dtwo Fr. Wlkp. 79, 114
- Schwarz, ppor., dca portu w Chełmnie 57
- Seyda Florian, ppłk., szef Wydziału Wywiadowczego DG SZbZPr 13
- Seyda Marian, minister b. Dzielnicy Pruskiej 21
- Seyda Władysław 7
- Seyda Zygmunt, dr 18, 93, 103, 107
- Sieciński, kpt., referent główny sekcji 12, O. IV Dtwo Fr. Wlkp. 80
- Sistrzeńcewicz Bolesław, gen. 232
- Simson W. von, delegat rządu niemieckiego 105, 107
- Siudowski Kazimierz Alfred por. 46
- Skoryna Jan, płk, szef Insp. Wojsk Techn. Dtwo Fr. Wlkp. 81, 237
- Skrzetuski Seweryn, ppor. 131
- Skrzydlewski Włodzimierz kpt. 233
- Skrzyński Stanisław, płk, dca Pomorskiej Dywizji Strzelców 17, 19, 27, 40, 42, 49, 50, 51, 55, 56, 65, 235
- Sosnkowski Kazimierz, gen., II wiceminister spraw wojskowych 48, 51, 64, 65, 108, 153, 220
- Stachewicz Julian, ppłk SG, szef O. III NDWP 144, 145, 156, 158, 172, 178, 185, 192, 202, 205, 214, 216, 221, 233
- Stanek Lucjan, por. szef sztabu O. I Dtwo Fr. Wlkp. 77
- Stawecki Piotr 22
- Stawski, por., komendant kwatery sekcji Dtwo Fr. Wlkp. 80
- Stychel Antoni, ks. prałat, poseł do parlamentu Rzeszy 7
- Sułkowski, agent PZP w Bydgoszczy 57
- Suszyński, płk 185
- Szczepanik Kazimierz, ppor., szef O. II Dtwo Fr. Wlkp. 77
- Szczepański Bernard, ppor. 46
- Szebeko Witold, adiutant dcy Fr. Wlkp. 90, 233,
- Szpica Wincenty, dca partyzantki pomorskiej 15
- Szpręga Augustyn 21, 235

- Szulczewski, pcy komitetu dekoracyjnego m. Chodzieży z okazji uroczystości wręczenia sztandaru p. strz. wlkp. 228
- Szyfter, ppor., oficer dla rejestracji i wydawca map O. III Dtwo Fr. Wlkp. 77
- Szyfter Zygmunt, mjr intendent połowy sekcji 2 O. IV Dtwo Fr. Wlkp. 78, 233
- Szyman Józef, mjr, int., szef intendenty OGen. Poznań 152, 233
- Szyman Ludwik, kpt. 179, 227
- Szymański, por., II oficer prowiantowy sekcji 2 O. IV Dtwo Fr. Wlkp. 78
- Szymyślik Alfons, por. 47
- Szystowski Franciszek, ppor., adiutant szefa sztabu Dtwo Fr. Wlkp. 77
- Ślaski Jan, por. 47
- Świda Stefan, por., oficer dla sytuacji O. III Dtwo Fr. Wlkp. 77
- Świtalski, ppor., dca portów w Bydgoszczy i Fordonie 57
- Taczak Stanisław, mjr, pierwszy Głównodowodzący powstania wielkopolskiego 25, 234
- Tomalak Waław, por., oficer radia III a Dtwo Fr. Wlkp. 77
- Trahnice, gen. 63
- Tramczyński Wojciech, marszałek Sejmu 113, 115
- Truskowski Stanisław, ppor., oficer dla kancelarii O. III Dtwo Fr. Wlkp. 77
- Twardowski, por. 230
- Tyszczyński Feliks, sekretarz Gł. Poczty Polowej nr VI w Poznaniu 111
- Ulatowski Stanisław, ppor., zca szefa Oddz. II Dtwo Fr. Wlkp. 77
- Unrug Antoni, płk, intendent połowy sekcji 2 O. IV Dtwo Fr. Wlkp. 78, 233
- Vogel Dionizy, por., dca odcinka 139
- Wade K., płk, szef misji brytyjskiej 25
- Wagner, ppor., oficer I sekcji 4 O. IV Dtwo Fr. Wlkp. 79
- Wdowicki Włodzimierz, ppor., adiutant oddziałów samochodowych 114
- Widacki Jerzy, ppor., oficer do zleceń przy szefie sztabu Dtwo Fr. Wlkp. 77
- Wielowiejski 13
- Wierzejewski Ireneusz, gen., lek. inspektor sanitarny, Dtwo Fr. Wlkp. 81, 237
- Więckowski, ks., kapelan Insp. W. Techn. Dtwo Fr. Wlkp. 81

- Wilczewski Kazimierz, płk lek., referent sekcji 7 O. IV Dtwa Fr. Wlkp. 79
- Wilczyński, ppłk, lek. wet., referent sekcji 8. IV Dtwa Fr. Wlkp. 79
- Witkowski Jan 23
- Witzfeld, por., dca pododdziału w 72 p. art. pol. 154
- Włoch Ignacy 235
- Włostawicz-Gąsecki Jakub, gen., dca grupy rewindykującej Pomorze św. Wojciech 20
- Wojciechowski Mieczysław 22, 23, 24, 25, 26, 27
- Wojciechowski Stanisław, minister spraw wewnętrznych 113, 115
- Wojtkielewicz Alfons, mjr, dca p. strz. wlkp. 149, 228
- Wojtkiewicz Alojzy, mjr 148
- Wojtowicz Franciszek, ppor., oficer dla kancelarii O. I Dtwa Fr. Wlkp. 77
- Wolski Stanisław 24
- Woźny Tadeusz, por., oficer telegrafii O. III a Dtwa Fr. Wlkp. 77
- Wroczyński Jan, gen., szef sztabu DG i Dtwa Fr. Wlkp. 46, 47, 76, 81, 112, 115, 145, 151, 195, 230, 233, 234, 237
- Wroniecki Adam, ppor., k.s., oficer sądowy O. II Dtwa Fr. Wlkp. 77
- Wrzaliński Stanisław, płk 147, 157, 159, 173, 183, 184, 187, 196, 199, 200, 207
- Wybicki Józef, autor słów „Mazurka Dąbrowskiego” 110
- Wybicki Józef, członek komendy OWP 9
- Wysocki Józef, ppor., adiutant O. III a Dtwa Fr. Wlkp. 77
- Wyszkowski, por., dca portu w Toruniu 57
- Wzacny Bronisław, mjr, szef sekcji operac. DG, szef O. III Dtwa Fr. Wlkp. 40, 42, 43, 77, 145
- Zakrzewski Stanisław, por. 47
- Zenkteler Kazimierz, kpt., dca Grupy Zachodniej Fr. Wlkp. 204, 225, 233
- Zieliński Zygmunt, gen. 18
- Zielke Stefan, por. 46
- Żuchowski, II oficer dla umundurowania w sekcji 2 O. IV Dtwa Fr. Wlkp. 78
- Żurakowski S. 34, 35, 42, 43, 45, 49, 107, 115, 145

INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH

- Abdek 146
Adamowo 106, 186, 190, 225
Adamshof – zob. Adamowo
Aleksandrów Kujawski 58, 82, 86,
87, 88
Allenstein – zob. Olsztyn
Alt Görtzig 138
Altlingen 146, 150, 159, 162, 173,
176, 183, 185
Am Fliess – zob. Nad Strugą
Anieliny k.Nakła 162, 185
Altsorge – zob. Starekwiecie
(Kwiejce, Kwiecie) k.Wielenia
Antoninsdorf 196
Argenau – zob. Gniewkowo
Aschenort 144
Atanasienhof 179
- Bagnitz – zob. Bagienica
Bagienica 191
Barłomin (leśn.) 149
Bartniki 53
Bartodzieje 150
Bełęcin 139, 163
Bentschen – zob. Zbąszyń
Berlin 17, 18, 27, 103, 107, 131,
193, 203, 230, 231
Będzin 84,
Biadki 106, 190, 191, 199, 225
Białośliwie 177, 266
- Białystok 53, 54
Biedaszkowo 147, 150
Bielsk 82
Birkhausen – zob. Wilcze
Birnbäum – zob. Międzychód
Biskupice 33, 86
Bixroff 59,60
Biżechowo 154
Blumwiese 159, 161
Błodzin 199
Błonie 165
Bojanowo 168
Bory Tucholskie 15
Brachnówek (maj.) 55
Bralin 130, 166, 169, 209
Brandenburgia (prowincja) 164
Brechlin 187
Brenno 138, 139, 163
Brickenau 199
Briese – zob. Wąbrzeźno
Briesen – zob. Brzeźno
Brodden – zob. Brody
Brodnica 12, 20, 24, 44, 46, 47, 49,
50, 156, 185
Brody 106, 176, 179, 181, 186,
190, 222, 225
Bromberg – zob. Bydgoszcz
Bruch – zob. Bruk
Bruk 222, 225
Brühlsdorf zob. Pradocin

- Brześć Kujawski 82
 Brzeźno, maj. 164, 187, 190, 216,
 Bukareszt 35
 Buddin – zob. Budyń
 Budyń 196, 198
 Budzyń 38
 Bydgoszcz 10, 11, 18, 20, 25, 33,
 39, 40, 52, 57, 58, 72, 74, 96,
 99, 120, 121, 122, 123, 125,
 126, 127, 129, 130, 147, 148,
 150, 154, 159, 160, 161, 172,
 173, 175, 176, 179, 183, 184,
 186, 187, 188, 189, 193, 194,
 196, 198, 199, 200, 201, 207,
 208, 210, 226, 229, 241, 243,
 244
 Byschke – zob. Byszki
 Bysław 199, 202
 Bysoniewo 173, 179
 Byszki 173, 176, 179, 181
 Bytom 11
 Bytów 37
 Cejnowo 59, 60
 Ceynowa – zob. Cejnowo
 Charlottenburg – zob. Falmierowo
 Chełmno 20, 49, 50, 52, 57, 58, 70,
 72, 94, 96, 185
 Chełmża k. Torunia 12, 20, 46, 47,
 70, 94, 178
 Chełst 138, 164, 165
 Chłaple – zob. Chłapowo
 Chłapowo 59, 60
 Chodzież 38, 39, 40, 92, 125, 146,
 148, 197, 226, 228, 229, 245,
 246
 Chojnice 11, 20, 32, 37, 39, 49, 50,
 52, 68, 126, 130, 131, 135, 197,
 213, 214
 Chojniczki 75, 125, 130, 132, 213
 Christburg – zob. Dzierzgoń
 Christfelde – zob. Krostkowo
 Christinenfelde 186, 189, 196, 198
 Chrzanów 83
 Ciechocinek 86
 Cierpice 125, 126, 130
 Cieszyn 24
 Cieść 203
 Clarashöh – zob. Konstantowo
 Compiegne 8
 Crone – zob. Koronowo
 Czajcze 182
 Czarne k. Człuchowa 52, 54, 155
 Czarnków 129, 138, 141, 155, 164,
 206, 223
 Czermin 170
 Czerniachowsk n. Pregołą – zob.
 Wystruć
 Czersk 12
 Częstochowa 24, 83, 88
 Człuchów 53, 54, 71, 155
 Damasławek 129
 Daniszyn 209
 Darmowo 134
 Dąbki 60, 180, 182

- Dąbrowa Górnicza 83, 84
 Dąbrowo 186, 187
 Dąbrówka Mała 160, 162
 Debenke – zob. Dębionek
 Dembex – zob. Dąbki
 Deniszyn 170
 Deutsch 185
 Deutsch Eylau – zob. Hława
 Deutsch Hoehe 223, 224, 225
 Dębionek 173, 174, 176, 177
 Dębowa Góra 165, 223, 225
 Dębowa Łęka 139, 163
 Dębowiec Nowy 139, 163
 Dębowo 141, 164, 165
 Dęby 107
 Długie Nowe 138, 139, 163
 Dobbertin – zob. Dobertyn
 Dobertyn 174, 177, 179
 Dombke – zob. Dąbki
 Dombrowo – zob. Dąbrowo
 Dormgsdorf 107
 Dormowo 140, 163, 164
 Dorotheenshof – zob. Biadki
 Dratzig – zob. Drawsko k.Krzyża
 Drawsk – zob. Drawsko
 Drawski Młyn 138
 Drawsko 138, 141, 164
 Drawsko k.Krzyża 165, 206
 Działdowo 20, 144
 Dziechciary 83
 Dzierzgoń 53, 54
 Ebensee – zob. Jezioro Ostrowite
 Echberg Hld. 138
 Eichberg Hld. – zob. Dębowa Góra
 Eichberg – zob. Dębowo
 Elbląg 11
 Elsenort – zob. Anieliny k.Nakła
 Emilianów 157
 Emilienau – zob. Emilianów
 Emilienhof – zob. Śmiłowo, maj.
 Erlau – zob. Olszewko
 Erpel – zob. Kaczory
 Eulenberg – zob. Sowia Góra
 Eulenburg 138
 Falkenburg – zob. Jastrzębowo
 Falmierowo 174, 177
 F. Brachel 188
 Feyerland 146, 148, 149, 150
 F. Guttusheim 186
 Filopol 139
 Fitzerie – zob. Maranowo
 Flottwel – zob. Białośliwie
 Fordon 20, 33, 57, 58, 70, 94, 105,
 126, 127, 160, 161, 172
 Forst 59, 60
 Forst Grabau – zob. Grabów
 Franciszkowo 196, 198, 199, 202
 Francja 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 22,
 23, 29, 34, 35
 Franzdorf – zob. Franciszkowo
 Fraustadt – zob. Wschowa
 Freidorf – zob. Wierzchucin
 Freimark 180

- Freirode – zob. Jaktorowskie Huby
 Freithal 147, 150, 159, 162
 Friedheim – zob. Miasteczko
 Friedland – zob. Prawdinsk n.Łyną
 Friedrichshorst – zob. Frydrychowo
 Friedrichsthal 139
 Frischin 146
 Frydrychowo 174, 177, 208
 F. Selgenau 173, 176, 179, 181, 186, 190, 222
 F. Trischin – zob. Przyszczyn
- Galicja 145
 Gdańsk 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 21, 23, 24, 25, 39, 53, 56, 59, 71, 72, 74, 96, 99, 104, 122, 123, 124, 153, 154, 215, 221
 Gdańsk-Wrzeszcz 154
 Gernhein 159
 Gerrin – zob. Jaryn
 Geyersdorf – zob. Dębowa Łęka
 Glubschiner See 173
 Głodowo 85
 Głogów 75, 99, 127, 128
 Głowno 87
 Głozowo 140
 Gniew 21
 Gniewkowo 20, 125, 126, 144
 Gniezno 86, 130, 210
 Gode 161
 Gogolin 173, 179
 Goldfeld 181, 183, 185
 Gollub – zob. Golub
- Golub 20, 144
 Gołanice 127, 128
 Gołańcz 38
 Gołębie 199, 201, 207, 208
 Gondes 146, 150
 Gorzyń k.Międzychodu 164, 206
 Gosslerhausen – zob. Jabłonowo
 Gostycyn 199, 202
 Grabau – zob. Grabowo
 Grabowo 176, 181
 Grabów 181, 182
 Graudenz – zob. Grudziądz
 Granica 84
 Gr. Bisław – zob. Bysław
 Gr. Glubsschiner 173
 Gr. Klonia – zob. Wielka Klonia
 Gr. Mangenmühlen – zob. Mędro-
 mierz
 Grodno 117
 Grodzisk Wielkopolski 127, 140, 141, 142, 164, 212
 Grolewo 140
 Gromaden – zob. Gromadno
 k.Nakła
 Gromadno k.Nakła 173, 176, 179, 181
 Grota p. Grudziądz 46
 Gross-Lenkendorf p. Olsztyn 46
 Gruczno 189, 190
 Grudziądz 5, 10, 16, 17, 18, 20, 24, 28, 31, 32, 33, 39, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 57, 58, 59, 70, 72, 94, 96, 105, 127, 137, 185, 192, 202

- Grutschno – zob. Gruczno
 Grunewald – zob. Grunwald (leśn.)
 Grunwald 109
 Grunwald (leśn.) 148, 150
 Grünberg – zob. Zielona Góra
 Grünfelde – zob. Świekatówko
 Gulcz 138
 Gumnowice 146, 150, 174, 176, 183, 185
 Gumnowitz – zob. Gumnowice
 Gut Blumenwiese 146, 150
 Gut Lubaschen 159
 Gut Viele – zob. Viele
- Hallberg 141
 Haltenau 174
 Hammerstein – zob. Czarne k. Człuchowa
 Hamritzkie – zob. maj. Hamrydzkie
 Hamrydzkie, maj. 163, 165
 Heinrichsfelde – zob. Czajcze
 Heisternest – zob. Jastarnia
 Hel 59, 60
 Hela – zob. Hel
 Hohendorf zu Usch 148, 150
 Hohenfelde – zob. Wysoka
 Höhenvorwerk – zob. Gorzyń k. Międzychodu
 Huta 201
 Hutta – zob. Huta
- Łhawa 52, 54, 72, 96
- Inowrocław 11, 15, 17, 19, 25, 38, 50, 56, 64, 65, 86, 87, 212, 126, 129, 130, 143, 148, 212
 Insterburg – zob. Wystruć (Czer- niachowski n. Pregoła)
- Jabłonowo 10, 52, 96
 Jakobsdorf – zob. Jakubowice
 Jakszyce 122
 Jaktorowo 146, 148, 180, 182
 Jaktorowskie Huby 180, 182
 Jakubowice 199, 201
 Jańska Góra 182, 186
 Jarocin 128, 129, 169, 170, 212
 Jaromierz 139, 163
 Jaryn 138, 159, 164, 165
 Jastarnia 59, 60
 Jastrowo 186
 Jastrzębie 175, 177
 Jastrzębie Śląskie 82
 Jazyniec 138
 Jezuitar See – zob. Jezioro Jasiniec
 Jeziaro Borówno 146, 149
 Jezioro Chłop 138
 Jezioro Gołanieckie 128
 Jezioro Grójeckie 139, 163
 Jezioro Jasiniec 146, 149
 Jezioro Juchacz 186, 190
 Jezioro Końskie 140, 163
 Jezioro Kopanickie 139, 163
 Jezioro Lutowskie 186, 190
 Jezioro Mausz 216
 Jezioro Mielno 186, 190

- Jezioro Młyńskie 140
 Jezioro Mochel 146, 149
 Jezioro Nowomiejskie 139, 163
 Jezioro Ostrowite 199, 201
 Jezioro Wielkie 140, 163
 Jezioro Wojciechowskie 139, 163
 Jezioro Zbąszyńskie 139, 163
 Johannis 186
 Johannisberg – zob. Jańska Góra
 Juchatz See – zob. Jezioro Juchacz
 Judenberg 207
 Jungen – zob. Wiąg
 Jusanowo 186
 Kaczory 106, 126, 131, 176, 179,
 181, 186, 190, 225
 Kaisersdorf – zob. Młotkowo
 Kaltwasser – zob. Zimnawoda
 k. Bydgoszczy
 Kamienica 196, 198
 Kamieniec 201
 Kamień Krajeński 207, 208, 210,
 213
 Kamień – zob. Kamień Krajeński
 Kamnitz – zob. Kamienica
 Kanał Bydgoski 20, 161
 Kanał Kłodnicki 11
 Kanał Obrzański 139, 163
 Karczewska 141
 Karnkowo 85
 Karschau – zob. Karszewy
 Karszewy 144
 Kartuzy 21, 33, 39, 49, 50, 59, 153,
 221
 Karven – zob. Karwia
 Karwia 59, 60
 Kasprowo 146, 159
 Kaszczor 138, 139, 163
 Kaszuby 17, 24, 49, 50, 109
 Kąkolewo 166
 Kcynia 38, 130, 184, 189, 198,
 210, 211, 232
 Kębłowo 138, 139, 163
 Kępno 20, 130, 144, 166, 167, 168,
 169, 170, 209, 213
 Kiebeler Wiesen 139, 163, 165
 Kielce 43, 186
 Kiełpin 67, 125, 130, 132, 135
 Klahrheim – zob. Kotomierz
 Kl. Bartelsee – zob. Bartodzieje
 Klein – Lonsk 210
 Klein Walde 146
 Klein – Wissek 174
 Kleszawka 221
 Kl. Gatzno – zob. Małe Gacno
 Kl. Glubsschiner 173
 Kl. Konitz – zob. Chojniczki
 Kl. Lutau – zob. Lutówko
 Kl. Lutauree – zob. Jezioro Lu-
 towskie
 Kloma 186
 Kolankowo 157
 Kol. Dąbrowo 196, 199
 Kolibki 59, 60
 Koliebken – zob. Kolibki
 Kolonie 150
 Konarczyn 216

- Kongresówka (Królestwo Polskie)
 11, 56, 131, 165, 166, 167
 Konitz – zob. Chojnice
 Konstantowo 173, 176, 180, 181
 Kopanica 138, 139, 163
 Kornatowo 70
 Koronowo 96, 126, 130, 173, 176,
 179, 181, 184, 185, 196, 210
 Korritowo – zob. Korytowo
 Korytowo 189, 190
 Koswo 186
 Kościan 171
 Kościelec 84
 Kościerzyna 12, 21, 23, 49, 50,
 214, 215
 Kotomierz 175, 181, 185
 Kottulewo – zob. Kotulewo
 Kotulewo 179, 181
 Kowal 82
 Kowalewo 52, 70, 94, 157, 158,
 182
 Koźlak 106, 186, 190, 223, 225
 Koźle 11
 Königsblick 186
 Krajenka 177
 Kraków 34
 Kraplewiczki 198
 Krobia 87, 166, 176
 Krojanke – zob. Krajenka
 Kropel 179, 182
 Krostkowo 60
 Krotoszyn 118, 130, 167, 168, 169,
 170, 209, 213
 Kruszewo 141
 Kruszwica 87
 Kruszyńska pow. Brodnica 46
 Krzycko 118
 Krzyż 206
 K. Schlanz – zob. Mała Słońca
 Kulm – zob. Chełmno
 Kurnatowo 94
 Kupferhammer – zob. Miedzichowo
 Kussowo 146, 150, 159
 Kutno 82, 83
 Kwidzyń 100
 Kwiece – zob. Starekwiecie
 k. Wielenia
 Kwiejce – zob. Starekwiecie
 k. Wielenia
 Kwilcz 141

 Langenau – zob. Łęgowo
 Langfuhr – zob. Gdańsk-Wrzeszcz
 Laskowice 21, 52, 54, 125, 126,
 130, 132, 135
 Laskowitz – zob. Laskowice
 Lassburg 187, 191
 Lauenburg – zob. Łębork
 Lautenburg – zob. Lidzbark War-
 miński
 Lazin 20
 Lenartowice 170
 Leszno 5, 14, 20, 53, 127, 128,
 129, 130, 131, 139, 144, 163,
 165, 167, 168, 169, 170, 171,
 206, 209, 213
 Łębork 54

- Libiasz Wielki 84
 Lichnau – zob. Lichnowy
 Lichnowy 207, 209
 Lida 209
 Lidzbark Warmiński 20, 47, 54, 156
 Liebenau – zob. Gostycyn
 Liebenthal 226
 Liepe – zob. Lipa
 Liewice 223
 Lindenwerden – zob. Lipna Góra
 Lipa 182
 Lipna Góra 182
 Lipno 82, 86
 Lisbenau 186
 Liszkowo 176, 181
 Litwa 40, 53
 Lizenhalzen 153, 155
 Lnianek 201
 Lobsens – zob. Łobżenica
 Lonary 170
 Lowinneck – zob. Łowinek
 Löbau – zob. Lubawa
 Lubasz 141, 147, 158, 160, 162, 164
 Lubawa 20, 49, 50, 54
 Lubliniec 11
 Ludwigshain 159, 162
 Ludwigshof – zob. Koźlak
 Ludwikowo 157
 Luisensee 146
 Lutau – zob. Lutowo
 Lutowa 210
 Lutówko 190
 Lwów 34, 42, 115
 Ławica 171
 Łasin 178
 Łakocin 170
 Łęgowo 150
 Łobienica 38, 210, 213, 223
 Łomża 82
 Łowinek 196, 198
 Łódź 48, 83
 Malbork 10
 Mała Słońca 58, 60
 Małe Gacno 75, 125, 130, 132, 135
 Mały Grójec 138
 Maranowo 127, 131, 146, 150
 Margonin 144, 147, 148, 156, 157, 174, 226, 245
 Margoniner Mühlenflisse 150
 Marienthal – zob. Stępska
 Marienwalde 173, 176, 181
 Marienwerder – zob. Kwidzyń
 Mattern 221
 Mausch See – zob. Jezioro Mausz
 Mazury 116, 117
 Męczkarnia 140, 163
 Mękowarsko 188, 191, 196, 198
 Mehsau – zob. Mezowo
 Melza See – zob. Jezioro Mełno
 Mendenau 198
 Mezowo 216

- Mędromierz 199, 202, 207, 208
 Miasteczko 38, 179, 182, 210, 213,
 223, 225, 226, 227
 Michalin 146, 159,
 Midlershof 146
 Mieczkowo 147
 Miedzichowo 206
 Miejska Górka 166, 167, 170
 Międzychód 127, 129, 130, 140,
 164, 206, 209
 Mikorzyn 166
 Milasch 179
 Milsch 159, 162
 Mirków 118, 128
 Mława 82, 88
 Młotkowo 176, 179, 181
 Młyn 84
 Młynki 199, 207, 208
 Mochelherbern See – zob. Jezioro
 Mochel
 Mocheln 146, 150, 159, 161
 Mochy 139, 163
 Modlin 88
 Mogilno 87
 Mokry Lutolek 140, 163, 165
 Monkowarsk – zob. Mąkowarsko
 Morze Bałtyckie 10, 12, 21, 22, 23,
 27, 28, 155
 Morzewo 196, 199
 Mosnitz – zob. Moszczenica
 Moszczenica 207, 209
 Mottulewobruh – zob. Motylewo
 Motylewo 44, 106, 173, 176, 186,
 190
 Mrocza 125, 191, 200, 202
 Mroczeń 126, 131, 173, 174, 176,
 184, 185, 191, 199, 200, 202,
 210, 211
 Mrotschen – zob. Mroczeń
 Muchocin 138
 Muskendorf 153, 155
 Mühlen – Kolonie 173, 176, 179,
 181, 186, 190, 222, 225
 Müllendorf 146
 Müllenhof 147
 Müllenshof – zob. Biedaszkowo
 Mysłachowice 84

 Nad Strugą 173, 176, 183, 185
 Nasslettel – zob. Mokry Lutalek
 Ndr Strelitz 175
 Nakło 20, 33, 37, 38, 39, 92, 120,
 121, 125, 126, 129, 130, 159,
 161, 162, 178, 180, 181, 183,
 184, 185, 189, 196, 198, 200,
 201, 208, 210
 Nekla 146, 159
 Netzfeld – zob. Kolankowo
 Netztal – zob. Osiek nad Notecią
 Netzwalde – zob. Rynarzewo
 Neudorf – zob. Nowawieś
 Neuenburg – zob. Nowe
 Neue Welt – zob. Nowy Świat
 Neuheim – zob. Dąbrówka Mała
 Neu Jaschnitz 198,
 Neukirch 75, 125, 130, 132, 135

- Neu Klunkwitz – zob. Kraplewiczki
 Neumark – zob. Nowe Miasto
 Neumittelwalde 209
 Neumühl – zob. Młynki
 Neuteich – zob. Chełst
 Neusass Treul 58
 Nibork 100
 Niechlód 139
 Niezychowo 179
 Niemce 84
 Niemcy 5, 8-21, 23, 25, 27-31, 34,
 37, 39-42, 45, 47, 49-53, 55, 59,
 61-64, 67, 69-71, 73, 47, 84, 89,
 90, 93, 96-100, 104-106
 Nieszawa 58
 Noteć 20, 32, 37, 38, 39, 121, 141,
 147, 148, 158, 159, 162, 164,
 173, 174, 179, 180, 182, 184,
 186, 213, 226
 Nowa Cerkiew 46
 Nowa Huta 221
 Nowa Wieś 148, 174, 177
 Nowe 37
 Nowe Miasto 158, 202
 Nowe Palerze pow. Biskupice 46
 Nowy Grójec 139
 Nowy Świat 191
 Nowy Tomyśl 141
 Nowy Widzim 139

 Obendorf – zob. Morzewo
 Oberschotzen 216
 Ober Strelitz – zob. Strzelce

 Obra (Nowa i Stara) 138, 139, 163
 Odolanów 118, 130, 166, 167, 169,
 170, 209, 213
 Odra 11
 Oliwa 71, 96, 132
 Olkusz 85
 Olszewko 147, 150, 160, 162
 Olsztyn 10, 11, 46, 154, 155
 Orle 173, 179
 Osice 154
 Osiek n. Notecią 180, 182
 Osowa Sień (Górna, Dolna) 106,
 138, 139, 222, 225
 Osterode – zob. Ostróda
 Osterwick – zob. Ostrowite
 Ostoje 165, 166, 209
 Ostrowite 199, 201
 Ostróda 185
 Ostrów Wielkopolski 11, 14, 118,
 129, 130, 167-170, 203, 204,
 209, 244
 Ostrzeszów 118, 166, 167, 170,
 209
 Ostsee – zob. Morze Bałtyckie
 Osmiałowo 85
 Otalszyn 221
 Otłoczyn 144
 Pakówko k. Rawicza 206, 209
 Pamiętowo 186, 190, 196, 198,
 199, 201
 Pantau – zob. Pamiętowo
 Parlin 186

- Paryż 7-9, 13, 22-25, 27, 69, 93,
 103-107, 131, 203, 222, 230,
 240
- Pasłęka (rz.) 11
- Pawelau 209, 213, 214
- Pawelce 166
- Pechau 196
- Pelplin 154
- Petznick – zob. Pieczynek
- Pieczynek 186, 187, 190, 191, 196,
 198, 199, 201
- Pierzyna 139, 206
- Piła 11, 39, 101, 106, 177, 193, 222
- Piłka 141, 164
- Pleszew 170
- Płock 82
- Poburka 180
- Podgórze 126
- Polska 5, 7-16, 18-31, 33-38, 40,
 42-44, 47-49, 62, 64, 66, 67, 69,
 71-75, 91-93, 95, 97-107, 109-
 110, 113, 115, 117, 119, 124,
 125, 127-129, 131-136, 138,
 144, 145, 151, 156, 158, 165,
 167, 169, 172, 173, 178, 179,
 186, 192, 193, 199, 202-204,
 207, 215, 217, 222, 230, 231,
 234, 235, 236, 239, 240, 240-
 242, 244, 246
- Polski Rów 132
- Połajewo 129
- Pomorze 7, 9, 10, 12, 16, 18, 19,
 23-25, 27, 48, 49, 61, 62, 63,
 65, 57, 68, 108, 109, 132, 217,
 218, 236, 239, 240
- Poręba 83
- powiat kwidzyński 235
- powiat międzychodzki 140, 134
- powiat skwierzyński 140, 164
- powiat sycowski 203, 204
- powiat wieleński 164
- Poznań 38, 44, 46, 49, 56, 65, 74,
 76, 86, 87, 89, 99, 107, 111-113,
 118, 121, 124, 130, 131, 135,
 136, 138, 145, 146, 152, 171,
 193, 201, 203, 206, 208, 209-
 221, 213, 217, 218, 224, 227,
 230, 232, 234
- Poznańskie 53, 98
- Prabuty 53, 54
- Pradocin 157
- Praga 83
- Prawdinsk n.Łyną 53, 54
- Prosna 131, 223
- Pruposchin – zob. Pruposin
- Pruposin 196, 198
- Prust – zob. Sępólno Krajeńskie
- Prusy 5, 8, 37, 40, 104, 125, 132,
 151
- Prusy Królewskie 18, 29-33, 44,
 45, 68, 132, 134, 217
- Prusy Książęce – zob. Prusy
 Wschodnie
- Prusy Wschodnie 10, 34, 35, 53,
 69, 93, 105, 124
- Prusy Zachodnie 14, 25, 53, 69, 93,
 106
- Przybranowo 86
- Przychodno 223-225

- Przyjaźń k.Żukowa 216
 Przyprostynia 163
 Przyrowo 199
 Przyszczyn 159, 161
 Pszczew 139, 140, 163, 165
 Puck 17, 21, 33, 39, 49, 50, 59, 221
 Putzk – zob. Puck

 Raciążek 86
 Radońsk 187
 Radeczki pow. Brodnica 47
 Radzyń 20, 130
 Raffa 161
 Rajewo 140, 163
 Rakoniewice 141, 164, 206, 224
 Rataje 226
 Rawicz 20, 130, 144, 165, 168, 169, 206, 209, 213
 Reinershof 188
 Reinfeld – zob. Przyjaźń k.Żukowa
 Reva – zob. Rewa
 Rewa 59, 60, 70
 Riesenburg – zob. Prabuty
 Riesenfelder 146, 150
 Romanowo 138
 Romanowo Górne 164
 Roschanno 186
 Rosengrund 188
 Rosja 7, 34, 42, 47, 115
 Rosko 138
 Rottai 146
 Röhrsdorf – zob. Osowa Sień

 Rudamühl 199, 201
 Rudniki 88
 Ruden – zob. Rudy k.Szubina
 Rudy k.Szubina 146, 149, 157
 Rutzau – zob. Rzucewo
 Ryczywół 38
 Rynarzewo 147, 150
 Rypin 27, 56
 Rzeczpospolita Polska 25, 66
 Rzesza Niemiecka 7, 14
 Rzęszkowo 174
 Rzucewo 59, 60

 Sadke – zob. Sadki
 Sadki 174, 177, 180, 182
 Samotschin – zob. Szamocin
 Sarbia 164
 Sbitschin – zob. Zbyszyn
 Schilln – zob. Silna
 Schirowslaw – zob. Sierosław
 Schirotzken – zob. Serock
 Schirpitz – zob. Cierpice
 Schlawe – zob. Sławno
 Schlochau – zob. Człuchów
 Schmiedenau – zob. Kowalewo
 Schneidemühl – zob. Piła
 Schönhausen – zob. Mrocza
 Schönhein 216
 Schönsee – zob. Kowalewo
 Schule – zob. Bałomin (leśn.)
 Schulitz – zob. Solec Kujawski
 Schutki 146, 150, 159

- Schützen – zob. Strzelce
 Schwarza – zob. Swarzewo
 Schwenkatowo – zob. Świętakowo
 Schwetz – zob. Świecie
 Schwiedt – zob. Świt
 Seefelde – zob. Zakrzewko
 Seefelder See – zob. Jezioro Bo-
 równo
 Selgenau – zob. Zelgniewo
 Serock 196, 198
 Sępólno 187, 188, 190, 192, 200,
 202, 210, 213
 Sępólno Krajeńskie 126, 130, 186-
 191, 196, 198, 199, 201
 Sicienko k.Bydgoszczy 174, 176
 Sicinki 207
 Siedlce 88
 Siemianice 209
 Sierakowice 221
 Sieraków 141
 Sierosław 75, 130, 132, 135
 Sierpc 82
 Silna 164, 165
 Sitno 176, 202
 Sittow – zob. Sitno
 Skarpy 186, 196, 199
 Skempe 85
 Skurcz 154
 Sławków 85
 Sławno 52, 54
 Słomkowo 86
 Słońsk 85
 Słupia 131
 Słupowo 173
 Słupsk 25, 53, 54
 Smentau 216
 Smodulec 180
 Schlendorf 267
 Sokolitz 180
 Soldau – zob. Działdowo
 Solec Kujawski 58, 127, 146, 148-
 150, 161, 162
 Sopoty (Sopot) 46
 Sosnowiec 84
 Sossnau – zob. Sośnica
 Sośnica 188, 191
 Sowia Góra 223, 225
 Sowiniec 187, 190
 Sowinneck – zob. Sowiniec
 Spa 14
 Stadt – Kolonie 173, 179, 186, 190
 Stahren 173, 176
 Stanisławie 186, 187, 201
 Stanisławów 144
 Stany Zjednoczone A.P. 8, 25
 Stara Jabłonka 164
 Starekwiecie k.Wielenia 165
 Starogard Gdański 17, 39, 49, 50,
 154
 Stary Ciechocinek 86
 Stary Trzciel 106, 140, 206
 Stebenke – zob. Stebenki
 Stebenki 186, 190
 Steinburg 159
 Steinholz 146
 Steinno 173, 175, 179, 181

- Stenzlau – zob. Stanisławie
 Sternbach – zob. Lnianek
 Stępska 179, 201
 Stoki 140
 Stolp – zob. Słupsk
 Stomke 146
 Strassburg – zob. Brodnica
 Straszewo 86
 Struga 159
 Strużal pow. Toruń 46
 Strzelce 146, 150
 Strzemieszyce 83-85, 88
 Strzyżewo 138, 224
 Strzyżów 137, 163
 Stuhm – zob. Sztum
 Suchary 146, 159
 Sulęczyn 221
 Sulmierzyce 165, 209
 Suwalszczyzna 53
 Swarzewo 59, 60
 Sypniewo 210, 213
 Szamocin 37, 39, 148, 174, 176,
 179, 180, 199, 226
 Szczecin 52
 Szczypiorno k.Kalisza 11
 Szemzdrowo 106
 Szóstak 141
 Sztum 47, 53, 54
 Szwajcaria 25
 Szydłowo 82
 Śmiłów 106, 181, 186, 190, 191
 Śląsk 7-17, 19, 24, 25, 29, 30, 37-
 40, 42, 43, 52-54, 74, 99, 116,
 124, 134, 217, 218
 Śluzewo 86
 Śmiłowo 173, 181, 186, 202, 222,
 225
 Śmiłowo, maj. 176, 190, 225
 Świecie 20, 24, 25, 37, 46, 49, 50,
 52, 130, 183, 188, 196, 199, 202
 Świękatowo 196, 198
 Świękatówko 196, 198
 Świnkowo 170
 Świt 199, 202, 207, 208

 Taubenfliess – zob. Gołębie
 Tczew 11, 21, 25, 39, 49, 57-59,
 105, 153, 154
 Teresin 146, 159
 Thelnhal 188
 Tirschtiegel – zob. Trzciel
 Topolno 196
 Toruń 8, 10, 12, 15-17, 20, 22, 23-
 25, 32, 37-40, 46, 49, 50, 52,
 57, 59, 70, 72, 94, 156, 235
 Trembetschau – zob. Trębaczów
 k.Kępna
 Trewir 15
 Trębaczów k.Kępna 169, 170, 208,
 209
 Triebusch – zob. Trzeboszcz
 Trutnowo 199
 Trzciony 186, 187, 190, 191, 196,
 198, 199, 201
 Trzciel 222

- Trzebinia 84
 Trzeboszcz 169, 170
 Tuchel – zob. Tuchola
 Tuchola 11, 12, 15, 20, 24, 32, 49,
 50, 125, 126, 130, 188, 191,
 192, 199
 Tucholka 207
 Tylża 154

 Ujście 37, 138, 148, 150, 158, 213,
 223

 Vandsburg – zob. Więcbork
 Vandsburg Flatow – zob. Złotów

 Wahlstatt 146, 150
 Waldesruh 52
 Waldheim 138
 Walkowice 138
 Walter 173, 176
 Wałcz 72, 132
 Wałycz pow. Wąbrzeźno 46
 Warmia 9, 23, 116, 117
 Warów 146
 Warszawa 15-18, 22-27, 29, 32, 34,
 36, 40, 42-44, 46-49, 61, 64, 66,
 67, 71, 82, 95, 107, 108, 119,
 135, 143-145, 152, 156, 158,
 172, 178, 185, 192, 202, 205,
 212, 214-217, 221, 227, 231,
 236, 239-246
 Wąbrzeźno 20, 46, 49, 172
 Wągrowiec 120, 122, 146, 159,
 241-243

 Weichselhof 146, 149
 Weichselhorst 157
 Weipenburg 33, 35
 Weissenhöhe 180, 181, 210
 Weisskehle – zob. Białystok
 Wejherowo 11, 17, 39, 49, 50, 155
 Wersal 15
 Wesoła 5
 Węgry 43
 Wiąg 75, 125, 130, 132, 134
 Wiązowno 173, 179, 196
 Wiele 174, 176, 179, 181
 Wieleń 52, 53, 138, 139, 141, 163,
 165, 206
 Wielka Brytania 8, 11, 43
 Wielka Klonia 196, 198, 199, 201
 Wielka Wieś 140
 Wielkie Księstwo Poznańskie 29-
 34, 43, 53, 65, 73, 98, 124, 128,
 134
 Wielkie Tarchały 170
 Wielkie Mnichy 140
 Wielkopolska 4, 5, 7, 8, 10-28
 Wiensowno – zob. Wiązowno
 Wierzchucin 173, 176, 179, 181,
 196, 210
 Wiesenrode – zob. Pakówko
 k. Rawicza
 Wieszawa 86
 Więcbork 39, 120, 126, 129, 130,
 190, 191, 192, 202, 210, 213
 Wijewo 139
 Wilcze 175, 177

- Wilhelmshöhe 138
 Wilhelmsort – zob. Sicienko
     k.Bydgoszczy
 Wilhelmsruh – zob. Pszczew
 Wirsitz – zob. Wyrzysk
 Wiskitno 188
 Wisła 8, 11, 17, 20, 32, 33, 37-39,
     52, 53, 57, 58, 70, 87, 94, 125-
     127, 132, 143, 148, 183, 187,
     192, 240
 Wissek – zob. Wysoka
 Wiśniewo 82
 Witosław 173
 Wittkau 213
 Witzleben – zob. Liszkowo
 Właki 58
 Wludt 173, 175
 Włochy 14, 29
 Włocławek 18, 48, 51, 59, 61, 82,
     83, 88
 Włoszakowice 169, 163
 Wohlstatt
 Wojewo 139
 województwo pomorskie 21
 województwo poznańskie 134
 Wolsztyn 129, 139, 141, 163, 206
 Wólka 82, 86
 Wrocław 22, 53, 75, 99, 127, 128,
     132, 146, 242
 Wronki 141, 209, 223
 Wrony, gm. 163
 Wrzeszczyn 138
 Września 213
 Wschowa 20, 127, 131, 138, 139,
     163, 165
 Wygierzów 85
 Wyrzysk 38, 92, 121, 130, 159,
     174, 177, 179, 180, 185, 188,
     189, 197, 208, 210, 213, 223,
     224, 226, 245
 Wysoka 173, 176, 177, 181, 182,
     185, 191, 213, 223,
 Wystruć 53, 54, 154, 155
 Zachasberg 226
 Zagórze 84
 Zahn – zob. Trzciany
 Zajezerze pow. Sztum 47
 Zakrzewko 148, 150
 Zakrzewo 86
 Zawiercie 83
 Ząbkowice 84
 Zbąszyń 127, 138, 140, 141, 206,
     224
 Zbuczyn 106, 222, 225
 Zbyki 118
 Zduny 20, 130, 168, 213
 Zegrze 107
 Zełędowo 175
 Zelgniewo 106, 173, 176, 179, 181,
     186, 190, 222, 225
 Zempelburg – zob. Sępólno
 Zemszkowo 179
 Zielona Góra 161, 162
 Ziemia Złotowska 23
 Zimnawoda k.Bydgoszczy 149,
     150

Złotopole 85

Złotów 49, 176, 177, 187, 188,
191, 213

Żuromin 82

WYKAZ SKRÓTÓW

AAN	– Archiwum Akt Nowych
AGH	– Armia gen. Józefa Hallera
AK	– Armee Kommando
AOK	– Armee Oberkommando
APP	– Archiwum Państwowe w Poznaniu
apt.	– aptekarz
b.	– byłej, były
baon	– batalion
Bhf	– Bahnhof
br	– bieżącego roku
Brig	– Brigade
CAW	– Centralne Archiwum Wojskowe
dca	– dowódca
Dep.	– Departament
DG	– Dowództwo Główne
Det.	– Detachement
DFW	– Dowództwo Frontu Wielkopolskiego
DOGen,	– Dowództwo Okręgu Generalnego
DOG	– Dowództwo Okręgu Generalnego
dok.	– dokument
Dow. Gł.	– Dowództwo Główne Sił Zbrojnych w Byłym Zaborze Pruskim
DP	– Dywizja Piechoty
D. Strzel.	– Dywizja Strzelców
Dtwo Fr. Wlkp.	– Dowództwo Frontu Wielkopolskiego
Enc. Pow.	– Encyklopedia Powszechna PWN
F.A.Regt	– Feldartillerie Regiment
Fr. Pom.	– Front Pomorski
frw. Brig.	– Freiwilliger Brigade
gen.	– generał

gen. dyw.	– generał dywizji
gen. ppor.	– generał podporucznik
Gł.	– Główny
Insp.	– Inspektorat
Insp. W. Techn.	– Inspektorat Wojsk Technicznych
int.	– intendentura
KNP	– Komitet Narodowy Polski
KNRL	– Komisariat Naczelnej Rady Ludowej
kp	– kompania
kpt.	– kapitan
k.s.	– korpus sądowy
lek. wet.	– lekarz weterynarii
lotn.	– lotniczy
m.	– miasto
mar.	– marynarki
marsz.	– marszałek
m.in.	– między innymi
mjr	– major
M.S. Wojsk.	– Ministerstwo Spraw Wojskowych
mpis	– maszynopis
Nacz.	– Naczelnny
Nacz. Dow.	– Naczelne Dowództwo
NDWP	– Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich
NRL	– Naczelna Rada Ludowa
O.	– Oddział
O.K.	– Obrona Krajowa
OWP	– Organizacja Wojskowa Pomorza
pał	– pułk artylerii lekkiej
pcy	– przewodniczący
PKU	– Powiatowa Komenda Uzuppełnień
p.leg.	– pułk legionów
plut.	– plutonowy, pluton

plk	– pułkownik
p.o.	– pełniący obowiązki
pol.	– polowy
por.	– porucznik
POW GŚL.	– Polska Organizacja Wojskowa Górnego Śląska
pow.	– powiat
ppor.	– podporucznik
ppłk	– podpułkownik
PPS	– Polska Partia Socjalistyczna
P.R.	– Pułk Rezerwowy
psw	– pułk strzelców wielkopolskich
r.	– rok
Regt.	– Regiment
Rhsw. Br.	– Reichswehr Brigade
rkp.	– rękopis
Rozk. dzien.	– Rozkaz dzienny
rtm.	– rotmistrz
rz.	– rzeka
s.	– strona
SG	– Sztab Generaln
SL	– Straż Ludowa
Strz. Wlkp.	– Strzelców Wielkopolskich
st. spocz.	– stan spoczynku
SZbZPr	– Siły Zbrojne w byłym Zaborze Pruskim
t.	– tom
TG „Sokół”	– Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”
twz.	– tak zwany
urz. wojsk.	– urzędnik wojskowy
włkp.	– wielkopolski
WP	– Wojska Polskie
w/z	– w zastępstwie
zał.	– załącznik

zap. d.p.	– zapasowa dywizja piechoty
zca	– zastępca
zob.	– zobacz
ZWZ	– Związek Walki Zbrojnej
żand.	– żandarmeria
żand. pol.	– żandarmeria polowa

SPIS MATERIAŁÓW ŹRÓDŁOWYCH

WSTĘP.....		5
Nr 1	1919 lipiec 25, Warszawa – Plan wstępny okupacji Prus Zachodnich opracowany przez III Oddział (Operacyjny) Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich w Warszawie dla Ministerstwa Spraw Wojskowych.....	29
Nr 2	1919 lipiec 28, Warszawa – Pismo Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich do dowództw frontów i Okręgów Generalnych w sprawie oficerów i szeregowych pochodzących z Pomorza.....	36
Nr 3	1919 lipiec 31, Poznań. – Projekt Planu zajęcia ziem przyznanych Polsce wraz z rozkazem opracowanym przez Dowództwo Główne w Poznaniu.....	37
Nr 4	1919 sierpień 1, Warszawa. – Poprawki Oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich do „Planu wstępnego okupacji Prus Zachodnich”.....	43
Nr 5	1919 sierpień 6, Warszawa. – Sprzeciw Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich skierowany do Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w Poznaniu w sprawie rozkazu nr 203 o tworzeniu 4 Dywizji Strzelców Wielkopolskich.....	44
Nr 6	1919 sierpień 14, Poznań. – Spis oficerów i liczba żołnierzy pochodzących z Prus Zachodnich zestawiony przez Dowództwo Główne w Poznaniu dla Oddziału V Naczelnego Dowództwa WP w Warszawie.....	46
Nr 7	1919 sierpień 19, Warszawa. – Rozkaz Departamentu I Ministerstwa Spraw Wojskowych o utworzeniu Dowództwa Okręgu Generalnego Pomorze.....	48
Nr 8	1919 sierpień 23, Warszawa. – Elaborat Oddziału I M.S.Wojsk. w sprawie organizacji Dywizji Pomorskiej skierowany do Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich.....	49
Nr 9	1919 sierpień 31 (?) mp. – Informacja Biura Wywiadowczego Frontu Wielkopolskiego z rozpoznania rozmieszczenia wojsk niemieckich w pasie działania Frontów Wielkopolskiego i Pomorskiego.....	52
Nr 10	1919 wrzesień 22. – Raport Lecha Czarlińskiego o stanie polskich organizacji wojskowych na Pomorzu.....	55

Nr 11	1919 październik 31, m.p. – Rozkaz szczegółowy Oddziału III Dowództwa Frontu Pomorskiego w sprawie objęcia Wisły.....	57
Nr 12	1919 listopad 3, Warszawa. – Rozkaz Ministerstwa Spraw Wojskowych w sprawie podziału kompetencji między Dowództwo Frontu Pomorskiego, Dowództwo Okręgu Generalnego Pomorze i Dowództwo Dywizji Pomorskiej.....	61
Nr 13	1919 listopad 3, Warszawa. – Pismo M.S.Wojsk. do Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich w Warszawie w sprawie organizacji Dywizji Pomorskiej.....	64
Nr 14	1919 listopad 5, Warszawa. – Odezwa Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego do społeczeństwa w sprawie objęcia ziem przyznanych Polsce Traktatem Wersalskim.....	66
Nr 15	1919 listopad 8, Warszawa. – Instrukcja Sekcji Organizacyjnej Ministerstwa Spraw Wojskowych w sprawie przejęcia ziem przyznanych Polsce i zarządzeń regulujących podległość DO Gen. Pomorze.....	67
Nr 16	1919 listopad 15, Poznań. – Rozkaz nr 1 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego.....	76
Nr 17	1919 listopad 20, mp. – Dyslokacja wojsk Frontu Pomorskiego zestawione przez dowództwo frontu na Naczelnego Dowództwa WP w Warszawie.....	82
Nr 18	1919 listopad 22, Poznań. – Z rozkazu nr 4 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie przydziału kompanii telegrafistów, sprawozdań i poszukiwania byłych marynarzy.....	89
Nr 19	1919 listopad 22, mp. – Rozkaz tajny nr 1 Dowództwa 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich w sprawie przygotowań do rewindykacji.....	91
Nr 20	1919 listopad 25, Paryż. – Umowa polsko-niemiecka o wycofaniu wojsk z odstąpionych obszarów i oddanie zarządu cywilnego.....	93
Nr 21	1919 listopad 29, Warszawa. – Rozporządzenie Ministerstwa Spraw Wojskowych w sprawie podporządkowania Dowództwa Okręgu Generalnego Pomorze Dowództwu Frontu Pomorskiego.	108
Nr 22	1919 listopad 30, – Odezwa gen. Józefa Hallera do żołnierzy Frontu Pomorskiego.....	109

- Nr 23 1919 grudzień 4, Poznań. – Z rozkazu nr 9 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie przejęcia poczt polowych Wojska Wielkopolskiego przez Naczelne Dowództwo WP..... 111
- Nr 24 1919 grudzień 6, Poznań. – Z rozkazu nr 10 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie przymusowego nauczania WP, formowania żandarmerii, przydziałów do Dywizji Pomorskiej i kolumn samochodowych..... 113
- Nr 25 1919 grudzień 9, mp. – Rozkaz Dowództwa 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich do oficerów i szeregowych dywizji w sprawie rewindykacji Ziemi przyznanych Polsce..... 116
- Nr 26 1920 styczeń 1, m.p. – Z rozkazu operacyjnego nr 15 Dowództwa 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich w sprawie objęcia odcinka południowego Frontu Wielkopolskiego przez I Brygadę dywizji..... 118
- Nr 27 1920 styczeń 6, Warszawa. – Instrukcja III Oddziału Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich w sprawie zachowania się wojska na obszarach przejmowanych..... 119
- Nr 28 1920 styczeń 8, Wągrowiec. – Rozkaz tajny Nr 2 Dowództwa 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich..... 120
- Nr 29 1920 styczeń 9, Wągrowiec. – Rozkaz tajny nr 3 Dowództwa 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich w sprawie zajęcia koszar w Bydgoszczy..... 122
- Nr 30 1920 styczeń 12, m.p. – Z rozkazu 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich w sprawie planowanego zakwaterowania oddziałów Grupy Północnej po wkroczeniu do Bydgoszczy..... 123
- Nr 31 1920 styczeń 13, Poznań. – Rozkaz operacyjny Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie zajęcia obszarów przyznanych Polsce..... 124
- Nr 32 1920 styczeń 13, Poznań. – Instrukcja Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie obsadzenia ziem przyznanych Polsce..... 131
- Nr 33 1920 styczeń 13, Poznań. – Depesza Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich w Warszawie w sprawie przekazania batalionów zapasowych dowództwa frontu przez Dowództwo Okręgu Generalnego w Poznaniu..... 135

Nr 34	1920 styczeń 13, Poznań. – Rozporządzenie Dowódcy Frontu Wielkopolskiego dla mieszkańców obszarów objętych rewindykacją.....	135
Nr 35	1920 styczeń 14, m.p. – Rozkaz operacyjny nr 4 Dowództwa Grupy Zachodniej w sprawie przeprowadzenia rewindykacji na odcinku Grupy Zachodniej.....	138
Nr 36	1920 styczeń 15, Warszawa. – Rozkaz tajny Nr 4 Dowództwa 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich w sprawie przydzielenia dywizjonu pociągów pancernych.....	143
Nr 37	1920 styczeń 16, Warszawa. – Komunikat Operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego o sytuacji na frontach zachodnich.....	144
Nr 38	1920 styczeń 16, Poznań. – Rozkaz Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie wstrzymania ruchu granicznego z Niemcami.....	145
Nr 39	1920 styczeń 16, Poznań. – Telegram Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do dowództwa niemieckiego Okręgu Wojskowego we Wrocławiu w sprawie pobicia kuriera polskiego na dworcu kolejowym we Wrocławiu.....	146
Nr 40	1920 styczeń 17, Wągrowiec. – Rozkaz operacyjny Dowództwa Grupy Północnej Frontu Wielkopolskiego (2 Dywizja Strzelców Wielkopolskich) na 18 i 19 stycznia.....	146
Nr 41	1920 styczeń 17, m.p. – Z rozkazu nr 9 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie zatwierdzenia stopni oficerom i tajemnicy korespondencji.....	151
Nr 42	1920 styczeń 17, Warszawa. – Uzupełnienia do rozkazu 3444 M.S.Wojsk. w sprawie organizacji Dowództwa Okręgu Generalnego w Poznaniu	152
Nr 43	1920 styczeń 19, m.p. – Raport Biura Wywiadowczego Dowództwa Frontu Pomorskiego z rozpoznania rozmieszczenia wojsk niemieckich w pasie działania Frontu.....	153
Nr 44	1920 styczeń 19, Warszawa. Komunikat operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich...	156
Nr 45	1920 styczeń 19, m.p. – Z raportu Dowództwa 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich do oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie przebiegu operacji rewindykacyjnej na odcinku dywizji.....	157

Nr 46	1920 styczeń 20, Warszawa. – Komunikat operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich.....	158
Nr 47	1920 styczeń 20, Wągrowiec. – Rozkaz operacyjny nr 4 Dowództwa Grupy Północnej Frontu Wielkopolskiego (2 Dywizja Strzelców Wielkopolskich).....	159
Nr 48	1920 styczeń 20, m.p. – Z raportu Dowództwa Grupy Zachodniej Frontu Wielkopolskiego do Oddziału III Frontu Wielkopolskiego w sprawie aktualnej dyslokacji oddziałów.....	163
Nr 49	1920 styczeń 20, m.p. – Z rozkazu operacyjnego Nr 16 Dowództwa 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich w sprawie przeprowadzenia rewindykacji na odcinku południowym Frontu Wielkopolskiego.....	165
Nr 50	1920 styczeń 20, Poznań. – Z raportu dowódcy 4 Eskadry Lotniczej Wielkopolskiej do Szefa Oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie lotu propagandowego do Leszna w dniu 19 stycznia.....	171
Nr 51	1920 styczeń 21, Warszawa. – Komunikat operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich.....	172
Nr 52	1920 styczeń 21, Bydgoszcz. – Rozkaz operacyjny nr 5 Dowództwa Grupy Północnej Frontu Wielkopolskiego (2 Dywizja Strzelców Wielkopolskich).....	173
Nr 53	1920 styczeń 22, Warszawa. – Komunikat operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich.....	178
Nr 54	1920 styczeń 22, Bydgoszcz. – Rozkaz operacyjny nr 4 Dowództwa 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich.....	179
Nr 55	1920 styczeń 22, Bydgoszcz. – Rozkaz operacyjny nr 6 Dowództwa Grupy Północnej Frontu Wielkopolskiego (2 Dywizja Strzelców Wielkopolskich).....	183
Nr 56	1920 styczeń 23, Warszawa. – Komunikat operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich.....	185
Nr 57	1920 styczeń 23, Bydgoszcz. – Z rozkazu operacyjnego nr 7 Dowództwa Grupy Północnej Frontu Wielkopolskiego.....	186

Nr 58	1920 styczeń 24, Warszawa. – Komunikat operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich.....	192
Nr 59	1920 styczeń 24, Poznań. – Rozkaz tajny nr 5 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie wprowadzenia kontroli przesyłek pocztowych na obszarze przyznanym Polsce.....	193
Nr 60	1920 styczeń 24, mp. – Z rozkazu nr 10 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie dyscypliny i nałożenia nowych oznak stopni wojskowych.....	194
Nr 61	1920 styczeń 24, Bydgoszcz. – Rozkaz operacyjny nr 8 Dowództwa Grupy Północnej Frontu Wielkopolskiego (2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich).....	196
Nr 62	1920 styczeń 25, Bydgoszcz. – Rozkaz operacyjny nr 9 Dowództwa Grupy Północnej Frontu Wielkopolskiego (2 Dywizja Strzelców Wielkopolskich).....	199
Nr 63	1920 styczeń 26, Warszawa. – Komunikat operacyjny Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich.....	202
Nr 64	1920 styczeń 26, Poznań. – Raport operacyjny Oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do Naczelnego Dowództwa WP w sprawie przebiegu operacji rewindykacyjnej.....	203
Nr 65	1920 styczeń 26, Ostrów Wlkp. – Pismo Komisarza Rządu Polskiego dla wytknięcia Granicy Polsko-Niemieckiej do Dowódcy Frontu Wielkopolskiego w sprawie fałszowania przez Niemców przebiegu linii granicznej.....	203
Nr 66	1920 styczeń 27, Warszawa. – Z raportu operacyjnego Oddziału III. Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich.....	205
Nr 67	1920 styczeń 27, Poznań. – Raport operacyjny Oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do Naczelnego Dowództwa WP w sprawie przebiegu operacji rewindykacyjnej.....	206
Nr 68	1920 styczeń 27, Bydgoszcz. – Rozkaz operacyjny nr 10 Dowództwa Grupy Północnej (2 Dywizja Strzelców Wielkopolskich).....	207
Nr 69	1920 styczeń 28, Poznań. – Raport operacyjny Oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do Naczelnego Dowództwa WP w sprawie przebiegu operacji rewindykacyjnej.....	209

- Nr 70 1920 styczeń 29, Poznań. – Raport operacyjny Oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do Naczelnego Dowództwa WP w sprawie przebiegu operacji rewindykacyjnej..... 210
- Nr 71 1920 styczeń 30, Poznań. – Raport operacyjny Oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do Naczelnego Dowództwa WP w sprawie przebiegu operacji rewindykacyjnej..... 211
- Nr 72 1920 styczeń 30, Warszawa. – Pismo I Oddziału Sztabu Generalnego WP do Dowództwa Frontu Wielkopolskiego w sprawie zjednoczenia Wojska Wielkopolskiego z krajową armią..... 212
- Nr 73 1920 luty 1, Poznań. – Raport Operacyjny Oddziału III Dowództwa Frontu Wielkopolskiego do Naczelnego Dowództwa WP w sprawie przebiegu operacji rewindykacyjnej..... 213
- Nr 74 1920 luty 1, Warszawa. – Z raportu operacyjnego Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich... 214
- Nr 75 1920 luty 2, Warszawa. – Z raportu operacyjnego Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich... 215
- Nr 76 1920 luty 4, Warszawa. – Z raportu operacyjnego Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich... 216
- Nr 77 1920 luty 7, Warszawa. – Pismo Departamentu Mobilizacyjno-Organizacyjnego MS.Wojsk. do Dowództwa Okręgu Generalnego w Poznaniu..... 217
- Nr 78 1920 luty 9; Warszawa. – Z raportu operacyjnego Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich... 221
- Nr 79 1920 luty 10, Warszawa. – Z raportu operacyjnego Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji na frontach zachodnich... 221
- Nr 80 1920 luty 20, m.p. – Rozkaz operacyjny nr 6 Dowództwa Grupy Zachodniej Frontu Wielkopolskiego określający zadania 155 i 159 pułków rezerwowych..... 222
- Nr 81 1920 luty 20, Wyrzysk. – Rozkaz operacyjny nr 3 Dowództwa 61. Pułku Piechoty Wielkopolskiej w sprawie odejścia pułku do rejonu Chodzież, Szamacin, Margonin..... 226
- Nr 82 1920 luty 21, Warszawa. – Pismo Departamentu Mobilizacyjno-Organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wojskowych do dowódcy Grupy Zachodniej w sprawie reorganizacji wojsk Grupy Zachodniej..... 227

- Nr 83 1920 (koniec lutego), Chodzież. – Odezwa Społecznego Komitetu wręczenie sztandaru 7 Pułkowi Strzelców Wielkopolskich... 227
- Nr 84 1920 marzec 3, Poznań. – Pismo Szefa Sztabu Frontu Wielkopolskiego do Komisarza Rządu Polskiego dla Wytknięcia Granicy Polsko-Niemieckiej w sprawie map z oznakowaną linią graniczną..... 230
- Nr 85 1920 marzec 6, Warszawa. – Pisma Oddziału III Naczelnego Dowództwa WP w Warszawie do Dowództwa Frontu Wielkopolskiego, w sprawie przekazania akt operacyjnych..... 231
- Nr 86 1920 marzec 8, Poznań. – Z rozkazu nr 24 Dowództwa Frontu Wielkopolskiego z podziękowaniem dowódcy frontu dla oficerów Wojska Wielkopolskiego..... 232
- Nr 87 1920 marzec 9, mp. – Z rozkazu Dowództwa Frontu Pomorskiego nr 17 w sprawie oceny działalności Organizacji Wojskowej Pomorza..... 234
- Nr 88 1920 marzec 22, Warszawa. – Pismo Szefa Sztabu Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich do Od działów i Szefostw Naczelnego Dowództwa w sprawie ustania działalności Dowództw Frontów Wielkopolskiego i Pomorskiego..... 236